דר. ב. ז. בכר

אגדות
התנאים והאמוראים

אגדת
אמוראי ארץ־ישראל

כרך שני — חלק שני

מאת
הד"ר ר' בנימין זאב בכר

מתֻרגם מגרמנית ע"י
א. ז. רבינוביץ

הוצאת "דביר"

תל־אביב, תרפ"ח

דפוס קואופרטיבי „אחדות", תל-אביב

לוח הפרקים של כרך שני, חלק שני.

*) חמשת הפרקים הראשונים הם בחלק הראשון.

פרק ששי.

ר׳ לוי.

ר׳ לוי (על שמו לא נוסף לא שם אביו ולא איזה סימן אחר*) עמד בשורה אחת עם ר׳ יצחק בתור בעל האגדה היותר פורה בבית מדרשו של ר׳ יוחנן 1). הוא יחד עם ר׳ יהודה בר נחמן היו דרשנים בשכר בבית מדרשו של ר׳ יוחנן, ותפקידם היה להעסיק את הקהל בדרשותיהם זה אחר זה, שבת אחר שבת, עד שנכנס ר׳ יוחנן לדרוש 2). פעם נכנס ר׳ לוי לבית המדרש ואמר: יונה הנביא היה משבט זבלון. נכנס ר׳ יוחנן ודרש: יונה הנביא היה משבט אשר. לשבת הבאה א״ר לוי לר׳ יהודה: אף על פי שזוהי

1) ויים (ח״ג 135) קורא לו ר׳ לוי בר חמא, אולי מפני שנתחלף לו בר׳ לוי בר לחמא (כ״א ח״ב 221) וכן גרץ, מאנאטסשריפט 1885 ע׳ 491. בפסיקתא ר׳ ריש פל״ב (147 ע״ב) הוא נקרא ר׳ לוי ברבי, ואולם במקורות המקבילים (פסיקתא 26 ע״א ו־135 ע״א, תנחומא כי תצא 11, שו״ט קל״ז ו׳, אין התאר הזה. בודאי הוסיף זה אחד ממוסרי מאמריו של חכם האגדה המצוין הזה. השוה פרנקל, מבוא 70 ע״א, וכן בבמדבר ר׳ ט״ו (10) ר׳ לוי בר רבי, תנחומא בהעלותך קרוב לראש ר׳ לוי בר׳, ואולם בתנחומא ב׳ בהעלותך 11—רק ר׳ לוי.

2) ירו׳ סוכה פ״ה ה״א (55 ע״א), ב״ר צ״ח (11). עי׳ כ״א ח״ב 13 [הוון נסבון מן תרתין סלעין בכל שבת למצמתא קהלא (צבורא) קומי דר׳ יוחנן]. הסיום של אניקדוטה זו נמצא רק בב״ר, ששם בכלל הנוסח יותר נכון. אני מסרתיו ע״פ פירושו של הרז״וו איינהורן (שגם הרד״ל מסכים לו). הרזוו״א מוכיח בצדק מאניקדוטה דומה לזו שבירו׳ סוף הוריות (48 ע״ג), ששם נאמר שר׳ אבא בר כהנא בשמעו את דרשתו של ר״י נשקו ואמר: „זכיתה מימרינֵיה יקים (קיים), תזכי מימריניה מיתיב״. המספר כ״ב שנה אפשר שהוא מספר עגול (כמספר כ״ב אותיות שבאלפא ביתא**); הם מזכירים את המספר כ״ב שנה ששמש ר״ע את נחום איש גם זו (עי׳ אג׳ התנאים כרך א׳ ח״א 43).

*) בשהש״ר א׳ י״ד בסוף מובא המאמר של ר׳ לוי ב״ר זכריה. וצ״ע אולי נשתבש מר׳ זכריה חתנו דר׳ לוי. עי׳ להלן ע׳ 11. ועי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״א 6 הערה 32.

**) ה׳ בעהר בס׳ ״דברי משלם״ מוכיח שבהרבה מקומות שנמצא בתלמוד כ״ב שנה הוא מספר עגול ולא נאמר לדיוק וכן ״שתים וחצי שנה״. ועי׳ בס׳ עץ יהודה לה׳ יהודה בעהאק מאמר „הכהנים הלוים״ מע׳ 2 ולהלן. שהמספר כ״ד או מ״ח ועוד הוא ג״כ מספר עגול.

שבת שלך, קח את שני הסלעים לך ותתן לי לדרוש. נכנס ר׳ לוי ואמר: יפה למדנו ר׳ יוחנן בשבת זו שעברה, שיונה היה משל אשר, אלא אביו משל זבלון, ואמו משל אשר. הדבר הזה מצא חן בעיני ר׳ יוחנן ונתן לו הרשות לדרוש מכאן ולהבא מיושב. והעלהו בזה למדרגת ראש ישיבה, ועמד בפקודתו זו שתים ועשרים שנה. גם שאר הדברים שאנו יודעים ע״ד חייו של ר׳ לוי, שייך לפעולתו בתור בעל אגדה. הגדולים שבחכמי ההלכה ר׳ אמי ור׳ זעירא היו מצוים לתלמידיהם ללכת לשמוע את דרשותיו של ר׳ לוי 1). בכלל היה ר׳ זעירא מדבר דופי בחכמי האגדה, ופעם כשישב ביחד עם ר׳ לוי ועם ר׳ אבא בר כהנא קרא להם „ספרי קיסמי״ (כלו׳: סופרים קוסמים) 2). כנראה התכון לזה לדרשות האגדיות שאינן פסוקות ויש להן פנים לכאן ולכאן. ר׳ אבא בר כהנא הגן על בעלי האגדה ודרש מר׳ זעירא להציע שאלה לפני בעלי האגדה שנעלבו על ידו, וְיִוָכַח שיקבל מהם תשובה נכונה. ר׳ זעירא שאל מהם פירוש הפסוק תה׳ ע״ו י״א: כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור. ר׳ אבא בר כהנא אמר, שחצי הפסוק הראשון מדבר בעולם הזה והשני – לעולם הבא 3). א״ל ר״ז: ואולי נאמר: כי חמת אדם תודך בעולם הבא, שארית חמות תחגור – בעולם הזה. אמר ר׳ לוי: כשתעורר חמתך על הרשעים 4), צדיקים רואין מה אתה עושה להן והן מודין לשמך. א״ר זעירא: היא הפכה והיא מהפכה – לא שמעינן מינה כלום. (כלו׳: הפך בה כך והפך בה כך. אי אפשר לעמוד על האמת). ואמנם ר׳ לוי הוא שהיה יכול לפרש את הכתוב פעם לפי דעה זו ופעם לפי דעה

---

1) ירו׳ ר״ה 59 ע״ב. ר׳ זעירא מפקד לחברייא: „עולון ושמעון קליה דר׳ לוי דרש, דלית אפשר דהוא מפיק פרשתיה דלא אולפן״. כלו׳: שאי אפשר שלא יחדש בדרשתו איזה ענין של הלכה. ואמנם בזמן ההוא שמעו ממנו דרשת המקרא בדבר הלכה. באורו של פרידמן (בהוצאת הפסיקתא שלו 167 ע״ב הערה ט״ו) אינו נכון. בפסיקתא ר׳ פ״מ נאמר, כי ר׳ אמי שלח את תלמידיו לשמוע את ר׳ לוי. הדרשה היא אותה שנזכרה בירושלמי. כנראה הן שתי נוסחאות של מסרת אחת. עוד מסרת אחת מסוג זה נמצאת בירושלמי סנהדרין 20 ע״ב, ומזה במדרש שמואל כ״ג קרוב לסוף, שגם ר׳ זעירא צוה לתלמידיו: עלון ושמעון קליה דר׳ לוי דרש, דלית אפשר ליה דהוא מפיק פרשתא דלא רבוין. שם מדובר ע״ד הבאור לש״א כ״ה ל״א.

2) ירו׳ מעשרות כמעט סוף פ׳ ג׳, (51 ריש ע״א). במקום סיפרי קיסמי צ״ל סַפְרִי, שר׳ זעירא אינו קורא לספרי אגדה ספרי קוסמין (כך חשב לוי ח״ג 577 ע״א, ח״ד 336 ע״ב) אלא שהוא מדבר ע״ד רבנן דאגדתא בעצמם, וכן מוכח מהמשך הדבור.

3) במובן כזה נתבאר הפסוק בשו״ט שם.

4) אולי הוא מפרש אָדם=אדום=רומא.

מתנגדת 1). ששה חדשים – מִסְפָּר 2) – היה ר׳ לוי דורש את הכתוב מ״א כ״א כ״ה לחובתו של אחאב. אז נראה אליו אחאב בחלום 3) ושאלו: „מה חטאתי לך ומה העויתי, שאתה דורש רק את חצי הפסוק הראשון, ואינך דורש את חצי הפסוק האחרון (שמלמד עלי זכות): אשר הסתה אותו איזבל אשתו?״ מהיום ההוא ומעלה – מסיים שם הספור – היה ר׳ לוי דורש בזכות אחאב 3). על הכתוב (קהלת י״ב ב׳): ושבו העבים אחר הגשם. ר׳ לוי אמר תרתי, חדא לחבריא (אחד לחברים, לתלמידי חכמים) וחדא לבורייא (ואחד בשביל הבורים) [חדא לחבריא: בא לבכות, זלגו עיניו דמעות (הזקן כשבא לבכות מיד עיניו דומעות), וחדא לבורייא – בא להטיל מים, הגללין מקדמין אותו (אי אפשר לו להתאפק מנקבים גדולים] 4). פעם נחפז ר׳ לוי לדרוש את הכתוב בר׳ י״ז כ״ו „נמול אברהם״ – בדק עצמו ומצא עצמו מהול, ובזה העיר את חמתו של ידידו ר׳ אבא בר כהנא וקרא לו: שקרנא, כזבנא את. (הוא דרש: הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב״ה שכרו) 5). ר׳ ברכיה מעיד שרק בפעם הזאת הרשה ר׳ אבא בר כהנא לעצמו להקל בכבודו של ר׳ לוי 6). אף על פי כן נחשב ר׳ לוי למומחה במקצוע הפרשנות. פעם אחת כאשר ישב ר׳ חמא בר עוקבא 7) ורבנן והיו מתקשים: מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של אותו רשע כאן (בר׳ כ״ה י״ב–י״ח)? עבר ר׳ לוי. אמרו: הא אתא מרא דשמעתא, נשאליניה 8). ור׳ לוי ענה על זה בשם ר׳ חמא בר חנינא 9). בהספידו את ר׳ סימון בר זביד, בתוך שאר המספידים, אמר: שבטים מציאה מצאו, כתיב

---

1) עי׳ ב״ר נ״א קרוב לסוף בפלוגתא של ר׳ הונא בר פפא ור׳ סימון, שר׳ לוי מפרש שם הכתוב אליבא דכל חד וחד.

2) ירו׳ סנהדרין 28 ריש ע״ב.

3) השוה את חלומו של רב אשי, בבלי סנהדרין ק״ב: (אג׳ אמוראי בבל 144, 2).

4) ויק״ר ריש י״ח. ע״ד „בוריה״ השוה: „דברי בורות״ בשאלות האלכסנדרונים לר״י בן חנניה (אג׳ התנאים כ״א ח״א 135 הע׳ 2).

5) ב״ר מ״ז כמעט בסוף. בשהש״ר ד׳ ו׳ (ששם כתוב בטעות ר׳ אבהו במקום ר׳ אבא) חסרה דרשתו של ר׳ לוי והתשובה הקשה של ר״א ב״כ. אולי בכונה נשמטה ע״י המסדר.

6) שם.

7) הוא היה המוסד ע״פ הרוב דבריו של ר׳ יוסי בר׳ חנינא, (עי׳ פרנקל פ״ז ע״א; אאא״י כ״א ח״ב 203 הע׳ 2; 216 הע׳ 4).

8) הנה בא המומחה לפרשנות נשאל אותו.

9) ב״ר סוף פ׳ ס״ב (עי׳ כ״א ח״ב 231 הע׳ 2).

(בר׳ מ״ב כ״ח): ויצא לבם, ואנו שאבדנו את ר׳ סימן — עאכו״כ! 1). נפלאה היא העדות שהעיד על עצמו 2): אית דידע למחרוז ולא ידע למקדה, ואית דידע למקדח ולא ידע למחרוז, ברם אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא 3).

מועטות הן המסורות ע״ד משאו ומתנו הפרטי של ר׳ לוי. עוד בימי ר׳ יוחנן הוא נשפט אצל ר׳ אלעזר עם אחד על דבר איזה קנין 4). נגד דעתו של ר׳ חייא בר אבא קרא ר׳ לוי, בודאי כשהיה חולק עליו: השמים, לא אקבל הדבר הזה! 5). — מה שנאמר ש„ר׳ יוסי אמר לר׳ לוי״, בבקשו לבטל את דרשתו על הכתוב בר׳ כ״ג ג׳ 6), צריך לחשוב שזה היה ר׳ אסי. — מחלקות רבות נמצאות בינו ובין ידידו הנזכר, ר׳ אבא בר כהנא. מלבד זאת נמצא שר׳ יצחק היה בן מחלקתו 7) וכן ר׳ סימון 8). הרבה פעמים נמצא מחלקת בין ר׳ לוי ורבנן 9). פעם אחת מצאנוהו חולק על חברו ר׳ יהודה בר נחמן 10). — יש דוגמאות בודדות ממחלקת שלו עם שאר בני דורו 11).

מחכמי ארץ ישראל שר׳ לוי מוסר דברי אגדה בשמם, עומדים בשורה הראשונה ר׳ חמא בר חנינא; בשמו אומר ר׳ לוי יותר מאשר בשם אחרים 1),

1) ב״ר צ״א קרוב לסוף, ירו׳ ברכות 5 ע״ג, ירו׳ הוריות 48 ע״ב, שהש״ר ו׳ ב׳ קה״ר ה׳ א׳.

2) שהש״ר א׳ י׳. יחד עם הלגנדה שהובאה לעיל בח״א 88 הע׳ 4.

3) השוה אג׳ התנ׳ כ״א ח״ב 134 הע׳ 4, ולעיל ח״א 88 הע׳ 4 בקדיחת המרגליות הוא מתכון כנראה לבאורים לפסוקים בודדים, ובחריזה הוא מתכון לקשר את הנאמר באחד מחלקי כתבי הקדש עם שאר החלקים.

4) עי׳ ירו׳ סנהדרין סוף פ״ג (21 ע״ד).

5) לעיל ח״א 181 הע׳ 6.

6) ב״ר נ״ח (5). באורו של ר׳ יוסי מיוחס בויק״ר כ׳ קרוב לראש לר׳ יהודה בר סימון.

7) עי׳ לעיל ח״א 191 הע׳ 1.

8) בב״ר פ״ג קרוב לסוף (עי׳פ פסיקתא 22 ע״ב) נמצא מאמר שאמר ר׳ יודן בשם ר׳ אייבו ור׳ פנחס בשם ר׳ לוי ורבנן בשם ר׳ סימון.

9) ר׳ לוי ורבנן... למשל: אסתר ר׳ א׳ א׳. ב״ר צ״א (למ״ב ח׳); ב״ר מ״ד קרוב לראש: ר״ל אמר תרתי ורבנן אמרי חדא.

10) מדרש שמואל ריש פ׳ ז׳. עי׳ לעיל ע׳ 5.

11) ר׳ אמי, עי׳ לעיל ח״א 149. עם ר׳ חלבו, ויק״ר י״א; עם ר׳ אחא (ר׳ חנינא?) מציפורי, שהש״ר ו׳ ח׳.

12) עי׳ אאא״י כ״א ח״א 9 הע׳ 6; כ״ב 221 הע׳ 1; 222 הע׳ 2; 224 הע׳ 4, 5; 225 הע׳ 1; 227 הע׳ 5; 228 הע׳ 1; 229 הע׳ 3, 4; 230 הע׳ 4; 231 הע׳ 1, 10; 232 הע׳ 1;

ור׳ שמואל בר נחמן [1] ר׳ יוחנן [2] ור׳ שמעון בן לקיש [3]. גם בשם האמוראים היותר קדמונים אמר ר׳ לוי מאמרי אגדה [4]. במקומות רבים נמצא שמאמרים הנאמרים בשם ר׳ לוי נאמרו במקומות אחרים בשם אמוראים קדמונים [5], וכן גם במה שנוגע לאיזו מאמרים של התנאים, שמיוחסים לר׳ לוי, מפני שהוא אמר אותם בשמם [6]. והוא – ר׳ לוי – אמנם מופיע בתור מוסר דברי אגדה בשם תנאים שונים [7]. וכן אנו צריכים להודות לו על שמסר מסורות

---

233 הע׳ 6; 235 הע׳ 2, 4; 238 הע׳ 2; 239 הע׳ 1, 6; 240 הע׳ 3, 4; 242 הע׳ 1, 5; 244 הע׳ 3; 245 הע׳ 1, 2; 246 הע׳ 1, 5. — הבאור ל„רגלי", במדבר י״א כ״א, שבב״ר צ״ז (3), שהש״ר ב׳ ט״ו נאמר בשם ר׳ לוי. נמצא בתלמוד בבלי, שהובא בכ״א ח״א 244 הע׳ 1׳ בשם ר׳ חמא בר חנינא.

1) עי׳ כ״א ח״ב. 257 הע׳ 1; 260 הע׳ 2; 269 הע׳ 1, 3; 270 הע׳ 2; 274 הע׳ 7; 301 הע׳ 2; 302 הע׳ 5; 308 הע׳ 1.

2) עי׳ כ״א ח״ב 13 הע׳ 6; 20 הע׳ 5 (שם במקום ר׳ לוי בא בטעות ר׳ יוחנן; ר׳ לוי הוא שאמר בשם ר׳ יוח׳); 52 הע׳ 1; 53 הע׳ 2, 3; 68 הע׳ 1; 97 הע׳ 7; 128 הע׳ 4.

3) עי׳ כ״א ח״ב 141 הע׳ 2; 159 הע׳ 6; 165 הע׳ 3; 166 הע׳ 3; 173 הע׳ 7 (שם נשמט: תנחומא ב׳ כי תשא 7 ר׳ ברכיה ור׳ לוי בשמו), 181 הע׳ 3, 4; 192 הע׳ 3, 4; 195 הע׳ 5.

4) ר׳ חנינא בר חמא, עי׳ כ״א ח״א 13 הע׳ 6; 34 הע׳ 1; ר׳ יונתן 69 הע׳ 2; ר׳ יוסי בן זמרא ח״א 110 הע׳ 7, 114 הע׳ 3; ר׳ אלכסנדרום 198 הע׳ 4; ר׳ שילא מכפר תמרתא ח״ב 105 הע׳ 4.

5) ר׳ חמא בר חנינא עי׳ כ״א ח״ב 230 הע׳ 4. ר׳ יוסי בר חנינא 217 הע׳ 3. (שם בהע׳ 2 צריך להוסיף: בתנחומא ב׳ וישלח 3 בא ר׳ לוי במקום ר׳ יוסי בר חנינא). ר׳ שמואל בר נחמן ח״ב 257 הע׳ 1; 280 בהערה שלפני הערה 1. ר׳ שמלאי ח״ב 322. ר׳ יוחנן 50 הע׳ 1; 317 הע׳ 3; 123 הע׳ 1; ח״א 121 הע׳ 1. ר׳ אלכסנדרום ח״א 198 הע׳ 4; ריב״ל ח״א 156 הע׳ 4; 171 הע׳ 2. כדאי להעיר שמרי׳ יהושע בן לוי נעשה לפעמים ר׳ יהושע (דסכנין) בשם ר׳ לוי. או להפך שמרי׳ לוי נעשה ר׳ יהושע בר לוי. המשל של ר׳ הושעי׳ שהובא בח״א 100 הע׳ 5 מובא בשו״ט י״ד א׳ בשם ר׳ לוי.

6) ר׳ עקיבא עי׳ אג׳ התנא׳ כ״א ח״ב 57 הע׳ 9. ר׳ מאיר אג׳ התנאים כ״ב ח״א 29 הע׳ 36. רשב״י, שם 62, הע׳ 32; 84 הע׳ 52. דבי ר׳ ישמעאל 56 הע׳ 24; 57 הע׳ 49.

7) שמעון בן עזאי, אגדות התנאים כ״א ח״ב 133 הע׳ 5; 134 הע׳ 2. ר׳ שמעון בן חלפתא כ״ב ח״ב 188 הע׳ 11. ר׳ מנחם מגליא שם 209. גם בשם אחד התנאים האחרונים, ר׳ יוחנן בן שאול (או ר״י בן שאולא, או ר״י בן שאונה, הוא נשמט באג׳ התנאים), מוסר ר׳ לוי שני מאמרים בב״ר צ״א קרוב לסוף וצ״ד קרוב לראש, ואחד בויק״ר קרוב לראש, ועוד מאמר אגדה בשו״ט ק״ה כ׳. מר׳ יוחנן בן שאול זה נמצא עוד מאמר אגדה בסוטה מ״ו סוף ע״א.

שונות מתקופת התנאים 1). צריך גם לציין ביחוד את מאמרי ר׳ לוי שקשר אותם אל מאמרי הראשונים 2).

יותר ממאה מאמרים של ר׳ לוי נמסרו ע״י ר׳ יהושע דסכנין 3). האמורא הזה נודע לנו בכלל רק מזה שמסר את דברי ר׳ לוי. ממה שאמר ר׳ יהושע זה בעצמו לא נשאר כלום. לפעמים קרובות אנו מוצאים עוד אחד שאמר בשם ר״י דסכנין שאמר בשם ר׳ לוי 4). מלבד ר׳ יהושע דסכנין, נזכרו בתור מוסרי אגדותיו של ר׳ לוי לפעמים קרובות מאד ר׳ ברכיהו ור׳ פנחס (בר חמא). מאמרים אחדים של ר׳ לוי נמסרו על ידי ר׳ אבא בר כהנא 5). וגם עוד אמוראי ארץ ישראל הידועים פחות או יותר, מלבד אלה החמשה עשר הנזכרים למעלה, אמרו מאמרים אחדים בשם ר׳ לוי. ביניהם נמצא גם את חתנו ר׳ זכריה 6). רק זוהי מסרת יחידה ע״ד חיי משפחתו של ר׳ לוי.

---

1) עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״א 6 הע׳ 32; 23 הע׳ 37; 116 הע׳ 3. עי׳ ג״כ שהש״ר ד׳ ה׳ ע״ד שתי משפחות של כהנים באלכסנדריה; בב״ר צ״ב (6) אניקדוטה מחיי ר׳ מאיר. עי׳ עוד המאמר הסתום של ר׳ לוי בירו׳ סוטה 22 ריש ע״א – ביבנה הותרה הרצועה, יצתה בת קול ואמרה אין לכם חלק בנסתרות.—השוה לזה Kämpf מאנאטס־שריפט 1863 ע׳ 392. ר׳ לוי השתמש בסדר עולם, עי׳ רַטְנֶר מבוא לסדר עולם רבה 64.

2) עי׳ שהש״ר א׳ ב׳, שתי פעמים „טעמון דרבנן"; שהש״ר א׳ ט׳ (עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 57 הע׳ 49). לדברי רשב״י לשמות ל״ב י״א (אג׳ התנ׳ כ״ב ח״א סוף 69) [כדי לחזק דבריו] חזר וכתבה בלשון רבים: אני ה׳ אלהיכם (ויקרא י״ט ב׳) וכן בכל המצות אומר: אני ה׳ אלהיכם ולא אמר עוד: אני ה׳ אלהיך, שמו״ר מ״ג סי׳ ה׳ פסיק׳ ר׳ כ״א 106 א׳, ששם במקום ר׳ לוי בא בטעות ריב״ל.– עי׳ עוד פסיק׳ רבה ה׳ (17 ע״א): אף המקרא הזה מסייע לר׳ יוסי בר׳ חנינא; ויק״ר כ״ג קרוב לסוף, פסיק׳ ר׳ ריש כ״ד משל למאמרו של רשב״ל (כ״א ח״ב 147), על מאמרו של ר׳ בניה (או בשם ר׳ מיאשא): בשכר ב׳ בקיעות שבקע אברהם אבינו עצי העולה (בר׳ כ״ב ג׳), זכה להבקע הים בפני ישראל, שנא׳: ויבקע עצי עולה ונא׳ להלן (שמות י״ד כ״א): ויבקעו המים – עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 192 – וע״ז א״ר לוי (ב״ר סוף נ״ה): דייך עד כה! אברהם לפי כחו והקב״ה לפי כחו. ע״ד המלה „דייך" עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״א 4.

3) עי׳ אג׳ התנא׳ כ״א ח״ב 116 הע׳ 1.

4) כמו ר׳ אבא בר פפי, ר׳ מנא דשאב, ר׳ פפי ואחרים.

5) עי׳ ב״ר י״ד (לט״ו י׳); ב״ר ריש ה׳ (ומקביל לו בב״ר כ״ח קרוב לראש); פסיקתא ר׳ פ״י (37 ע״א); שו״ט ק״ו ז׳.

6) ר׳ זכריה חתניה דר׳ לוי, עי׳ פסיק׳ 66 ע״ב ושם נסמנו המקורות המקבילים. התנו של ר׳ לוי היה גדול גם בהלכה (פרנקל 77 ע״ב). הוא מוסר איזה דבר מחיי ר׳ אבהו (ירוש׳ מגילה 74 סוף ע״א). עליו בעצמו נאמר שהיה מקבל נדבות אעפ״י

על דבר ערכו של ר׳ לוי בעניני הלכה לא נשאר זכר. רק שהעשיר את הפרשנות ההלכתית בסכום ידוע של באורי מקרא. לא שמענו שהוא יצא לחוץ לארץ, אך מצאנוהו דורש בטויי מקרא על פי הערבית 1). — משני מאמריו מוכח שהוא ידע את מנהגי הערבים 2) ונתמך בהם: למה שנא׳ ביחזקאל כ״א כ״ו: ראה בכבד, אמר ר׳ לוי: כהדין ערבאה דהוה נכיס

שלא היה זקוק להן, וכשמת נודע שהיה מחלק את הנדבות לעניים. האניקדוטה היפה ע״ד ר׳ מאיר שמסֻפרת על ידו (אג׳ התנאים כ״ב ח״א 6 הע׳ 32, 33) שמע בודאי מחותנו. ההערה, שבירושלמי כתובות 28 סוף ע״א מיוחסת לר׳ זכריה, נאמרה במדרש שמואל פ׳ ב׳ (3) בשם ר׳ לוי. המאמר האגדי היחידי שלו הוא ההערה המְחֻדדת שלו לבמדבר י׳ ל״ג (ירו׳ תענית פ״ד ה״ה, 68 ריש ע״ד): ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים,—לאילין טליא דמתפנייא מן ספרא ונפקין לון בכפרי, (כמו התינוקות שמשתחררים מבית הספר והולכים להם אל הכפרים, כך הלכו להם ישראל מהר סיני מקום נתינת התורה).

1) א. מבעד לצמתך (שה״ש ד׳ א׳) — לשון ערבי הוא, אין בעי ליה מימר: ארוח לי (תן לי מקום) הוא אומר: אבעד לי, שהש״ר לאותו פסוק, בקשר לבאורו של ר׳ אבהו (לעיל ח״א 128 הע׳ 5). — ב. איכה א׳ ט״ו. סלה כל אבירי — בערבייא צווחין למסרוקה—מסלסלה, איכה ר׳ לאותו פסוק. — ג. אעידך, איכה ב׳ י״ג, — בערבייא צווחין לביזתא (שלל) עדיתא, איכה ר׳ לאותו פסוק. — ד. לאיוב כ״א י״א. ביד עויל. בערבייא צווחין לינוקא עוילא, ויק״ר ה׳ קרוב לראש. — ה. משלי ז׳ ז׳. בפתאים — בערביא צווחין לינוקא פתיא. — ו. מלאכי ג׳ ח׳. היקבע — בערביא גזל. תנחו׳ ב׳ תרומה ז׳. ומזה בקצרה בשו״ט נ״ז ג׳. (בבבלי ר״ה כ״ו ע״א ובי׳ נדרש נ״כ סגנון הלשון — אך לא עפ״י הערבית — מר׳ לוי בר סיסי.) — ז. לאיוב ל״ח כ״ה. לשטף. בערבייא צווחין לשערא שיטפא, תנחו׳ בִ׳ תזריע ח׳ (בויק״ר ט״ו קרוב לראש אומר זאת ר׳ ברכיה). — ח, לדהי״א ד׳ י״ח. (שוכו זה משה) בערביא צווחין לנביא סכיא. — ט. לצפניה א׳ י״ז, ולְחֻמָם — בערביא צווחין לבשר לחמא, שמו״ר מ״ב (4). (מהשואת הלשונות זו (לאלה צריך להוסיף מ״ש באג׳ התנאים כ״א ח״א 58 וכ״ב ח״ב 94 הע׳ 41), רק אלה שנרשמו במספרים א׳, ה׳ וט׳, אינם מוטלים בספק שהם מהשפה הערבית, השאר או שאין ידוע מאין הם או שהם מהארמית. ע״ד הרשום במספר ג׳ אפשר שזהו מן עדו— שונא; הרשום במספר ד׳ אולי הוא מהערבית עאל, אעול — ילדות. ע״ד הנטיה של ר׳ לוי לבאר מתוך הערבית העיר כבר רפפורט, בכורי העתים X, 60. *).

2) לבר׳ י״ח ב׳ הוא מבדיל בין הסרקינים, בין הערבים ובין הנבותיים, עי׳ לקמן סימן ה׳.

---

*) וכנראה היו גם השפות היונית והרומית שגורות על פיו וידע את מנהגי הרומאים ופקידיהם וטכסיס הצבא. במאמריו הוא משתמש בזה לרוב. ועי׳ פסיקתא רבתי (מובא בהע׳ בובר לפסיקתא ס״ד ע״ב הע׳ צ״ו): „ר׳ לוי חתניה דר׳ זכריה בשם ר׳ ברכיה״, כאן נשתבשו השמות, וצ״ל: ר׳ זכריה חתניה דר׳ לוי וכו׳. עי׳ לעיל ע׳ 5 בהערת המתרגם.

אימרא וחמי בכבדא (כמו אותו הערבי ששוחט כבש ומסתכל בכבד) 1). לבר׳ ל״ב ט״ז, מעיר ר׳ לוי: אם היית מחזר בכל אהלי קדר אין אתה מוצא גמלים מיניקות הן ובניהן שלשים... ומזה הוא מוכיח עשרו של יעקב שהיה יכול ליתן מתנה שכזו 2).

באגדתו של ר׳ לוי תופס מקום ביחוד המשל. גם הוא משתמש הרבה בפתגמי ההמון. פרשנות במובן המצומצם נמצאה אצלו רק מעט 3).

א.

מאמרות ופתגמים

– במדבר ט״ו ל״ט. ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ליבא ועינא תרין סרסורין דחטאה (הלב והעין הם שני סרסרים לחטא. העין רואה והלב חומד), דכתיב (משלי כ״ג כ״ו): תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה. אמר הקב״ה: אי יהבת לי לבך ועינך, אנא ידע דאת לי (אם אתה נותן לי את לבך ועיניך, מובטחני שאתה שלי) 4). – ששה דברים משמשין את האדם, שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו: העין והאזן והחטם שלא ברשותו, – חמי מה דלא בעי (רואה גם מה שאינו רוצה לראות), שמע מה דלא בעי, מריח מה דלא בעי. הפה והיד והרגל ברשותו. אין בעי הוא לעי באורייתא, אין בעי לישנא בישא (אם רוצה עמל בתורה, ואם רוצה עוסק בלשון הרע), אין בעי מחרף ומגדף; היד אין בעי עביד מצותא (אם רוצה עושה מצות), אין בעי הוא גניב ואין בעי הוא קטיל; הרגל אין בעי הוא

---

1) איכה ר׳ פתיחתא כ״ג, קהלת ר׳ י״ב ז׳.

2) תנח׳ ב׳ וישלח י״א. ע״ד עשרו של יעקב במקנה עי׳ המספרים הגוזמאים של ר׳ אבא בר כהנא ירו׳ לוי, ב״ר ע״ג. [ר׳ ברכיה אומר מאה ותרתין רבון עדרים, ר׳ לוי: ששים רבוא כלבים, רבנן מאה ועשרים רבוא, לכל עדר שני כלבים].

3) אך בקצרה נרמוז ע״ז שבעל סדר הדורות מערבב לגמרי את ר׳ לוי זה עם התנא ר׳ לוי בר סיסי (אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 189) ואין אצלו גם רמז קל שר׳ לוי בעל האגדה הוא אחר מזה שהיה בן דורו של ר׳ יהודה הנשיא. מ״ש „ר׳ לוי תלמידו של ר״ע" (הר״מ גידמן Oestereich. Wochenschrift 1890, 671 a) הוא לא במובן הפשוט.

4) ירו׳ ברכות פ״א ה״ה (3 ריש ע״ג). בבמדבר ר׳ פ״י (2) סתם, דומה לנוסח שבירוש׳. בבמדבר ר׳ י״ז לכתוב במדבר ט״ו ל״ט וכן בתנחומא סוף שלח בעברית הלב והעינים הם סרסורין לגוף, ומזה ברש״י לאותו פסוק: הלב והעינים הן מרגלים לגוף, מסרסרים לו את העבירות.

אזיל לבתי תיאטריות ולבתי קרקסאות, ואין בעי הוא אזיל לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ובשעה שהוא זוכה הקב"ה עושה אותן שברשותו שלא ברשותו. היד – ותיבש ידו (מ"א י"ג ד'); הפה – גם ברוך יהיה (בר' כ"ז ל"ג), שיצחק אמר זה שלא ברצונו); הרגל – בני אל תלך בדרך אתם (משלי א' ט"ו) 1) *). – האוזן לגוף כקנקל (נ"א: כקנקן, Concellus, κιγκλίς)

1) ב"ר ס"ז (3), בתנחומא ב' תולדות 7 (בלא הסיום) ושם הגירסא: ששה איברים ברא הקב"ה, ואולי גם בב"ר בא בטעות דברים במקום איברים. בתנחומא סוף תולדות הכל-סתם ובהרחבת דברים: את מוצא ג' דברים ברא הקב"ה ברשותו של אדם ושלשה אינן ברשותו. הללו שהן ברשותו הידים והפה והרגלים. כיצד? הידים רצה לעסוק בהם מלאכת שמים, סוכה, לולב, שופר וציצית, לכתוב תפילין ומזוזות עושה, רצה לגנוב לשפוך דם נקי, לקפח את העוברים והשבים, לעבור בהן עבירות הרבה עושה. הפה בקש לעסוק בתורה, לספר לשון טוב, להלל לשבח להתפלל, לומר שירות אומר, בקש לספר לשון הרע, לחרף ולגדף ולהשבע על שקר אומר. הרגלים בקש לילך לדבר מצוה, לבקר חולים ולנחם אבלים לקבור מתים וגמילות חסדים הולך, בקש לילך לדבר עבירה, לנאוף ולרצוח ולגנוב הולך. הללו שאינן ברשותו העינים והאזנים והחוטם. העינים כיצד היה עובר בשוק, ראה עבירה או דבר שהוא מאוס בעיניו או אדם שאין לו בו חפץ לראות או שלטון שלא היה רצונו לראותו מה יעשה? רואה הוא שלא בטובתו. האזנים שומעות חרופין וגידופין או דבר שאין לו בו חפץ מה יעשה? שומע שלא בטובתו. החוטם עבר בדרך והריח תבשילין טמאין או ריח של קטורת עבודת כו"ם לא היה רצונו להריח מה יעשה? הריח בהם שלא בטובתו. וכשהקדוש ברוך הוא חפץ אף אלו שהן ברשותו אינן ברשותו: מנין? ממשה ובלעם ויונה וירמיה וירבעם. משה מנין? דאמר ר' שמואל בר נחמן שבעה ימים היה הקב"ה מפתה למשה בסנה, שנאמר (שמות ג' י') ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוא משיבו לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז. תמול מתמול שלשום משלשום גם מאז הרי שבעה ימים, והוא אומר לו שלח נא ביד תשלח. א"ל הקב"ה מה אתה סבור שרגליך ברשותך, עמד והלך שלא בטובתו. יונה א"ל הקב"ה (יונה א' ב'): קום לך אל נינוה העיר הגדולה כל אותו הענין, ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' וירד יפו, לסוף הראהו בים כל אותן הצרות ובלעו הדג ויקרא אל ה' ממעי הדגה ולבסוף נמרט שער ראשו וזקנו מן אותו חום שהיה לו במעי הדגה ואחר כך הלך שלא בטובתו. ירמיה א"ל הקב"ה בטרם אצרך בבטן ידעתיך ואומר אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמיה א' ו') אמר ליה הקב"ה: אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך ואל כל אשר אצוך תדבר, בעל כרחך תלך ובעל כרחך תדבר. וכשהקב"ה חפץ אף הידים אינן ברשותו של אדם, אימתי? כשבא עידו הנביא אצל ירבעם (מלכים א' י"ג) והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר ה' אל בית אל וירבעם עומד על המזבח להקטיר ויקרא על

*) הפסוק הזה שממשלי אינו ענין לכאן, ועי' בתנחומא.

לכלים 1), מה הקנקל הזה כשהוא מלא כלים, אתה מעשן תחתיו וכולם מרגישים, כן – הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם (ישעי' נ"ה ג', 2). – משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים, אעפ"י שמאכילה כל מעדני עולם, אינו יוצא ידי חובתו, למה? לפי שהיא בת מלכים, כך כל מה שיפעל אדם עם נפשו אינו יוצא ידי חובתו, למה? שהיא מלמעלה 3). – משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול, אחת יוצאת מן הלמין (החוף), ואחת נכנסת ללמין. זו שיוצאת, היו הכל שמחין בה, וזו שנכנסת, לא היו הכל שמחין בה. פקח אחד היה שם, אמר: חלופי הדברים אני רואה כאן: זו שהיא יוצאה מן הלמין לא היו הכל צריכין לשמוח בה, שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדה, וכמה ימים מזדווגין לה וכמה רוחות מזדווגות לה; וזו שנכנסת ללמין היו הכל צריכין לשמוח, לפי שהן יודעין שנכנסה בשלום ויצאה בשלום מן הים;

המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח מזבח כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך. ולמה מזבח, מזבח שני פעמים? מזבח שבבית אל ומזבח שבדן שבהן היו אלו שני עגלים. ועצמות אדם, עצמות ירבעם אין כתיב כאן אלא אדם. מכאן שחלק כבוד למלכות. מיד אמר ירבעם: שוטה הוא זה. א"ל: זה האות הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו והמזבח נקרע ונשפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן. ויהי כהשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו, ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכול להשיבה אליו. כשהיה עומד ומקטיר לעכו"ם לא יבשה ידו, וכיון שפשט אותה כנגד הנביא יבשה. מכאן אתה למד שחס הקב"ה על כבוד אותו צדיק יותר מכבודו. א"ל מה אתה סבור שידך ברשותך? מיד ויען המלך אל איש האלהים חל נא את פני ה' אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי. ויחל איש האלהים את פני ה' ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשונה. ואף הרגלים אינן ברשותו פסוק מלא (משלי כ' כ"ד) מה' מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו. ואדם הולך ואינו יודע להיכן הולך אם לטוב אם לרע אם למות אם לחיים. וכן אמר אלישע לגדודי ארם (מלכים ב' ו'): לא זה הדרך ולא זה העיר. ואף הפה אינו ברשותו של אדם. מנא לן? מבלעם ומיצחק. בלעם שנא' (דברים כ"ג ו') ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך וגו'.

1) כלים כאן פירושו בגדים, בארמית מאני. השוה משניות כלים כ"ב י'.

2) פסיקתא 117 ע"א, בשנויים קלים דברים ר' (ריש פ"י לל"ב, א') [שכן הקנקל כמה כלים ניתנין עליו, ואת נותן מוגמר תחתיו, וכלם מתעשנים, כך מאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם הזה על ידי האזן כולם חיים].

3) ויק"ר ד', סמוך למאמרו של ר"ח בר יצחק, הדומה לו בענין, אפשר שהמאמר הסמוך לו הוא ג"כ של ר' לוי: [שלשה כפויי טובה הן: הארץ והאשה והנפש. הארץ, שנא' (משלי ל' ט"ז): ארץ לא שבעה מים; האשה מנין? (שם פסוק כ') אכלה ומחתה פיה וכו'; הנפש מנין? (קהלת ו' ז'): גם הנפש לא תמלא].

כך אדם נולד מונין לו למיתה, מת מונין לו לחיים, ועליו אמר שלמה (קהלת ז׳ א׳): ויום המות מיום הולדו 1).– ברכות מברכות את בעליהן וקללות מקללות את בעליהן: (דברים כ״ה ט״ו) אבן שלמה וצדק יהיה לך וגו׳, אם עשית כן יש לך מה לישא ומה ליתן ומה ליקח ומה למכור; קללות מקללות את בעליהן: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה, לא יהיה בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה (שם פסוק י״ג, י״ד), אם עשית כן, לא יהיה לך מה לישא ומה ליתן, מה ליקח ומה למכור. אמר הקב״ה, אני אמרתי: לא תעשה איפה גדולה וקטנה, ועשית, – חייך, שאפילו בקטנה אינו מספיק אותו האיש [ודכוותה: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שמות כ׳ כ״ג). אם עשית כך, חייך שאפילו של עץ ושל אבן אינו מספיק בידו שתהא לו]* 2). – זכה אדם ועשה מממונו מצות, התפלל ונענה בו, שנא׳ (בר׳ ל׳ ל״ג): וענתה בי צדקתי, ואם לאו הוא עונה בו ומקטרגו, הא מה דאת אמר (דברים י״ט ט״ז): לענות בו סרה 3). – למדתך תורה דרך ארץ: לפום חילך אכול, ופרא מן מה דאת לביש, ויתיר מן מה דאת שרי (אכול לפי פרנסתך, והתלבש פחות מכפי פרנסתך, ודירתך תהיה יותר מפרנסתך). לפום חילך אכול – מכל עץ הגן אכל תאכל (בר׳ ב׳ ט״ז), ופרא מן מה דאת לביש, – כתנות עור (שם ג׳ כ״א), ויתיר מן מה דאת שרי – שהרי שנים

1) שמו״ר ריש מ״ח, בנוסח אחר בתנחומא ב׳ ריש ויקהל; בקה״ר ז׳ א׳ ובמדרש שמואל כ״ג (6) סתם ויותר קרוב להנוסח שבשמו״ר. בקה״ר הסוף: רק מת אדם הכל צריכין לשמוח ולשבח שנפטר בשם טוב מן העולם.. במ׳ שמואל: רק אדם נולד הכל שמחין, מת הכל בוכין ואינה כן, אלא נולד – הכל צריכין לבכות... מת הכל צריכין לשמוח, מפני שהן יודעין שיצא בשלום מן העולם. בתנחומא ב׳: רק כשאדם נולד אין בני אדם מכירין מעשיו, כשנפטר מן העולם הן יודעין מה היו מעשיו. מסופרי אומות העולם שאמרו ג״כ שצריכין לדאג בעת לידתו של אדם ולשמוח במיתתו היה הירודוט (V, 5) ואיבָּא אַבָּאם Die Thrakischer Trouser (אצל קַסְויני א׳ י״ז) בני משה, הנזכרים בקוראן ז׳ 159 (עי׳ אפשטין אלדד הדני ע׳ 15); גם אֶלְדוֹרַדָה, שלפי דברי ניַזאמִי פגע בה אלכסנדר הגדול במסעותיו בצפון, ומצא שאין מספידים שם את המת (עי׳ ספרי „חיי ניזאמי ופעלותיו" ע׳ 115). השוה ג״כ אלף לילות ולילה, הוצ׳ Habicht XI, ff.

2) ויקרא ר׳ ט״ו קרוב לסוף, רות ר׳ ריש א׳ (ששם נשמט „לוי").

3) קה״ר ג׳ י׳. ר׳ יהושע דסכנין בשמו וכן שם א׳ י״ג (ששם צ״ל במקום ר׳ יהודה ר׳ יהושע) הוא דורש את הכתוב: ראיתי את הענין וכו׳ לענות בו, שזהו מוסב על הממון שעונה לטובה ועונה לרעה – במובן עדות (לַעֲנוֹת=לֵעָנוֹת) **).

*) ברות ר׳ מסיים דכתיב "לא תעשו לכם" (כנראה, דורש מלשון יתרה זו שבפסוק וגם מהסמיכות "למזבח אבנים" – לא תעשו לכם מזבח אבנים).

**) כמדומני שאין צרך לשנות הנקודות, אלא שהוא פשוט דורש לַעֲנוֹת בסל במובן להעיד.

הוו שרויין בכל העולם כולו 1). — קשה גזל הדיוט יותר מגזל גבוה, שזה הקדים חטא למעילה, וזה הקדים מעילה לחטא (כלו׳ בגזל הדיוט כתוב (ויקר׳ ה׳ כ׳): נפש כי תחטא ומעלה מעל, ובגזל גבוה כתוב (שם פסוק ט״ו): נפש כי תמעל מעל וחטאה 2). — קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עדיות, שזה נאמר בהן (ויקרא י״ח כ״ב) אֵל, וזה נאמר בהן (דברים כ״ה ט״ז): אלה. [אֵל משמע קשה] 3) — אמר הקב״ה: אם העדת לחברך עדות שקר, מעלה אני עליך כאלו העדת עלי שלא בראתי שמים וארץ 4).

השקר (פַּרַמִיטְיָה Paramithie). 5). בשעה שאמר הקב״ה לנח שיכניס שנים שנים מכל מין ומין לתיבה, באו ונכנסו כלם לתיבה, נכנסו כל אחד ואחד וזיווגו עמו. אתי שיקרא בעי למיעל. א״ל נח: לית את יכיל למיעל, אלא אם כן נסבת לך בר זוג. אזל שיקרא תבע בר זוג פגע בפחתא 6). א״ל: מנן את אתית? — מן גביה דנח דאזלית בעי למיעל לתיבותא, ולא שביק לי, דאמר לי אי אית לך בר זוג יכיל את למיעל, ואי בעי את דתהוי לי בר זוג. א״ל: ומה את יהיב לי? א״ל אנא מתקן 7), דכל מה דאנא מסגל את נסבא, אתקון ביניהון, דכל מה דשיקרא מכניס פחתא נסבא. עילון תרוייהון לתיבותא. כיון דמפקין, הוה שיקרא מכניס ופחתא נסבא דקדמאי קדמאי. אזל שיקרא אמר ליה: הן מאן אינון הכל דסגלית? א״ל: לא כדין אתנייה בהדאי, עמי דכל מה דאת מכניס אנא נסבא? לא הוה ליה פתחון פה, [הוי] כל מה דשיקרא מכניס פחתה נסבא 8). לכך כתיב (תה׳ ז׳ ט״ו): הרה עמל וילד שקר — שיקרא מוליד שיקרא. [בא השקר ורצה להכנס. א״ל נח: אינך יכל להכנס,

1) ב״ר סוף כ׳. השוה אג׳ התנאים כ״ב ח״א 136. ע״ד „פראי״ ע׳ Porges in R. d. E. J. XXX, 154 [וע״י במתנת כהונה].

2) ב״ב פ״ח ע״ב.

3) שם. יבמות כ״א א׳.

4) ירו׳ ברכות פ״א ה״ה (3 ע״ג) על יסוד ההקבלה שבין הכתובים במדבר ט״ו מ״א, ושמות כ׳ ט״ז.

5) שו״ט ז׳ ט״ו.

6) פחתא — פחתת, מגרעת. ובמובן שבזה משתמש ירו׳ נדרים פ״ט קרוב לסוף (41 ע״ג). בק במאנאטסשריפט 1876, 502 מתרגם Laster ואינו נכון.

7) צ״ל אנא מתני, וכן לקמן במקום „אתקון״ צ״ל „אתנון ביניהון״. בילקוט (ח״ב רמז תרל״ח) פעם אחת „אתקינון ופעם אחרת (ח״א, נ״ו) „אתקון״. על הגירסא הנכונה מעיד הסיום: ולא כדין אתנייה (צ״ל איתניתא) בהדאי.

8) כך הוא הסיום בילקוט. ברש״י לאותו פסוק: מתלא אמר: כל מה דשקרא מוליד פחתא נסבא.

אלא אם תקח לך בן זוג. הלך השקר לחפש לו בן זוג, פגש בפחתת. א"ל: מאין באת? — מנח, שרציתי להכנס לתיבה, ואינו מניח לי, שאמר: רק אם יהיה לך בן זוג תכנס. אולי תהיי לי את לבת־זוג? א"ל: ומה תתן לי? א"ל: אני אתנה עמך, שכל מה שארכש יהיה לך. התנו ביניהם, שכל מה ששקר ירכוש תקח פחתת. נכנסו שניהם לתיבה. כיון שיצאו, היה שקר מכניס, ופחתת לוקחת ראשון, ראשון. הלך שקר ואמר לה: היכן הוא כל מה שרכשתי? א"ל: וכי לא כך התנית עמי, שכל מה שתרכוש אתה, אני אקח? לא היה לו פתחון פה וכו׳].

— בריאת האשה. בר׳ ב׳ כ"ב. ויבן ה׳ את הצלע 1). וַיִּבֶן–וַיָּבֶן כתיב: התבונן מאין לבראתה. אמר: לא אברא אותה מן הראש, שלא תהא מיקרת ראשה 2) (מרימה ראשה, מתגאה), ולא מן העין, שלא תהא סקרנית 3), ולא מן האזן, שלא תהא צייתנית, ולא מן הפה, שלא תהא דברנית, ולא מן הלב שלא תהא קנאתנית 4), ולא מן היד, שלא תהא ממשמשנית 5), ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית 6), אלא ממקום שהוא צנוע באדם, אפילו בשעה שאדם עומד ערום, אותו המקום מכוסה *), ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה: תהא אשה צנועה, תהא אשה צנועה. אעפ"כ: ותפרעו כל עצתי (משלי א׳ כ"ה), 7) לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מיקרת ראשה, שנאמר (ישעי׳ ג׳ ט"ז): ותלכנה נטויות גרון; ולא מן העין, והרי היא סקרנית, שנא׳ (שם): ומשקרות עינים; ולא מן האזן, והרי היא צייתנית, שנא׳ (בר׳ י"ח י׳): ושרה שומעת פתח האהל 8); ולא מן הלב,

1) ב"ר י"ח (2), ר׳ יהושע דסכנין בשמו (וע"פ זה בילקוט ח"א רמז כ"ד וח"ב ר׳ רס"א). בקצור בדברים ר׳ ו׳ קרוב לראש והאומר הוא ר"י דסיכנין בעצמו. וכן בקצור ובלא שם אומרו בתנחומא וישב.

2) בילקוט ח"ב „מקילת ראשה", בילקוט א׳ קלת ראש, בתנחומא — רוח גסה.

3) בדברים ר׳ עינה רמה.

4) וכן בילקוט א׳, בילקוט ב׳: קנאנית; בדברים ר׳ ובתנחומא — חסר זה.

5) בתנחומא ובדברים ר׳ גונבת.

6) בדברים ר׳ פרדנית. בתנחומא — פדרנית, בב"ר פ"ה: יוצאנית (עי׳ להלן).

7) עי׳ פתיחתא של ר׳ לוי מפסוק זה לבר׳ ל"ד א׳, ב"ר פ׳ (5), ר׳ יהושע דסכנין בשמו, ושם ניתן רק ראש המאמר שבא כאן והשאר נשמט.

8) חסר כאן „ולא מן הפה, והרי היא פטפטנית". בתנחומא: עמדה לאה והיתה פטפטנית, שנא׳ (בר׳ ל׳ ט"ו): המעט קחתך את אישי. בדברים ר׳ על מרים (במדבר

*) כדעת האומר: עילעא חדא מבין ב׳ צלעותיו — ב"ר שם.

והרי היא קנאתנית, שנא׳ (בר׳ ל׳ א׳): ותקנא רחל באחותה; ולא מן היד. והרי היא ממשמשנית, שנא׳ (שם ל״א י״ט): ותגנב רחל את התרפים; ולא מן הרגל, והרי היא פרסנית, שנא׳ (ל״ד א׳): ותצא דינה 1) — [כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה וכו׳] אף בלא חיים, שנא׳ (קהלת ט׳ ט׳): ראה חיים עם אשה אשר אהבת 2). — יחזקאל כ׳ ל״ח. וברותי מכם את המורדים ואת הפושעים בי. אלו בני תשע מדות בני אסנ״ת משגע״ח: בני אימה, בני אנוסה 3), בני שנואה, בני נידוי (שנזקק לאשתו כשהוא מנודה), בני תמורה (שבא על אחת מנשיו וכסבור שהיא צרתה), בני מריבה, בני שכרות, בני גרושת הלב (שגמר בלבו לגרשה), בני ערבוביא (שבאו עליה כמה בני אדם), בני חצופה (שמעיזה פניה להיות תובעתו בפה).

— כל המנחש סופו לבוא עליו ומה טעמא? (במדבר כ״ג כ״ג): כי לא נחש

י״ב א׳). זה היה כנראה גם בב״ר, כי כך נמצא גם בילקוט ח״ב, ישעיה רמז רס״ה ובח״א בסוף *).

1) בב״ר מ״ה נאמר בלשון ברייתא: ורבנן אמרי: ד׳ מדות נאמרו בנשים: גרגרניות, צייתניות, עצלניות, קנאניות. גרגרניות — מחוה (בר׳ ג׳ ו׳)... עצלניות משרה (בר׳ י״ח ו׳): מהרי שלש סאים... (השאר כמו בפנים). ר׳ יהודה ברי נחמיה (קרי: בר׳ נחמן) אף סטסיודיות (עי׳ קאהוט, ח״א 371 ע״א, στασιώδης מורדות) ודברניות. סטסיודיות — (שם ט״ז ה׳): ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, ודברניות — ותדבר מרים וכו׳. ר׳ לוי אמר: אף גנביות (שם ל״א י״ט) ויוצאניות (ל״ד א׳). בדברים ר׳ ו׳ בעל המאמר הראשי הוא ר׳ לוי, ההוספה של ריב״נ מיוחסת לרבנן וההוספה השניה חסרה. להמלה גרגרניות עי׳ משנה טהרות סוף פרק ז׳: אלא שהנשים גרגרניות הן.

2) ב״ר י״ז (2), ר׳ יהושע דסכנין בשמו. בקה״ר נתחבר מאמרו של ר׳ לוי יחד עם מאמרו של ריב״ל (ח״א 134 הע׳ 7) בשו״ט נ״ט: אמרו רבותינו: כל מי שאין לו אשה חסר חמשה דברים וכו׳. [ועי׳ יבמות ס״ב:].

3) נדרים כ׳: אסנ״ת משגע״ח זהו סימן. בני אימה ובני אנוסה הם לפי פי׳ הר״ן דבר אחד. במסכת כלה — עשרה הם כממזרים ואינם ממזרים, ומהם הראשונים בני אמה ובני שפחה. וצריך להעיר כי גם כאן בנדרים הרא״ש גורס במקום בני אימה— בני אמה. „שפחה״ כנראה באה במסכת כלה רק בתור פירוש ל„אמה״, כמו בנדרים „אנוסה״ ל„אימה״. מג׳ עד י׳ בכלה הם כמו ב׳ — ט׳ שבנדרים, רק במקום בני נדוי בא שם כנראה בטעות בני נדה. ראיה לזה שאצל ר׳ לוי היה כתוב בראש „אמה״ אפשר להביא ממאמרו: אלו בני אדם שנוהגים היתר בשפחות בעולם הזה הקב״ה תולה אותן בקדקדי ראשיהם לעתיד לבוא, ההי״ד (תה׳ ס״ח כ״ב): קדקד שער מתהלך באשמיו (אשם שפחה חרופה, ויקרא י״ט כ״א). ויקרא רבה ט׳ (5) וכ״ה קרוב לסוף.

---

*) בתנחומא ההוכחות הן מלאה וממרים.

ביעקב – כי לו נחש 1) – לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה, מנא לן? מיוסף שנא' (בר' ל"ז ט'): והנה השמש והירח וכו' וכתיב (שם מ"א מ"ו): ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה; מן שבסרי עד תלתין כמה הוי? – תלת סרי, ושב דשבעא ותרתי דכפנא הרי כ"ב (מי"ז עד ל' – י"ג וז' של שובע וב' של רעב הרי כ"ב) 2). – כל מקום שאתה מצא אכילה ושתיה השטן מקטרג 3). – בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג: המהלך בדרך בעצמו והישן בבית אפל לעצמו, והמפרש בים הגדול 4) – אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאלו חרב מונחת לו בין שתי ירכותיו (נ"א כתפיו) (כלו', כאלו סכנה נשקפת לו), משלשה עד ששה כאלו מונחת לו כנגדו בקרן זוית, מכאן ואילך כאלו עוברת כנגדו בשוק. 5). – כל תלתא יומין נפשא טייסא על גופא, סבירה דהיא חזרה לגבה, כיון דחזיא דאשתני זיויהון דאפוי, היא שבקת ליה ואזלת לה. (כל שלשת הימים שאחר המות הנפש טסה על הגוף וחושבת לשוב אליו, כיון שרואה שנשתנה זיו פניו היא עוזבת אותו והולכת לה). ואחר שלשה ימים הכרס נבקעת על פניו ואומרת לו: הא לך מה שגזלתה וחמסת ונתת בי 6). –

גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנא' (הושע י"ד ב'): שובה ישראל עד ה' אלהיך 7).

---

1) ירו' שבת סוף פ"ו (8 ריש ע"ד). בנדרים ל"ב. במקום הדיוק מהפסוק „לא–לו" – מדה כנגד מדה.

2) ברכות נ"ה.

3) ב"ר ל"ח סי' ז'. כנראה זוהי הוספה לדברי ר' יצחק שהובאו לעיל ח"א 229 הע' 4. הבטוי השטן מקטרג נמצא אצל ר' יוסי ברי חנינא (כ"א ח"ב 201 הע' 7) ואצל רשב"נ (שם 257 הע' 1).

4) ירו' שבת פ"ב ה"ו. (5 ע"ב) השוה כ"א ח"ב 257 ולעיל ח"א 194 הע' 3.

5) מו"ק כ"ז סוף ע"ב.

6) ירו' מו"ק פ"ג ה"ה (82 ע"ב), ירו' יבמות 15 סוף ע"ג ר' יהושע דסכנין ור' אבא בר פפי חציו ארמית וחציו עברית. בויק"ר ריש י"ח הם שני מאמרים נפרדים (ושמות אלה שמסרו בשם ר' לוי הם ג"כ שם, רק פעם אחת בא בשגיאה ר' חייא במקום ר' אבא) והשני לפני הראשון. המאמר הזה נמצא סתם בקה"ר י"ב ו'. בבבלי שבת קנ"א: נמצא רק המאמר השני, ובאופן נפלא נתחלפו שם השמות: „אמר ר' לוי אמר רב פפי, אמר ר' יהושע". במקום ר' יהושע יש במקורות היותר עתיקים ונכונים ר' יהושע דסכנין. להמשפט הראשון מביא מדרש ויק"ר ראיה מאיוב י"ד כ"ב, שמובא גם בירו'. הראיה למשפט השני ממלאכי ב' ג' מובא בירושלמי מאת האמורא ר' יאשיה ובויק"ר בטעות במקום ר' יאשיה – ר' יצחק.

7) יומא פ"ו. עי' פסיקתא 163 ע"ב.

ב.

תלמוד תורה, מצות, תפלה, חקים, תעניות וחגים.

– ר׳ אבא בר כהנא 1) על לכנישתא ושמע קליה דר׳ לוי (יתיב) דריש הדין פסוקא (קהלת ו׳ ב׳): איש אשר יתן לו האלהים עשר–זה בעל מקרא, ונכסים–זה בעל משנה, וכבוד–זה בעל תוספתא; ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה–אלו משניות גדולות 2), כגון משנתו של ר׳ עקיבא ומשנתו של ר׳ חייא ושל ר׳ הושעיה ושל בר קפרא; ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו–שאסור להורות מהם 3); כי איש נכרי יאכלנו–זה בעל תלמוד 4), שמטמא ומטהר, אוסר ומתיר. עמד ר׳ אבא ונשקו על ראשו, אמר לו: אלו לא עליתי אלא לשמוע מפיך הטעם הזה דיי 5). – קהלת ה׳ י״א. מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל. משל, למה הדבר דומה? למלך ששכר פועלין למלאכתו. עד שהן עושים, נטל המלך אחד מהן וטייל עמו. לערב באו הפועלין ליטול שכרן; בא אותו פועל שטייל עם המלך ליטול עמהן שכרו.

---

1) קה״ר לאותו פסוק, ירושי סוף הוריות.

2) עי׳ אני התני כ״ב ח״ב 163 הע׳ 7. לא ברור הוא מהו פירושה של תוספתא כאן, הכתובה על יד המשניות של ר׳ חייא ושל ר׳ הושעי׳ וכו׳, המקבילות למשנת ר׳ יהודה הנשיא, שנקראה כאן בשם הלכות. בילקוט קהלת ו׳ בא במקום משניות גדולות רק בקצור — „תלמוד״, ואולי התכון להרחיק עי״ז את הקושי.

3) כך היא הנירסא בקה״ר והיא הנכונה, ומתאימה לענין. ידיעת המשנה לבדה אינה מתרת להורות הלכה למעשה. השוה: סוטה כ״ב. „תנאים מבלי עולם... שמורין הלכה מתוך משנתן״. בירושלמי נרים: „זה בעל אגדה שאינו לא אוסר ולא מתיר, לא מטמא ולא מטהר״. זהו יצא מרגש הבוז לבעלי האגדה, כמו שהיה למשל בלבב ר׳ זעירא (עי׳ לעיל ע׳ 6), ואי אפשר, שר׳ לוי שעיקר גדולתו היה באגדה יאמר זה, ור׳ אבא בר כהנא, שהיה ג״כ בעל אגדה, ישבחנו בעד זה.

4) בירושלמי רק „זה בעל התלמוד״ (וחסר מה שכתוב מכאן ואילך), מפני שלפי נירסת הירושלמי, המוציאה מן הכלל רק את בעלי האגדה, יוצא שגם בעלי המשנה דומים לבעלי תלמוד. מאמרו של ר׳ יצחק ע״ד דרישת הזמן העגום לעניני אגדה לחזק את הלב (עי׳ לעיל ח״א 192), מיוחס בשהש״ר ב׳ ה׳ לר׳ לוי. ואולי של ר׳ לוי הוא המאמר הדומה לזה, שבא שם קודם ג״כ בשם ר׳ יצחק: לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשים לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד, ועכשיו שאין התורה כלל היו (צ״ל: הם) מבקשים לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה.

5) בירושי מסיים: זכיתה מימריניה יקים (צ״ל קיים), תזכי מימריניה יתיב (עי׳ לעיל ע׳ 6).

שמא יכול המלך לומר לו: אתה לא עשית עמהם אלא שתי שעות, טול כפי מה שעשית? אף הוא יכול לומר למלך: אלולא אתה שבטלתני וטיילתני עמך היה שכרי מרובה. וכך (הקב״ה יתברך שמו) המלך זה הקב״ה, והפועלין אלו עמלי התורה. מי שיגע בתורה חמשים שנה ומי שיגע בתורה עשרים או שלשים, יכול לומר: אלולא שסלקתני הייתי עוסק בתורה. לפיכך אמר שלמה: אם מעט ואם הרבה יאכל, שמתן שכרן שוה. [אמרו לו: והרי אמרת: והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון – מה הוא? ודאי מניח לו לישון, שכל מי שהוא שבע, המאכל מביאהו לידי שנה. אמר להם: בעשירי תורה אני מדבר ולא בעשירי ממון. כיצד? היה אדם גדול ועשיר בתורה, למד תלמידים הרבה ורבץ תורה ברבים ושבע מן התורה, אעפ״י שהוא מת, אין התלמידים שהעמיד מניחין לו לישון, אלא יושבין ועוסקין תלמידיו בתורה ובתלמוד ובהלכה ואגדות ואומרים תלמידיו הלכות ושמועות משמו, ומזכירין שמו בכל שעה ואין מניחין אותו לישון בקבר] 1). משל לטרסקל (κάρταλος – כלי) נקוב ששכר בעליו פועלים למלאכתו. מי שטיפש מהו אומר: מה אני מועיל, מכניס בזו ומוציא בזו? מי שפיקח מהו אומר: ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל? כך מי שהוא טיפש מהו אומר: מה אני מועיל ללמוד תורה ומשכחה? מי שהוא פיקח מהו אומר: ולא שכר יגיעה הקב״ה נותן? 2). – כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים, שנא׳ (איוב ל׳ ד׳): הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם 3) –

– ב״ר ב׳ כ״א. ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם. תחלת מפלה שֵׁנָה. דמיך ליה ולא לעי באורייתא ולא עבד עבידתא (יָשֵׁן ואינו עמל בתורה ואינו עושה מלאכתו) 4). – מנין אתה אומר, שכל מי שיש לו בן

---

1) תנחומא כי תשא קרוב לראש. בירו׳ ברכות 5 ריש ע״ג קה״ר לאותו פסוק, שהש״ר ו׳ ג׳ אמר את המשל הזה ר׳ זעירא בשנויים בהספדו על ר׳ אבין בר חייא שמת בן כ״ח שנה.

2) ויק״ר י״ט (2), שהש״ר ה׳ י״א. מדרש שמואל ה׳ (3), תמיד אחרי מאמרו של ר׳ ינאי הדומה לו (עי׳ ח״א 37 הע׳ 7). המאמר שבא שם להלן בשם ר׳ לוי מיוחס בשני המקורות האחרים לר׳ זעירא. המשל מזכיר את החבית של הדינאידים.

3) חגיגה י״ב:, ע״ז ג׳: ר׳ לוי דורש „הקוטפים״ במובן „פוסק״; מַלּוּחַ=מְלוּחַ, כלו׳ מהתורה שנתנה עם הלוחות, או כמו שבא בתרגום על יסוד דרשתו של ר׳ לוי – מְלוּחַ הלב, ולפי זה צריך להשלים את נשוא המאמר: עֲלֵי שִׂיחַ=על דברי שיחה.

4) ב״ר י״ז (5), ר׳ יהושע דסכנין בשמו.

יגע בתורה, שהוא מתמלא עליו רחמים? ת"ל (משלי כ"ג ט"ו): בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני 1). — כל דמותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד (מי שמורה הלכה בפני רבו ירד לקבר בלא בן), שנא' (במדבר י"א כ"ח): ויען יהושע וכו' אדוני משה כלאם, וכתיב (דהי"א ז' כ"ז): נון בנו יהושע בנו 2). — אף הקורא מקרא בעינוגו ובניגונו עליו נאמר (שה"ש ד' י"א): דבש וחלב תחת לשונך 3). — אין נחת רוח לחברים לעתיד לבוא 4). —

— אילו היו ישראל משמרין שבת אחת כתיקנה, מיד היה בן דוד בא. מאי טעמא? (שמות ט"ז כ"ה): כי שבת היום לה' — חד יום. ואומר (ישעי' ל' ט"ו): בשובה ונחת תושעון — בשובה ונייח תתפרקון 5). — בזכות שני דברים ישראל מתחטאים לפני המקום: בזכות שבת ובזכות מעשרות; בזכות שבת, דכתיב (ישעי' נ"ח י"ג): אם תשיב משבת רגליך וכו' מה כתיב בתריה? (שם פסוק י"ד): אז תתענג על ה'; ובזכות מעשרות, דכתיב (דברים כ"ו י"א): ושמחת בכל הטוב 6). — ויקרא כ"ב כ"ז. והיה שבעת ימים תחת אמו. משל למלך שנכנס למדינה, והוציא כרוז: כל אכסנאין שיש כאן אל יראו פני, עד שיראו פני המטרונה תחלה. כך אמר הקב"ה: בני, לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו השבת, שאין שבעה בלא שבת, ואין מילה בלא

---

1) ב"ר ריש ס"ג, עי' אג' התנאים כ"ב ח"ב 155 הע' 12.

2) ערובין ס"ג סוף ע"א.

3) שהש"ר ד' י"א. המלה „עינוג" שאינה במקום אחר ו„ניגון" זהו מה שאמר ר' יוחנן, ר' שפטיה בשמו (כ"א ח"ב 30 הע' 7) נעימה וזמרה.

4) שו"ט פ"ד ח'. בסוף ברכות הנוסח הוא: תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנא': (תה' פ"ד ח') ילכו מחיל אל חיל. בכ"י מינכן המאמר מיוחס לר' לוי ולא לרב.

5) ירוש' תענית פ"א סוף ה"א (64 ע"א). („שבת" בארמית שובא. עי' לוי Targum. Wb. II 145 a). בשמו"ר כ"ה קרוב לסוף אומר ר' לוי: אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפי' יום אחד בן דוד בא, למה? שהיא שקולה כנגד כל המצות. בשו"ט צ"ה למד זאת ר' לוי מהכתוב (שם פסוק ז'): היום אם בקולי תשמעו, וכתוב (דברים ה' י"ב): שמור את יום השבת. עי' מאמר רשב"י, אג' התנ' כ"ב ח"א 59 הע' 32.

6) פסיקתא צ"ו ע"ב. תנחומא ב' ראה ר' יהושע דסכנין בשמו. בפסיק' ר' סוף פכ"ג 121 א' ר"י דסכ:ין בשם ר' לוי: כל שהוא מתענג בשבת, שואל והקב"ה נותן לו משאלותיו, שנא' (תה' ל"ז ד'): והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך. ואולם בשבת קי"ח ע"ב גרסינן א"ר יהודה אמר רב. ומפרש שם: ענג זה איני יודע מה הוא, כשהוא אומר „וקראת לשבת ענג", הוי אומר: זה ענג שבת.

שבת 1). – רוצה הקב״ה בקרבנותיהן של ישראל, שנא׳ (תה׳ קמ״ט ד׳): יפאר ענוים בישועה, ואין ישועה אלא קרבן, כמד״א (בר׳ ד׳ ד׳): וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו 2). – בוא וראה כמה חס הקב״ה על ממונם של ישראל 3)! אמר להן: מי שנתחייב להביא קרבן יביא מן הבקר (ויקרא א׳ ג׳), ואם לא מצא מן הבקר, יביא כבש (שם פסוק י׳), ואם לא מצא מן הכבשים יביא מן העזים (שם), ואם לא מצא מן העזים יביא מן העוף (שם פסוק י״ד), ואם לא מצא מן העוף יביא סלת (שם ב׳ א׳), ולא עוד אלא שכל הקרבנות אינן באין חצין, וזו באה חציה (ויקרא ו׳ י״ג): מחציתה בבקר ומחציתה בערב; ולא עוד אלא כל מי שהוא מקריב אותה, מעלה עליו הכתוב כאלו הוא מקריב מסוף העולם ועד סופו, שנא׳ (מלאכי א׳ י״א): כי ממזרח שמש עד מבואו וכו׳ ומנחה טהורה 4). – משל לבן מלך שגס לבו עליו, והיה למד לאכול בשר נבלות וטרפות, אמר המלך: זה יהיה תדיר על שלחני, ומעצמו הוא גדור; כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודה זרה במצרים, והיו מביאים קרבניהם לשעירים, דכתיב (ויקרא י״ז ז׳): ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, ואין שעירים אלו אלא שדים, שנא׳ (דברים ל״ב י״ז): יזבחו לשדים, ואין שדים אלו אלא שעירים, שנא׳ (ישעי׳ י״ג כ״א) ושעירים ירקדו שם, והיו מקריבין קרבניהם באיסור במה, ופורעניות באות עליהם, אמר הקב״ה: יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד ויהיו נפרשים מעבודה זרה והם ניצולים, הה״ד (ויקרא י״ז ג׳): איש איש מבית ישראל וגו׳ 5). – [הקב״ה] צוהו [לאדם הראשון] על שש מצות. א. „ויצו" (בר׳ ב׳ ט״ז), על עבודה זרה, היך מה דאת אמר (הושע ה׳ י״א): כי הואיל הלך אחרי צו. ב. ה׳ – על ברכת השם, כד״א (ויקרא כ״ד ט״ז) ונוקב שם ה׳; ג. אלהים – אלו הדיינין, שנא׳ (שמות כ״ב כ״ז): אלהים לא תקלל. ד. על האדם – זו שפיכות דמים, שנא׳ (בר׳ ט׳ ו׳) שופך דם האדם; ה. לאמר – זה גלוי עריות, שנא׳

---

1) פסיקתא 78 ע״א וב׳, ויק״ר כ״ז, תנחומא אמור (ב׳ 17), ר׳ יהושע דסכנין בשמו. מַלכה הַנְשָׁמָה לשַׁבת אצל ר׳ חנינא בר חמא (ח״א 12).

2) פסיקתא קצ״ב ע״ב, ר׳ יהושע דסכנין בשמו. וכן בהוספה לפסיק׳ ר׳ הוצ׳ פרידמן 201 ע״ב.

3) על השאלה: למה אין כהן גדול משמש ביום הכפורים בבגדי זהב? עונה ר׳ לוי (ר״י דסכנין בשמו) ג״כ: בשביל לחוס על ממונם של ישראל, פסיקתא 177 ע״ב, ויק״ר כ״א קרוב לסוף. (עי׳ ירושלמי יומא 44 ע״ב, וכ״א ח״ב 171 הע׳ 2).

4) ויק״ר סוף פ׳ ח׳, ר״י דסכנין בשמו.

5) ויק״ר כ״ב (5) ר׳ פנחס בשמו.

(ירמי׳ ג׳ א׳): לאמר הן ישלח איש את אשתו וכו׳. ו. מכל עץ הגן אכל תאכל— צוהו על הגזל 1). — ארבעה דברים יצר הרע משיב עליהן, ובכולן כתיב בהו „חוקה״. ואלו הן: אשת אחיו, וכלאים, ושעיר המשתלח, ופרה [אדומה]. אשת אחיו מנין? שנא׳ (ויקרא י״ח ט״ז): ערות אחיך לא תגלה; מת בלא בנים מותרת לו, לכך כתיב בה חוקה, שנאמר (שם כ׳ כ״ב): ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי; כלאים, שנאמר (דברים כ״ב י״א): לא תלבש שעטנז. וסדין בציצית הוא מותר (כלו׳: שאין דין שעטנז בציצית), לכך כתיב בה חוקה, שנא׳: (ויקרא י״ט י״ט): את חקותי תשמרו וכו׳ ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך; שעיר המשתלח מנין? שנא׳ (שם ט״ז כ״ו): והמשלח את השעיר וכו׳, והוא עצמו מכפר על אחרים, לכך כתיב בו חוקה, שנא׳: והיתה זאת לכם לחקת עולם (שם שם ל״ד). פרה מנין? דתנינן תמן (פרה פ״ד מ״ד) כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאים בגדים, והיא עצמה מכפרת על אחרים, לכך כתיב בה חוקה, שנא׳ (במדבר י״ט ב׳) זאת חקת התורה 2). — משל למקום אדרימון (ἀρήμιον = מקום שמם) שהוא משובש

1) ב״ר ט״ז בסוף ובשו״ט א׳ (10). בסדר עולם פרק ה׳ מונה שבע מצות שנצטוו בני נח, דכתיב: ויצו–אלו הדינין, וכן הוא אומר (בר׳ י״ח י״ט): למען יצוה וכו׳. [ב. כמו ר׳ לוי כאן]. אלהים זו ע״ז, שנא׳ (שמות כ׳ ג׳): לא יהיה לך אלהים אחרים. [ד׳ וה׳ כמו ר׳ לוי כאן]. מכל עץ הגן — זה הגזל... אכל תאכל — זה אבר מן החי, שנא׳ (בראשית ט׳ ד׳): אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. כמו בסדר עולם כך דורש גם ר׳ יוחנן בסנהדרין נ״ו: ואולם ר׳ יצחק, ברדתו בבלה, הפך את ההוכחות א׳ וג׳ (כמו אצל ר׳ לוי). בשהש״ר א׳ ב׳ נותן ר׳ אלעזר (עי׳ לעיל ח״א 35 הע׳ 5) ובפסיקתא ק׳ ע״ב ר׳ יהודה בר׳ סימון ג״כ ההוכחות כמו ר׳ לוי. עי׳ ג״כ דברים ר׳ ב׳ (25). המצות שנצטוה ארה״ר, כלומר: המצות השכליות הן לפי מסרת עתיקה של התנאים המצות המרומזות בויקרא י״ח ג׳ (עי״ש בספרא, יומא ס״ז:, אג׳ התנ׳ כ״א ח״א 29).

2) פסיקתא 38 ע״ב, ר״י דסכנין בשמו, וכן בפסיקתא ר׳ פי״ד (64 ע״א), תנחומא חקת (ב׳ 23), השוה: המסרת של התנאים שנזכרה בהערה הקודמת, שלפי דבריה לא רק היצה״ר אלא גם אוה״ע משיבין עליהן. בפסיקתא 38 ע״א, קה״ר ח׳ א׳, פסיקתא ר׳ פי״ד (63 ע״א), שם נשמט „בשם ר׳ לוי״, תנחומא חוקת (ב׳ 20), במדבר ר׳ י״ט (4) ר׳ מני [דשאב] ור״י דסכנין בשם ר׳ לוי אמר: על כל דבר ודבר שהיה הקב״ה אומר למשה היה אומר לו טהרתו וטומאתו קלו וחמרו, וכיון שהגיע לפ׳ אמור אל הכהנים אמר לפניו רבש״ע: ואם נטמא במה טהרתו? ולא השיבו; באותה שעה נתכרכמו פניו של משה, ההי״ד (קהלת ח׳ א׳): ועז פניו ישנא, וכיון שהגיע לפ׳ פרה אדומה אמר (במדבר י״ט י״ז): ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת. א״ל הקב״ה: אותה האמירה שאמרתי לך, אמור אל הכהנים, ואמרת לי: אם נטמא במה טהרתו ולא אמרתי לך דבר — זו היא טהרתו.

בגייסות. מה עשה המלך? הושיב בו קוסטירנוס (Castrenses, מצב של חילים) בשביל לשמרו. כך אמר הקב״ה: תורה קרויה אבן ויצר הרע קרוי אבן. תורה קרויה אבן, שנא׳ (שמות כ״ד י״ב): את לוחות האבן, ויצה״ר קרוי אבן, דכתיב (יחזקאל ל״ו כ״ו): והסירותי לב האבן מבשרכם; תורה אבן ויצה״ר אבן, תשמר האבן את האבן 1). — גדול הוא דבר שהוא פריעת חוב מדבר שאינו בפריעת חוב (כלו׳ מצוה שיש בה פריעת חוב, כמו כבוד אב ואם, גדולה משאר המצות שאין בהן פריעת חוב) 2).

מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום *) (שמע והיה אם שמוע)? מפני שעשרת הדברות כלולין בהן: א. אנכי ה׳ אלהיך — שמע, ישראל ה׳ אלהינו; ב. לא יהיה לך אלהים אחרים על פני — ה׳ אחד. ג. לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא — ואהבת את ה׳ אלהיך, — מאן דרחים מלכא לא משתבע בשמיה ומשקר (מי שאוהב את המלך אינו נשבע בשמו לשוא); ד. זכור את יום השבת לקדשו — למען תזכרו. רבי אומר: זו מצות שבת שהיא שקולה נגד כל מצותיה של תורה... ה. כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך — למען ירבו ימיכם. ו. לא תרצח — ואבדתם מהרה. מאן דקטיל מתקטיל (ההורג נהרג). ז. לא תנאף — ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ח. לא תגנוב — ואספת דגנך ולא דגנו של חברך. ט. לא תענה ברעך עד שקר — אני ה׳ אלהיכם, וכתיב (ירמיהו י׳ י׳): וה׳ אלהים אמת; י. לא תחמד בית רעך, — וכתבתם על מזוזות ביתך ולא בית חברך 3). — י״ח ברכות כנגד י״ח אזכרות שכתוב בהבו לה׳ בני אלים (תה׳ כ״ט). משיבין לר׳ לוי: והא בבבל (?) אומרים י״ט? אמר להם: אף הוא מן האזכרות, שנא׳ (שם פסוק ג׳): אל הכבוד הרעים 4). — אין פוחתין מעשר מלכיות

1) ויקר׳ ל״ה (5) בקשר עם מאמרו של ר׳ חמא בר חנינא (כ״א ח״ב 223 הע׳ 5), שהש״ר ו׳ י״א, ושם מסיים: תהא האבן משמרת את האבן.

2) ירו׳ פאה פ״א ה״א (15 ע״ד) בקשר עם מאמרו של ר׳ אבון (צ״ל ר׳ אבא בר כהנא), כמו שמוכח מתנחומא עקב, ב׳ 3. „והוא דרבה מינה׳ שבהן מתחיל המאמר מתורגם בתנחומא „גדולה מזו אמרו״.

3) ירו׳ ברכות פ״א ריש ה״ה (3 ע״נ). ר׳ לוי מוצא רמז לעשרת הדברות גם בויקרא י״ט, עי׳ להלן סימן ו׳ בדרשות.

4) ירו׳ ברכות פ״ד ה״ג, ירו׳ תענית פ״ב ה״ב, תנחומא ב׳ ריש וירא. בבבלי

*) שתי פרשיות לאו דוקא, אלא ג׳ שגם ויאמר בכלל. לפי הנראה התכון ר׳ לוי לישב בזה מה שאמרו שם בירושלמי אח״ז: רב מתנא ורשב״נ בשם רבי יהודה בר זבודא: בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום, אלא מפני טענות המינין וכו׳; וע״ז אמר ר׳ לוי, שבג׳ הפרשיות שבק״ש כלולות עשרת הדברות.

(כלו׳ בר״ה במוסף צ״ל עשרה פסוקים שנזכר בהם שה׳ הוא מלך), כנגד עשרה קילוסין שאמר דוד (ק״נ): הללויה הללו אל בקדשו וכו׳ 1). — משלי י״ד כ״ג. בכל עצב יהיה מותר, ודבר שפתים אך למחסור. חנה ע״י שריבתה בתפלה (ש״א א׳ י״ב) קצרה בימיו של שמואל, שאמרה (שם פסוק כ״ב): וישב שם עד עולם, והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה (במדבר ח׳ כ״ה)...2). — כל מי שיש בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע, שנא׳ (ירמי׳ י״ב י״ד): כה אמר ה׳ על כל שכני הרעים וכו׳, ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנא׳ (שם) הנני נתשם מעל אדמתם 3).—

כך עלתה על דעתו של הקב״ה ליתן לישראל רגל אחד בכל חדש שבקיץ: בניסן פסח, באייר פסח קטן, בסיון עצרת. וע״י עברות ומעשים רעים שעשו את העגל שהו בידו שלשה: תמוז ואב ואלול. ובא תשרי ופרע את שלשתן: ריש שתא לקבל תמוז, צומא רבא לקבל אב, שבעת ימי החג לקבל אלול. אמר הקב״ה: לאחרים הוא פורע ושלו אינו נוטל? תן לו יומו, לפיכך: ביום השמיני עצרת (במדבר כ״ט ל״ה) 4). — משל למדינה שחייבת ליפס (מס) למלך, והלך המלך לגבותה. בתוך עשרה מילין יצאו גדולי המדינה וקלסוהו, התיר להם שליש מדימוסיא שלהם. בתוך חמשה מילין יצאו בינוני המדינה וקלסוהו, התיר להם עוד שליש, כיון שנכנס למדינה, יצאו כל בני המדינה, אנשים ונשים וטף וקלסוהו, והתיר להם הכל. אמר להון מלכא: מה דאזל אזל, מן הכא נחל חושבנא (מה שעבר עבר, ומהיום נתחיל את החשבון); כך בערב ראש השנה גדולי הדור מתענין, והקב״ה מתיר להם שליש מעונותיהם, ומראש השנה ועד יום הכפורים היחידים מתענין, והקב״ה מתיר

ברכות כ״ח אומר זה ר׳ הלל בנו של ר׳ שמואל בר נחמן (כ״א ח״ב 252 הע׳ 5). ע׳ בובר במבוא לתנחומא ע׳ 31 הע׳ כ״ח [ולריש וירא]. בבבלי ברכות כ״ח סוף ע״ב על השאלה: הרי יש י״ט ברכות, ענה ר׳ לוי: ברכת המינים ביבנה תקנוה [ובירוש׳ ברכות שם אמר זאת רבי הונה].

1) ירו׳ ר״ה פ״ד ריש ה״ז*). בטעות נשתרבב המאמר הזה במגילה 21 ע״ב.

2) ירו׳ ברכות פ״ד ה״א (7 סוף ע״ב). ר״י דסכנין ור׳ אבא בר פפי בשמו. הדעה החולקת על זו, שג״כ נאמרה בשם ר׳ לוי: כל המרבה בתפלה נענה (ע״פ ישעי׳ א׳ ט״ו), נתישבה: הא ביחיד והא בצבור. השוה ג״כ מדרש שמואל ב׳ (9) י״ג (3) ואג׳ התנאים כ״ב ח״א 13 הע׳ 18.

3) ברכות ח׳ ע״א.

4) פסיק׳ ר׳ בהוספה, הוצ׳ פרידמן ר׳ ע״ב, פסיקתא 190 ע״ב.

---

*) בירו׳ הוצאת הרידב״ז לא נזכר על המאמר הזה שמו של ר׳ לוי.

להם שליש מעונותיהם. וביום הכפורים כלם מתענים אנשים ונשים וטף, והקב"ה אומר להם לישראל: מה דאזל אזל מן הכא ולהלן נחל חושבנא. מיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות: זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו, וביום טוב הראשון של החג כל ישראל עומדין לפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן לשמו של הקב"ה, ואומר להם: מה דאזל אזל, מן הכא נחל חושבנא. לפיכך משה מזהיר לישראל (ויקרא כ"ג מ'): ולקחתם לכם ביום הראשון (כלו': אעפ"י שהוא יום ט"ו בחדש קורא לו ראשון, מפני שהוא ראשון לחשבון) 1). — כל ימות השנה ישראל עוסקין במלאכתן, ובראש השנה נוטלין שופרותיהן ותוקעין לפני הקב"ה והוא עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים 2). — תה' קל"ט ט"ז. ימים יוצרו ולו (ולא־קרי) אחד בהם — זה יום הכפורים, יום ענות אדם נפשו (ישעי' נ"ח ה') 3). — קהלת ו' י"ב. את זה לעמת זה עשה האלהים. בימים טובים שנתתי לך תהא שמח ומשמח להקב"ה בקרבנות. אם תבוא שנה בלא בצרת נפק לכרמך חמי וחדי, חמי את לזיתך וחדי (אתה יוצא לכרמך רואה ושמח, רואה את זיתך ושמח). אמר הקב"ה לא בראתי פרקליט טוב לגשמים יותר מן הקרבנות, וזה שצריך הכתוב לומר: ביום השמיני עצרת תהיה לכם 4). — קהלת י"א ב'. תן חלק לשבעה וגם לשמונה. תן חלק לשבעה — אלו ז' ימי הסוכה, וגם לשמונה — זה שמיני עצרת 5).

— זה שהוא נוטל לולב גדול למה הוא דומה? לאחד שכיבד את השלטון תמחוי אחד ונמצא משלו. אמרו: אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו 6).

1) ויק"ר ל' (7) ר"י דסכנין ור' מנא דשאב בשמו, בקה"ר ט' ז' בלא השייכות אל הראשון של חג.

2) פסיק' קנ"ה ע"א, ויק"ר כ"ט כמעט בסוף. ר"י דסכנין ור' אבא בר פפי בשמו.

3) פסיקתא ר' ריש פ' כ"ג, חולק על ר' יצחק, לעיל ח"א 199 הע' 3.

4) קה"ר לאותו פסוק. פסיקתא 192 ע"ב, הוספה לפסיק' רבתי הוצ' פרידמן 201 ע"ב. „אם תבוא שנה בלי בצרת", לפי פירושו היפה של הרזוו"א, כִּנָּה האומר שלא לפתוח פה לשטן. כנראה הוא דורש את הכתוב גם את זה — כלומר: יום טוב, יום החג, „לעמת זה"— יום הרעה, ימי בצרת, עשה האלהים שיהיה קרבן החג לפרקליט. (Paraxlytos), ואת הכתוב „ביום השמיני עצרת תִהיה לכם" הוא דורש, שהיום השמיני יהיה לכם „עצרת" — עוצר בעד פגעים רעים, כענין שנאמר (במדבר י"ז י"ג): ותעצר המגפה.

5) קה"ר לאותו פסוק. פסיקתא ופסיקתא רבה שם.

6) ירוש' סוכה ריש פ"ג (53 ע"ג). בשו"ט כ"ו (5) סתם: שיהא נקי מן החמס ומן הגזל שלא יהא הסניגור נעשה קטיגור. אח"כ בא משלו של ר' לוי: לליסטים

— ארבע כוסות של פסח כנגד ארבע מלכיות 1). — ולפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד, וכאן (בליל פסח) להיות מסובין, להודיע שיצאו מעבדות לחרות 2). — [אין מפסיקין קללות (משנה מגילה פ"ג מ"ז), כלו': אין מחלקין את הפרשה של התוכחה, אלא אחד קורא את כולה], אמר הקב"ה: אני כתבתי על כבודי (תה' צ"א ט"ו): עמו אנכי בצרה. אין שורת הדין שיהו בני מתקללין, ואני מתברך 3) — ולמה יוצאין [בתעניות] בין הקברות? לומר חשבינו כאלו מתים לפניך 4). — כתיב (ויקרא י"ח ה'): אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ואין מאור עיניו של אדם [שנתמעט מהתענית] חוזר אלא לאחר ארבעים יום [ולפיכך אי אפשר לקבוע תענית על כל מאורע של יגון] 5). — ומנין סמכו הדורות שיהו מתענין בשני ובחמישי? אלא כשעשו ישראל אותה מעשה (כלו': של העגל), עלה משה בחמישי וירד

שיושב על פרשת דרכים ומקפח לעוברים ושבים. חד זמן עבר עלוי חד לגיון למגבי דימוסיא דההיא מדינתא, קם קדמיה וקפחיה ונסב כל מה דהוה בידיה. בתר יומי איתציד ההוא ליסטא ואיתחבש בפילקי, שמע ההוא לגיונא ואזל לגביה, ואי"ל: הב לי מה דקפחתני, ואנא מליץ עליך זכו קדם מלכא. א"ל: מן כל מה דקפחית ומן כל מה דנסבית לית ליה לההוא גברא כלום, אלא הדין טפיטא דתחותי, והוא מן דידך. א"ל: הב יתיה, ואנא מליץ עלך זכו קדם מלכא. א"ל נסביה. א"ל: תהוי ידע דאת עליל למחר קדם מלכא ואמר לך: אית לך בר נש מליץ עלך זכו, ואת א"ל: אית לגיון פלן מוליף עלי זכו, והוא משלח וקרי לי, ואנא אתי למילף עלך זכו קדמוי. למחר אוקימתיה קדם מלכא בדינא. שאל ליה מלכה א"ל: אית לך בר נש מליף עלך זכו? א"ל: אית לגיון פלן מליף עלי זכו. שלח מלכא וקרי ליה. א"ל: חכים את למילף על הדין גברא זכו? א"ל: חכים אנא, כדשלחתני למינבי דמוסיא דההיא מדינתא, קם קדמוי וקפח ונסב כל מה דהוה עמי והדין טפיטא דהוא מן דידי מסהיד עלוי. כל העם צווחין ואומרין: אוי לו לזה שנעשה סנגורו קטיגורו. כך אדם לוקח לולב לזכות בו ואם היה גזול צווח לפני הקב"ה ואומר: גזול אני, חמוס אני, ומלאכי השרת אומרין: אוי לזה שנעשה סנגורו קטיגורו.

1) ירו' פסחים פי' הי"א, (ריש 37) ב"ר פ"ח.

2) בירוש' שם, קצת קודם. (37 ב').

3) דברים ר' ריש פ' ד'. ירו' מגילה פ"ג ריש ה"ז. סופרים י"ב א', ר"י דסכנין בשמו.

4) ירו' תענית ריש פרק ב'.

5) ירו' תענית פ"ד ה"ה (68 ע"ד). על ר' לוי בעצמו מספר (שם ה"ו, 69 ע"נ) שהוא היה צם תשיעי באב וגם אור ליום העשירי. במאסף מדרשי מאוחר לאסתר (הוצ' בובר, ע' 75) נמצא מאמרו של ר' לוי (ו' י"ב): כל שהוא עוטה השק ומתענה, אינו מעביר השק מבשרו עד שיעשה לו הקב"ה מה שהוא מבקש.

בשני. מנין? עלה בחמישי ומחמישי לחמישי ולחמישי הרי ט״ו. ומערב שבת לערב שבת ולערב שבת ט״ו הרי ל׳, ומשבת לשבת ח׳ הרי ל״ח ואחד בשבת ושני בשבת הרי מ׳, לכך התקינו החכמים שיהו מתענין בשני ובחמישי — בעלייתו של משה ובירידתו 1). — בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר: צאו לחפור! צאו לחפור! והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישינים, ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסרים ט״ו אלף ופרוטרוט, ובשנה האחרונה עשו כן ועמדו ומצאו עצמן שלמים. אמרו: דילמא דטעינן בחושבנא (אפשר טעינו בחשבון), וכן בי׳ ובי״א ובי״ב ובי״ג ובי״ד ובט״ו. כיון דאשלם זיהרא (כשנתמלא הירח) אמרו: דומה שביטל הקב״ה אותה הגזרה קשה מעלינו ועמדו ועשו יום טוב 2). — כל דבר שבית דין נותנין נפשן עליו, סוף הוא מתקיים כזה שנאמר למשה מסיני 3).

ג.

ישראל. אומות העולם. רומא. ירושלים. דברי פולמוס.

— למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס. כד הוה עביד חמר טב אמר: מה טב חמרא דכרמי, וכד הוה עביד חמר ביש הוה אמר: מה ביש חמרא דאריס (כשהיה עושה יין טוב היה (המלך) אומר: מה יפה יין כרמי, וכשהיה עושה יין רע היה אומר: מה רע יין האריס). א״ל האריס: אדוני המלך! כד הוה עביד חמר טוב, את אמר: מה טוב חמרא דכרמי, וכד עביד חמר ביש את אמר: מה ביש חמרא דאריס. בין טב ובין ביש דידך הוא. כך בתחלה אמר הקב״ה למשה (שמות ג׳ י׳): והוצא את עמי ישראל; וכיון שעשו אותו מעשה (העגל), מה כתיב תמן? (שמות ל״ב ז׳): לך רד כי שחת עמך. אמר משה לפני הקב״ה: רבש״ע! כד אינון חטאין דידי אינון וכד אינון זכאין דידך אינון? בין חטאין ובין זכאין דידך אינון, דכתיב (דברים ט׳ כ״ט) והם עמך ונחלתך 4). — מה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל

---

1) תנחומא בובר, וירא (ט״ז).

2) ירו׳ סוף מס׳ תענית. איכה ר׳ פתיחתא ל״ג (בסוף מדרש שמואל סתם).

3) ירו׳ פאה 15 ע״ב; ר׳ יוסי בר אבין בשמו. וכן (בענין אחר) בירו׳ שביעית 33 סוף ע״ב; ירו׳ סוכה ריש פ״ג (54 ע״ב), ירו׳ כתובות סוף פ״ח (32 ע״ג).

4) פסיקתא קכ״ח ע״ב, ר׳ ברכיה בשמו. השוה את המאמר הסתמי בפסיקתא ר׳ פי״א (46 ע״א).

אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים 1). – מה הדבורה הזאת כל מה שהיא מסגלת, מסגלת לבעליה, כך כל מה שישראל מסגלין מצות ומעשים טובים, הם מסגלים לאביהם שבשמים 2). – מה התאומים הללו, אם חשש אחד מהם את ראשו, חבירו מרגיש, כך אמר הקב״ה: עמו אנכי בצרה (תה׳ צ״א ט״ו) 3). – למלך שהיו לו בנים הרבה, והיה אוהב את הקטן יותר מכולם, והיה לו פרדס אחד, והיה אוהבו יותר מכל מה שהיה לו. אמר המלך: נותן אני את הפרדס הזה, שאני אוהבו מכל מה שיש לי, לבני הקטן שאני אוהבו מכל בני; כך אמר הקב״ה: מכל האומות שבראתי איני אוהב אלא לישראל, שנא׳ (הושע י״א א׳): כי נער ישראל ואוהבהו, מכל מה שבראתי איני אוהב אלא הדין, שנא׳ (ישעי׳ ס״א ח׳): כי אני ה׳ אוהב משפט. אמר הקב״ה: נותן אני מה שאהבתי לעם שאני אוהב 4). – שה״ש ז׳ ג׳. בטנך ערמת חטים. למה נמשלו כנסת ישראל בחטים? אלא בעל הבית יש לו בן בית כשבא לחשב עמו, מה הוא מחשב, מה הוא אומר לו: תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכניס לאוצר, או כמה משפלות של קש או כמה משפלות של קוצים אתה מכניס לאוצר? להיכן הוא נותן את הקוצים? באש. להיכן הוא משליך את הזבל? לאשפה. להיכן הוא זורה את התבן? לרוח; אבל מהו אומר לבן ביתו? תן דעתך כמה חיטים אתה מכניס לאוצר. למה? שהם חיותם של עולם. כך הקב״ה בעל הבית, שכל העולם כולו שלו, שנא׳ (תה׳ כ״ב א׳) לה׳ הארץ ומלואה, ובן ביתו זה משה (במדבר י״ב ז׳): בכל ביתי נאמן הוא. אמר לו הקב״ה: תן דעתך למנות את האומות? לאו, שהם נמשלו כקש. מי היו אילו המצרים? תשלח חרונך יאכלמו כקש (שמות ט״ו ז׳), ובית עשו לקש (עובדיה פסוק ז׳) מה עושים לקש? מציפים אותם למים – וניער פרעה וחילו בים סוף (תה׳ קל״ו ט״ו); נמשלו כקוצים, שנא׳

---

1) סוכה מ״ה: נתינת טעם למה השתמשו בחריות של דקל לחביטה על יד המזבח בחג, ע״פ המשנה סוכה פ״ד מ״ו. במגילה י״ד ע״א נאמר זה ג״כ סתם על הכתוב שופטים ד׳ ד׳: מה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל שבאותו הדור לא היה להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. ע״ד הסימבול של התמר, ביחוד לב התמר עי׳ Löw, Aram. Pflanzennamen S. 113, 117

2) דברים ר׳ א׳ (6), ר׳ יהודה בר סימון בשמו.

3) פסיקתא 47 ע״א, פסיקתא ר׳ פט״ו (70 ע״ב). שהש״ר ה׳ ב׳, ר׳ יהושע דסכנין בשמו; בקשר אל מאמרו של ר׳ ינאי על הכתוב שה״ש ה׳ ב׳. „תמתי״ – תאומתי (כ״א ח״א 40 הע׳ 3)). בשמו״ר פ׳ ב׳ (5) שם האומר הוא ר׳ ינאי.

4) דברים ר׳ ה׳ (7), לט״ז י״ח.

(ישעי׳ ל״ג י״ב): והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים. מה עושים לקוצים? משליכין אותן לאש – באש יוצתו (שם); נמשלו כתבן, מה עושים לתבן? זורין אותו לרוח, שנא׳ (איוב כ״א י״ח): יהיו כתבן לפני רוח. אבל ישראל נמשלו לחיטים, שהם דגנו של עולם – בטנך ערמת חטים 1). – שה״ש ז׳ א׳. שובי שובי השולמית. אומה, שכל טובות שבעולם אין באות אלא בזכותה: [הטל] – ההי״ד (בר׳ כ״ז כ״ח): ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ, לך – בזכותך ובך הדבר תלוי; [המטר] דכתיב (דברים כ״ח י״ב) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך – לך, בזכותך ובך הדבר תלוי; [השלום], שנא׳ (במדבר ו׳ כ״ו): וישם לך שלום – לך, בזכותך ובך הדבר תלוי 2). – למלך שעשה סעודה וזימן האורחין, מהם אוכלין ושותין ומברכין למלך, ומהם אוכלין ושותין ומקללין למלך. הרגיש המלך ובקש להכניס מהומה בסעודתו ולערבבה. נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סנגוריא. אמרה לו: אדוני המלך! עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין ומקללין אותך, הבט באלו שאוכלין ושותין ומברכין אותך ומשבחין לשמך. כך כשישראל אוכלין ושותין ומברכין ומשבחין ומקלסין לקב״ה, הוא מקשיב לקולם ומתרצה, ובשעה שאוה״ע אוכלין ושותין ומחרפין ומנאצין להקב״ה בעריות שמזכירין, אותה שעה חושב הקב״ה אפילו להחריב לעולמו, והתורה נכנסת ומלמדת סנגוריא ואומרת: רבש״ע! עד שאתה מביט באלה שמחרפים ומכעיסים לפניך, הביטה בישראל עמך שמברכים ומשבחים ומקלסים לשמך הגדול בתודה ובזמירות ובשבחות. ורוח הקדש צווחת: ברח דודי! ברח מאוה״ע והדבק בהם בישראל 3). – ויקרא כ׳ כ״ו. ואבדיל אתכם מן העמים. בכל מעשיהם ישראל משונין מן אוה״ע: בחרישתן ובזריעתן, ובקצירתן ובעמידתן, ובדישתן, ובגרנן, וביקביהם, במניינן, ובחשבונן. בחרישתן שנא׳ (דבר׳ כ״ב י׳): לא תחרש בשור ובחמור יחדו; בזריעתן, שנא׳ (שם

1) פסיקתא ר׳ פ״י (35 ע״ב). בשהש״ר לאותו פסוק נאמר זה בקצור ע״י ר׳ חוניה על מאמרו של ר׳ יצחק, שהובא לעיל ח״א 246 הע׳ 3.

2) שהש״ר לאותו פסוק. ר״י דסכנין בשמו. הדבר השלישי, – השלום – חסר שם וצריך להשלימו מדברים ר׳ ז׳ (7), ששם נאמר בשם רבנן אמרי: אמר הקב״ה לישראל: בניי, כל הטובות שבאות לעולם בזכותכם הן באות. בב״ר ס״ו קרוב לראש שם האומר הוא ר׳ לוי, אבל המאמר מקוצר וגם חסר היחס אל שולמית, אולם גם שם צריך בלי ספק להשלים כמו כאן.

3) שהש״ר ח׳ י״ד. השוה מאמרו של רב לאסתר א׳ י׳ (מגילה י״ב ריש ע״ב), שבאסתר ר׳ מיוחס לר׳ איבו ובמדרש אבא גוריון לר׳ אבהו.

שם ט׳): לא תזרע כרמך כלאים; בקצירתן, שנא׳ (ויקרא י״ט ט׳) ולקט קצירך לא תלקט; בעמירתן, שנא׳ (דבר׳ כ״ד י״ט): ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו; בדישתן, שנא׳ (שם כ״ה ד׳): לא תחסם שור בדישו; בגרנן וביקבן, שנא׳ (שם ט״ו י״ד): הענק תעניק לו מצאנך מגרנך ומיקבך; במניינן ובחשבונן, שאוה״ע מונין לחמה וישראל ללבנה 1). — הקב״ה דן את ישראל ביום, בשעה שהן עוסקין במצוות, ואת האומות בלילה, בשעה שהן בטלין מן העברות 2). — בכל יום ויום הקב״ה יושב בדין על גלגל חמה ולבנה, שאין מבקשים לצאת להאיר לעולם, מה הם אומרים? הבריות מקטירין לנו, הבריות משתחוים לנו 3). —

תה׳ ע״ה ח׳. זה ישפיל וזה ירים — מלכות זו ישפיל ומלכות זו ירים. נכנסו מלכות יון (צ״ל מדי) ופרס ויצאה מלכות בבל 4). — יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול

1) פסיק׳ 46 ע״א, פסיקתא ר׳ פט״ו (69 ע״ב), [במדבר ר׳ פ״י]. בשהש״ר ה׳ ט״ז נוסף: ובבנותיהם (דברים כ״ח ח׳. ועשית מעקה לגגך), בתגלחתם (ויקרא י״ט כ״ז: לא יקיפו פאת ראשם וכו׳), בשביל הגרן והיקב מובא שם הפסוק שמות כ״ב כ״ח: מלאתך ודמעך לא תאחר.

2) ירו׳ ר״ה 57 ע״א. במקום „העברות״ בא בשבוש בגירסא הרגילה „המצוות״. בשו״ט ט׳ ט׳, ששם בא המשפט האחרון בראשונה ולהפך, נאמר בפירוש: בשעה שהן ישנים מן העברות. בפסיקתא ר׳ פ״מ (167 ע״ב): דן אותם בישרות, דן אותם בלילה, אימתי? כשהם ישנים מן העבירות... כדי שיהא להם תקומה בעולם הזה, שאין הקב״ה חפץ אפילו באבידתם של רשעים. למה? שכלם בריותיו ומעשה ידיו. „צדק ומישרים״ שבתהלים הם לפי דעת ר״ל החסד שבמשפט שדן את ישראל ואת אוה״ע בזמן שיותר מתאים לכל אחד ואחד.

3) ויק״ר ל״א קרוב לסוף. בשו״ט י״ט ה׳: „בכל יום ויום עומדין בדין לפני הקב״ה, למה? שהן מתביישין לצאת ואומרים: לפי שהבריות משתחוין לנו ומכעיסין להקב״ה״. ואח״כ מסיים: „ומה הקב״ה עושה? מאיר בהם חצין והן יוצאין בעל כרחן, שנא׳ (צפניה ג׳ ה׳): בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא ידע עול בשת״. הסיום בא בויק״ר בשם ר׳ יוסטא בר שונם. [כנראה דעת המחבר היא, שבשני המקורות נפלו שבושים. בויק״ר צריך להשלים מאמרו של ר׳ לוי — „ומה הקב״ה עושה מאיר (יורה) בהם חציו והן יוצאין בעל כרחן, שנא׳ (חבקוק ג׳ י״א): לאור חציך יהלכו״. ואח״כ יבוא מאמרו של ר׳ יוסטא לבאר את הכתוב שבצפניה ג׳ ה׳: מהו לא נעדר? לא פסק; ולא ידע עול בשת — לא בהתין, אלא סנדין, חמין להון לקיין ולא בהתין (רואים אותם לוקים ולא מתביישים), וכן צ״ל בשו״ט — המתרגם].

4) שו״ט ע״ה (3), ר׳ ברכיה בשמו. השוה לבטוי זה משנה חגיגה ב׳ ב׳: יצא מנחם, נכנס שמאי.

בים ועלה לחלוחית מיכן ומיכן, ועשו אותו מקום כחורש, והוא היה מקומה של רומי. יום שהעמיד ירבעם בן נבט שני עגלי זהב, נבנו שני צריפין ברומי, והוו בניין להון ואינון נפלין, בניין להון ונפלין; הוה תמן גברא סב ושמיה אבא קולון. אמר לון: אי לית אתון מטיין מייא מנהר פרת וגבלין בהדא טינא ובניין להון, לית אינון קיימין. א"ל: מאן עביד כן? אמר לון: אנא. עבד גרמיי שפיי דחמר. הוה עליל לקרייא ונפיק לקרייא, עליל למדינה ונפיק למדינה עד זמן דאתא לתמן. כיון דמטא לתמן אזל ואמטי מיא מן פרת וגבלון בטינא ובנו יתהון וקמון*). מן ההיא ענתה הוו אמרין: כל מדינה ומדינה דלית אבא קולן לא תיתקרי מדינה. והוו קריין ליה רומי בבלון. יום שנסתלק אליהו זכור לטוב נצב באדום מלך, הה"ד (מ"א כ"ב מ"ח): ומלך אין באדום נצב מלך 1). — בר' י"ד א'. ותדעל מלך גוים. אתר הוא תמן מצטווח ברומי (מקום הוא שם נקרא ברומי) ונטלו אדם אחד והמליכו אותו עליהם (ושמו תדעל) 2). — המחצב הזה (של שיש) לא נגלה לבריה,

---

1) ירו' ע"ז (39 ע"ג), שהש"ר א' ו'. בהרכבת אלה שלשת המאורעות הנוגעים לתולדות ישראל בשלשה מומנטים של תקומת רומא מלמד ר' לוי שחטאם של עם ישראל גרם למלכות רומא שתתחזק. וזהי פְּרַגְמַטִיוּת נפלאה המיוסדה על מְצגים הסטוריים של בנין מלכות רומא. המאורע הראשון של עלית שרטון שעליו נבנתה רומא נמסר בשנויים פרטיים בבבלי שבת נ"ו ע"ב ע"י שמואל (עי' אג' אמוראי בבל 42) ובשם ר' יצחק (בסנהד' כ"א ע"ב). בבבלי בא במקום מיכאל—גבריאל, וכן בספרי דברים 52 § (86 ע"א), שאולי נכנס שם מהוספה שעל הגליון. את המלה „שרטון" מבאר המוספיא Suptis, גבעת חול. מלה זו נמצאה רק בבבלי (עי' קאהוט ח"ח 166 ע"א). בירושי גורם שלעטוש, אולי שלעטוט או שלעטיט, לפי מוספיא (קאהוט ח"ח 87) שלעֿטוש. ואולי המלה הזאת נשתנתה מן ouptis. בשהש"ר במקום זה בא — לחלוחית. המשפט „ונעשה חורש" (כצ"ל, ובירוש': ונעשה חורש גדול) חסר בבבלי. בכל אפן זהו מיוסד על ידיעה נכונה בטופוגרפיה של נהר טיברוס (שעליו עומדת רומא). המאורע השני שרומא גדלה משני צריפין דלים נמצא גם כן בספרי שם (ששם נשתבש מצריפין לכרכין), ובברייתא שבת נ"ו: נבנה צריף אחד. עי' ג"כ האגדה ע"ד רומוס ורומולוס שבשו"ט י': ועמדו ובנו שני צריפין ברומי. באסתר ר' א' ז' (שם נתוסף ל„צריפין" שם התאר „גדולים", שבא בודאי מתוך אי־הבנה). בשהש"ר „והוו קריין ליה רומי—בבלון" (כלומר: שקראוהו רומא—בבל), מה שאמנם אנו מוצאים בכמה מקומות באגדה, שקורין לרומא בבל.

2) ב"ר מ"ב (4). לפי הנראה היה לנגד עיני ר' לוי מעין המאורע, ואינו ידוע לנו.

---

*) והיו בונין אותם והם נופלים· היה שם זקן אחד ושמו אבא קולון ואמר להם: אם אתם לא תשיגו מים מפרת לא יתקיימו· א"ל: ומי יביא? א"ל: אני אתחפש לסוחר יין, והלך מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שהגיע שמה והביא מים מפרת· לשו עם החומר ובנו ועמדו·

אלא למלכות הרשעה הזאת 1).

— שה"ש ג' א'. על משכבי בלילות. אמרה כנסת ישראל: לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות: בין לילן של מצרים ללילן של בבל, בין לילן של בבל ללילן של מדי, ובין לילן של מדי ללילן של יון ובין לילן של יון ללילן של אדום, ועכשיו שישנתי לי מן התורה ומן המצות נהפכו לי לילות ללילות 2). — משה ע"י שצפה ברוח הקודש שעתידין ישראל להיסתכר (= להסתגר) במלכיות וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשים לזקנים 3).

— לעתיד לבוא הקב"ה נוטל את אוה"ע ומורידן לגיהנם ואומר להן: למה הייתם קונסין את בני? והם אומרים לו: מהם ובהם 4) היו באים ואומרים לשון הרע איש על חברו, והקב"ה נוטל אלו ואלו ומורידן לגיהנם 5).— ארבע פעמים כתוב בשיר השירים השבעתי אתכם (ב' ז'; ג' ה'; ה' ח'; ח' ד'), כנגד ד' מלכיות שלא ימרדו בהן 6). — הראה לו הקב"ה [לאברהם בברית בין הבתרים]: כל מי שהוא מעמיד פנים בגל, הגל שוטפו, וכל מי שאין מעמיד פנים בגל, אין הגל שוטפו 7).

---

1) אסתר ר' א' ו', לבאור המלה „שש". העשר הנפרז של רומא במצבות שיש הוא אולי הסבה להאמין שלפני רומא לא היה מחצב של שיש בעולם. בכנוי „מלכות הרשעה" לרומא משתמש ר' לוי גם בספורו ע"ד מצור ירושלים ע"י פומפיוס, ירוש' ברכות 7 ע"ב.

2) שהש"ר ג' א'.

3) ירו' הוריות 48 ע"ג בראש. השוה את השם „רישא" ראש, בשביל הראשים שאינם תלמידי חכמים, לעיל ח"א 88 הע' 7, 196 הע' 1. וגם השם ראש גלות, ריש גלותא שייך לענין זה.

4) השוה לבטוי זה: „מיניה וביה".

5) ב"ר ריש כ' על סמך הכתוב (תה' ק"מ י"ב): איש לשון בל יכון בארץ, איש חמס רע יצודנו למדחפות, שכאן כלולים גם המלשין וגם העריץ החמסן כאחד.

6) תנחומא ב' דברים הוספה 3. בבלי כתובות קי"א א"ר לוי: שש שבועות הללו (ב' ז'; ג' ה'; ח' ז'; שבהם נכפלו „אם תעירו ואם תעוררו") ? תלתא הני דאמרן (שא"ר יוסי ב"ר חנינא: שלא יעלו ישראל בחומה, שלא ימרדו באומות, ואחת שהשביע הקב"ה את אוה"ע שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי). אינך (השאר): שלא יגלו את הקץ ושלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו הסוד לאוה"ע. אלה השלשה דומים כמעט לאלה הארבעה שאמר בשהש"ר ב' ז' (השוה שם בתנחומא ב') ר' חלבו וכן להמאמר הסתמי שבדברים תנחומא (ב' 4), ששם נאמר: שלא יגלו את הקץ ולא ידחקו את הקץ ושלא ימרדו על המלכיות. עי' הערות בובר שם.

7) ב"ר מ"ד (15) ר' אבא בר כהנא בשמו. הצפור הוא סמל הסבלנות וההכנעה, החיות האחרות שנבתרו הן סימן למתקוממים. ונתכון ר"ל בזה להורות איך צריכים בני ישראל להתנהג בגולה.

תה׳ מ״ח ג׳. יפה נוף. שהכל מייפין אותה [את ירושלים] ומשבחים אותה ומחניפים לה. צור אמרה [כלו׳: שבחה את עצמה]: אני כלילת יופי (יחזקאל כ״ז ג׳), אבל ירושלים הכל אומרים [כלו׳: אחרים משבחים אותה] מה נאה ומשובחת! הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש כל הארץ (איכה ב׳ ט״ו 1). – לכרי שהיה עומד בסדני (בשוק שמוכרין שם תבואה), והיו הכל באין לשערו ולא יכלו, היה שם פקח אחד. אמר להם: אתם מבקשין לשערו? מתרומותיו אתם עומדים עליו. כך מבקש אתה לידע כמה אוכלוסין היו בירושלים, מכהניא את ידע, הה״ד (מ״א ח׳ ס״ג): ויזבח שלמה וכו׳ כ״ב אלף בקר וצאן מאה ועשרים אלף, ותנינן: פר קרב בעשרים וארבעה ואיל באחד עשר, הדא דאת אמר בבנין הראשון. בבנין השני פעם אחת בקש אגריפס המלך לידע כמה מנין אוכלוסין שבירושלים, אמר להם לכהנים: הפרישו לי כוליא אחת מכל פסח ופסח. הפרישו לו שש מאות זוגות של כליות כפלים כיוצא מצרים, ואין לך כל פסח ופסח שלא היו מנוין עליו יותר מעשרה [תני ר׳ חייא: ואפילו ארבעים, ואפילו חמשים; בר קפרא אמר: אפילו מאה], חוץ ממי שהיה טמא או בדרך רחוקה 2). – בנוהג שבעולם אדם בונה לו טרקלין ועושה לו חלונותיו מקטינות מבחוץ ומרחיבות מבפנים, כדי להכניס אורה לתוכה, אבל חלונות בית המקדש לא היו כן, אלא מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ, כדי להוציא אורה לעולם 3). – ויקרא ט״ז ג׳. בזאת יבוא אהרן – „בזאת״, הכתוב מבַשְׂרוֹ, שהוא חי [כלו׳; שמקדש ראשון יהא קיים] ארבע מאות ועשר שנים 4) [מנין בזא״ת]. – מה טעם גלה הקב״ה לישראל

1) פסיק׳ ר׳ ריש מ״א. לפני זה מאמרו של ר׳ יצחק, שהובא לעיל ח״א 208 הע׳ 6, אח״כ בא עוד באורו של ר׳ לוי: יפה נוף שלה בהקפת המזבח (שהיו מקיפין בענפי תמר ובערבות).

2) איכה ר׳ א׳ א׳ (רבתי עם) ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי (שם בטעות בא ר׳ יהושע בן לוי). ע״ד הבית השני לקוח מהתוספתא פסחים פ״ד בסוף, בבלי פסחים ס״ו:

3) פסיקתא קמ״ה. עי׳ ר׳ חנינא כ״א ח״א 22 הע׳ 4.

4) פסיק׳ קע״ז ע״א. ויק״ר כ״א (9), ר׳ ברכיה בשמו. אח״ז בא שם השואה בין המקדש הראשון ובין השני: מקדש ראשון ע״י ששמשו בו באמונה, שמשו בו י״ח כהנים... מקדש שני ע״י שהיו נוטלין אותה (את הכהונה) בדמים, וי״א שהיו הורגין זה את זה בכשפים, שמשו פ׳ כהנים, וי״א פ״א, וי״א פ״ב, וי״א פ״ד ומהן שמעון הצדיק מ׳ שנה... מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף ומחוקיהן של כסף ועמד אחד ושלח ביד בנו שתי מדות של זהב, מלאות זהב ומחוקיהן זהב, אמרו: כפה סיח את המנורה. [עי׳ בירו׳ יומא פ״א ה״א ובבלי יומא ט׳ וספרי במדבר כ״ה

מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום השני, מפני אוה״ע, שלא יהיו מונין את ישראל ואומרין להן: הלא אומה של בוזזים אתם (שכבשתם את ארץ ישראל מידי הכנענים). וישראל מושיבין אותן ואומרים להן: ואתם הלא בזוזה היא בידכם. הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם (דברים ב׳ כ״ג). העולם ומלואו של הקב״ה, כשרצה נתנה לכם, וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו, הה״ד (תה׳ קי״א ו׳): כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים 1). – ויקרא כ״ב כ״ז. שור או כשב. וכי מה ראה בשור לעשותו ראש לכל הקרבנות? משל למטרונה שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי המלכות, ובדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש. מה עשה המלך? עשה סעודה גדולה והושיב אותו האיש בראש של מסובים, כל כך למה? להודיע שבדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש. כך לפי שהיו אוה״ע מונים את ישראל ואומרים להם: אתם עשיתם את העגל, ובדק הקב״ה בדברים ולא מצא בהם ממש, לפיכך נעשה שור ראש לכל הקרבנות 2). – שה״ש ו׳ ח׳. ששים המה מלכות ושמונים פלגשים. הרי ק״מ 3). שבעים מהם (מאומות העולם) מכירים אבותיהם ואינן מכירין את אמותיהם, ושבעים מהם מכירים אמותיהם

י״ב (§ 131) ועי׳ כ״א ח״ב 99 הע׳ 4. מאמר אחד של ר׳ לוי ע״ד כהני בית שני (ירו׳ תענית פ״ד ה״ה): יהוירים – גברה מידון (נ״א, מירון) קרתא (ע״י משפחת יהוירים גברה המחלקת בעיר), מסרביי – מסר ביתא לשנאייא. – ביומא כ״א; מגילה י״: ב״ב צ״ט. דבר זה מסרת בידינו מן אבותינו מקום הארון אינו מן המדה. – בירו׳ תענית פ״ד ה״ב קרוב לסוף, ב״ר צ״ח, א״ר לוי: מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה הלל מן דדוד... ר׳ ינאי מן דעלי... ר׳ חייא רבה מבני שפטיה בן אביטל, ר׳ יוסי בר׳ חלפתא מבני יונדב בן רכב, ר׳ נחמיה מן נחמיה התרשתא. השוה Büchler, Die Priester u. d. Cultus, 41

1) ב״ר ריש פ׳ א׳. עי׳ לעיל ח״א 211 הע׳ 1.

2) פסיקתא 77 ע״ב, ויק״ר כ״ז (8), תנחומא אמור (ב׳ 15). לסגנון השאלה „וכי מה ראה", עי׳ אגדת התנ׳ כ״א ח״א 21. המובן שבמאמר ר׳ לוי הוא אותו שבמאמר ר׳ שמואל בר נחמן הסמוך שם בפסיקתא, שהגרים שעלו ממצרים הם עשו את העגל (עי׳ כ״א ח״ב 262). השוה ריש ספרי זוטא (הוצ׳ קניגסברגר): עשה להם תלוי ראש נגד כל האומות ע״י שהיו מרננין אחריהן במעשה העגל ואומרים שאין להם מחילה לעולם. עי׳ ג״כ ר׳ יצחק, לעיל ח״א 265. בפסיק׳ 40 ע״ב משל אחר של ר׳ לוי: לבן שפחה שטינף בפלטין של מלך, אמר המלך: תבוא אמו ותקנח את הצואה, כך אמר הקב״ה תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל. בפסיק׳ ר׳ י״ד (65 ע״א) ותנחומא חקת (ב׳ 27) האומר הוא ר׳ אייבו.

3) עי׳ דברי ר״א בנו של ריה״ג ספרי ד׳ 311, אג׳ התנ׳ כ״ב ח״ב 18 הע׳ 42.

ואין מכירין את אבותיהם, ועלמות אין מספר, שאין מכירים את אבותיהם ואת אמותיהם 1). — אומות העולם נבואתן סתומה 2) ואינן יודעין אם ליהרג ואם להרוג. משל לאדם שהיה מהלך בדרך מן דוחקא דאורחיה איסתבע 3) קרסוליה. אמר: הלואי הוה לי חד חמר, עבר עלוי חד רומי 4) דילידת חמרתיה חד עולאי (האתון שלה ילדה סיח), א"ל: סב ארכב הדין עולאי (שים על שכמך את הסיח הזה). אמר: הא צלותי אישתמע, ברם אנא לא שאלית כהוגן, אם למרכב או למרכיבה, כך נבואתן של אוה"ע להיות עתידים ליום הזה (אסתר ג' י"ד), ואינן יודעים אם להרוג או ליהרג. אבל ישראל נבואתן מפורשת: להיות היהודים עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם (שם ח' י"ג) 5). — ראה אותן מזבלין (כלו': ראה שהגוים מקטירים, וכנה מפני השקוץ) לעבודה זרה, אומר: זובח לאלהים יחרם (שמות כ"ב י"ט) 6).

---

1) שהש"ר ו' ח', ר' ברכיה בשמו. בנוסח אחר עם באורים נמצא (סתם) בבמדבר ר' פ"ט (14). מתאים להשקפה זו ע"ד העדר טהרת המשפחה שבאוה"ע באה גם הערתו של ר' לוי (פסיקתא ר' כ"ג, 102 ע"א): באהל מועד שאין אוה"ע שומעים הקדים אב לאם, פרט לגוי שאין לו אב. לזה שייך גם מאמרו של ר' ברכיה בשם ר' לוי: אוה"ע יש להם מנין ואין להם סכום (מנין=מספר הפרט, סכום=מספר הכלל). אבל ישראל יש להם מנין ויש להם סכום*) וראיה הוא מביא במדבר ג' כ"ב (פקדיהם=מנין, במספר=סכום) ובש"ב כ"ד ט' (מספר=סכום, מפקד=מנין. כך צ"ל הנירסא). ובסיום הוא מוסיף: אין תימר שאנו מעידין על עצמנו, והלא בלעם הרשע העיד בנו, דכתיב: מי מנה עפר יעקב. לאסתר ב' י"ד מעיר ר' לוי (בקובץ מדרשים לאסתר הוצ' בובר ע' 64. ביהמ"ד ח"א 24): אפילו שהיה גוי היה בו דרך צניעות.

2) אסתר ר' ג' י"ד, קובץ מדרשים בובר ע' 50. כנראה ידע ר' לוי מהאורקל, שהיתה תשובתו נאמרת באופן שאפשר לפרש בשתי פנים סותרות זו את זו.

3) בקובץ של בובר „איתסבע". הפעל „סבע" לא נמצא עוד בשום מקום. לוי וקאהוט השמיטוהו. בילקוט ח"ב, תתרנ"ו, נשמט המשפט הזה, כנראה מפני שלא ידע באורו.

4) צ"ל רומאי.

5) אצל בובר וגם בילקוט שם עוד אניקדוטה אחת: „משל לאדם שהיה מפרש בים, עבר עליו סער גדול לטבעו, אמר: אי קם לי הדין נחשול אנא מקרב חד ענל. כיון דקם נחשילא, אמר: לא אמרית ולא כלום". בזה הוא רוצה להגיד, כי כמו שאין ממש בדברי האורקל, כך אין ממש בהבטחות הגוים.

6) ירו' ברכות פ"ט ה"א (13 ע"ב), ר' יוסי ב"ר אבון בשמו.

---

*) נשמט אצל המחבר ציון המקורי ועי' בהגהת הרד"ל לשהש"ר ו' ח' הוא מגיה במקום שבעים ושבעים — ששים ושמונים ע"ד הכתוב ששים המה מלכות ושמונים פלגשים, ע"ש.

ד.

באורי מקרא.

אין גם מדה אחת כללית לבאור המקרא שנושאה עליה שמו של ר׳ לוי. אך כללים אחדים ע״ד המובן של איזה בטויים, שעל פי הרב הם שייכים אל סוג הדרשות, אנו יכולים להביא כאן. – כל מקום שאתה מוצא שדה (מ״א ב׳ כ״ו: ענתות לך על שדיך) הוא עיר; עיר (יחזקאל ט׳ ד׳: בתוך העיר, בתוך ירושלים) – מדינה; מדינה (אסתר א׳ א׳) – אפרכיא επαρχια 1). – כל מקום שנאמר בו „יד ה׳״ מכת דבר הוא, ובנין אב שבכולם: הנה יד ה׳ הויה במקנך וכו׳ דבר כבד מאד (שמות ט׳ ג׳) 2). – כל מקום שנאמר: אין לה – הוה לה (כלומר: יהא לה בסוף): ותהי שרי עקרה אין לה ולד (בר׳ י״א ל׳), הוה לה – וה׳ פקד את שרה (שם כ״א ז׳); ולחנה אין ילדים (ש״א א׳ ב׳), הוה לה, כי פקד ה׳ את חנה (שם ב׳ כ״א); ציון היא דורש אין לה (ירמי׳ ל׳ י״ח), ובא לציון גואל (שם נ״א כ׳) 3). – כל מקום שהוא אומר לי, אינו זה אלא בעולם הזה ובעולם הבא 4). – בכל מקום שנאמר „לולי״ בא

---

1) אסתר ר׳ א׳ א׳, רות ר׳ א׳ א׳.

2) רות ר׳ א׳ י״ג.

3) ב״ר סוף ל״ח. ובסוף מביא שם את הכתוב (ישעי׳ נ״ד א׳): רני עקרה לא ילדה; ובפסיקתא 135 ע״א ופסיק׳ ר׳ פל״ב (148 ע״א) הלשון הוא כך: וכן רני עקרה לא ילדה וכו׳ הוי לה, שנא׳ (שם מ״ט כ״א): ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה וכו׳. ובאיכה ר׳ לא׳ ב׳ (אין לה מנחם) ולא׳ י״ז (אין מנחם לה) והוה לה: אנכי אנכי מנחמכם (ישעי׳ נ״א י״ב).

4) מדרש שמואל פי״ט. בויק״ר (סתם) פ׳ ב׳ (2); כל מקום שנא׳ לי אינו זז לעולם לא בעוה״ז ולא לעוה״ב. בתנחומא ריש תרומה, סתם: כל דבר שאמר הקב״ה בתורה לי ישנו בעוה״ז ולעוה״ב. היסוד של המאמר הוא מה שנאמר סתם בספרי במדבר (§ 92): שבכל מקום שנאמר לי קיים לעולם ולעולמי עולמים. – הדברים שעליהם נאמר „לי״ הם לפי מדרש שמואל: א. הכהנים (שמות מ׳ ט״ו); ב. הלוים (במדבר ג׳ י״ב); ג. ישראל (ויקרא כ״ה נ״ה); ד. ארץ-ישראל (שם פסוק כ״ג); ה. תרומות המקדש (שמות כ״ה ב׳); ו. המעשר (בר׳ כ״ח כ״ב); ז. הבכורות (שמות י״ג ב׳); ח. שמן המשחה (שם ל׳ ל״א); ט. ירושלים (מ״א י״א ל״ו); י. בית המקדש (שמות כ״ה ח׳); יא. המזבח (שמות כ׳ כ״א); יב. הקרבנות (במדבר כ״ח ב׳); יג. הסנהדרין (שם י״א ט״ז); יד. מלכות בית דוד (ש״א ט״ז א׳). בויק״ר הסדר הוא: א, ב, ג, ה, ז, יג, ד (שם באה בטעות ראיה משמות י״ט ה׳), ט, יד, י, יא, יב, ח. המספר ו׳ חסר ובצדק. בתנחומא נמצאים המספרים הללו: ד, ז, ב, ג, (משמות י״ט ה׳). בספרי א, ב, ג, ז, י, יא, ה, יד, יב, יג. – בתנחומא בהעלותך (ב׳ 20) ובמדבר ר׳ ט״ו (17)

בזכות אמנה ובזכות תורה. בזכות אמנה – לולא האמנתי (תה׳ כ״ז י״ג), ובזכות התורה, – לולי תורתך שעשעי (תה׳ קי״ט צ״ב) 1). – אף הכתובים חלקו כבוד לישראל כמה דתימא (ויקרא א׳ ב׳): אדם כי יקריב מכם קרבן, אבל כשהוא בא לדבר בדבר של גנאי ראה מה כתיב (ויקרא י״ג ב׳): „אדם מכם כי יהיה בעור בשרו״ אין כתיב כאן, אלא – „אדם כי יהיה״ וכו׳ 2).– שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן 3): פרשת כהנים (ויקרא כ״א, א׳–כ״ד) 4), פרשת הלוים (במדבר ח׳, ה׳–כ״ו), פרשת טמאים (ויקרא כ״ב) 5), פרשת שלוח טמאים (במדבר ה׳ א׳–י״ד), ופרשת אחרי מות (ויקרא ט״ז), ופרשת שתויי יין (שם י׳, ח׳–י״א) ופרשת המנורה (במדבר ח׳, א׳–ד׳), ופרשת פרה (שם י״ט) 6).

„את מוצא שהזקנים אחד מי״ג דברים שהן כתובים לשמו של הקב״ה״. – בראש עומד שם הכסף והזהב (ע״פ חגי ב׳ ח׳), ואח״כ באים: א, ב, ג, ז, יא, ה, ח, י, יב, יד, ד, יג. – ועי׳ נ״ב מדרש הגדול אצל קנינסברגר, ספרי זוטא 2 ע״ב: וזה א׳ משלשה עשר דבר שנא׳ בהן לי, והן קיימין לעולם.

1) ב״ר ע״ד (12) שו״ט כ״ז וצ״ד. השוה מדות ר׳ יהושע בן לוי (כ״א ח״א 142 הע׳ 3) ור׳ יוחנן (שם ח״ב 53 הע׳ 1) ע״ד הכלל המיוחס לר׳ לוי „בכל מקום שכתוב היה״. עי׳ ח״א 52 הע׳ 2; 308 הע׳ 1.

2) ויק״ר ב׳ (7), ר״י דסכנין בשמו. עי׳ רשב״נ, כ״א ח״ב 261 הע׳ 2.

3) גיטין ס׳ סוף ע״א. בקשר עם מאמרו של ר׳ בנאה: תורה מגילות מגילות נתנה. (אגי׳ התנ׳ כ״ב ח״ב 192 הע׳ 13). – ר׳ לוי מונה את הפרשיות הנוגעות למקדש והעבודה שהיו דרושות ביום הקמת המשכן.

4) לפרשת הכהנים קורא ר׳ לוי במקום אחר פרשת המת (ע״פ התכן של הפסוק הראשון). הוא מבאר את הכתוב (תה׳ י״ט י׳) יראת ה׳ טהורה: מיראה שנתירא אהרן מלפני הקב״ה זכה ונתנה לו הפרשה הזו, שאינה זזה ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות, ויק״ר כ״ו (9), שו״ט י״ט, ששם הוא מביא ראיה ליראתו של אהרן ממלאכי ב׳ ט״ו.

5) כך הוא לפי פי׳ התוספות, על פי רש״י במדבר ט׳, ט׳–י״ד.

6) ע״ד הקשר שבין הפרשה שנזכרה בראשונה ובין הפרשה שנזכרה באחרונה אמר ר״י דסכנין ור׳ מני דשאב בשם ר׳ לוי: על כל דבר ודבר שהיה הקב״ה אומר למשה, היה אומר טומאתו וטהרתו; כיון שהגיע לפי׳ אמור אל הכהנים וגו׳, אמר לפניו: רבש״ע! אם נטמא הכהן במה תהא טהרתו? ולא השיבו. באותה שעה נתכרכמו פניו של משה, כיון שהגיע לפרשת פרה אדומה, א״ל הקב״ה למשה: אותה האמירה שאמרתי לך „אמור אל הכהנים״, ואמרת לי: אם נטמא במה טהרתו, ולא אמרתי לך דבר, זו היא טהרתו; פסיקתא 38 ע״א, פסיקתא ר׳ פי״ד, קה״ר ח׳ א׳, תנחומא חקת, תנחומא ב׳ 20.

— בר׳ כ״ג ג׳. ויבוא אברהם לספד לשרה. מהיכן בא? מקבורתו של תרח לשרה בא 1). — כ״ד ס״א. ותרכבנה על הגמלים, שכן דרך הגמלים גדלים במזרח 2). — ל״א א׳. הכבוד. אין כבוד אלא כסף, היך מה דאת אמר (נחום ב׳ י׳): בוזו כסף בוזו זהב, כבוד וכו׳ 3). — ל״ב י״א. קטנתי מכל החסדים. כדאי אני, אבל קטנתי מכל החסדים 4). — ל״ג י״ט. קשיטה. אלו חליות ודייקניתא (כלו׳ קשוטי זהב ואבנים יקרות), שדרכן להנתן בנזמים 5). — מ״ב ח׳. ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו. בשעה שנפלו בידו „ויכר את אחיו״, בשעה שנפל בידם „והם לא הכירוהו״ 6). — מ״ג י״א. מזמרת הארץ. דברים שהן מזמרין בעולם: חלזון, חמר (יין), קטף (Balsam), ומור איגורי (זיתים משובחים) 7). — מ״ד ט״ז. האלהים מצא את עון עבדיך. כזה שהוא ממצה (דריש: מצא=מצה) את החבית ומעמיד אותה על שמריה 8). — במדבר ד׳ כ׳. כבלע את הקדש. אם רואים בארון כבלע הזה שהוא נופל בעין מיד היו מתים 9). — ט״ז ט״ו. לא חמור אחד מהם נשאתי. וכי מה הניח משה לקפחים ולגנבים? אלא אמר משה: בשעה שהיו ישראל מתנדדים ממסע למסע, לא אמרתי לאחד מהם: טול כלי זה על חמורך, אלא נשאת בעצמי ונטלתי וטענתי, כמה דאת אמר (שמות ד׳ כ׳): ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור 10). — יהושע ה׳ ג׳. אל גבעת הערלות.

1) ב״ר נ״ח (5). ע״ז מְשיב ר׳ יוסי והלא קבורתו של תרח קדמה לקבורתה של שרה שתי שנים, אלא מהיכן בא? מהר המוריה בא. בויק״ר ריש כ׳ אומר זה ר׳ יהודה ב״ר סימון, וכך צריך להגיה גם בב״ר.

2) ב״ר ס׳ (י״ד). בהמת רכיבה בארץ-ישראל היא החמור והפרדה. השוה לעיל 12 הע׳ 2.

3) ב״ר סוף ע״ג, ר״י דסכנין בשמו. בתנחומא ב׳ ויצא 24 — ר׳ סימון.

4) ב״ר ע״ו (5) נגד ר׳ אבא בר כהנא שאמר: איני כדאי.

5) ב״ר סוף ע״ט. קודם לזה באורי ר״א בר כהנא ור׳ סימון.

6) ב״ר צ״א (7). אח״כ באו דברי רבנן, שביבמות פ״ח. וכתובות כ״ז: אמר רב חסדא (עי׳ אג׳ אמוראי בבל 67 הע׳ 40) בתנחומא לאותו פסוק סתם: והם לא הכירוהו שלא רחמו עליו, אבל יוסף „ויכירם״ שריחם עליהם.

7) ב״ר סוף צ״א.

8) ב״ר פ״ה (2) וסוף צ״ב, ששם במקום ר׳ לוי בא ר׳ יצחק, וזהו ט״ס כי בשני המקומות קדם לזה מאמר ר׳ יצחק (לעיל 213).

9) תנחומא ויקהל קרוב לסוף, במדבר ר׳ סוף ה׳. באורו של לוי (ח״א 236 ריש ע״א וקאהוט (ח״ב 103 ע״ב) למלת בלע, שאין דומה לה במ״א, אינו מספיק. כנראה זהו בטוי עממי לאיזה דבר קטן שנופל אל העין, גרגר חול או קיסם.

10) מדרש שמואל י״ד קרוב לסוף ר׳ יהושע דסכנין ור׳ חנינא בן שילקא בשמו.

מקום שהיה גבעה בערלות 1). — שופטים ט״ו י״ט. ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי. המקום ההוא [לחי] שמו 2). — שמואל א׳, ו׳ י״ט. ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳. נכפפה היריעה שעל הארון, וראו בו 3). — מ״ב י״ח ט״ז. האומנות – ציפרייא (כלו׳: קשוטים כמו כְּלִילוֹת) 4). — ישעי׳ נ״ד י״ב. כדכד. כרכידוניין (καρχηδονιος – אבן יקרה 5). — תה׳ ג׳ ח׳. כי הכית את כל אויבי לחי — זו מכת הפה, שנא׳ (ש״ב י״ז כ״ג): ויצו אל ביתו ויחנק 6). — תה׳ קל״ז ו׳. ערו ערו. פנון, פנון, כד״א (בר׳ כ״ד כ׳): ותער כדה 7). — איוב ו׳ כ״ח. הואילו פנו בי. אין הואילו אלא [לשון] הוכחה 8). — איכה ד׳ ח׳. חשך משחור תארם. כהדין גאגא 9). — קהלת י׳ כ׳. כי עוף השמים יוליך את הקול. אזנים לדרך ואזנים לכותל 10). — דהי״א ה׳ א׳. ולא להתיחש לבכורה. לא לראובן להתיחס לבכורה 11). — כתוב אחד אומר (דהי״א י״א י״ג): ותהי חלקת השדה מלאה שעורים, וכתוב אחד אומר (ש״ב כ״ג י״א): מלאה עדשים. אלו פלשתים שהיו באים גבוהים כשעורים והלכו נמוכים כעדשים 12).

באורי כתובים בעניני הלכה. כל הקורא לאברהם אברם עובר בלא תעשה ועשה. שנא׳ (בר׳ י״ז ה׳) ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך

---

1) ויק״ר כ״ה (7), שם הגירסא „שהיא גבעה בערלה״ והוא ט״ס. ובקה״ר י״א ב׳ (סתם): שעשו אותה גבעה בערלות. בויק״ר שם בא לפני זה „ר׳ ברכיה ור׳ שמואל ב״ר נחמני כתיב וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות״... וחסר מה שאמרו על זה. ואולי צ״ל ר׳ ברכיה ור׳ לוי אמרו בשם רשב״נ את המאמר שנאמר כאן בשם ר׳ לוי.

2) בר׳ צ״ח (13). נגד זה דעת רבנן, כי מכתש שמו.

3) במדבר ר׳ סוף פ׳ ה׳. עי׳ לעיל 40 הע׳ 9.

4) קה״ר ט׳ סוף פסוק י״ח. נגד זה דעת רבנן שיגמייא (צירי דלתות).

5) פסיקתא 136 ע״א. קודם לזה באור ר׳ אבא בר כהנא. השוה פסיקתא ה׳ ל״ב 148 ב׳.

6) שו״ט סוף ג׳.

7) פסיקתא 26 ע״א, 135 ע״א, פסיקתא ר׳ פל״ב (147 ע״ב), תנחומא כי תצא (ב׳ 11), שו״ט לאותו פסוק. קודם לזה באור ר׳ אבא ב״כ.

8) מדרש שמואל סוף פ׳ ט״ז. ר״י דסכנין בשמו.

9) איכה ר׳ ד׳ ח׳. כהדין נאגא, ופליישר הגיה נאגא מן γαγατης. זה מתקבל יותר על הלב משאר הפירושים. ר״א בר כהנא אומר: חרתא, והוא דיו שחורה.

10) ויק״ר ל״ב קרוב לראש.

11) ב״ר פ״ב (11), הולק על ר׳ סימון שאומר להפך: אין מיחסין (הבכורה) ליוסף אלא לראובן. השוה לעיל ח״א 213 הע׳ 2.

12) ירו׳ סנה׳ 20 סוף ע״ב, רות ריש ה׳, מדרש שמואל ריש כ׳.

אברהם 1). — על דבריו של ר׳ שמעון בן יוחאי (משנה ר״ה פ״א): אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החדש, אמר ר׳ לוי: מאי טעמא דר׳ שמעון? דכתיב (שמות י״ב): ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן וכו׳ החדש הזה לכם — עדות זו תהא כשרה בכם (כלו׳: אעפ״י שאתם קרובים) 2). — כתוב אחד אומר (ויקרא כ״ג כ״ד): זכרון תרועה, וכתוב אחד אומר (במדבר כ״ט א׳): יום תרועה יהיה לכם? אלא ראש השנה שחל להיות בחול תוקעים בכל מקום, ואם חל להיות בשבת, אין תוקעין אלא ביבנה בלבד 3). — על מאמר של ר׳ שמעון בן יוחאי „אין העולה באה אלא על הרהור הלב״, אמר ר׳ לוי: מקרא מלא הוא (יחזקאל כ׳ ל״ב): והעולה על רוחכם וכו׳ 4). — יחזקאל ל״ו י״ז. בית ישראל יושבים על אדמתם — הא כל ישיבה שלך לא יהא אלא על אדמתך 5). — מגלת אסתר צריך לקרותה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר (תה׳ ל׳ י״ג): למען יזמרך כבוד ולא ידום, יזמרך כבוד — בלילה, ולא ידום — ביום 6). — [על המשנה ברכות פ״ט חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, אמר ר׳ לוי]: מאי קרא? חסד ומשפט אשירה לך ה׳ אזמרה, — אם חסד אשירה ואם משפט אשירה 7). —

1) ירו׳ ברכות פ״א (3 ע״ד), על מאמרו של בר קפרא (אגי התנ׳ כ״ב ח״ב 167 הע׳ 52) הדיוק שאסור לעשות גוי למוהל. מהכתוב (בר׳ י״ז ט׳): ואתה את בריתי תשמור, שדורש ר׳ לוי (ירו׳ שבת 17 ע״א, ירו׳ יבמות 8 ע״ד) אתה וכל כיוצא בך, נאמר בבבלי (ע״ז כ״ז. מנחות מ״ב.) בשם רב, ובברייתא (ע״ז שם) מיוחס לרבי יהודה הנשיא.

2) ר״ה כ״ב. בירו׳ ר״ה 57 סוף ע״ב סתם.

3) ירו׳ ר״ה ר״ש פ׳ ד׳ (59 ע״ב), פסיקתא ר׳ מ׳ (167 ע״ב), וזהי הדרשה שנזכרה לעיל 6 הע׳ 2, לפי הבבלי ר״ה כ״ט: בעל הדרשה הזאת הוא ר׳ חמא בר חנינא, ור׳ לוי בר לחמא אמר בשמו (כ״א ח״ב 221). בכ״י אחד (עי׳ ד״ס ח״ד 79) במקום ר״ח ב״ח ואיתימא ר״ח בר חנינא.

4) ירו׳ יומא 45 סוף ע״ב, ויק״ר ז׳ (4). —

5) ירו׳ בכורים פ״ג סוף ה״נ (65 ע״ד): ר׳ אמי שאל לר׳ סימון: שמעת שממנים זקנים בחוץ לארץ? א״ל: שמעתי שאין ממנים זקנים בחו״ל. א״ר לוי: ולא מקרא מלא הוא וכו׳, כדאיתא בפנים.

6) סופרים פי״ד הי״ח. בבבלי מגילה ד׳ ע״א אומר זה ר׳ חלבו בשם עולא דמן בירי (עי׳ אג׳ אמוראי בבל 93 הע׳ 3) עפ״י כ״י (עי׳ רבינוביץ ד״ס ח״ח 10) גם עולא אמר זאת בשם ר׳ אלעזר (עי׳ לעיל כ״ב ח״א 11). כדאי לציין, שר׳ לוי מחלק את כל הפרשה ל׳ שבתהלים באופן דרמטי בין נושאי הלגנדה של פורים שהובאה להלן.

7) ברכות ס׳: ר׳ אחא בשמו. במקורות הארצישראליים (ירו׳ ברכות פ״ט 14

משלי כ״ב כ״ב. אל תגזל דל כי דל הוא. זה התורמוס שנכנס עם הפרפרת. לא יאמר אדם: יש לפני אגוזים ותמרים, עליהם אני אומר הברכה תחילה ואניח את התורמוס? אמר הקב״ה: אל תגזל דל כי דל הוא 1). — וכי מה ראו לסמוך [במשנה ברכות פרק ט׳] בשורות טובות לגשמים? על שם (משלי כ״ה כ״ה): מים קרים לנפש עיפה שמועה טובה מארץ מרחק 2).

ה.

לספורי המקרא ונושאיהם.

— המזמור הזה (תה׳ צ״ב: מזמור שיר ליום השבת) אדם הראשון אמרו *) ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו: מזמור שיר ליום השבת טוב להודות וכו׳ 3). — דבר למד מענינו (שהעץ שאכל ממנו אדה״ר היה תאנה).

ע״ב, ויק״ר כ״ד קרוב לראש, שו״ט ריש ק״א: רב הונא בשם ר׳ אחא). [בירוש׳ סוטה 20 ב׳ יש מדרש הלכה שאמר ר׳ תנחומא בשם ר׳ לוי].

1) תנחומא במדבר קרוב לסוף, ר׳ תנחומא בר אבא בשמו. גם המתנה היותר קטנה שניתנה מיד הקב״ה צריכה ברכה. השוה לעיל ח״א 67 הע׳ 6.

2) ירו׳ ברכות פ״ט ה״ב קרוב לסוף (13 סוף ע״ד), ב״ר י״ג קרוב לסוף. — בברכות ל״ה סוף ע״א: ר׳ לוי רמי כתיב (תה׳ כ״ד) לה׳ הארץ ומלואה, וכתיב (שם קט״ו ט״ז) והארץ נתן לבני אדם? לא קשיא: כאן קודם ברכה וכאן לאחר ברכה. בירו׳ תענית פ״ג ה״ה ר׳ לוי מבאר מהו דָבָר על יסוד הכתוב דברים כ״ח כ״א „ידבק בך ה׳ את הדבר״, לאשה הזאת שהיא מדבקת שלשה בכרים זה אחר זה (כך אם יש שלשה מתים זה אחר זה בשלשה ימים נקרא דבר בעיר שיש בה ת״ק תושבים). במדרש שמואל כ״ג באר ר׳ לוי את המלה „וינוחו״ (ש״א כ״ה ט׳) נעשו מחנה (בירוש׳ ערובין י״ט נ׳—ר׳ יוחנן). [שם במדרש שמואל: ר׳ לוי הות פרשתא דידיה ושלח ר׳ זעירה לתלמידוי לשמעיתיה מפיו: ולא תהיה זאת לך לפוקה (ש״א כ״ה). לא—ולא? (כלו׳ וא״ו יתרה למה?) א״ל: אית ריבוין באגדתא (כלומר גם באגדה נוהגין לדרוש רבוי ומיעוט): בא להזדווג לה. אמרה ליה: סופך להכשל באשה אחרת ולא מוטב לך באחת ולא בשתים]. לברי׳ ט׳ נ׳ באור הלכותי של נח (הגה נ״ח תורה מתוך תורה) ירו׳ יומא 72 ע״ב ר״י דסכנין ור׳ אכא בר פפי בשמו.

3) ב״ר סוף כ״ב. המזמורים צ׳—ק׳ מיוחסים למשה. ועל כלם מוסב „תפלה למשה״ שנא׳ בראש צ׳ (עי׳ כ״א ח״א 161 הע׳ 3). בהוספה מאוחרת לפסיקר׳ (פמ״ו 187 ע״א): ובא משה והתחילו בראשי אותיות שמו ׳מזמור ׳שיר ליום ׳השבת. הרזוו״א מעיר (בב״ר כ״ב), כי

*) יסוד המאמר הזה באגדה שבשו״ט צ״ב: [כשאמר הקב״ה להעניש את אדה״ר] בא יום שבת ונעשה לו סניגור ואמר לפני הקב״ה: רבון העולמים בששת ימי המעשה לא נענש אדם בעולם, ובי אתה מתחיל? זו היא קדושתי וזו היא מנוחתי? ובשביל השבת ניצל מדינה של גיהנם, כיון שראה אדם כחה של שבת, בא אדם לומר הימנון (מזמור שיר ליום השבת), א״ל השבת: לי אתה אומר הימנון? אני ואתה נאמר הימנון להקב״ה, שנא׳: טוב להודות לה׳.

למלך שהיה לו בן והיו לו שפחות הרבה. והיה מצוה אותו ואומר לו: בני, הזהר שלא תגע באחת מכל השפחות הללו. מה עשה? הלך וקלקל עם אחת מהן, וכיון שהרגיש בו אביו טרדו והוציאו מתוך פלטין שלו. והיה מחזר

גם „טוב״ רמז למשה שנא׳ עליו: כי טוב הוא (שמות ב׳ ב׳), ולפי דברי ויק״ר א׳ טוב הוא אחד משמותיו של משה. ר׳ לוי הוא שאמר בשם ר׳ (צ״ל: בר) נזירא: שלשים ושש שעות שמשה אותה האורה (של ששת ימי בראשית), י״ב של ערב שבת וי״ב של לילי שבת וי״ב של שבת [וכיון ששקעה חמה בליל שבת, בקש הקב״ה לגנוב את האורה וחלק כבוד לשבת הה״ד (ברי ב׳) ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו? באור] והיה אדם הראשון מביט בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שלא פסקה האורה, התחיל כל העולם כולו משורר, שנא׳ (איוב ל״ז ג׳): תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ — למי שאורו על כנפות הארץ. כיון שיצאת שבת התחיל ממשמש החשך ובא, ונתירא אדם ואמר: אלו הוא שכתוב בו (ברי ג׳, ט״ו) „הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב״ בא לנשכני, ואמר אך חשך ישופני (תה׳ קל״ט י׳). אמר ר׳ לוי באותה שעה זימן לו הקב״ה שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהן האור (ירו׳ ברכות פ״ח סוף ה״ו, (12 ע״ב). בב״ר י״ב ג״כ לא נכון „ר׳ נזירא״ וכן שם פי״א, שם נשתנה נזירא לר׳ זעירא). בפרשה פ״ב כמו בי״ב. בפסיקתא ר׳ כ״ג 118 ע״א ובי׳ נכון: בר נזירא. בשו״ט צ״ב, 4 § ר״ל בשם ר׳ נזירא. [שם א״ר לוי: מזמור שיר ליום השבת, שלא שמש בו אפלה; את מ״צא בכל יום ויום כתיב „ויהי ערב ויהי בקר״, ובשבת לא כתיב בו ערב. הסיום של מאמר בר נזירא שם: (במוצאי שבת) נשתלח לו עמוד אש להאיר לו ולשמרו מכל דבר רע. ראה לעמוד האש ושמח בלבו ואמר: עכשיו יודע אני שהמקום עמי, ובירך בורא מאורי האש. וכשהרחיק ידו מן האש, אמר: עכשיו אני יודע שנבדל יום הקדש מן החול, שאין לבער אש בשבת, ואמר: ברוך המבדיל בין קדש לחול. וי״א שזימן לו הקב״ה שתי אבנים, אחת של אפל ואחת של צלמות, שנא׳ (איוב כ״ח ג׳): קץ שם לחשך אבן אפל וצלמות, ונטל אדה״ר את שתי האבנים והקישן זו לזו ויצא מהן אש]. בשו״ט שם בא ר׳ לוי בשם ר׳ זמרא, כמובן צריך שם להגיה בשם בר נזירא. ר׳ לוי אומר בשם בר נזירא בירו׳ ברכות פ״ב סוף ה״א (4 ע״ב): כל האומר שמועה בשם אומרה שפתותיו מרחשות עמו (?) בקבר, שנא׳ (שה״ש סוף ז׳): דובב שפתי ישנים. ככומר הזה של ענבים, שהוא זב מאיליו. (שם במקום ר״ל בשם בר נזירא נתקצר „ר״ל בר נזירא״). במקור המקביל, ירו׳ שקלים פ״ב ה״ז (47 ע״א) האומר הוא שמעון בן נזירא בשם ר׳ יצחק (השוה לזה בבלי יבמות צ״ב ריש ע״א), וצ״ל להפך ר׳ יצחק בשם בן נזירא. בירו׳ מו״ק 83 סוף ע״נ שם האומר: בר טירא, שכמובן שצריך להגיה בר נזירא. עי׳ ח״א 120 הע׳ 6 ואג׳ התנאים כ״ב ח״א 122 הע׳ 2. ע״ד ר׳ שמעון בן זירא [נזירא] זה עוד צריך עיון, להשלים מה שנזכר באג׳ אמוראי בבל ע׳ 77 הע׳ 8. פרנקל במבוא קי״א קבע ערך ר׳ לוי בן נזירא רק על סמך הירושלמי ברכות 4 ע״ב, ומציין לעיין בערך ר׳ שמעון בן נזירא שאיננו אצלו כלל. ע״ד האור שהוציא אדה״ר במוצאי השבת רק בירו׳ ברכות 12 ע״ב ובפסיקתא ר׳ כ״ג כתוב שר׳ לוי אמר זאת, ולא בשאר המקומות.

על כל בתי אותן השפחות, ולא היתה אחת מהן מקבלת אותו, נמצאת אתה אומר: אותה שקלקלה עמו, היא פתחה לו דלתיה וקבלתו. כך כיון שאכל אדה"ר מאותו האילן, טרדו והוציאו מתוך גן עדן והיה מחזר על כל האילנות ולא היו מקבלין אותו. מה היו אומרים: הא גנב דגנב דעתיה דברייה, דגנב דעתיה דמריה, ההי"ד (תה' ל"ו י"ב): אל תבואני רגל גאוה — אותה הרגל שפשטה בגאוה אל תבואני; ויד רשעים אל תנידני — לא תנדנד אותי ביד ולא תיסב מיני טרפין (כלו': ולא תקח ממני עלים). נמצאת אתה אומר: אותו האילן שנתן לו פירות נתן לו עלין, ההי"ד (בר' ג' ז'): ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות. מה היא שמא דההיא תאנה? ברת אלי דהיא אתייאת אליתא לעלמא (שהביאה קינה לעולם) 1). — [הקב"ה] אררו [לנחש] בצרעת, הדין סלעיא דביה צרען אינון (הסלעין שהן על הנחש הן צרעתו) 2). — בר' ד' ח'. ויאמר קין אל הבל אחיו וכו' [על מה היו מדיינין?]. שניהם נטלו את הקרקעות ושניהן נטלו את המטלטלין, ועל מה היו מדיינין? אלא זה אומר: בתחומי בית המקדש נבנה, וזה אומר: בתחומי בית המקדש נבנה, שנא': ויהי בהיותם בשדה, ואין שדה אלא בית המקדש, שנא' (מיכה ג' י"ב): ציון שדה תחרש, ומתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו 3). — בא הנחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל *). א"ל הקב"ה: לכן אני אומר כל הורג קין יהרג 4). — תובל קין — תִּבֵּל עברתו של קין, קין הרג ולא היה לו במה להרוג, אבל

1) פסיק' 142 ע"א וב'. ר"י דסכנין בשמו. בב"ר סוף פט"ו האומר הוא ר' יוסי, ומשום זה יחסתיו באגי התנאים (כ"ב ח"א 117), לר' יוסי בן חלפתא. אולם זה קרה מפני שאז נעלם ממני נוסח הפסיקתא, ועכשו אני נוטה יותר לומר שצריך להגיה בב"ר ע"פ הפסיקתא. אולם בכלל נכון הוא שר' יוסי ג"כ אמר שעץ הדעת היה תאנה, כמו שמבואר בב"ר ובפסיקתא שם ובפסיקתא ר' ריש פי"ב (175 ע"א). ע"פ מחלקת אחת של התנאים (ברכות מ'. סנהדרין ע') ר' נחמיה הוא האומר: תאנה היה, שבדבר שקלקלו בו נתקנו.

2) ב"ר כ' (4), ר"י דסכנין בשמו. בתנחומא מצורע (ב' 7) נקרא גם ר' מני דשאב שאמר בשמו. (ע"ד השבושים שבאו בשם עי' הע' בובר). שם מתורגם בעברית [כמו שהובא בפנים]. בשמו"ר ג' (13) נשתבש לר' אלעזר. ע"ד באור המלה סלעין עי' קאהוט ח"ו, 61 ע"א וב'. ע"ד הנחש והגבעונים עי' לעיל ח"א 54 הע' 3.

3) ב"ר כ"ב (7), ר"י דסכנין בשמו. בתנחומא בראשית סתם.

4) ב"ר כ"ב (12), כהשלמה לדברי ר' יהודה בר אלעאי שהובאו שם לפני זה (אגי התנאים כ"ב ח"א 171).

* אולי התכון לממשלת רומא, שבאה לתבוע מידי רוצחים דינם של נרצחים. — המתרגם.

זה (תובל קין) לוטש כל חורש נחשת וברזל (בר׳ ד׳ כ״ב) 1).

כל י״ב חדש שהיה נח בתיבה, לא היה צריך לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה, אלא מרגלית היתה לו, והיה תולה אותה, ובשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום, ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה 2). — [נח] הכניס עמו [לתיבה] זמורות לנטיעות, יחורים לתאנים, גרופיות לזיתים 3). — כך היתה תיבתו של נח משוקעת במים, כספינה הזו שהיא משוקעת ועומדת בלמין (כלו׳: בנמל) 4). — כך היתה תיבתו של נח שטה על פני המים כעל שתי קורות כמן טבריא לסוסיתא 5). — בר׳ ח׳ י״א. והנה עלה זית טרף בפיה. מהיכן הביאה אותו? מהר המשחה הביאה אותו, דלא טפת ארעא דישראל במבולא, והוא שהקב״ה אומר ליחזקאל (כ״ב כ״ד): את ארץ וכו׳ לא גֻשמה ביום זעם 6). — כל שנים עשר חדש שהיה נח בתבה

---

1) ב״ר כ״ג (3) ר״י דסכנין בשמו.

2) ב״ר ל״א (11), ר׳ פנחס בשמו. קודם לזה: ר׳ חוניא ור׳ פנחס, ר׳ חנין ור׳ הושעיה לא מפרשין (כלומר: ר׳ חוניה ור׳ פנחס אמרו שיש מחלוקת בדבר בין ר׳ חנין ובין ר׳ הושעיא ולא ידעו לפרש מי שאמר כך ומי כך), ר׳ אבא בר כהנא ור׳ לוי מפרשין: ר״א בר כהנא אמר חלוק, ר׳ לוי אמר מרגלית. השוה מחלקת כפולה שכזו בין ר׳ הונא ור׳ פנחס בב״ר כ״ט (4), ששם רק הר״ש שטרשון נתן באור נכון ל„מפרשין" ו„לא מפרשין". עי׳ כ״א ח״ב 67 הע׳ 2. וירו׳ פסחים 27 ריש ע״ב.

3) ב״ר סוף ל״א, הוא מוכיח זה מהכתוב (ב״ר ו׳ כ״ב): והיה לך ולהם. לפני זה באה דעתו של ר׳ אבא בר כהנא. ואולם בב״ר ל״ו (3) היא מיוחסת לר׳ לוי.

4) ב״ר ל״ב (9), ר׳ פנחס בשמו. בשו״ט א׳ (י״ב) ר׳ לוי בלבד, ושם נקבע הזמן „שנים עשר חדשים". אך כנראה לא מהמקור הראשון.

5) שם, ר׳ פנחס בשמו. סוסיטא היא הִפּוֹס בדיקַפּוֹלים, עכשיו חורבת קלעת־אל־הסן ממש נוכח טבריה מעבר הכנרת מזרחה [שם היו עוברים בשתי קורות, שעליהן קרשים כעין רפסודה].

6) ב״ר ל״ג חולק על ר׳ אבא בר כהנא שאמר: משבשושין של ארץ ישראל הביאה אותו. בויק״ר ל״א קרוב לסוף נחלפה השיטה. ולבסוף שניהם אומרים שא״י לא לקתה במבול. זה משמע מהלשון „הדא דאינון אמרין". בשהש״ר א׳ ט״ו נתייחס הדבר לר׳ לוי בלבד ושם הלשון (בודאי ע״י אי־הבנה): הדא היא „הא דאמרין ברייתא", כאלו זה היה רגיל בפי העם. במקום „שבשושין" גורס הערוך (קאהוט ת״ח 1) ע״א) — שכך הוא בודאי יותר נכון — שבטוטין, ובמקום זה בא בשה״ש שם שתי פעמים שמטוטין. מלה זו לא נמצאה בכל הצורות שהזכרנו בשום מקום; כנראה, רצונו לומר עצים קטנים, נטיעות. אולי צריך להשוות זה עם שבטבטא, עי׳ Löw. Aram. Pflanzenn. S. 35. ע״ד הדרשה ליחזקאל כ״ב כ״ד עי׳ זבחים קי״ג.

לא טעם טעם שנה לא הוא ולא בניו, שהיו זקוקין לזון את הבהמה והחיה 1).— כל שנים עשר חדש שהיה נח בתיבה היה מהלך על הנחשים ולא היו מזיקין אותו, שנא׳ (תה׳ צ״א י״ג): על שחל ופתן תדרך 2). — בר׳ ט׳ כ׳. ויחל נח איש האדמה — גבר בן גבר 3). — בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלין ושותין ופוחזין, אמר: הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור 4), ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור, אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת, אמר לו הקב״ה (בר׳ י״ב ז׳): לזרעך אתן את הארץ הזאת 5). — לא שָׁם אדם פרה מאברהם עד שנתברך ולא שָׁמָה לו עד שנתברך מאברהם 6).— שלשה אנשים (בר׳ י״ח ב׳), אחד נדמה לו בדמות סרקי (Saracener) ואחד נדמה לו בדמות נווטי (צ״ל נבטי = Nabatäer), אחד בדמות ערבי. אמר: אם אני רואה, ששכינה ממתנת עליהם, אני יודע שהן בני אדם גדולים, ואם אני רואה אותן חולקין כבוד אלו לאלו, אני יודע שהן בני אדם מהוגנין, וכיון שראה אותן חולקין כבוד אלו לאלו, ידע שהן בני אדם מהוגנין 7).—

---

1) תנחומא ב׳. נח (י״ד) שם (ב׳): אמרו רבותינו. שם (י״ט) בסגנון אחר מאמר ר׳ לוי. לבר׳ ט׳ י״ח: כל י״ב שעשו בתיבה היו חוגרין מתניהם וזנין הבהמה והחיה ובזכות כן יצאו מן התיבה.

2) שו״ט צ״א קרוב לסוף.

3) תנחומא ב׳ נח (20), ר״י דסכנין בשמו. כנראה נשתבש מן „גְבַר בורגר", שבזה הוא מתרגם את המלות איש האדמה, ופירושו, שירד ממעלתו עד עפר, (בורגר rusticus) ואולם האיתימולוגיה של המלה הזאת לא נתבררה. במובן שכזה בא שם קודם המאמר הסתמי „ויחל נח — נעשה חולין". בב״ר ל״ו (ג) באר ג״כ כך „ויחל" ו„איש האדמה" — בורגר לשם בורגרותא, וצ״ל שהוא באותו המובן שפירשנו.

4) כלשון זו אנו מוצאים בנסיעתו של ר״ג, תוספתא פסחים א׳ כ״ז, ירו׳ ע״ז 40 סוף ע״א, בבלי ערובין ס״ד:). בויק״ר ל״ז (בספור שעל אדות זה) הגי׳ — סולמי צור. בבבלי שבת כ״ו ע״א — סולמות צור. scala Tyriorum (התחלת ההרים רַס־עֶן־נַקוּרָה) נחשבה לגבול ארץ־ישראל בחוף הים התיכון. ולפיכך נאמר על שני הרומאים שלמדו תורה מפי ר׳ נמליאל (ירו׳ ב״ק 4 ע״ב, בספרי ח״ב 344; בבבלי ב״ק ל״ח חסר זה) לא מטו לסולמיה דצור עד דשכחין כולון (כלו׳ כשהגיעו לגבול של א״י בשביל לשוב (לסוריה?) והכל נשתכח מהם). ולפיכך הערתו של לוי (ח״ג 533 ע״ב שורה ט״ו מלמטה): (Tyrus) vielleicht Rom — אינה במקומה.

5) ב״ר ל״ט (8).

6) שם, (י״א). שָׁם (בשין שמאלית) מ... במובן קנה, שם ל... במובן מכר.

7) ב״ר מ״ח (9). השוה מאמרו של ר׳ תנחומא בשם ר׳ לוי בב״ר ה׳, שאולם נאמר כבר בשם ר׳ אלכסנדר (כ״א ח״א 198 הע׳ 4).

בר' י"ח י"ז. וה' אמר המכסה אני מאברהם. למה גילה הקב"ה לאברהם? לפי שהיה מהרהר בלבו על דור המבול, ואמר: אי אפשר שלא היה בהם צדיקים; תדע לך שהוא כן: וה' אמר המכסה אני מאברהם, מה משיבו? האף תספה צדיק עם רשע (שם פסוק כ"ג). [הוא הדבר שאמר איוב, הוא הדבר שאמר אברהם, אלא איוב בלע פגה (תאנה שלא בְכרה) ואברהם אכלה בשולה. איוב אמר (איוב ט' כ"ב): אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה. אבל אברהם חכם אמר: האף תספה וגו' וחזר ואמר: חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע]. 1). — כל אותו הלילה [שהיתה שרה בבית פרעה] היה מלאך עומד ומגלב בידו, הוה אמר לה: אין אמרת מחי מחינא, ואין אמרת לשבוק שביקנא (אם תצוי להכות אכה, ואם תצוי לחדל אחדל). וכל כך למה? שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש 2). — בר' כ' ט"ז. הנה נתתי אלף כסף לאחיך. בקש להקנאותה בפני בעלה לומר: כל השנים הללו היא עמו ולא עשה לה דבר, וזה לילה אחת עשה לה את כל הכבוד הזה 3). — בר' כ"א ו'. צחק עשה לי אלהים. [ראובן בשמחה, שמעון מה איכפת ליה? כך שרה נפקדת, אחרים מה איכפת להם? אלא] כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה, וכל החרשים נתפקחו וכל הסומים נתפתחו, וכל האילמים נתרפאו, וכל השוטים נשתפו, והיו הכל אומרים: הלואי שתפקד אמנו שרה פעם שנייה, שנִפָּקֵד עמה 4). — אותו היום שגמל

---

1) תנחומא וירא (ב' 7). ע"ד מעשה הסדומים א"ר לוי (בב"ר מ"ט): ע"פ (י"ח כ') זעקת סדום כי רבה וגו' (ופסוק כ"א): הכצעקתה הבאה אלי עשו וגו'. מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאת מים. אמרה אחת לחברתה: למה פניך חולניות? אמרה לה: כלו מזונותיה וכבר היא נטויה למות. מה עשתה, מלאה את הכד קמח והחליפה, נטלה זו מה ביד זו. וכיון שהרגישו בה נטלוה ושרפוה. אותה שעה אמר הקב"ה: אפילו אני מבקש לשתוק, דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק. הה"ד הכצעקתה, הכצעקתם אינו אומר אלא הכצעקתה, ואיזו זו דינה של נערה. הוא חושב כי „רבה" רומז לריבה. בבבלי סנהדי' ק"ט: נאמר זה בשם רב בארמית כי רבה על עסקי ריבה. [שם מסַפר שהעונש ששמו על הריבה שמשחוה בדבש והעמידוה על החומה וסבבו אותה זיבורים ועקצוה ומתה].

2) ב"ר מ"א קרוב לראש, שם נ"ב בסוף.

3) ב"ר נ"ב (12) במקום „להקנותה" צ"ל להקנאותה.

4) פסיקתא 146 ע"א, מובא ע"י ר' שמואל בר יצחק על הכתוב כל השומע יצחק לי, שהוא מפרש „יצחק עמי". בב"ר נ"ג (8) חסר שם ר' לוי [שם נאמר: ר' ברכיה בשם ר' שמואל בר יצחק] וכן בפסיקתא ר' פמ"ב (177 ע"א). בב"ר נוסף אח"כ: נאמר כאן עשייה („עשה לי") ונאמר להלן (אסתר ב' י"ח): והנחה למדינות עשה, מה

אברהם את יצחק בנו (בר' כ"ה ח') עשה סעודה גדולה. היו כל אוה"ע מרננים ואומרים: ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים: בננו הוא. ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד דבריהם. מה עשה אברהם? הלך וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זמנה את נשותיהם, וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומיניקתה לא הביאה, ונעשה נס בשרה אמנו, ונפתחו שדיה כשני מעינות והניקה את כולן. ועדיין היו מרננין ואומרין: אם שרה הבת תשעים שנה תלד, אברהם בן מאה שנה יוליד? מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם. פתחו כולם ואמרו (בר' כ"ה י"ט)! אברהם הוליד את יצחק 1). — לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו 2). —

עשייה שנא' להלן נותן דורייה (דורון=מתנה) לעולם אף עשייה שנא' כאן דוריה לעולם. ואח"כ: ר' לוי אומר: הוסיפה על המאורות. נאמר כאן עשייה, „עשה לי", ונאמר להלן (בר' א' ט"ז) ויעש אלהים את שני המאורות. בפסיקתא מחוברים שני המאמרים יחד והכל אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי. בפסיקתא ר' באו הוספות.

1) ב"מ פ"ז. אנדה זו יש לה כנראה כונה של סנגוריא נגד ליצני הדור והמטילים ספק. ביחוד נגלתה הכונה בנוסח של הפסיקתא 146 ע"ב שר' ברכיה אמר בשם ר' לוי: את מוצא כיון שילדה אמנו שרה את יצחק, היו אומות העולם אומרים: חס ושלום, לא ילדה שרה את יצחק, אלא הגר שפחת שרה היא ילדה אותו. מה עשה הקב"ה? ייבש דדי נשותיהן של אוה"ע, והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה: עשי מצוה והניקי בנים שלנו. והיה אברהם אומר: שרה אין זו שעה של הצנע, קדשי שמו של הקב"ה ושבי בשוק והניקי בניהם, הה"ד (בר' כ"א ז') הניקה בנים שרה. הניקה בן אין כתיב כאן, אלא הניקה בנים. הדברים האחרונים באו גם בב"ר נ"ג (9). ומזה בפסיקתא ר' פמ"ג (180 ע"א) עוד יותר ברור: אמנו שרה צנועה היתה יותר מדאי. אמר לה אבינו אברהם: אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך, כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות נסים. הדבר שאמור בב"מ שנהפך קלסתר פנים של יצחק וכו' אינו במקורות הארצי־ישראליים. בב"ר נ"ג (6) דורש „לזקניו" — מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. השם „קלסתר" שהוא כמעט תמיד בא ביחד עם פנים נתפרש באופנים שונים ובסוף ע"י ש. קרוים Byzantinische Zeitschrift II 540, שמבאר זה מן calamister, שהוא ברזל לוהט, ומזה כמו שחושב קרוים "Brandmal, Mal, Kennzeichen„ ואולם גם זה דחוק כמו שאר הפירושים. אני חושב, שקלסתר נשתנה מן χαρακτήρ וקלסתר פנים (בשמות ר' ריש כ"ח: קלסתירין של פניו=.χαρακτηριον) אין זה אלא χαρακτηρ προσωπου, שזהו ג"כ ביונית רשמי הפנים. מעט מאד נמצא את המלה היונית הזאת בשנוי אחר שגם לו יש אותו המובן כלקטירין (= קלסתירין), עי' כ"א ח"ב 147 הע' 1. בפסיק' ר' מ"ג (180 ע"א) יש עוד דרש של ר' לוי למלת בנים: „שנתבנו בישראל" — כלומר: שנתגיירו.

2) ב"ר נ"ג (10). הקשר שיש למאמרו של ר' לוי באותו הענין אינו ברור. הוא כנראה רוצה לומר שיצחק היה הילד הראשון שהתנדנד בעריסה. ע"ד השם „עריסה" עי' לעיל ח"א 119 הע' 2.

בר׳ כ״א ט׳. ותרא שרה את בן הגר וכו׳ מצחק. א״ל ישמעאל ליצחק: נלך ונראה חלקינו בשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק ועושה עצמו כאלו מצחק, הה״ד (משלי כ״ו ט״ז): כמתלהלה היורה זקים וכו׳ ואמר הלא מצחק אני 1). — אין לך צרה באה לאדם, שאין לאחרים בה ריוח. [במקום] אותן שלשים משפחות (שנחרבו בימי דור הפלגה) מהיכן עמדו? מאברהם. שש עשרה מקטורה ושתים עשרה מישמעאל ואילין תרתין תורנייתא (שתים הנשארות — יעקב ועשו): ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך (בר׳ כ״ה כ״ג) 2). — את מוצא אברהם חי קע״ה שנה ויצחק ק״פ, אלא אותן ה׳ שנים שמנע הקב״ה מחייו מפני שעבר עשו שתי עברות, שבא על נערה מאורסה, שנא׳ כאן (בר׳ כ״ה ט׳): ויבוא עשו מן השדה ונאמר להלן (דברים כ״ב כ״ז): כי בשדה מצאה, והוא עיף — שהרג את הנפש, היך מה דאת אמר (ירמ׳ ד׳ ל״א): כי עיפה נפשי להורגים... אמר הקב״ה כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו (בר׳ ט״ו ט״ו): ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, זו היא שיבה טובה, והוא רואה לבן בנו עובד ע״ז ומגלה עריות ושופך דמים? מוטב לו שיפטר בשלום. זה הוא שכתוב (תה׳ ס״ג ד׳) כי טוב חסדך מחיים 3).

בר׳ כ״ה כ״ב. ויתרוצצו הבנים בקרבה. שלא תאמר משיצא ממעי אמו נזדווג לו. אלא עד שהוא במעי אמו זירתיה מתוח לקיבליה, הה״ד (תה׳ נ״ח ד׳): זורו רשעים מרחם 4). — בר׳ כ״ה כ״ז. ויגדלו הנערים. משל להדס ועצבונית 5) שהיו גדלים זה על גבי זה, וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן

---

1) ב״ר נ״ג (11), ר׳ עזריה בשם ר׳ לוי.

2) ב״ר ל״ח (10), תנחו׳ ב׳ חיי שרה 8.

3) ב״ר ס״ג (12), פסיקתא 22 ע״ב, ר׳ יודן בשם ר׳ אייבו ור׳ פנחס בשם ר׳ לוי ורבנן בשם ר׳ סימון (בפסיקתא חסרה המסרת האחרונה). ע״ד העברות שעבר עשו, עי׳ ר׳ יוחנן כ״א ח״ב 69 הע׳ 1. כל הענין בנוסח אחר אצל ר׳ אבהו, לעיל כ״ב ח״א 119 הע׳ 1. עי׳ ג״כ תנחומא תצא (ב׳ 4).

4) ב״ר ס״ג (6), ר׳ ברכיה בשמו. ערוך עי׳ זרת (קאהוט ח״ג 376 ע׳) מבאר „זרתיה״ אגרופו. הכונה היא לאגרוף המתנפל במלחמה (pugnum facere) בפסיק׳ ב׳ 23 ע״ב (עי׳ הע׳ מ״ז), תנחומא תצא (ב׳ 4), האומר הוא ר׳ ברכיה בעצמו. המלה מתיחא שהיא היתה במקור הראשון (למשל: בערוך ע׳ 6, ילקוט תה׳ נ״ח) תֻרגם בב״ר לעברית מתוחה. — יעקב ועשו הם כמובן טיפוסים של ישראל ורומא.

5) א. ב״ר ס״ג (9) עצבונית (עי׳ ערוך עצב ג׳), ב. תנחומא ב׳ תולדות עצמונית (נתחלף הב׳ במ׳, השוה לעיל 46 הע׳ 6); ג׳ תנחומא תצא קרוב לראש עצמוני (בתנחומא ב׳ תצא חסר זה). אך בילקוט לבראשית כ״ה כ״ז כתוב עכבונית

ריחו וזה חוחו 1); כך כל י״ג שנה שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר, לאחר י״ג שנה זה הולך לבתי המדרשות וזה הולך לבתי ע״ז 2). — אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכפרנוס 3). — [עשו] הלך ונטל אגרומי (הרשות לקבל מכס) ממצרים. אמר: אין יכילנא ליה הא טב, ואם לאו אנא אימא ליה: אייתי מיכסא ומגו כן אנא קאים עליה וקטילנא ליה [אם אוכל לו — טוב, ואם לא אגיד לו: הב מכס, ומתוך כך אקום עליו ואהרגהו] 4). — יעקב זיינם [את אנשיו] כלי זיין מבפנים והלבישן לבנים מבחוץ, והתקין עצמו לשלשה דברים: לתפלה ולדורון ולמלחמה. לתפלה מנין? שנא׳ (בר׳ ל״ב י״ב): הצילני נא מיד אחי,

---

ולוי שלא בצדק חושב (ח״ג 645 ע״ב) שזהו הנוסח היותר נכון. גם בלקח טוב לאותו פסוק כתוב עצבונית. אפשר שקוראים לקוץ עצבונית, מפני שנאמר (בר׳ ג׳ י״ז) וקוץ ודרדר... בעצבון תאכלנה (השוה בר׳ ה׳ כ״ט). השוה: קוץ מכאיב, יחזקאל כ״ח כ״ד, נוסח הילקוט נוסד על המלה הרגילה עכבית.

1) כך במקור א׳ שהובא בפנים (בילקוט ובלקח טוב — חוחיו, מה שמקלקל את החרוז). במקור ב׳: זה מפיח ויהי טוב וזה מוציא קוציו. במקום „ויהי" צ״ל ריח. במקור ג׳ נאמר ג״כ: זה הפך קוציו וזה הריח (צ״ל הפיח) ריחו הטוב.

2) כך במקור א׳ וב׳ (ודומה לזה בג׳) כל ימים שהיה עשו ויעקב קטנים לא היה אדם מפריש ביניהן, משנתגדלו, נתפרשו. במקור א׳ האומר הוא ר׳ פנחס, במקור ב׳ — ר׳ ברכיה.

3) ב״ר ס״ח (11) ר׳ ברכיה בשמו, שהש״ר א׳ ט״ז ששם האומר הוא ר׳ ברכיה בעצמו, ור׳ מנחמא אומר בשמו. במקום „פרנוס" נאמר בשהש״ר פלומה. מוספיא (קאהוט ח״ו 348 ע״ב) מבאר זה מן pluma, „פרנוס" הוא מפרש מ„פרנסת לינה" (מ׳ פאה ח׳ ז׳) והוא לפי הערוך (קאהוט ח״ו 432 ע״ב) כר וכסת. על יסוד המאמר הזה נאמר בלקח טוב לאותו פסוק: אעפ״י ששכב במקום ההוא, שכיבה נעימה שכב, כי אין מעצור לה׳ שלא לתת רכיכות באבן כמו בכר וכסת. בפירוש המיוחס לרש״י מבאר פרנום לשון כנען כסת, וא״כ מקורו הוא מהשפה הסְלַוִית (ברוסית перина). קאהוט (ח״ו 348 ע״ב) גורס בטעות במקום כסת — כסא, ועל יסוד הגירסא המוטעה הזאת הוא בונה עוד בחלק ח׳ 281 הערה 8. — בב״ר חסרה ההוכחה משה״ש א׳ ט״ז, אף ערשנו רעננה. ורק עי״ז מובן מה שנאמר אחרי זה „מה רטיבה הרטיב?" כי השאלה הזו מוסבה על המלה „רעננה", והתשובה באה שם בדרשה על הכתוב שה״ש א׳ י״ז צדיקים וצדיקות, נביאים ונביאות שיצאו ממנו. — ע״ד הנס שקרה ליעקב בבריחתו מבית אביו, עי׳ לקמן סעיף ו׳, לישעי׳ מ״ג ב׳.

4) ב״ר ע״ה (7). המלה אגורמי שהערוך וקאהוט (ח״א 29 ע״א) מבארים „רשות להיות מוכס" אינו מספיק. אולי נתקצרה המלה מן אגורנמיא ἀγορανομια וכאן הוא במובן הרחב של המלה. ר׳ לוי חושב שמצרים היתה המושלת על מכס סוריה.

לדורון מנין? שנא' (שם פסוק י"ט): מנחה היא שלוחה, למלחמה מנין? שנא' (שם ל"ג ב'): וישם את השפחות וגו' והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה. אמר: מוטב שיפגע בי ולא בבני 1). — ארי כעס על הבהמה ועל החיה. אמרין: מאן אזיל ומפייס יתיה? (אמרו: מי ילך לפייסו?) אמר להון הדא תעלא (השועל): אתון להכא (בואו הנה) דאנא ידע תלת מאה מתלין (ג' מאות משלים), ואנא מפייס יתיה 2). אמרין ליה: אגומין (ἄγωμεν = נלכה). הלך ציבחר (מעט) וקם ליה. אמרין ליה: מה דין? (למה עמדת?) אמר להון: אנשית (שכחתי) מאה. א"ל: אית במאתן ברכאן (גם במאתים יש ברכה). הלך ציבחר וקם ליה. א"ל: מה דין? א"ל אנשית אף מניה. א"ל אף במאה ברכינן, וכיון דמטא תמן אמר: אנשית כולהון, אלא כל חד וחד יפייס על נפשו. כך יעקב אבינו (ר' יהודה בר סימון) אמר: יש בי כח לערך תפלה, (ר' לוי אמר) יש בי כח לערך מלחמה, וכיון דמטא (שהגיע) ויחץ את הילדים (בר' ל"ג א') אמר: כל אינש ואינש זכותיה תקום ליה (לכל אחד ואחד תעמוד לו זכותו הוא) 3). — הרחמן שבאבות זהו יעקב, — והוא עבר לפניהם (שם ל"ג ג'). אמר: טב די פגע בי ולא בהון 4). —

בר' ל"ז י"א. ואביו שמר את הדבר. נטל קולמוס וכתב באיזה יום

---

1) קה"ר ט' י"ח. בתנחומא ב' וישלח (6) סתם (ומזה בילקוט ח"א רמז קל"א) רש"י ור' טוביה ב"ר אליעזר ללי"ב ט'. בפסיקתא 139 ע"א בא מאמרו של ר' לוי בתוך מאמר של אמורא מאוחר. — בב"ר סוף פ' ע"ח ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר: כל אותן חדשים שעשה בבית אל היה מכבד את עשו באותו דורן.

2) המשל בתור פיום או פתוי אצל ר' יהושע בן חנניה, ב"ר סוף ס"ד. שלש מאות משלי שועלים ידע ר' מאיר (אג' התנאים כ"ב ח"א 3). וכך מספר גם בר קפרא, קה"ר א' ג'.

3) ב"ר ע"ח (7) בתוך באור המשל נזכר שוב שמו של ר' לוי מה שאינו מובן כלל וכאלו הוא חולק על ר' יהודה בר סימון. כנראה שמות החולקים נשתרבבו כאן ממה שהובא שם סמוך במדרש (עי' הע' דלקמן). בילקוט לאותו פסוק אין שמות החולקים, והכל נאמר בשם ר' לוי. השוה באק, מאנאטסשריפט 1876, 439 ולהלן. —

4) ב"ר ע"ח (8). נגד דעתו של ר' יהודה שחושב את אברהם לרחמן שבאבות שבקש על הסדומיים. שניהם מבארים מה דתני ר' חייא: „כרחם אב על בנים (תה' ק"ג י"ג) כרחמן שבאבות". בשו"ט לאותו פסוק (§ 14) במקום ר' לוי, ר' ברכיה, ובמקום ר' יהודה נאמר מפורש ר' יהודה בר סימון (עי' הערה שלפני זו). רק בשני כ"י בא בטעות ר' יהודה הנשיא. בקה"ר ט' י"ח מובאים דברי ר' לוי בלא הכתוב מתה' ק"ג י"ג, אלא סמוך למאמרו שנזכר לעיל בהע' 1; גם בלקח טוב, שלקוח ממדרש ב"ר, נאמר: מוטב יפגע בי ולא בהן.

ובאיזו שעה ובאיזה מקום 1). — שם פסוק ל״ה. ויבך אותו אביו. [זה יצחק], אצלו היה בוכה, וכיון שיצא מאצלו היה הולך ורוחץ וסך ואוכל ושותה (מפני שידע ברוה״ק שיוסף לא נטרף). ולמה לא גלה לו? אמר, הקב״ה לא גילה לו ואני מגלה לו? 2). — ל״ט א׳. ויקנהו פוטיפר. עבדא זבן ובר אמתא מזבין ובר חורין עבד לתרוייהון (פוטיפר העבד קונה, הישמעאלי בן הגר השפחה מוכר, ובן החורין יוסף עבד לשניהם) 3). — כל העבדים רבן מאכילן תרומה. אבל זה האכיל את רבו תרומה, דא״ר יהושע בן קרחה מבנות יוסף לקח אלעזר *), מפוטיאל (שמות ו׳ כ״ה) זה יוסף שפטפט ביצרו) 4). — בר׳ מ״א ח׳. ואין פותר אותם לפרעה. פותרין היו אותו, אלא שלא היה קולן נכנס באזניו: שבע פרות הטובות — שבע בנות אתה מוליד, ושבע פרות הרעות — שבע בנות אתה קובר, וכן אמרו: שבע שבלים הטובות — שבע מלכיות אתה מכבש, שבע שבלים הרעות — שבע איפרכיות מורדות בך. הה״ד (משלי י״ד ו׳): בקש לץ חכמה ואין — אלו חכמי פרעה, ודעת לנבון נקל — זה יוסף 5). — בר׳ נ׳ ט״ו. לו ישטמנו יוסף — שלא זמנן לסעודה 6).

— דהי״א ד׳ י״ח. ואלה בני בתיה בת פרעה. אמר לה הקב״ה לבתיה בת פרעה: משה לא היה בנך וקראתו בנך, אף את לא את בתי, ואני קורא אותך בתי (בת־יה) 7). — משלי כ״ה, ז׳. כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב. את מוצא כשנגלה הקב״ה למשה מתוך הסנה, היה מסתיר פניו ממנו, שנא׳ (שמות ג׳ ו׳): ויסתר משה פניו. אמר הקב״ה: לכה ואשלחך אל

---

1) ב״ר פ״ד (12).

2) ב״ר סוף פ״ד. ואח״ז בא הערתו של ר׳ סימון מפני מה בכה יצחק עמו? „כל שמתאבלין עליו מתאבלין עמו״. הפתיחא „ר׳ לוי ור׳ סימון אמרו״ אינה מדוקדקת. בילקוט נאמר רק ר׳ לוי.

3) ב״ר פ״ו (3), וכן בקה״ר י׳ ז׳ ששם במקום „עבד״ — מזדבן.

4) ב״ר שם. ר״י דסכנין בשמו.

5) שם פ״ט, ר״י דסכנין בשמו. (בילקוט ובלקח טוב שבע אפרכיות אתה מכבש). ע״ד השם איפרכיא ἐπαρχία עי׳ לעיל 38 הע׳ 1.

6) ב״ר ק׳ בסוף, חולק על ר׳ יצחק. (עי׳ לעיל ח״א 223 הע׳ 4).

7) ויק״ר א׳ ג׳, ר״י דסכנין בשמו.

---

*) כלו׳: בני יוסף הכהנים היו יכולים להאכיל בני פוטיפר העבדים תרומה, ובאגדה העתיד וההוה משמשים כאחד, ודברי ה„מתנות כהונה" אינם מובנים, שאם נאמר שכונת ר׳ לוי שאשת אלעזר היתה מבנות יוסף שלקח את בת פוטיפר, א״כ הלא יש לשניהם, גם ליוסף וגם לפוטיפר, חלק בכהונה, ואיזה יתרון יש לזה על זה? ועי׳ ב״ב דף ק״מ:

פרעה. א״ר אלעזר: ה״א בסוף תיבותא לומר, שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. בים עמד לו מן הצד. א״ל הקב״ה: (שם י״ד ט״ז): ואתה הרם את מטך ובקעהו, לומר, שאם אין אתה בוקעו, אין אחר בוקעו. בסיני עמד לו מן הצד. א״ל (שם כ״ד א׳): עלה אל ה׳. לומר, שאם אין אתה עולה אין אחר עולה. באהל מועד עמד לו מן הצד. א״ל הקב״ה: עד מתי אתה משפיל עצמך? אין השעה מצפה אלא לך. תדע לך שהוא כן, שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה. – ויקרא אל משה (ויקרא א׳ א׳). 1).

– נראה להן הקב״ה כאיקונין הזו (עמוד של תמונות) שיש לה פנים מכל מקום, אלף בני אדם מביטין בה והיא מבטת בכולן. כך הקב״ה כשהיה מדבר לישראל, כל אחד ואחד מישראל היה אומר: עמי הדיבור מדבר. אנכי ה׳ אלהיכם אין כתיב כאן, אלא – אנכי ה׳ אלהיך 2). – ישראל עומדין למטה וחוקקין עבודה זרה להכעיס ליוצרם, כדכתיב (שמות ל״ב ד׳): ויצר אותו בחרט, והקב״ה יושב למעלה וחוקק להם לוחות לתת להם חיים (שם ל״א י״ח) – הוי לך ה׳ הצדקה ולנו בושת הפנים (דניאל ט׳ ז׳) 3). – [שמות ל״ב י״ג. זכור לאברהם וכו׳. למה הזכיר שלשה אבות? אמר משה: רבון העולם! חיים הם המתים? א״ל: משה: נעשית מין? א״ל משה: אם אין המתים חיים לעתיד לבוא יפה אתה עושה להם כל מה שתבקש, אבל אם חיים המתים, מה יש

---

1) ויק״ר א׳ (5) ר״י דסכנין בשמו.

2) פסיקתא 110 ע״א, תנחומא ב׳ יתרו 17. בפסיקתא ר׳ פכ״א (100 ע״ב) ר׳ יוחנן הוא בעל המשל של האיקונין ור׳ לוי אומר יש לך ללמוד מדרך הארץ. בנוהג שבעולם קול אחד נכנס לתוך עשר אזנים, שמא עשרה קולות נכנסין לתוך אזן אחת? ומה אם תפלות כל בריה הוא שומע כלם כאחת.–שומע תפלות אינו אומר כאן, אלא שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (תה׳ ס״ה ג׳), ולהביט בכל אחד ואחד מישראל ולומר לו: אנכי ה׳ אלהיך, על אחת כמה וכמה! לפי שני המקורות הראשונים (פסיקתא ותנחומא ב׳) איקונין פירושו עמוד שיש לו תמונות מכל צד. השוה ג״כ אסתר ר׳ ב׳ ט״ו (אגי התנ׳ כ״ב ח״א 186), בפסיקתא ר׳ 100 ע״ב ו־101 ע״א) מיוחס לר׳ לוי מאמרים הנוגעים לענין מה שלפי מקורות אחרים בעליהם הוא ר׳ חייא בר אבא. עי׳ לעיל ע׳ ח״א 170 הע׳ 7 ור׳ חנינא בר פפא.

3) שמו״ר מ״א קרוב לראש. תנחומא לאותו פסוק. שם להלן (שמו״ר מ״א, ה׳) למד ר׳ לוי משמות ל״א י״ח: משעשו אותו מעשה נתן הקב״ה למשה את הלחות. מאמרו של ר׳ לוי ע״ד עדיו של ישראל שניטל ממנו אחרי מעשה העגל (פסיקי ר׳ פ״י 31 א׳) כבר קדמוהו תנאים, עי׳ אגי התנאים כ״ב ח״א 77 הע׳ 18. — ע״ד המאמר שבפסיקתא ר׳ כ״א (102 ע״ב) שנושא שם ר׳ לוי (העטרות ללוים) עי׳ בובר, תנחומא ב׳ יתרו 12 הע׳ ע״ה.

לך לומר לאבות לעתיד לבוא? כשיעמדו אבותיהם ויבקשו ממך הבטחה שהבטחת מה יש לך להשיבם? לא כן הבטחת שאתה מרבה בניהם ככוכבי השמים ועכשיו תבקש לכלותם. — שמות ר׳ פמ״ד]. — בשעה שבקשו ישראל לעשות אותו מעשה, אמרו לאהרן: קום עשה לנו אלהים, עמד חור בן כלב וגער בהם, מיד עמדו עליו והרגוהו. ראה אהרן ונתיירא מעצמו, שנא׳: וירא אהרן ויבן מזבח לפניו (שמות ל״ב ה׳): הוי קורא בו: ויירא אהרן וַיָּבֶן מזובח לפניו. תדע לך שהרגו לחור: שבשעה שעלה משה להר מה אמר להם? הנה אהרן וחור עמכם (שם כ״ד י״ד), כשירד אי אתה מוצא שהזכיר לחור לא בחיים ולא במות. ומהו אומר (שמות ל״ב כ״א): ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה (כלו׳: לחור הרגו, אבל לך לא עשו כלום), הוי שהרגו לחור... והיה אהרן מתירא שמא יש בלבו של הקב״ה עליו כלום, לפיכך אמר הקב״ה למשה (שמות כ״ט א׳): וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי, לרומם לגדל לאהרן ובניו בכהונה גדולה, לפי שגלוי וידוע לפניו, שלא עשה אהרן אלא מיראה 1). — דברים ט׳ כ׳. ובאהרן התאנף ה׳ מאד להשמידו. אין לשון השמדה הכתוב כאן אלא לשון כילוי בנים, כמה דתימא (עמוס ב׳ ט׳): והשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת 2). — ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י׳ י״ב), תפלה שנתפלל משה עליו. ומה נתפלל משה עליו? מתחלת הספר ועד כאן כתיב: וערכו בני אהרן (ויקרא א׳ ז׳), וזרקו בני אהרן (שם ח׳) ונתנו בני אהרן (שם י״א). אמר משה לפני הקב״ה: הבור שנואה ומימיה חביבין? חלקת כבוד לעצים בשביל בניהן, דתנינן תמן (משנה תמיד ב׳ ג׳): כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן, ולאהרן אי אתה חולק כבוד בשביל בניו? א״ל הקב״ה: חייך, שבשבילך אני מקרבו, ולא עוד אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלים — צו את אהרן ואת בניו לאמר (ויקרא ו׳ ב׳) *) 3). — בשביל ארבעה דברים

1) תנחומא תצוה כ״ט א׳ (סימן י״א) ר״י דסכנין ור׳ מנא דשאב בשמו. בנוסח אחר סתם שמו״ר ל״ז (2).

2) ויק״ר י׳ (5) שם ז׳ בראש. פסיקתא ר׳ 47 בראש 189 ע״א על הכתוב „הנותרים״, ויקרא י׳ י״ב), ר״י דסכנין בשמו. בתנחומא תצוה שהובא—בהערה הקודמת מובא זה בסיום. בבמדבר ר׳ ט׳ קרוב לסוף (47) — סתם. בויק״ר י׳ ופסיקתא ר׳ מ״ז מקושר זה עם מאמרו של ריב״ל: תפלה עושה מחֲצה (כ״א ח״א 139 הע׳ 4).

3) ויק״ר ריש ז׳, ר״י דסכנין ור׳ מנא דשאב בשמו. בפסיקתא ר׳ במקום

*) בתנחומא תצוה ובויק״ר י׳ (ה) נאמר: כיון שהתפלל משה עליו נמנעה ממנו חצי הגזרה (כי תפלה עושה מחצה) מתו שנים (מבניו) ונשתיירו שנים.

מתו בני אהרן ובכלן כתיב בהון מיתה: על שהיו שתויי יין, וכתוב בו מיתה, שנא' (ויקרא י' ט'): יין ושכר אל תשת וגו' ולא תמותו; וע"י שנכנסו בלא רחוץ ידים ורגלים, וכתיב בהון: ורחצו אהרן ובניו ממנו (שמות ל' י"ט) וכתיב: בבואם אל אוהל מועד ירחצו מים ולא ימותו (שם פסוק כ'); וע"י שהיו מחוסרי בגדים, וכתוב בו מיתה, שנאמר (שמות כ"ח ל"ה): והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו וכו' ולא ימות. וכי מה היו חסרין? מעיל היו חסרין; וע"י שלא היו להם בנים, וכתיב ביה מיתה, דכתיב (במדבר ג' ד') וימת נדב ואביהוא וכו' ובנים לא היו להם 1). — שחצנים היו [נדב ואביהוא]. הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להן ומה היו אומרים: אחי אבינו מלך, אחי אמנו נשיא, אבינו כהן גדול, אנו שני סגני כהונה, איזו אשה הוגנת לנו? 2). — משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח וכולהו אקלידי וקפילא דגילדא (כלומר: והמפתחות הללו היו קטנים כאלה שנעשים בשביל ילקוטי עור) 3). — מן האשכל שכרתו המרגלים הוציאו יין שממנו היו מנסכין כל הימים שהיו במדבר 4).

— יהושע ג' ט"ז. ויעמדו המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד — עד לבו של רקיע 5). — ש"א ה' י"ב. וירץ איש בנימין מן המערכה [זה שאול]. ששים מיל הלך שאול באותו היום. במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא 6). — מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור

שרשום בהערה אומרים ג"כ אותם החכמים (במקום בשם ר' יהושע בן לוי צ"ל בשם ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי) מבארים את הכתוב משלי כ"ד י"א הצל לקוחים למות וכו' שמוסב על שני בני אהרן שניצולו בתפלתו של משה.

1) פסיקתא קע"ב ע"ב, ויק"ר כ' (9). תנחומא אחרי (ב' 7). ר"י דסכנין ור' מנא דשאב בשמו. עי' ע"ז הערת מתנות כהונה.

2) שם. להגאוה האריסטוקרטית של שני בני אהרן הגדולים הוא קורא „שחצנים". בשו"ט ע"ח ס"ג נתייחס מאמר זה לאבא חנין; מ„שחצנים" נשתבש ל„שקרנים" שאין בו כל מובן. ע"ד הגאוה וההתהדרות של הכהנים אומר: אבא בר הנינא (ירו' שקלים 48 ע"א, גם בפסיקתא 40 ע"א): שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים.

3) פסחים קי"ט, סנהדרין ק"י. עי' ערוך ע' קלד (קאהוט ח"ח 97 ע"ב) וקפל (שם 167 ע"א), התרגומים השונים של לוי למאמר זה (ח"א 331 ע"ב וח"ד 318 ע"ב) אינם נכונים.

4) שהש"ר ד' י"ג, ועל זה באה השאלה: אפשר כן? ור' אבא בר כהנא משיב: פירות היו גסין באותה שעה. (כמקום „מנטרים" צ"ל מנסכים, כמו בפנים).

5) ירושי סוטה פ"ז ה"ה (קרוב לסוף) 21 ע"ד בסוף.

6) מדרש שמואל ריש פי"א, שו"ט ריש ז' לפי דעת ר' שמעון הלך שאול ביום ההוא ק"כ מיל, ולפ"ד החכמים ק"פ.

דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ומשניו, דור דור ושוטריו, דור דור ופרנסיו, דור דור וחומסיו, דור דור וגזלניו, דור דור ונביאיו, והראהו שאול ובניו נופלים בחרב. אמר לפניו: [רבש"ע!] מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב?! א"ל הקב"ה: ולי אתה אומר? אמור אל הכהנים שהרג, שהם מקטרגים אותי, שנא' (ויקרא כ"א א'): ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן 1). — שלשה דברים הוציא דוד מפיו על שאול ושלשתן נתקיימו בו, שנא' (ש"א כ"ו י'): ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו, וכן הות ליה *), או יומו יבוא ומת, וכן הות ליה, או במלחמה ירד ונספה, וכן הות ליה 2). — בשעה שאמר דוד לישראל לעשות מלחמה עם אנשי יבוס, התחיל אומר (דהי"א י"א ו'): כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר. מה עשה יואב? הביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראש דוד ונתלה בברוש ודילג על החומה, אמר דוד (תה' קמ"א ה'): יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. מה עשה הקב"ה קיצר את החומה ועלה דוד אחריו, שנא' (תה' י"ח ט'): ובאלהי אדלג שור 3). — חלון היתה פתוחה על גבי מטתו של דוד לרוח צפון, והיה הכנור תלויה כנגדה, והיתה רוח צפונית יוצאה בחצי הלילה ומנשבת בה, והיה הכנור מנגן מאליו, דכתיב (מ"ב ג' ט"ו): והיה כנגן המנגן, בנגן — אין כתיב כאן, אלא „כנגן": הכנור מנגן מאליו, והיו כל ישראל שומעים

---

1) ויק"ר כ"ו קרוב לסוף, תנחומא (ב' 4) ריש אמור. ר"י דסכנין בשמו. המלה „מלמד ש" מוסב לדעת הרזוו"א על הכתוב ויקרא כ' כ"ז, שר' לוי דורשהו על שאול ועל בעלת האוב שבעין דור (עי' כ"א ח"ב 232 הע' 1). החזון ע"ד דור דור ושופטיו וכו' קבל ר' לוי מר"ש בן לקיש שאמר בשם ר' אליעזר בן עזריה, שהראהו הקב"ה לאדה"ר דור דור וכו', עי' אג' התנאים כ"א ח"א 170 הע' 5.

2) שו"ט ריש ז'. ר' יהודה (צ"ל ר' יהושע) בשמו, במדרש שמואל כ"ה באמצע דרשתו לתה' נ"א ט"ז, שמובאה בסימן הבא. הקשר שבין המאמר הזה ובין „שגיון לדוד" לא מבואר. כנראה הוא ש„שגיון" מלשון כשגגה שיוצא מפי השליט, קהלת י' ה'. קללתו של דוד שנאמרה שלא בכונה נתקימה כמו קללתו של יעקב ברחל, בר' ל"א ל"ב, עי' ב"ר ע"ד (9) וקה"ר לאותו פסוק.

3) שו"ט לאותו פסוק (§ 24). אגדה שמוסיפה קצת קישוטים להמסופר בש"ב ט"ז, ה' — י"ב וי"ט י"ז — כ"ד בקטע אחד של מדרש אסתר שבא מזמן מאוחר (יילינק, ביהמ"ד ח"א 20) נושאה עליה שם ר' לוי.

---

*) מבאר הרא"מ: פי' כמו שכתוב בש"ב א' כי אחזהו השבץ· וכן או יומו יבוא ומת ע"פ מאמרם: אין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא (שבת ל')· וע"כ אמר, כי באותו עת כלו ימיו ומת ע"י המלחמה·

את קולו ואומרים: מה [אם] דוד מלך ישראל עוסק בתורה, אנו על אחת כמה וכמה, והוא שדוד אומר (תה' נ"ב ט'): עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. איתער כבודי מן קדם איקרייה דבריי (לקראת כבוד בוראי), ולית איקרי (כבודי) חשוב כלום מן קדם איקרייה דבריי. אעירה שחר – אנא מעורר שחרא, ושחרא לא הוה מעורר לי, והיה יצרו מרגיזו ואומר לו: דוד, דרכן של מלכים השחר מעוררם, ואתה אומר: אעירה שחר – וכן דרכן של מלכים להיות ישנים עד ג' שעות [ביום] ואתה אומר (קי"ט כ"ב): חצות לילה אקום. ומהו (כלומר: ומה ענה דוד)? על משפטי צדקך 1). – תה' פ"ו א'. לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני. אמר דוד לפני הקב"ה: [וכי] לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ביום, ואני חצות לילה אקום וכו' 2). – מ"א ה' ט': ויתן אלהים חכמה לשלמה וגו' כחול אשר על שפת הים. מה החול גדר לים, כך היתה חכמתו גדר של שלמה. מתלא (המשל) אמר: דעת קנית מה חסרת, דעת חסרת מה קנית? עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו (משלי כ"ה כ"ח), כעיר פרוצה שאין בה חומה כן איש אשר אין מעצור לרוחו 3).

– שלש גליות הגלה סנחריב: פעם ראשונה הגלה שבט ראובן וגד וחצי שבט המנשה, שנייה זבולון ונפתלי (לפי ישעי' ט' כ"ג) והשלישית הגלה לשאר השבטים (ישעי' שם). בא על יהודה, מיד עמד חזקיה וזיינם כלי זין מבפנים והלבישם לבנים מבחוץ, והתקין עצמו לשלשה דברים: לתפלה ולדורון ולמלחמה; לתפלה, דכתיב (ישעי' ל"ז ט"ו): ויתפלל חזקיהו; לדורון,

1) פסיקתא ס"ג ע"א. איכה ר' ב' י"ט, בנוסח אחר בירוש' ברכות פ"א סוף ה"א (2 ע"ד), ומזה בשו"ט סוף נ"ז (ל"מ). עי' בבלי ברכות ג' סוף ע"ב (מאמרו של ר' שמעון חסידא, השוה לעיל 43 הע' 3)

2) ברכות ד'. בפסיקתא כמו שהובא לפני זה מְדֻבר מעין זה ממה שהיה היצה"ר מרגיזו. בירו' ברכות פ"א סוף ה"א (וכן בשו"ט נ"ז) סתם לפני המאמר ע"ד כנורו של דוד (במקום מרגיזו, כתב שם מקטרגו). בשו"ט לכ"ב זה מקושר למאמר שבא קודם כמו בפסיקתא (והיה יצרו מפתה אותו כל הלילה).

3) פסיקתא ל"ג ע"ב, קה"ר ז' כ"ג, תנחומא חקת (ב' 10) במדבר ר' ריש י"ט חולק על רבנן שאמרו: מלמד שניתנה לו חכמה בנגד כל ישראל (השוה: הושע ב' א'). בפסיקתא רבה י"ד (59) בא רק מאמרו של ר' לוי, אך בהרחבת דברים ובלא המשל. את המשל מביא התנחומא, גם בויקרא ר' א' (7), בנדרים מ"א. מביאו אביי בתוך מאמרו: אין עני אלא בדעת, ומוסיף: במערבא אמרי: דדא ביה, כלא ביה, דלא דא ביה, מה ביה? דדא קני, מה חסר, דדא לא קני, מה קני? עי' ג"כ מאמרו של ר' אלעזר ע"ד דעת (דעה) לעיל ח"א 23, 24. לנגדה אחת ע"ד המלך שלמה בקשר עם הכתוב משלי ט"ו י"ז במדרש משלי לאותו פסוק מיוחסת לר' לוי.

דכתיב (מ״ב י״ח ט״ז): בעת ההיא קצץ חזקיהו וגו׳; למלחמה, דכתיב (דהי״ב ל״ב ה׳): ויעש שֶׁלַח לרוב ומגנים 1). — אמוץ ואמציה אחין הוון, ועל ידי שהיה ישעיהו בן אחיו של מלך היה אומר לישראל דברים קינטורין, כד״א (משלי י״ח כ״ג): ועשיר יענה עזות 2). — למטרונה שהיו לה שני שושבינין, אחד עירוני ואחד בן מדינה 3), זה שהיה עירוני היה אומר לה דברי נחומים: לא בת טובים את, ולא בת גינוסים את? וזה שהיה בן מדינה היה אומר לה דברים קינטורין: לא בת עניים את ולא בת (סינופים) [סיגופים] את? כך ירמיה, ע״י שהיה עירוני מענתות, היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של נחומים: שמעו דבר ה׳ בית יעקב, אילין מיליא עריבתא הוו עבדין אבהתין (אלו דברים טובים שעשו אבותיהם), ברם ישעיה, ע״י שהיה בן מדינה, מירושלים, היה אומר לישראל דברים של קנטורין: שמעו דבר ה׳ קציני סדום, האזינו תורת אלהינו עם עמורה (ישעי׳ א׳ י׳) — לא מן עמא פלטאתא (?) דעמא דסדום אתון? 4). — שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת בפלטין של נבוכדנצר ואומרת: עבדא בישא, זיל חרב ביתה דמרך, דבניה לא שמעין ליה (עבד רע, לך והחרב בית אדונך, שבניו אינם שומעים לו) 5). —

1) קה״ר ט׳ י״ח (עי׳ לעיל ע׳ 51). החלק הראשון של המאמר הוא מְשֻׁבש וצריך לתקנו ע״פ מה שנא׳ סתם בתנחומא סוף מסעי, במדבר ר׳ כ״ג [כאן בפנים הוא מתוקן]. ע״ד שלש הגליות של עשרת השבטים מְדֻבר בסדר עולם פל״ג ופל״ו. עי׳ ג״כ כ״א ח״ב 285. אחרי מאמר זה באה, כנראה ג״כ ממאמרו של ר׳ לוי, הוספה שתחלתה מיוחסת במקום אחר (עי׳ לעיל ח״א 238 הע׳ 6) לר׳ לוי: ונעץ חרב על פתח בית־המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה, תהא החרב הזאת עוברת על צוארו, [ושלשה היו ממונים להשגיח על זה] מ״ב י״ח ל״ז: ויבוא אליקים בן חלקיה אשר על הבית — סְפֵיקוּלַטוֹר (Speculator), ושבנא הסופר — סקריפטור (Scriptor) או למשל, exseptor, εσκεπτορ רושם את הפרוטוקולים, עי׳ לוי ח״ג 583 ע״ב 581 ע״א) ויואח בן אסף המזכיר — סכיא (מפקח, קונטרולר). הלגנדה ע״ד מנשה שבירו׳ סנהדרין פ״י (21 ע״ג) מיוחסת לר׳ לוי, נאמרה בפסיקתא 162 ע״א וברות ר׳ ב׳ ט״ו בשם ר׳ לוי בר חייתא, שהיה אחרי ר׳ לוי.

2) פסיקתא 117 ע״ב, ע״פ מגילה י׳ ע״ב, סוטה י׳ ע״ב, שו״ט ריש ע״ט אומר ר׳ לוי: דבר זה מסרת בידינו — אמוץ ואמציה אחים היו. לפי מקורות אחרים הגירסא במגילה ר׳ לוי ואיתימא ר׳ יונתן (עי׳ ד״ס ח״ח 36).

3) עי׳ לעיל 38 הע׳ 1.

4) פסיקתא 117 ע״ב.

5) איכה ר׳, פתיחתא כ״ג, ששם נשמט השם „לוי" אחר רבי. קה״ר י״ב ז׳, פסיקתא ר׳ פט״ו (74 ע״ב). בקה״ר במקום „זיל" „סוק". ובמקום לא שמעין — מרדין. בפסיקתא ר׳ כמו באיכה ר׳, אך במקום דבניה — דבני מרך. ירושלים נחרבה בשנה התשע עשרה למלכות נבוכדנצר.

התחיל מחווא חוואים 1) (כלו' מראה סימנים ואותות) בדרך, כי עמד מלך בבל על אם הדרך (יחזקאל כ"א כ"ו) – על אמא דבצליה (כלומר: שם במקום שהדרכים מתפצלים זה לכאן וזה לכאן), בראש שני הדרכים, שהיא מתווכת בין שני הדרכים, אחת הולכת למדבר ואחת לירושלים. לקסום קסם, התחיל קוסם קסמים; קלקל בחצים, התחיל מקלקל בחצים לשמה של רומי ולא עלתה, לשמה של אלכסנדריא ולא עלתה, לשמה של ירושלים ועלתה לו. זרע זריעות ונטע נטיעות לשמה של רומי, ולא עלתה לו, לשמה של אלכסנדריא ולא עלתה לו, לשמה של ירושלים ועלתה לו וצמחו. הדליק נרות ופנסים לשמה של רומא ולא האירו, לשמה של אלכסנדריא ולא האירו, לשמה של ירושלים והיו מאירין 2). שאל בתרפים – בעבודה זרה שלו, כד"א (ש"א ט"ו, כ"ג): ואון ותרפים הפצר. ראה בכבד...3), בימינו היה הקסם ירושלים, נראין הוו קסמייא על ירושלים בימינו 4).

למה נקרא שמו אחשורש? שהשקה אותן (את ישראל) רוש ולענה 5). – אסתר ב' י"ז. וימליכה תחת ושתי. איקונין של ושתי היה מעל מטתו, וכשהנשים נכנסות, היה מסתכל בהן ובאיקונין של ושתי, ולא היתה כמות ושתי; וכשנכנסה אסתר, טרד איקונין של ושתי והעמיד של אסתר 6). –

---

1) איכה ר', קה"ר, שו"ט (בקצור), במקומות שנסמנו בהערה הקודמת.

2) מלבד אלה יש גם „הציף ספינות בנהר פרת" מה שחסר באיכה ר'. במקום רומי וירושלים נאמר בשו"ט באפן פחות אַנַבְּרוֹנִי: אנטיוכיא, צור ולאדוקיא.

3) עי' לעיל 12 סימן שערבים עושין.

4) אח"כ הוא מסיים לשום כרים–פלימרכום πολεμαρχος, רצח – ספקולטורום Speculatorus; בתרועה – סרפינגום σαλπιγγες; לשום כרים – tirones–טירונין. (כך לפי איכה ר', ולפי קהלת ר' χαράκωμα) לשפוך סוללה – אבני בליסטראות ballista; לבנות דיק – כבשים, arietes. הבאור לפסוק כ"ח עי' בסימן הבא.

5) אסתר ר' א' בראש. בבבלי מגילה י"א (עפ"י גירסת עין יעקב, בגמרא–אמר רב, בילקוט אמר רבי במקום א"ר לוי) מיוחס לר' לוי באור אחר, שבאסתר ר' מיוחס לר' תחליפא בר בר חנה. ר' תחליפא זה נמצא רק עוד שתי פעמים באסתר ר': ל"א ו' ול"א ז'. ל"א א' מובא שם קצת להלן באסתר ר' מחלקת ע"ד המלה „הוא" אחשורש בין ר' לוי, ר' יצחק ורבנן, ששם בשבוש נזכר שתי פעמים „רבנן". וצ"ל: ר' לוי ור' יצחק ורבנן; ר' לוי אמר: אחשורש הוא ארתחששתא (השוה תרגום השבעים); אחשורש, שכל מי שזוכרו חושש את ראשו, ולמה קראו הכתיב ארתחששתא, שהיה מרתיח ותש (כלו': מתלהב פתאם, ופתאם פוסק. המתרגם. ועי' מ"כ).

6) קובץ מדרשים לאסתר ע' 19—65, 96 (הוצ' בובר). באסתר ר' סתם (שם מבאר „תחת ושתי" – תיחות ושתי ותיסוק אסתר).

למה קצף בגתן ותרש? אלא כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאחשורש: למה אין אתה עושה, כשם שהיו המלכים הראשונים עושים? שהיו מושיבין אדם צדיק יהודי יושב בשער המלך. נבוכדנצר הושיב דניאל על פתחו, שאם יגיע לו דבר היה אומר, שנאמר (דניאל ב׳ מ״ט): ודניאל בתרע מלכא. אמר לה: מכיר את יהודי בשער? אמרה לו: יש כאן אדם צדיק וכשר, ושמו מרדכי יהודי. בגתן ותרש היו יושבין בשער, כיון שהעבירן המלך והושיב את מרדכי שם, קצפו... מה עשו? אמרו, הואיל והעבירנו המלך ממקומנו, נלך ונהרוג את המלך בצנעה, ויהיו הכל אומרים: כשהיו בגתן ותרש משמרין את המלך היו משמרין אותו יפה, עכשיו שהושיב שם יהודי, נהרג, והיו עומדין ומשיחין ולא היו יודעים שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה, והיה יודע בשבעים לשון, ושמע אותם שהיו אומרים נטמין נחש בקיתון המלך ויעמוד וישתה וימות 1).—

מלשינות המן 2). בשעה שאמר המן הרשע לאחשורש: בוא ונאבד את ישראל מן העולם. אמר לו אחשורש: לא יכלת להון, בדיל דאלההון לא שביק לון כל עיקר. תא חזי מה עביד לון למלכין קדמאי, דהוון קומינון, דהוון פשטון ידיהון עליהון, דהוון מלכין רברבין וגובריא טפי מינן, וכל מאן דאתי עליהון למיבדינון מן עלמא ידיעץ עליהון [למעבד להון ביש] מיבטיל מן עלמא והוי למתל לכל דרי עלמא, ואנן דלא מעלינן כותייהו — על אחת כמה וכמה! שביק לך מלמללא תוב בפתגמא דנא. [לא תוכל להם, כי אלהיהם לא יעזבם לגמרי. בוא וראה מה שעשה למלכים הראשונים, שהיו לפנינו, שהיו שולחים ידם בהם, שהיו מלכים גדולים וגבורים יותר ממנו, וכל מי שבא עליהם לאבדם מן העולם ומי שיעץ עליהם לעשות עמהם רעה, נאבד מן העולם והיה למשל לכל יושבי תבל, ואנחנו שאיננו כמותם — על אחת כמה וכמה! חדל מדבר שוב בדבר הזה]. ואעפי״כ היה המן הרשע מטרד על אחשורש על פתגמא דנא כל שעתא ושעתא ומיעצו עצות רעות על ישראל. אמר לו אחשורש: הואיל וכך, נמלך בחכמים ובחרטומים. מיד שלח וקבץ את כל חכמי אומות העולם. באו כולן לפניו. אמר להם אחשורש: רצונכם שנאבד אומה זו מן העולם? אמרו לו כולן בבת

---

1) קובץ מדרשים לאסתר (הוצ׳ בובר) ע׳ 65.

2) אסתר רבה לג׳ ט׳ (פ׳ ז׳). ראויה לתשומת לב בחזון הזה הכונה של סנגוריה וגם האפי של ההשקפה של שנאת ישראל, ועוד ההסכמה שבין החזון הזה ובין ההוספה האפוקריפית של תרגום השבעים למגילת אסתר. אחרי החזון של ר׳ לוי בא של ר׳ יצחק שהובא לעיל ח״א 226.

אחת: מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן? ורוצה להשליך בדבר זה, שאם אתה מאבד ישראל מן העולם, אין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שניתנה להם לישראל. הה״ד (ירמיה ל״ג, כ״ה): אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ולא עוד אלא שכל העו״ג נקראו נכרים לפני הקב״ה (וישראל נקראים קרובים), הה״ד (מלאכים א׳ ח׳): וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא. וישראל נקראו קרובים, הה״ד (תהלים קמ״ח, י״ד): לבני ישראל עם קרובו. ולא עוד אלא שנקראו בנים, הה״ד (שמות ד׳, כ״ב): בני בכורי ישראל, (דברים י״ד, א׳) בנים אתם לה׳ אלהיכם. והקב״ה נקרא קרוב לישראל הה״ד (תהלים קמ״ה, י״ח): קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, ואין אומה קרובה לקב״ה אלא ישראל, שנאמר (דברים ד׳, ז׳): כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו. ואדם שרוצה לשלוח יד בקרוביו ובבניו של הקב״ה איך ימלט? לפי שהוא שליט בעליונים ותחתונים ונפש כל חי בידו, להגביה ולהשפיל, להמית ולהחיות. לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם, כמו פרעה וסנחריב. מיד אמר לון המן: אלוה שטבע פרעה בים ועשה לישראל נסים וגבורות ששמעתם כבר הוא זקן ואינו יכול לעשות כלום, שכבר עלה נבוכדנצר והחריב ביתו, ושרף את היכלו, והגלה את ישראל ופזרן בין האומות. והיכן כחו וגבורתו שכבר הזקין, שנא׳ (תהלים צ״ד, י״ז): ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. כיון שאמר להון כן בענין הזה, מיד קבלו דבריו והסכימה דעתם לכלות את ישראל, וכתבו אגרות וחתמו וכן כתבו באותן אגרות: שלום לכם עד אין חקר. יודע לכם שאדם אחד יש בינינו, ולא ממקומנו הוא, אלא מזרע המלוכה הוא ומזרעו של עמלק ומגדולי הדור הוא, והמן שמו. ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו, נבזה מכל העמים ודעתם גסה עליהם, חפצים ברעתנו וקללת המלך שגורה בפיהם, ומהו הקללה שמקללין אותנו (שם י׳, ט״ז)? ה׳ מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו. ועוד אומרים (שם קמ״ט, ז׳): לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים, וכופרים במי שעשה להם טובה. באו וראו מאותו עני פרעה, מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותם בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו, פלטרין היו לו לבנות והיו בונין שם. בכל זאת לא היה יכול להם, ולא עוד אלא שבאו בעלילה ואמרו לו (שמות ה׳): לזבוח לאלהינו נלך דרך שלשת ימים אח״כ נשוב. אם רצונך השאילנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות, והשאילום כספם וזהבם וכל הבגדים הטובים שלהם, וטענו כל אחד כמה חמורים שלהם לאין מספר. עד שנצלו את מצרים, הה״ד (שם י״ב, ל״ו): וינצלו את מצרים וברחו להם. כיון

ששמע פרעה שהיו בורחים הלך אחריהם להשיב את ממונו. מה עשו לו? היה עמהם אדם אחד ושמו משה בן עמרם, ובכשפיו נטל מקל אחד ולחש עליו והכה בו את הים עד שנחרב ונכנסו כולם ביבשה בתוך הים ועברו כולם, ואיני יודע במה עברו ובמה יבשו המים. כיון שראה פרעה, נכנס אחריהם להחזיר את ממונו, ואיני יודע במה דחפוהו בתוך הים, ונטבע הוא וכל חילו בים, ולא זכרו הטובה שעשה להם. הלא תשמעו שהם כפויי טובה. ועוד, מה עשו לעמלק אבי אבא, בשעה שבא עליהם למלחמה, שנאמר (שם י"ז): ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. מה עשה אותו משה פרנס שלהם? היה לו תלמיד אחד, יהושע בן נון שמו, והיה אכזרי עד מאד ולא היה לו רחמים. אמר לו אותו משה (שם): בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק. איני יודע אותם אנשים שבחר, אם בעלי כשפים הם או אם גבורי מלחמה. מה עשה אותו משה? נטל מקל בידו ואיני יודע מה עשה בו, וכיון שבאו עליהם, איני יודע מה לחש עליהם, ורפו ידיהם ונפלו לפניהם. הה"ד (שם): ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. באו על סיחון ועוג גבורי ארצנו, שאין כל בריה היתה יכולה לעמוד בפניהם ואיני יודע במה הרגום. באו עליהם מלכי מדין ואיני יודע במה הרגן, ועוד, מה עשה תלמיד של אותו האיש משה? הכניס את ישראל לארץ כנען ולא די שנטל את ארצם אלא שהרג מהם שלשים ואחד מלכים וחלק את ארצם לישראל ולא חמל עליהם ואותן שלא בקש להרוג היו לו לעבדים. בא עליהם סיסרא והמונו ואיני יודע מה עשו לו לנחל קישון שגרפם ושטפם והשליכם לים הגדול, שנאמר (שופטים ה', כ"א): נחל קישון גרפם. והיה להם מלך ראשון שאול שמו והלך ונלחם בארץ אבי אבא עמלק והרג מהם מאה אלפים פרשים ביום אחד וגם לא חמל על איש ועל אשה ולא על עולל ויונק ואיני יודע במה הרגם. ועוד, מה עשה לאגג זקני שחמלו עליו תחלה, לסוף בא אדם מהם ושמו שמואל, חתכו ונתן בשרו מאכל לעוף השמים כדכתיב (ש"א ט"ו, ל"ג): וישסף שמואל את אגג, ואיני יודע במה הרגו מיתה משונה כזאת ששמעתם. ואחר זאת היה להם מלך אחד, דוד בן ישי שמו, והיה משחית ומכלה את כל הממלכות ולא היה חומל עליהם, שנאמר (שם כ"ז, י"א): ואיש ואשה לא יחיה דוד. ועמד אחריו שלמה בנו ובנה להן לישראל בית אחד וקרא לו ביהמ"ק ואיני יודע מה היה להם בתוכו. כשבאין למלחמה נכנסין בתוכו ומכשפים בתוכו וכשהן יוצאין ממנו הורגים ומחריבים את העולם. ומרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם. ועוד שהזקין אותו אלוה שלהם, ובא נבוכדנצר ושרף אותו בית שלהם, והגלם מעל אדמתם והביאם בינינו, ועדיין לא שנו מעשיהם

המכוערין. ואע״פ שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו ואת אמונת אלהינו. ועכשיו הסכמנו כולנו לדעה אחת, והפלנו גורלות לאבדם מן העולם, ובאיזה זמן יתכן לנו לכלותם. ונפל עליהם הגורל בחדש אדר בשלשה עשר בו, ועכשיו כשיגיעו אליכם האגרות הללו תהיו מזומנים לאותו היום, להשמיד להרוג את כל היהודים שביניכם, מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, ולא תשארו מהם שריד ופליט. ובשעה שנחתמו אותן האגרות ונתנו ביד המן, ויבא שמח הוא וכל בני חבורתו. ופגעו במרדכי שהוא הולך לפניהם. וראה מרדכי שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר ורץ מרדכי אחריהם. וכשראה המן וכל חבורתו שהיה רץ מרדכי אחרי התינוקות, הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מרדכי מהם. כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם: פסוק לי פסוקיך. א״ל (משלי ג׳, כ״ה): אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. פתח השני ואמר: אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר (ישעיה ח׳, י׳): עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. פתח השלישי ואמר (שם מ״ו, ד׳): ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול, אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט. כיון ששמע מרדכי כך שחק והיה שמח שמחה גדולה. אמר לו המן: מה היא זאת השמחה אשר שמחת לדברי התינוקות הללו? אמר: על בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו. מיד כעס המן הרשע ואמר: אין אני שולח ידי תחלה אלא באלו התינוקות.

– השפלת המן וגדולת מרדכי 1). את מוצא, כיון שראה מרדכי להמן והסוס בידו, אמר: כמדומה לי, שאין רשע זה בא אלא להרגני. אמר לתלמידיו: ברחו לכם, שמא תכוו בגחלתי. אמרו לו: בין למות ובין לחיים לא נשבוק יתך (לא נעזבך). מה עשה? נתעטף בטליתו ועמד לפני הקב״ה בתפלה ובתחנונים. בא המן וישב לו. א״ל: במה אתם עסוקים? א״ל: במצות העמר, שהיו ישראל מקריבין ביום הזה בבית המקדש. א״ל וממה הדין עומרא, מדהבא או מכספא... א״ל: משעורים. א״ל: וכמה הוא טימי? (כמה מחירו?) בי׳ קנטרין או בעשרים קנטרין? א״ל: סגיין (ד) בעשרה מעי. א״ל: קומו דנצחו עשרה מעי דידכון לעשרת אלפא כיכרא כסף דידי. מן דמצלי (אחר שהתפלל), אמר המן למרדכי: סב לבוש הדין לבושא דמלכותא (קח ולבוש את הלבוש הזה של המלכות). א״ל: מה את מבזה מלכותא? אית בר נש לביש לבושא

1) נ״כ חזון גדול אגדי. פסיקתא 71 ע״ב ולהלן, פסיקתא ר׳ פי״ח (93 ע״א), ויק״ר סוף פכ״ח, סתם באסתר ר׳ פ״י קרוב לראש, אבא גוריון (יילינק 16, בובר 40). בשנויים גדולים בבבלי מגילה ט״ז. ר׳ לוי נתמך על מצות העמר שעמדה להם לישראל בימי המן. קודם לזה באו שם מאמרים דומים לזה של ר׳ יהושע בן לוי (כ״א ח״א 172 הע׳ 6) ושל ר׳ שמואל בר נחמן (שם ח״ב 300 הע׳ 3).

דמלכותא ולא סחי (קודם שהתרחץ)? אזיל בעי בלנא ולא אשכח (הלך המן ובקש בלן ולא מצא) מה עביד? אסר זוסתיה ואסחיה (אסר חגורו, או סינורו, ורחצו). כיון דנפיק, א"ל: סב לבוש הדין כלילא (עטרה). א"ל: מה את מבזה מלכותא? אית בר נש לביש כלילא דמלכותא ולא מספר (הסתפר). אזל בעי ספרא ולא אשכחיה. מה עביד? אזיל לביתיה ואייתי מאני דספרא, וספַּר ליה. שרי מיתנח (התחיל להתאנח), א"ל מרדכי: מאי האי? א"ל ווי ליה לההוא גברא, מדעביד קומיס פנטון 1), קוסמוקרטור איתעביד בלן וסַפָּר. א"ל: ולית אנא חכים לאבוי דהאי גברא (הכי לא הכרתי את אביך), דהוה בלן וספר בכפר קורינוס כמה שנין, ואילין הוה מאני ספרא דידיה (ואלה הם כלי הספר שלו). א"ל: קום רכוב על הדין סוסיא. א"ל: לית בי כח, דאנא גבר סוב (איני יכול לעלות כי זקן אני). א"ל: ואנא נמי גבר סוב (ואני הלא גם כן זקן). א"ל: את גרמת לנפשך. א"ל: קום רכיב, ואנא ממיך קבלי (ארכין ראשי) ודרוס עלי, וסליק ורכיב, לקיים מה שנא' (דברים ל"ג כ"ט): ואתה על במותימו תדרך 2). כיון שרכב על הסוס היו מקלסין לפניו, ואבוקות דולקות לפניו, והוא משבח להקב"ה: ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי וכו' (תה' ל', ב'). תלמידיו מה היו אומרים? זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו וכו' (שם שם ד'). אותו רשע מה היה אומר? ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם וגו' (שם שם ז'). אסתר מה היתה אומרת? אליך ה' אקרא ואל ה' אתחנן וגו' (שם שם ט'). ישראל מה היו אומרים? שמע ה' וחנני וגו' (שם שם י"א)3).—

אלו עלה עזרא באותה שעה (שהרשה כרש), היה לשטן לקטרג ולומר: מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה... ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כה"ג, אבל עזרא, אעפ"י שהיה אדם צדיק, לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו 4).

---

1) טעות סופר וצ"ל קומום פלטין comes palatii וכן במקום קוסמוקלטור צ"ל קומום קורַטור (comes curator), אך באבא גוריון הוצאת יילינק כתוב נכון פלטון, בויק"ר בגרון (לפ"ד קרוים = vigilia). — כפר מולדתו של המן הוא כפר קרינום (בבבלי מגילה הנדפס „כפר קרצום") את הכפר הזה מזכיר ר' אבא בר כהנא באגדה לאיוב א' י"ד (פסיקתא 66 ע"א).

2) במובן דברי הספרי לאותו פסוק (§ 356) כענין שנאמר (יהושע י' כ"ד): שימו את רגליכם על צוארי המלכים. במדרשים המן בעצמו מביא את הפסוק הזה, במגילה הביאו מרדכי, אחרי שאמר לו המן את הכתוב משלי כ"ד י"ז.

3) באסתר רבה נאמר בסוף: רוח הקדש מה היתה אומרת? למען יזמרך כבוד ולא ידום וכו'.

4) שהש"ר ה' ה'. ועי"ז באה הערתו של ר' סימון: קשה היא שלשלת היוחסין לפני הקב"ה להֵעָקֵר ממקומה, עי' כ"א ח"א 142 הע' 4.

ו.
דרשות.

— בראשית ב׳ א׳. בהבראם = באברהם, [כמד״א] (ישעי׳ ס״ו ב׳): ואת כל אלה ידי עשתה וכו׳ ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי 1). — שם ב׳ ח׳. אשר יצר. [וישם שם את האדם אשר יצר, היך מה דאת אמר (דהי״ב ה׳, ט׳): ויהי שם עד היום הזה] ובלבד ביצירה זו 2). — שם ג׳ ה׳. כי יודע אלהים. [הנחש] התחיל אומר דלטוריא על בוראו. אמר: מאילן הזה אכל וברא העולם והוא אמר לכם: לא תאכלו ממנו, שלא תבראו עולמות אחרים, דכל אינש ואינש סני בר אומנותיה (כל אחד ואחד שונא את בן אומנותו) 3). — שם ג׳ ח׳. ויתחבא האדם ואשתו בתוך עץ הגן. רמז

1) ב״ר י״ב (2), ר׳ פנחס בשמו. צריך להגיה שם במקום „בה״א בראם״ — „באברהם״. הראיה מהכתוב היא, כי „את כל אלה ידי עשתה״ משום ש„אל זה אביט״— הסתכלתי בזה שהיה חרד על דברי, [ויוצא כי תולדות שמים וארץ הן בהבראם בזכות אברהם]. את הבאור „בהבראם=באברהם״ אמר גם ר׳ יהושע בן קרחה שם בב״ר י״ב (אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 32 הע׳ 37).

2) ב״ר ט״ו (5). המלות שבאו בסוגרים נאמרו סתם, ור׳ לוי רק מוסיף עליהם. ופירושו כי לכתחילה הושם האדם בגן עדן להיות שם לנצח, ובלבד שיהיה נשאר ביצירה הראשונה ולא לקלקלה ע״י חטא עץ הדעת. ועי״ש ב„ידי משה״. — לברי׳ בי כ״א עי׳ לעיל כ״א 149 הע׳ 1.

3) ב״ר י״ט (4), ר״י דסכנין בשמו, וכן שו״ט א׳ (9), ודברים ר׳ ה׳ (10) בלא המשל. המקורות הללו, שו״ט ודברים ר׳, שהם בלי שני, שָׁנו והרחיבו את המאמר*). בתנחומא לאותו פסוק: א״ר מנא דשאב בשם ר׳ יהושע בן לוי (צ״ל בשם ר׳ לוי): אין אדם אומר לשון הרע עד שכופר בעיקר, שנאי (תה׳ י״ב ה׳): אשר אמרו ללשוננו נגביר וכו׳ מי אדון לנו. ואח״כ — רבנן אמרי: קשה להי״ר, שהביא מיתה על אדה״ר. שעמר נחש ואמר לאדם וכו׳ [כמו שהובא כאן בשם ר׳ לוי]. המשל שם ובשו״ט בעבריתו: כל אומן שונא בני אומנותו. בתנחומא תזריע: כל אומן שונא אומן כמותו. שם, מצורע: כל אומן שונא את חברו. בשו״ט י״א ז׳ מביא את המשל ר׳ יהודה בר סימון (עי׳ אג׳ התנ׳ כ״ב ח״ב 101 הע׳ 18), בשו״ט לאותו פסוק כמו בתנחו׳ בראשית. בב״ר ל״ב (2) בא המשל בצורה שלילית: אין לך אדם אוהב בן אומנותו. Schuhl בספרו sentences et Proverbes p 46 מביא בתור השואה את הפסוקים 25, 26 מ־Hesiod's Werken und Tagen ואינו מביא את היותר קרוב מזה המשל הלַטיני figulus figulum odit.

*) בשו״ט א׳: אמר לחוה מפני מה אין אתם אוכלין מן העץ? א״ל: כן צוה לנו הקב״ה שלא לאכול ממנו ושלא ליגע בו ושלא לקרב אצלו. מה עשה הנחש? נטל את חוה דחפה עליו ולא מתה, והקב״ה לא צוה אלא שלא לאכל והוסיפה על הדבור. א״ל הנחש מן העץ הזה אכל המקום וברא את העולם וכו׳. במדרש בר׳ רבה י״ט זה נאמר בשם תני ר׳ חייא: שלא תעשה את הגדר יותר על העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות וכו׳. השאר כמו בשו״ט.

לתולדותיו שיהיו נתנין (כלו׳: קבורין) בתוך ארונות של עץ 1). – שם ג׳ י״ט. עד שובך. אין שובך אלא תשובה, שנא׳ (הושע י״ד, ב׳): שובה ישראל עד ה׳ אלהיך 2). – ו, ו׳. וינחם ה׳ כי עשה את האדם בארץ. מתנחם אני שעשיתי אותו ניתן בארץ (כלו׳: טוב עשיתי שהוא סוף סוף קבור בארץ 3). – בר׳ ו׳ י״א. חמס. חמס זה עבודה זרה, חמס זה גילוי עריות, חמס זה שפיכות דמים; חמס זה ע״ז, שנא׳: כי מלאה הארץ חמס. חמס זו גלוי עריות, שנא׳ (ירמי׳ נ״א ל״ה): חמסי ושארי וכו׳, חמס זה ש״ד, שנא׳ (יואל ד׳, י״ט): מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא וכו׳: חמס כמשמעו 4) – הם [אנשי דור המבול] קלקלו סילונות שלהם (ע״י השחתת הזרע), אף המקום שינה להם סידורו של עולם: דרך הארץ המטר יורד והתהום עולה, דכתיב (תה׳ מ״ב, ח׳) 5): תהום אל תהום קורא לקול צנוריך, ברם הכא – נבקעו כל מעינות תהום רבה, ואח״כ – וארבות השמים נפתחו 6). – מהו לך לך (בר׳ י״ב א׳)? א״ל הקב״ה: אתה עושה למאה שנה בן, שנא׳ „לך לך״, ל׳ שלשים, כ׳ עשרים, הרי חמשים, שתי פעמים לך לך – הרי מאה 7). – שם י״ד י״ד, וירק את חניכיו. בפרשת שוטרים הוריקן (כלו׳: המעיט את מספרם עי״ז שקרא לפניהם פרשת שוטרים, דברים כ׳ כ״ח): מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו 8).–בר׳ י״ד י״ח. לחם ויין. ר׳ אבא בר כהנא אמר: כל יין שכתוב בתורה עושה רושם חוץ מזה. אמר ר׳ לוי: אף זה לא יצאנו מידו,

---

1) ב״ר י״ט (9). השוה רמז דומה לזה מהכתוב ב׳ כ״א במקורות שהובאו לעיל 66, הע׳ 2. ועי׳ לעיל 58 הע׳ 3.

2) תנחומא תזריע (ב׳ 11), ר׳ ברכיה בשמו (בתנחומא נשתבש לר׳ חכינאי).

3) ב״ר סוף כ״ז. ר׳ לוי מבאר כמו ר׳ נחמיה, שחולק על ר׳ יהודה (אנ׳ התנ׳ כ״ב ח״א 141) במובן נחמה. ע״ד הבטוי „ניתן בארץ״ עי׳ בע׳ הקודם הע׳ 3, את הדרשה הזו הביא רב דימר מא״י לבבל, מבלי להזכיר שמו של ר׳ לוי, סנהדרין ק״ח. אמר הקב״ה: יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ. בלקח טוב מרצה דברי ר׳ לוי בדברים לא ברורים: מְנַחֵם אני שעשיתי אותם בתוך הארץ כראוי לו.

4) ב״ר ל״א (6); לקח טוב לאותו פסוק.

5) עי׳ דרשתו של ר׳ שמעון בן אלעזר לכתוב הזה, אנ׳ התנאים כ״ב ח״ב 111 הע׳ 46.

6) ב״ר ל״ב (7).

7) תנחומא ב׳ לך לך (4). [בתנחומא שם סתם]. ההשואה בין לך לך האמור כאן ובין לך לך שבפרשת עקדה (בר׳ כ״ב ב׳), שלפי ב״ר ל״ט ותנחומא לך לך נאמרה בשם ר׳ לוי, נאמרה בב״ר נ״ה בשם ר׳ לוי בר חייתא.

8) ב״ר מ״נ (2).

שמשם קרא עליו (שם ט״ו, י״ג): ועבדום וענו אותם 1). – שם ט״ו א׳ 2). לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר: תאמר אותן אוכלוסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד 3). – ב. לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר: תאמר אותן המלכים שהרגתי, שבניהם מכנסין אוכלוסין ובאים ועושים עמי מלחמה. א״ל הקב״ה (בר׳ ט״ו א׳): אל תירא אנכי מגן לך. מה המגן הזה אפילו כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדו, כך את אפילו כל אוה״ע מתכנסין עליך, נלחם אני כנגדן 4). – שם שם ב׳. ה׳ אלהים מה תתן לי. אמר לפניו: רבש״ע! אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים, תן לי, ואם לאו ברחמים תתן לי (בשביל זה בקש בשני השמות יחד), אמר לו הקב״ה: חייך, בדין מתבקש לך – והנה דבר ה׳ אליו 5). – שם שם ה׳. ויוצא אותו החוצה. וכי מחוץ לעולם הוציאו? אלא אחוי ליה שקקי שמיא (הראה לו את השקקים, כלומר מסלות הכוכבים שבשמים), המד״א (משלי ח׳ כ״ו): עד לא עשה ארץ וחצות 6). – [על מאמרו של ר׳ יוחנן: הקב״ה העלה אותו – את אברהם – למעלה מכפת הרקיע, שיהא הוא שולט על המזל ולא המזל עליו.

---

1) ב״ר מ״ג (6). כונתו של ר׳ אבא ב״כ לבר׳ ט׳ כ״א, [י״ט כ״ג], ויקרא י׳ ט׳, שעי״ז מתו שני בני אהרן, עי׳ לעיל ע׳ 56.

2) ב״ר מ״ד (4): ר׳ לוי אמר תרתין, ורבנן אמרי חדא.

3) ועי״ז הוא מוסיף: משל לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה, והציץ המלך וראה אותו, התחיל מטמן מפניו. א״ל: מפני [מה] אתה מטמן? כמה פועלים הייתי צריך שיקושו אותה, עכשיו שקששתה אותה בא וטול שכר. כך אמר הקב״ה לאברהם: אותן אוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו, ההי״ד (ישעי׳ ל״ג י״ב): והיו עמים וכו׳ קוצים כסוחים.

4) ורבנן אמרו: לפי שהיה אברהם אבינו מתפאר ואומר: ירדתי לכבשן האש ונצלתי, ירדתי למלחמת המלכים ונצלתי, תאמר שנתקבלתי שכרי בעוה״ז, ואין לי כלום לע״ל? א״ל הקב״ה: אל תירא אנכי מגן לך. כל מה שעשיתי עמך בעוה״ז חנם עשיתי עמך (דורשים מָגֵן=מַגָּן) אבל שכרך מתוקן לע״ל, שכרך הרבה מאד, המד״א (תהי׳ ל״א כ׳): מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. בתנחומא (כ׳ 12) לך לך באה הדרשה הראשונה בנירסא אחרת ומיוחסת לר׳ יצחק (ע׳ לעיל ח״א 217) וכן מובא שם בנירסא אחרת בשם ר׳ לוי מה שכאן נאמר בשם רבנן.

5) דברים ר׳ ב׳ (7). לבאור מאמרו של ר׳ יהושע בן קרחה (אג׳ התנ׳ כ״ב ח״ב 32 הע׳ 39).

6) ב״ר מ״ד (12), ר״י דסכנין בשמו. הבטוי הזה שקקי דשמיא נמצא גם במאמרו המפורסם של מר שמואל, ירו׳ ברכות 13 ע״ג (בבבלי ברכות נ״ח: שבילי דרקיעא).

מוסיף ר׳ לוי]: עד דסנדלא ברגליך דריס כובא (כל זמן שהסנדל ברגלך דרוס את הקוץ) 1). – [על מאמרו של ר׳ יוחנן שבברית בין הבתרים הראה הקב״ה לאברהם ד׳ דברים ומהם גיהנם ומלכיות, מוסיף ר׳ לוי]: כל אותו היום היה אברהם אבינו יושב ותמה בלבו ואומר: לאיזה מהם אברור: לגיהנם או למלכיות? זו קשה וזו קשה. א״ל הקב״ה: אברהם! עד מתי אתה יושב ותמה בלבך! פסק מלכיה (הספקות) מן לבך, הה״ד (בר׳ ט״ו י״ח): ביום ההוא כרת ה׳ (כלו׳: הכריחו להחליט) את אברהם ברית לאמר, [מהו לאמר? ר׳ חיננא בר פפא אמר: בירר לו את המלכיות] 2). – שתי פעמים כתיב באברהם נפילה על פניו (בר׳ י״ז ג׳ וי״ז), כנגדן ניטלה מילה מבניו שתי פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר, במצרים בא משה ומלן, במדבר בא יהושע ומלן 3) – י״ח א׳. והוא ישֵׁב – יָשַׁב כתיב (בלא ו׳). בקש [אברהם] לעמוד, א״ל הקב״ה: אתה סימן לבניך, מה אתה יושב ושכינה עומדת, כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן. כשישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבים והקב״ה עומד על גבן, שנא׳ (תה׳ פ״ב א׳): אלהים נצב בעדת אל 4). – י״ח ז׳. ואל הבקר רץ אברהם. רץ לקדם אותה אומה שכתוב בה (הושע י׳ י״א): אפרים עגלה מלמדת 5). – י״ח כ״ה. השופט כל הארץ לא יעשה משפט. אם עולם אתה מבקש – אין דין, ואם דין אתה מבקש – אין עולם. ומה אתה תופס חבלא בתרין ראשין? את בעי עולם ובעי דינא, סב לך חדא מינייהו; ואם לית את מותר ציבחר, לית עלמא יכיל קאים (למה הנך תופס את החבל בשני ראשיו? אתה חפץ בעולם וחפץ בדין, קח לך אחד מהם, ואם לא תוותר קצת, אין העולם יכול

1) ב״ר שם. עי׳ כ״א ח״ב 54 הע׳ 3.

2) פסיקתא 43 ע״א, פסיקתא ר׳ ט״ו (67 ע״א), ר׳ ברכיה בשמו. בב״ר מ״ד (21) אומר זה ר׳ הונא בשם רב אחא; בשו״ט מ׳ (4) האומר הוא ר׳ ברכיה בעצמו. שם הסגנון: התחיל הקב״ה אתך את הדבר. עי׳ נ״כ כ״א ח״ב 226 הע׳ 5. המלה היונית שלפי דעת בובר, שהיא לברה הנכונה, μαλακια, נשתבשה באופנים שונים: בפסיקתא–מלניא, פסיקתא ר׳–מלכי, שו״ט–מילתא, ב״ר–מונטיא.

3) ב״ר מ״ו (6) ר׳ פנחס בשמו. שם מ״ז (3) סתם.

4) שם מ״ח (7), פסיקתא מ״ח: שהש״ר ב׳ ט׳, פסיקתא ר׳ פט״ו (72 ע״א), שו״ט י״ח ל״ב (כ״ט), ולתהלים כ״ב ד׳ (19), ר׳ ברכיה בשמו. בתנחומא ריש וירא בצורה של פתיחתא לבר׳ י״ח א׳, נ״כ נמסר ע״י ר׳ ברכיה. השוה הפתיחתא הסתמית בב״ר ריש מ״ח. בבמדבר ר׳ י״א ב׳ סתם. השוה לעיל ח״א 200 הע׳ 1.

5) ב״ר מ״ח (13), השוה להלן 70 לבר׳ כ״ז ט׳.

להתקיים*) [א״ל הקב״ה: אברהם אהבת לצַדֵק את בריתי ותשנא להרשיעם על כך משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך (תה׳ מ״ה ח׳). מהו מחבריך? מנח ועד אצלך עשרה דורות, ומכלם לא דברתי אלא עמך] 1). – כ׳ י״ח וכ״א א׳. כי עצר עצר ה׳ בעד כל רחם לבית אבימלך וכו׳ וה׳ פקד את שרה. כשתקופת תמוז נכנסת, מיבשת העשבים ומפריחה את האילנות. כך יבשו העשבים – כי עצר עצר ה׳ וכו׳, והפריחו האילנות – וה׳ פקד את שרה 2). – כ״ה כ״ג. גויים. מה אמר לה? מסתורין זה אני מגלה לך. שני ראשית גויים עתידין לצאת ממך, שנא׳ [במדבר כ״ד כ׳, ראשית גויים עמלק, ונאמר] (ירמי׳ ב׳ ב׳): קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה 3).

– בר׳ כ״ה ל״ד. ויקם וילך. מעולמו יצא. ויבז עשו את הבכורה. מה בזה עמה? תחיית המתים בזה עמה 4). – כ״ו ה. עקב אשר שמע אברהם וכו׳. כד אתא מיתלי עקבא מן ארעא (כלו׳: כשרק ידע אברהם להרים את עקבו מהארץ, כבר הכיר את בוראו) 5). – כ״ז ט׳. לך נא אל הצאן. לך וקדם את האומה שנמשלה לצאן, המד״א (יחזקאל ל״ד ל״א): ואתן צאני צאן מרעיתי 6). – שם. וקח לי משם שני גדיי עזים. אם מצאת הרי מוטב, ואם לאו הבא לי מפרפורנין שלי (παραφερνα – ממה שהתחייב יצחק לתת לרבקה בכל בקר), שכך כתב לה, שהוא מעלה לה שני גדיים בכל יום 7). – שם. טובים, טובים לך, שעל ידן את נוטל את הברכות, וטובים לבניך, שעל ידן מתכפר להם ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא ט״ז ל׳): כי ביום הזה יכפר 8).

1) ב״ר ל״ט (6), מ״ט (9), פסיקתא 125 ע״א ובי, 139 ע״א, סתם בויק״ר ריש י׳. המשל „את תפים חבלא" וכו׳ (בפסיקתא מיצר במקום תפים) נמצא גם אצל ר״ש בר נחמן (כ״א ח״ב 296 הע׳ 2). המשל הוא דומה אל המשל הרומי fiat justitia et pereat mundus.

2) תנחומא וירא לכ״א א׳. לפני זה באה דרשה דומה לזה (סתם) מיחזקאל י״ז כ״א, שבב״ר ריש נ״ג אומרה ר׳ ברכיה. הציור היפה של ר׳ לוי חסר בב״ר וכן בתנחומא ב׳ וירא 33.

3) שו״ט ט׳ ו׳ [עפ״י הגהת הרא״מ].

4) ב״ר סוף ס״ג.

5) שהש״ר ה׳ ט״ז. קודם לזה מאמרו של רשב״ל כ״א ח״ב 166 הע׳ 3.

6) ב״ר ס״ה (14) עי׳ לעיל ע׳ 69 לברי׳ י״ח ז׳.

7) ב״ר שם.

8) פסיקתא 177 ע״ב, ויק״ר סוף כ״א, ר׳ ברכיה בשמו. בב״ר ס״ה (14) האומר

*) כנראה, ר׳ לוי דורש הכתוב בניחותא: „השופט כל הארץ לא יעשה משפט" – אינו צריך להתנהג בכל מדת המשפט. – המתרגם.

– כ״ז י״ט. אנכי–עתיד לקבל עשרת הדברות (שמתחילות באנכי), אבל עשו בכרך 1). – לפי שהיה יצחק אבינו מתפחד ואומר: תאמר שלא עשיתי כשורה, שעשיתי את שאינו בכור בכור. כיון שאמר „את בכורתי לקח״, אמר: יאות ברכתי 2). – כ״ז מ׳. ועל חרבך תחיה – טול חרבא ואַתְּ חיי (קח את החרב ואז תחיה) 3). – נטל הקב״ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים. א״ל הקב״ה [ליעקב]: אתה אמרת (בר׳ כ״ח כ״א): והיה ה׳ לי לאלהים, חייך! כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך, איני נותן אלא בלשון הזה, שנא׳ (זכרי׳ י״ד ח׳): והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים; והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו (ישעי׳ י״א י״א); והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יואל ד׳ י״ח); והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעי׳ כ״ז י״ג) 4). – ששים רבוא מלאכים היו חלים [ומרקדים] לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ, הה״ד (בר׳ ל״ב כ״ו): ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה, ואין שכינה שורה פחות מששים רבוא (כמספר מחנה ישראל במדבר) 5). – ל״ב כ״ו. וירא כי לא יכול לו. וירא בשכינה 6). – ל״ג י״ג. כי הילדים רכים, זה דוד ושלמה 7), והצאן והבקר עלות עלי – אלו ישראל, שנא׳ (יחזקאל ל״ד ל״א): ואתנה צאני וכו׳ 8). – ל״ה א׳. קום ועלה בית אל. מהולתך חרשא אקיש עלה (כלו׳: כשהנפה שלך חרשה (פי׳ סתומה) הכה ודפוק בה והקמח יצא). כך יעקב כמעט שכח את נדרו ובא הקב״ה והזכירו 9). – ל״ו ל״ט. מהיטבאל בת מטרד. מטיבי

הוא ר׳ חלבו. וכן בויק״ר כ״ז (9). שנם שם ר׳ ברכיה מוסר בשמו, וכן פסיק׳ ר׳ סוף פמ״ז (191 ע״א), תנחומא תולדות לאותו פסוק, ואמור (ב׳ 16).

1) ב״ר ס״ה (18).

2) ב״ר ס״ז (2).

3) ב״ר ס״ז (6), כנראה דריש „עַל״ בתור צווי (השוה „צו״) (ובהתאם לגירסת הילקוט צ״ל „עול״ במקום טול).

4) ב״ר ע׳ (6), ר״י דסכנין בשמו.

5) שהש״ר ז׳ א׳, ר׳ ברכיה בשמו; בב״ר סוף פע״ד ר׳ הונא בשם ר׳ אייבו.

6) ב״ר ע״ז (3), שהש״ר ג׳ ו׳. השוה ב״ר מ״ח (9) לי״ח ב׳–סתם. בשהש״ר שם מיוחס לר׳ לוי המאמר שבב״ר סוף ע״ז נאמר סתם [ויגע בכף ירכו, נגע בצדיקים ובצדיקות ובנביאים ובנביאות, שהן עתידין לעמוד ממנו, ואי זהו? זה דורו של שמד].

7) „רק״ רמז לדוד (ש״ב ג׳ כ״ט) ולשלמה (משלי ד׳ ג׳).

8) ב״ר ע״ח (13).

9) שם פ״א (2); בתנחומא לאותו פסוק האומר הוא ר׳ אייבו. בערוך ערך טרש III (קאהוט ח״ד 98 ע״ב) מביא זה משני מקומות מילמדנו (סוף בחקותי ובמדבר

אלהות היו, מהיטבאל, שהיו מטיבין עצמן לעבודה זרה. בת מטרד – שהיו מעמידין טוריות (מגדלים) לעבודה זרה 1). – ל"ז ז'. מאלמים אלמים. עתידין אתן לעשות אלילים אלמים לפני עגלים של ירבעם, ולאמר: אלה אלהיך ישראל 2). – מפני שענו (אחיו של יוסף על חלומותיו) בעין רעה, לפיכך העמיד בְשעים (ששלטו בהם) 3). – ל"ז י"ד. בעל החלומות. עתיד זה להשיאם לבעלים (כלו': מבנו של יוסף יקום, מי שישיא אותם לעבוד לבעלים, רמז לירבעם ואחאב) 4). – נ', ד'. וידבר יוסף אל בית פרעה. ולמה לא נכנס הוא (אל המלך)? שאין אבל נכנס בפלטין של מלך 5).

שמות א' א'. למה אין שמותן של שבטים שוים בכל מקום, אלא שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה? *) שלא יאמרו: בני גבירות תחלה, ובני השפחות אחרונה, ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו 6). – א' י"ז. ותחיין את הילדים. [על מאמרו של ר' יוסי בר חנינא: יש מהם שראוים לצאת חגרים או סומים. מה עשו המילדות? היו עומדות בתפלה וכו' והקב"ה שומע קולן ויוצאין שלמים, אמר ר' לוי]: הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה. יש מהן שראויין למות בשעת יציאתן או אמן (ראויה) לסכן בם ולמות אחר יציאתן, והיו [המילדות] עומדות בתפלה ואומרות להקב"ה: תלה להם עכשיו ותן להם נפשותיהם, שלא יאמרו ישראל: הן הרגו אותן, והקב"ה עושה תפלתן, לפיכך: ותחיין את הילדים [„את" לרבות] 7). – ב' י"ב. ויך את המצרי ויטמנהו בחול. במסטירין של ישראל קברו 8). – ומה ראה הכתוב ליחס בספר ואלה שמות (ו' י"ג–כ"ז)

כ"א א') והאומר הוא ר' לוי (בב"ר חרשא במקום טרשא). הערוך מבאר זה ע"פ מנהג ערבי: כשמסלתין את הסלת, יש להן באצבעות צרדות טבעת, ומכין הנפה בה מכאן ומכאן ויורד הקמח.

1) ב"ר פ"ג (4), חולק על ר' סימון.

2) שם פ"ד (10) חולק על ר' אחא (בודאי מי שתמיד אומר בשמו). ר"ל דורש אִלְמִים=אֲלֻמִּים.

3) שם חולק על ר' סימון.

4) שם פ"ד (14).

5) שם ק' בלי ספק ששם צריך להגיה ר' לוי במקום ר' שמואל, כמו בב"ר ח' (7) ששם לפי ג"י הילקוט ר' לוי.

6) שמו"ר א' (6), תנחומא שמות (ב' 5), ר"י דסכנין בשמו.

7) שם א' (15).

8) ויק"ר ל"ב (4). כך גורס הערוך ע' מסטר וקאהוט ח"ה 186 ע"א. בנדפס

---

*) עי' בר' ל"ה כ"ג, מ"ו ח', מ"ט ג', שמות א' א', ו' י"ד, במדבר א' ה', ז' י"ב, כ"ו ה', ל"ז י"ט, דברים ל"ד ו', יהושע י' י"א, כ"א ט', דהי"א ב' א'.

ראובן, שמעון, לוי? מפני שייחסן אצל משה ואהרן (כלו׳: להראות את יחוסם של משה ואהרן) 1). — ז׳ י״א. ויקרא גם פרעה. מהו גם? שאף לאשתו קרא ועשתה כן (כחרטומי מצרים להוציא הדם) 2). — ט״ו כ״ג. כי מרים הם. הדור היה מר במעשיו 3). — ט״ז כ׳. ויותירו אנשים ממנו. ומי היו אלו? דתן ואבירם. היתה קלנין (עמודים) של תולעים יוצאין מתוך אהליהם של דתן ואבירם ונכנסין לתוך אהליהם של ישראל 4). — בשעה שאמר הקב״ה למשה: עשה לי משכן היה לו להביא ארבע קינטוסין ולמתוח את המשכן עליהן, אלא מלמד שהראה לו הקב״ה למשה אש אדומה, אש ירוקה, אש שחורה, אש לבנה ואמר לו: עשה לי משכן. א״ל משה להקב״ה: רבון העולמים! וכי מנין לי אש אדומה, אש ירוקה, אש שחורה, אש לבנה? א״ל: כתבניתם אשר אתה מראה בהר (שמות כ״ה מ׳) 5). — שלשים ושתים (ל״ב)

במקום קברו–הרגו. בלקח טוב: „טמן הסוד בתוך ישראל״. ואולם אינו מביא ראיה (כמו בויק״ר) מהושע ב׳ א׳, אלא מבראשית מ״ג ט״ז. הילקוט משמיט את הפעל לגמרי. בשמו״ר א׳ (29) וכן בתנחומא שם (השוה ג״כ פדר״א פ׳ מ״ח) מיוחס זה לרבנן: טמנו בפניהן של ישראל שנמשלו לחול... אך לפני זה מבאר „ויך״ — הזכיר עליו את השם והרגו, שנא׳: הלהרגני אתה אומר. כנראה זהו מיוסד על הנאמר „מסטירין של ישראל״ שזהו שם המפורש (עי׳ אגדת התנאים כ״ב ח״א 175 הע׳ 40). ואחרי שמאמרו של ר׳ לוי הוא נגד מאמרו של ר׳ יצחק שג״כ סומך על „ויך״ (עי׳ לעיל ח״א 213 הע׳ 7) לפיכך נראה שזהו המובן האמתי של „במסטירין של ישראל הרגו״ ואת הכתוב מהושע צריך להשלים גם בשמו״ר. מסטירין אצל ר׳ לוי עי׳ ג״כ לעיל 70 הע׳ 3 השוה עוד לעיל 34 הע׳ 5.

1) שהש״ר ד׳ ז׳. נגד ד׳ ר׳ חנין: מפני שקינתרן אביהן (בר׳ מ״ט ג׳–ז׳). מר׳ חנין נעשה בשהש״ר פעם אחת ר׳ חנינא ופעם שניה רב הונא. בבמדבר ר׳ י״ג (18) נשמרו השמות האמתיים ר׳ לוי ור׳ חנין. בפסיקתא ר׳ סוף פ׳ ז׳ (28 ע״א וב׳) נשתבש כל כך עד אפס תקון.

2) תנחומא ב׳ וארא (12). (עי׳ בהמ״ד ח״ו, 103) בשמו״ר ט׳ (6) סתם.

3) תנחומא ב׳ ויקהל 8. ומזה בלקח טוב: מרים ומתלוננים הם, שלפי השעה לא סבלו אלא מיד „וילונו״...

4) תנחומא ב׳ בשלח בסוף. ר״י דסכנין בשמו. בצורה המקורית בתנחומא תצוה מילמדנו תצוה בערוך ע׳ קלן II. בשמו״ר כ״ה בסגנון אחר והאומר הוא ר״ש בן לקיש, בודאי מפתרון לא נכון של הר״ת „ר״ל״. במקום קולונין נאמר בשמו״ר „שורות שורות של תולעים״ שמתאים לפירושו של קאהוט (ח״ז 102 ע״ב), שזה דומה למלה הלטינית columna, עמודים. וזה גם מתאים למלת הכתיב וירם שהוא ג״כ מן רום — גבוה.

5) פסיקתא 4 ע״ב, שהש״ר ג׳ י״א. במדבר ר׳ י״ב (8). ר׳ יהושע (בפסיקתא ר׳ שמעון) דסכנין בשמו. עי׳ לנגדה שכזו בפסיקתא ר׳ סוף כ׳. 98 ע״א וב׳). — השוה התבנית שהראו למשה במעשה המנורה לעיל ע׳ 5, שם נסמנו המקומות.

אמה היה בו [באבנט של כהן גדול] והיה מעקמו לכאן ולכאן כי היה מכפר על העיקמנים 1). – לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף [והם היו עשרה], ונפל לכל אחד ואחד מהם טבע (כלו׳: מחצית השקל – שהוא שני כספים), לפיכך יהא כל אחד ואחד נותן שקלו טבע (שמות ל׳ י״ג 2). — שמות כ״ו כ״ח. הבריח התיכון. שנים ושלשים אמה היה בו. מהיכן מצאו אותו לשעה? אלא מלמד שהיו מוצנעין עמהן מימות יעקב אבינו, הה״ד: (שם ל״ה כ״ד) וכל אשר נמצא אתו עצי שטים. אשר יִמָּצֵא אתו, אין כתיב כאן, אלא – אשר נמצא אתו*) 3). –

– ויקרא ד׳ ב׳. נפש כי תחטא. שש פעמים כתיב כאן נפש, כנגד ששת ימי בראשית. א״ל הקב״ה לנפש: כל מה שבראתי בששת ימי בראשית לא בראתי אלא בזכותך, ואת יוצאת וחוטאת – נפש כי תחטא!! 4). — ד׳ ג׳. אם הכהן המשיח יחטא. עלובה היא מדינתא דאסיא פודגריס (שהרופא בעצמו חולה במחלת הרגלים) ודאיקוטטא בחדא עינא וסנגוריא מקטרג בדיני נפשות 5). — ו׳ ב׳. היא העולה. שהיו בני נח מקריבין; כד אתי לשלמים, „זאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו" אין כתיב כאן, (שם ז׳ י״א), אלא „אשר יקריבו" מכאן ולהבא 6). — ו׳ ג׳. ולבש הכהן מדו בד. אף בשעה שהכהן גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים. להודיעך שאין גדולה בפלטין של מלך 7). — י״ט, א׳–ל״ז, פרשה זו נאמרה בהקהל מפני

1) ירוש׳ יומא פ׳ שביעי ה״ה (42 ע״ב). ויק״ר י׳ (6), שהש״ר ד׳ ד׳, השוה ערכין ט״ז. זבחים פ״ח: אבנט מכפרת על הרהור הלב.

2) ירו׳ שקלים פ״ב ה״ד (46 ע״ד). פסיקתא 20 ע״ב, ר׳ פנחס בשמו. עי׳ כ״א ח״ב 133 הע׳ 2 בב״ר פ״ד (18) בסגנון אחר והאומר ר׳ יהודא בר סימון.

3) ב״ר צ״ד (4), שהש״ר א׳ י״ב, השוה תנחומא סוף תרומה.

4) ויק״ר ד׳ (2), קה״ר ו׳ ז׳, ר״י דסכנין בשמו. בקה״ר נשמט בשם ר׳ לוי, ובסוף נוסף: ואת יוצאת וחוטאת, וגוזלת וחומסת.

5) ויק״ר ה׳ (6). המלה „ודאיקוטטא" השתדלו לוי (ח״א 70) וקאהוט לבארה ולא הצליחו. את המלה מקטרג או שצ״ל מְקַטְרָג או שצריך להגיה „מתקטרג".

6) ב״ר כ״ב (5), שם ל״ד (9), פסיקתא ר׳ ה׳ (17 ע״א) ר״י דסכנין בשמו בתור סיוע לדברי ר׳ יוסי בר חנינא (כ״א ח״ב 206 הע׳ 2). בשהש״ר ד׳ ט״ו האומרים הם ג״כ ר׳ אבא בר כהנא ור׳ חנינא בר פפא. ואולם צריך לגרום שם עפ״י במדבר ר׳ י״ג (2): ר׳ אבא בריה דרב פפי. (עי׳ לעיל ע׳ 10 הע׳ 4). בויק״ר ט׳ (6) — סתם.

7) ירוש׳ שבת 12 ע״א (?). בהרחבת דברים ע״י ר׳ יהודה בר שלום, במדבר ר׳ סוף פ׳ ד׳.

*) שם בב״ר צ״ב. ר׳ לוי אמר ממגדל צבוריא קצצום והביאו עמהם למצרים ולא נמצא בהם לא קשר ולא פקע.

שעשרת הדברות כלולות בתוכה: א. אנכי ה׳ אלהיך, וכתיב הכא: אני ה׳ אלהיכם. ב. לא יהיה לך, וכתיב הכא: ואלהי מסכה לא תעשו לכם. ג. לא תשא, וכתיב הכא: ולא תשבעו בשמי לשקר. ד. זכור את יום השבת, וכתיב הכא: את שבתותי תשמרו. ה. כבד את אביך ואת אמך, וכתיב הכא: איש אמו ואביו תיראו. ו. לא תרצח, וכתיב הכא: לא תעמד על דם רעך. ז. לא תנאף, וכתיב הכא: מות יומת הנואף והנואפת. ח. לא תגנוב, וכתיב הכא: לא תגנובו. ט. לא תענה, וכתיב הכא: לא תלך רכיל. י. לא תחמוד, וכתיב הכא: ואהבת לרעך כמוך 1). — כ״ד י׳. ויצא בן אשה ישראלית. יצא מעולמו, המד״א (ש״א י״ז ד׳): ויצא איש הבינים 2). — שם. שלמית בת דברי. דהוה פטטא בשלמא (שהיהה מפטפטת בשלום): שלום לך, שלום לכון! 3).

— במדבר ז׳ א׳. ויהי ביום כלת משה — ביום שנכנסה הכלה לחופתה [השכינה לתוך המשכן] 4). — שם ז׳ י״ב. ויהי המקריב ביום הראשון למטה יהודה. א״ל הקב״ה: אתה השפלת עצמך לפני אחיך הקטן ממך בשביל אחיך הקטן שבקטן הימך, חייך, שיוקם המשכן ויבואו השבטים להקריב קרבנות, אין אדם מקריב ראשון לפניך, הרני חולק לך כבוד, ואתה מקריב ראשון 5). — י״א י״ב. אמר [משה] לפניו: רבש״ע! אתה אמרת (ישעי׳ מ״ו ג׳): העמוסים מני בטן, אתה נאה לך לטעון אותן 6). — למה חלק קרח על משה? אמר:

---

1) ויק״ר כ״ד (5), בתנחומא קדושים (ב׳ 3) סתם. השוה לעיל 25 הע׳ 3. בתנחומא במקום „ואהבת לרעך״ מובא „לא תעשק ולא תגזול״.

2) ויק״ר ל״ב (3), תנחומא אמור (ב׳ 31). מעולמו—כמו לעיל 70 הע׳ 4 לבר׳ כ״ה ל״ד. בויק״ר ל״ב אומר ר׳ לוי: ממזר ברור היה. כיצד נוגשין היו במצרים ושוטרין היו ישראל. נוגש היה ממונה על י׳ שוטרים ושוטר היה ממונה על י׳ בני אדם. נמצא נוגש ממונה על ק׳ בני אדם. חד זמן קדם נוגש גבי שוטר. א״ל: זיל כניש לי חבורתך. כיון שנכנס, שחקה לו אשתו. אמר: דהדין גברא היא. יצא והטמין עצמו לאחורי הסולם, כיון שיצא בעלה, נכנס וקלקל עמה. הפך לאחוריו (היהודי) וחמתיה נפק מן גו ביתא. כיון דידע דחמתיה, נפק לגביה והוה מחי ליה כל ההוא יומא וא״ל: לעי טבאית, לעי טבאית (עבוד היטב), מתכון בעי למקטליה. באותה שעה הציץ רוח הקדש במשה, ההי״ד (שמות ב׳ י״ב): ויפן כה וכה, ראה מה עשה לו בבית ובשדה. בתנחומא אמור (ב׳ 32) בקצרה. בשמו״ר א׳, תנחו׳ שמות מתחיל: אמרו רז״ל.

3) ויק״ר ל״ב (5).

4) פסיקתא ר׳ פ׳ ה׳ (18, ע״א), ר״י דסכנין בשמו; בפסיקתא 6 ע״א סתם.

5) פסיקתא ר׳ פ״ז (27 ע״ב) במדבר ר׳ י״ג (4) ר׳ ברכיה בשמו. תנחומא ב׳ נשא 32, ר״י דסכנין בשמו.

6) דברים ר׳ א׳ (10), ר׳ ברכיה בשמו.

אני בנו של שמן — בן יצהר — שנא׳ (דברים ז׳ י״ג): ותירושך ויצהרך, תירוש זה יין, ויצהרך זה השמן; ובכל משקים שתתן את השמן הוא נמצא עליון 1). — כ״ה ג׳. זו (של פעור) גזירה (עבירה) קשה מן העגל, דאלו בעגל כתיב (שמות ל״ב ג׳) „פרקו נזמי זהב״ ובכאן ויצמד — בצמידים. בעגל נפלו שלשת אלפים וכאן כ״ד אלף 2).

— דברים ג׳ כ״ג. ואתחנן. למה לא בא משה אלא בלשון תחנונים? המשל אומר: הוי זהיר שלא תתפס מקום דבורך, כיצד? כך אמר לו הקב״ה למשה (שמות ל״ג י״ט): וחנתי את אשר אחון. אמר לו: מי שיש לו בידי, „ורחמתי״ — במדת רחמים אני עושה עמו, ומי שאין לו בידי, „וחנתי״ — במתנת חנם אני עושה עמו, ובשעה שהיה משה מבקש ליכנס לארץ ישראל אמר לו הקב״ה: רב לך, אמר לפניו: רבש״ע! לא כך אמרת לי, כל מי שאין לו בידי, „וחנתי״ — במתנת חנם אני עושה עמו? עכשיו איני אומר שמתבקשת לי אצלך מאומה, אלא חנם עשה עמי 3). — ג׳ כ״ו. רב לך. ברב בישר, ברב בישרוהו. ברב בישר (במדבר ט״ז י״ז) — רב לכם בני לוי, וברב בשרוהו — רב לך, אל תוסף וכו׳ 4). — [על מאמרו של ר׳ שמואל בר נחמן: כל שבעת ימי הסנה היה הקב״ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים, אמר ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי: אימתי פרע לו?] כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל ובשביעי אמר לו: כי לא תעבור את הירדן הזה 5). — [אמר לפניו: רבש״ע! עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ, ואני איני נכנס לארץ! א״ל הקב״ה: מי שהודה בארצו נקבר בארצו, ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו. יוסף הודה בארצו, מנין? גבירתו אומרת (בר׳ ל״ט י״ד): ראו הביא לנו איש עברי וכו׳, ולא כפר, אלא אמר (שם מ׳ ט״ו): גֻּנב גנבתי מארץ העברים, נקבר בארצו מנין? שנא׳ (יהושע כ״ד ל״ב): ואת עצמות יוסף וכו׳ קברו בשכם. את שלא הודית בארצך, אין אתה נקבר בארצך, כיצד? בנות יתרו אומרות (שמות ב׳ י״ט): איש מצרי הצילנו, והוא

1) במדבר ר׳ י״ח (16) ולזה עוד דרשה על הכתיב זכריה ד׳ י״ד, שבאיכה ר׳ א׳ ט״ז נאמרה ע״י ר׳ נחמיה (בני היצהר, זה אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה) ובספרא ויקרא ז׳ ל״ה ע״י ר׳ יהודה. — שם במדבר ר׳ י״ח (4), יש פרפרזה של ר׳ לוי להכתובים של במדבר ט״ז ג׳ ואילך, וכן בתנחומא קרח (ב׳ 6).

2) תנחומא בלק (ב׳ 27), במדבר ר׳ כ׳ (23).

3) דברים ר׳ ריש פ׳ ב׳.

4) סוטה י״ג: הפעל „בישר״ כאן אינו כמו בכל מקום שמראה על בשורה טובה.

5) ויק״ר י״א (6), ר׳ ברכיה בשמו.

שומע ושותק, לפיכך לא יקבר בארצו) 1]. — לא גלו ישראל עד שנעשו שבעה בתי אבות רשעים, (דברים ד׳ כ״ה): בנים — תרין, בני בנים — תרין, והשחתם, ועשיתם פסל, ועשיתם הרע — הרי שבעה 2). — ד׳ מ״א. אז יבדיל משה. מה ראה משה ליתן נפשו על ערי מקלט? — מי שאכל את התבשיל הוא יודע טעמו. כיצד? כשהרג משה את המצרי, יצא ביום השני ומצא לדתן ואבירם מריבין זה עם זה... התחיל מבזה אותו. א״ל: הלהרגני אתה אומר? כיון ששמע פרעה כך... תפסו אותו... ויברח משה מפני פרעה 3).— ד׳ מ״ה. אלו העדות. מה עדות יש כאן (במצות ערי מקלט)? שויתר להן [הקב״ה] לישראל 4). — ה׳ כ״א. מתלא אמר: דנכית ליה חויא, חבלא מדחיל ליה (המשל אומר: מי שנשכו נחש, מפחד מפני החבל 5). כך אמר משה: אתמול על ידי שאמרתי לו: והן לא יאמינו לי (שמות ד׳ ו׳): נטלתי את שלי מתחת ידיכם (כלו׳: לְקה בצרעת 6), עכשיו (כשהם מבקשים: ועתה למה נמות וכו׳, דברים ה׳ כ״ב) מה אני עושה להם? 7). — ט׳ ח׳. ובחרב

1] דברים ר׳ פ״ב].

2) שם ב׳ (21). שם הוא חושב (וכן בילקוט לזה הפסוק) ונושנתם, והשחתם, ועשיתם הרי שבעה, אבל הפעל „ונושנתם" אינו מראה כלל על השחתה, ולפיכך צריך לתקן שם כמו שהובא כאן בפנים. בגיטין פ״ח ע״א מביא ר׳ אמי ראיה מהפסוק הזה למאמרו של ר׳ יהושע בן לוי הדומה למאמרו של ר׳ לוי (עי׳ לעיל ח״א 140 הע׳ 1, ובבכ״א ח״א 174 הע׳ 3).

3) דברים ר׳ ב׳ (29). בתנחומא ב׳ ואתחנן הוספה ג׳ הובא המשל הזה „מי שאכל את התבשיל וכו׳" בתוך מאמר סתמי, שבדברים ר׳ שם בצורה אחרת נאמר בשם ר׳ אייבו ומתחיל: משל הדיוט אומר וכו׳. ואחרי המאמר של ר׳ איבו בא מאמרו של ר׳ לוי: „לפי שארעה פרשת רוצח על ידו בערי מקלט" (?). גירסא אחרת ישנה בילקוט לכל הענין לאותו פרק (§ 829) מילמדנו ואת המשל הוא מביע בארמית: מאן דאכיל קידרא ידע מאי טעמא בתבשילא.

4) ילמדנו, אצל יילינק ביהמ״ד ח״ו 89.

5) המשל הזה בערבית, עי׳ גרינבוים Neue Beiträge zur semitischen Sagenkunde S. 42 והערתי לזה 137, Z. d. D. M. G. XLVIII.

6) שידו של משה נצטרעה, שמות ד׳ ו׳, היתה לפי דעת האגדה, עי׳ שמות ר׳ ג׳ (12), ענש על שאמר: והן לא יאמינו לי (שמות ד׳ א׳).

7) שהש״ר א׳ ב׳. ר׳ פנחס בשמו. אח״ז בא עוד מאמר ר׳ פנחס בשם ר׳ לוי: גלוי היה לפני הקב״ה שעתידים ישראל להמיר כבודו באחר, שנא׳ (תה׳ ק״ו כ׳): וימירו את כבודם וכו׳, שלא יהיו אומרים: אלו הראנו את כבודו ואת גדלו היינו מאמינים לו, ועכשיו שלא הראנו את כבודו ואת גדלו אין אנו מאמינים לו. בשמו״ר מ״א (3) בעל המאמר הוא ר׳ פנחס בעצמו (בר חמא). שם כ״ט (4), ר׳ לוי בלבד.

הקצפתם וכו׳. עשיתם להקב״ה כאלו מתאבל עליכם. אית אתרין צווחין (יש מקומות ששם קורין) לבית אבלה – בית קצופה 1). – כ״ה י״ב. לא תחוס עינך. שמוסב גם על זכירת עמלק (פסוק י״ז). משה רמזה לישראל מן התורה ששמואל ידון את אגג במיתה מרה (ש״א ט״ו ל״ג) 2). – אף משה רמזה לישראל מן התורה: לא יהיה בכיסך אבן (דברים כ״ה י״ג). לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה (שם פסוק י״ד). אם עשית כן, דע שהמלכות מתגרה בו באותו הדור, ומה טעם? כי תועבת ה׳ אלהיך כל עושה אלה (שם פסוק ט״ז), וכתוב בתריה: זכור את אשר עשה לך עמלק 3). – כ״ח א׳. ונתנך ה׳ עליון. מהו עליון? כאליון הזה (אגודל). אם זכית הרי אתה למעלה (מכל העמים, כאגודל זה שהוא לפעמים למעלה) מארבע אצבעות, ואם לאו (אם לא זכית אז תהיה למטה מכל העמים כמו אגודל שהוא בהפיכת היד) למטה מארבע אצבעות 4). – כ״ה כ״ו. ואין קונה. מי לוקח לו חבר, ומחר הוא להריגה? מי לוקח לו אשה, ומחר היא להריגה? 5). – ל״ב ט׳. יעקב חבל נחלתו. מה החבל הזה פחות משלשה אין מפקיעין אותו (כלו׳ אין שוזרין את החבל פחות משלשה פקיעין ביחד), כך האבות אין פחות משלשה 6). –

המאמר המובא שם של ר׳ לוי: שני דברים שאלו ישראל שיראו כבודו וישמעו קולו. מובא בשמו״ר מ״א (3) גם כן בשם ר׳ פנחס בר חמא בלבד.

1) שהש״ר ח׳ ה׳. לפני זה בא מאמרו של ר״י דסכנין בשם ר׳ לוי: כתיב: ובחורב הקצפתם וכ׳. אמר הקב״ה: באתי לברך אתכם ומצאתי חככם (כנראה צ״ל חרמכם=רשתכם) נקוב שאין מחזיק ברכה, שנא׳ (שמות ל״ב ל״ה): כי פרוע הוא, ואין פרוע אלא נקוב, כמד״א (משלי א׳ כ״ה): ותפרעו כל עצתי.

2) בקשר עם מאמרו של ר׳ יצחק שהובא לעיל ח״א 214 הע׳ 4 ושם בהערה נסמנו המקורות עי׳ הערה דלקמן.

3) פסיקתא 25 ע״א, רות ר׳ א׳ קרוב לראש. תנחומא כי תצא (ב׳ 8), נסמך על מאמרו של ר׳ אבא ב״כ. וקודם לזה מאמר דומה לזה של ר׳ בנאה: אם ראית דור שמדותיו של שקר, דע שהמלכות מתגרה בו ונוטלת מה שבידיהם. כמובן שבפסיקתא וכן ברות ר׳ צ״ל ר׳ הונא בשם ר׳ בנאה ולא להפך. את המאמר הזה צריך להכנים בפרק ר׳ בנאה (אג׳ התנ׳ כ״ב ח״ב 191).

4) תנחומא סוף כי תבא. לא לוי (ח״א 84 ע״א) ולא קאהוט (ח״א 91 ע״ב) אינם מביאים את השם „אליון" ביחיד.

5) אסתר ר׳ ריש א׳. חולק על ר׳ יצחק.

6) ב״ר ס״ח (12), ר״י דסכנין בשמו. לפני זה באו שני המאמרים הללו: א. ר׳ שלמוני בשם ריש לקיש: תרנוסא של שלש רגלים הראה לו (עי׳ ערוך ח״ח 281 ע״ב). ב. ר״י דסכנין בשם ר׳ לוי (שה׳ אמר ליעקב בציור מוחשי זה): את הוא רגל שלישי. אולי צ״ל תרפוסא או תרבוסא מן τρίπους. את המאמר של ר׳ שמעון

– יהושע י״ד ט״ו. האדם הגדול בענקים. זה אברהם. למה קרא אותו גדול? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקב״ה: שמא יקלקל ואין מי שיבוא לתקן תחתיו. אלא הרי אני בורא את האדם תחלה, שאם יקלקל יבוא אברהם ויתקן תחתיו 1). – שופטים ו׳ ו׳. וידל ישראל מאד, שלא היה להם אפילו מנחה להביא קרבן, כמו דאמרינן (ויקרא י״ד כ״א): ואם דל הוא ואין ידו משגת 2). – ש״א ח׳. אנכי טוב לך. אמר לה: הקב״ה (שנקרא „אנכי״, שמות כ׳ ב׳) יהא בחלקך 3). – שם. זרע אנשים. שלא יהיו פניו דומים לשל קוף או לשל סריס 4). – שם ב׳ ג׳. יצא עתק מפיכם. דבריכם סותרים זה את זה. כד״א (בר׳ י״ג ח׳): ויעתק משם ההרה 5). – י״א ב. בנקור לכם כל עין ימין הם הקלעים והקשתים שבישראל שהם מחמד עיניהם של ישראל, כמד״א (תה׳ ע״ט ט׳, 6): נושקי רומי קשת 7). – ט״ז י״ז. התמו הנערים. הפסוק הזה כולו ברוח הקדש נאמר: התמו – על שם „תם עונך בת ציון״ (איכה ד׳ כ״ב). הנערים – ונער קטן נוהג בם (ישעי׳ י״א ו׳), ויאמר עוד – עוד ישבו זקנים וזקנות (זכריה ח׳ ד׳), שאר – שאר ישוב שאר יעקב (ישעי׳ י׳ כ״א), הקטן – הקטן יהיה לאלף (ישעי׳ ס׳ כ״ב),

בן לקיש, כמו כן המאמר הדומה לזה בב״ר מ״ז (6), ששם הילקוט כותב מפורש ר׳ שמעון בן לקיש, צריך להכנים לעיל כ״א ח״ב 166. הוא אומר: האבות הן הן המרכבה. ומביא ראיה מבר׳ י״ז כ״ב „מעל״, ומן שם ל״ה י״ג – מעליו, ומן כ״ח י״ג – עליו.

1) ב״ר י״ד (6) ולזה בא משל של ר׳ אבא בר כהנא ואח״כ של ר׳ לוי: מכניסין את המתוקנת לביתה של מקולקלת ואין מכניסין את המקולקלת לביתה של מתוקנת. בקה״ר ג׳ י״א, מאמרו של ר׳ לוי מיוחס לר׳ בון (דאמר תרתי שיטין). בילקוט יהושע בא מאמרו של ר׳ לוי סתם ורק המשל בשם ר׳ לוי. בשו״ט ל״ד האומר הוא ר׳ סימון. ע״ד הדרש אדם זהו אברהם עי׳ כ״א ח״א 128 הע׳ 3.

2) תנחו׳ בהר (ב׳ 7), חולק על ר׳ יצחק (לעיל ח״א 237 הע׳ 6) השוה לעיל 23.

3) מדרש שמואל א׳. ר׳ לוי כנראה מבאר „טוב לך״ במובן „טוב לישראל״ שבתה׳ ע״ג א׳.

4) שם ב׳ (7), ר״י דסכנין בשמו.

5) מדרש שמואל ה׳ (8), ר״י דסכנין בשמו. הדוגמא הלקוחה מפרעה: „הפה שאמר (שמות ה׳ ב׳) וגם את ישראל לא אשלח, הוא שאמר (שם ח׳ כ״ד) אנכי אשלח אתכם. הפה שאמר (שם ה׳ ב׳) מי ה׳, הוא שאמר (שם ט׳ כ״ז): ה׳ הצדיק״ – לקוח מן המכילתא לשמות י״ג י״ז.

6) לפי״ד בובר צ״ל הכתוב מדה״א י״ב ב׳: נושקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים ובקשת מאחי שאול מבנימין.

7) מדרש שמואל י״ד (7) חולק על ר׳ סימון.

והנה – הנה על ההרים רגלי מבשר (נחום ב׳ א׳). רועה – רעה עמך בשבטך (מיכה ז׳ י״ד). בצאן – יחזקאל ל״ד ל״א 1). – י״ז מ׳. ובילקוט. האבנים היו מתלקטות מאליהן 2). – כ״ה ל״א. ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול עון. לפוקה – פקפוקי דברים היו שם. [אמרה לו אביגיל לדוד: ולא תהיה זאת לך לפוקה] – אתה עומד להכשל באשת איש מוטב אחת ולא שתים 3). – שם א׳ כ״א. בלי משיח בשמן. לא הוא ולא מגנו נמשח 4). – מ״א ד׳ כ׳. יהודה וישראל רבים כחול. נקראו ישראל סגולתו של הקב״ה, כמה שכתוב (שמות י״ט ה׳): והייתם לי סגלה. מה הסגלה הזאת בשעה שהיא חסירה, בעלה רואה היאך למלאותה, כך ישראל קשה לפני הקב״ה ליגע בהם. תדע: מה שחסרו בימי דוד, נתמלאו בימי שלמה 5).

– ישעי׳ י״ב ה׳. מודעת זאת בכל הארץ. אמר חזקיה: מה אנו צריכין לומר נסיו וגבורותיו של הקב״ה? כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו. לא כבר עמד גלגל החמה באמצע הרקיע וראו נסיו וגבורותיו של הקב״ה עד סוף העולם 6). – י״ד ה׳. שבר ה׳ מטה רשעים שבט מושלים. אלו הבכור שהקריבו לעגל תחלה (שהיו משמשין בכהונה; ומפני שהם היו הראשונים בחטא העגל, ניטלה הכהונה מהם וניתנה לבני לוי) 7). – כ״א א׳. כסופות בנגב לחלוף. אין לך עלעול קשה יותר מן העלעול הזה שהוא בא הצפון ועולה ומכסיף (דריש: כסופות = מכסיף) את הבריות שנתונות בדרום, ואיזה זה? זה נבוכדנצר שעלה מן הצפון והחריב בית המקדש שנתון בדרום 8).

1) שם י״ט (5).

2) שם ריש כ״א, ר״י דסכנין בשמו.

3) ירושי׳ סנהדרין פ״ב סוף פ״ג (כ׳ ע״א), מדרש שמואל כ״ג. הסגנונים שונים מאד, פקפוקי דברים אמר גם ר׳ אלעזר (שם בירושלמי).

4) מדרש שמואל ריש י״ט. חולק על ר׳ יהודה בן גירון (בילקוט תה׳ צ״ב: גוריון) שאמר: שאול נמשח ומגינו לא נמשח. בשם ר׳ לוי אומר ר״י דסכנין.

5) פסיקתא ר׳ פי״א (46 ע״א) ר״י דסכנין בשמו. ההמשך „מה הסגולה הזאת חביבה וכו׳״ הוא מהמכילתא י״ט ט״ו (62 ע״ב). [במדרש שמואל (הובא בילקוט) א״ר מנחמא בר חייא הגדול בשם ראב״י: נמשלו ישראל כחול. מה עסקו של חול? הוה אתה חופר בו גומץ בערב, ובשחרית את מוצא שנתמלאה. כך ישראל מה שנחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה].

6) שהש״ר ד׳ ח׳. חולק על ר׳ אבא בר כהנא. וזהי תשובה על השאלה למה לא אמר חזקיהו שירה.

7) ירו׳ מגילה 72 ע״ב.

8) שהש״ר נ׳ ד׳.

– כ"ב א'. כי עלית כלך לגגות. אלו גסי הרוח 1). – כ"ו ט"ו. רחקת כל קצוי ארץ. קרב קרוביך ורחק רחוקיך. קרב קרוביך – קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ה י"ח); רחק רחוקיך – רחוק ה' מרשעים (משלי ט"ו כ"ט) 2). – כ"ז ד'. אמר הקב"ה לאוה"ע: ישראל שלי הם, שנא' (ויקרא כ"ה נ"ה): כי לי בני ישראל עבדים, והחמה שלי, שנא' (נחום א' ב'): נוקם ה' ובעל חמה, ואתם מתמלאים משלי על שלי (כלו': מתמלאים חמה על ישראל) – מי יתנני שמיר ושית במלחמה! 3). – ל"ב א'. הן לצדק ימלך מלך. אין הקב"ה מעמיד מלך חנף 4) על אומתו עד שגובה דיקי שלה (ענש הראוי לה) וגומרה תחלה, (כלו': וממהר לגאולה) 5). – ל"ח ב'. ויסב חזקיהו פניו אל הקיר – על עסקי הקיר. אמר לפניו: רבש"ע! ומה שונמית שלנו עשתה אלא קיר אחת קטנה, החיית את בנה, אבי אבא שחפה את ההיכל כלו בכסף ובזהב עאכו"כ! 6). – ל"ח ג'. והטוב בעיניך עשיתי – זה שגנז ספר רפואות 7). – ל"ט ב'. ויראם את בית נכתה. פתח את הארון והראה להם את הלוחות ואמר: בזה אנו עושין מלחמה ונוצחין 8). – בבהלה נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו, ותתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא, הה"ד (ישעי' י"ג ב'): כי תעבר במים אתך אני וכו' 9). – ישעי' מ"ד נ"ו. מקים דבר עבדו. מי שהוא מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, אין אנו יודעים שהוא האומר לירושלים תושב? אלא מלאך אחד נגלה אל יעקב אבינו ואמר לו: לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל (בר' ל"ב כ"ח), חזר ונגלה הקב"ה על יעקב אבינו לקיים גזירתו של אותו מלאך, שנא' (שם ל"ה י'): ויאמר לו אלהים שמך יעקב. ירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה, עאכו"כ

---

1) איכה ר' ריש פתיחתא כ"ה.

2) פסיקתא 119 ע"א, פסיק' ר' הוצ' איש שלום בהוספה 200.

3) שמות ר' ל' בראש.

4) ע' ריו"ח ורשב"ל לאיוב ל"ד ל' כ"א ח"ב 101, 179.

5) שהש"ר ב' ז'.

6) ברכות י' ע"ב. במקורות הארצי־ישראליים האומר הוא רשב"נ, ע' ב"א ח"ב 299.

7) ברכות י': ע' משנה פסחים סוף פ' ד'.

8) שהש"ר ג' ד'. נשלם ע"פ פדר"א נ"ב קרוב לסוף. כנראה ר' לוי דריש נכתה מלי ויכום ויכתום (במדבר י"ד מ"ה). השוה ש. זכס מבוא לס' התגין ע' 15.

9) ב"ר ע"ו (5). הלגנדה הזאת ע"ד יעקב אבינו הקשורה למקום מיוחד ע' אפשטיין בייטראגע צור יודיש' אלטערטהומסקונדע I, 107.

שיקיים דברי נביאיו 1). — מ״ט ט״ז. הן על כפים חקתיך. אמר להם הקב״ה: לא אתם (שבקשתם שימני כחותם וכו׳) ולא נביאיכם (שאמרו: והיית עטרת תפארת ביד ה׳) שאלתם כהוגן וכראוי, שמלך בשר ודם עובר ועטרה נופלת מעל ראשו... ואיזה כהוגן? הה״ד: הן על כפים חקתיך וכו׳ כשם שאי אפשר לו לאדם לשכח כפות ידיו, כך גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך 2). — נ״א ט״ז. ואשים דברי בפיך — זו תורה, ובצל ידי כסיתיך — זו גמילות חסדים, שכל מי שהוא עוסק בדברי תורה ובגמילות חסדים זוכה לחסות בצלו של הקב״ה, הה״ד (תה׳ ל״ו ח׳): מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון. — לנטוע שמים וליסוד ארץ — אלו הקרבנות 3). — נ״ח ח. ותפק לרעב נפשך. אם אין לך ליתן לו, נחמהו בדברים, אמור לו: תצא נפשי עליך, שאין לי מה ליתן עליך 4). —

ירמיהו ג׳ י״ב. אמר הקב״ה לירמיהו, לך אמור להם לישראל עשו תשובה. בא ואמר להן. אמרו לו: רבינו ירמיה! היאך אנו עושין תשובה, באלו פנים אנו באים לפני המקום? לא הכעסנו אותו? לא הקנטנו אותו? אותם ההרים והגבעות שהיינו עובדים שם ע״ז אינן קיימין? על ראשי ההרים יזבחו (הושע ד׳ י״ג), נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו (ירמי׳ ג׳ כ״ה). בא לפני הקב״ה ואמר כן. א״ל: לך אמור להן: לא כך כתבתי בתורתי (ויקרא כ׳ ו׳): ונתתי פני בנפש ההיא והכרתי אותו מקרב עמו. שמא עשיתי כן? אלא לא אפיל פני בכם כי חסיד אני וכו׳ ולא אטור לעולם 5). — כ״ד ב׳. שני דודאי תאנים. הדוד האחד תאנים טובות מאד — זו גלותו של יכניה, והדוד האחד תאנים רעות מאד — זו גלותו של צדקיה. אין

1) פסיק׳ ס״ב ע״ב, פסיק׳ ר׳ פי״ז (85 ע״ב), ב״ר ע״ח קרוב לראש, פפ״ב קרוב לראש, תנחומא ב׳ בא 17, ר׳ ברכיה בשמו.

2) פסיקתא 134 ע״א, שהש״ר ח׳ ו׳ (בקשר עם מאמר ר׳ אבהו, לעיל כ״ב ח״א 107 העי׳ 3). ר׳ סימון בן קוזית בשמו (בפסיק׳ ר׳ סימאי בר קוסי). ר׳ לוי נקרא רק בשהש״ר בתור בעל המאמר, בפסיקתא ר׳ יוחי (נ״א: ר׳ יוחנן).

3) פסיקתא 140 ע״ב, ר״י דסכנין בשמו. סתם בירו׳ תענית 68 ע״א וירו׳ מגילה 74 ע״ב. [המאמר הזה בא להביא מהכתוב ראיה לפתגמו של שמעון הצדיק (אבות פ״א מ״ג): על ג׳ דברים העולם עומד: על התורה על העבודה ועל גמ״ח]. ועי׳ בירושי׳ תענית 68 סוף ע״א וירושי׳ מגילה 74 ב׳ בלי שם אומרו.

4) ויק״ר ל״ד קרוב לסוף. ר׳ ירמיה ברי׳ אלעזר בשמו.

5) פסיקתא 165 ע״א. עי׳ מאמרו של ר׳ יצחק שמתחיל ג״ב כך. עי׳ לעיל ח״א 204 העי׳ 3.

תימר גלותו של יכניה עשה תשובה וגלותו של צדקיה לא עשה תשובה? תלמוד לומר (שה"ש ז׳ י"ד): הדודאים נתנו ריח, שני הדודאים הטובים והרעים נתנו ריח 1). — יחזקאל י׳ ב׳. ומלא חפנך גחלי אש. שש שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל, סבור שישראל עושין תשובה, כיון שלא עשו, בקש לזרקן ולקעקע ביצתן. א"ל הקב"ה: גבריאל, גבריאל! יש בהם בני אדם שעושין צדקה אלו עם אלו, שנא׳ (שם ח׳): וירא לכרובים תבנית יד אדם 2). — כ"א כ"ח. שבעי שבעות. אמר יחזקאל לישראל: אלו זכיתם הייתם קוראין בתורה שהיא נדרשת שבעה משבעה (כלו׳: ז׳ כפול ז׳ = מ"ט פנים 3), ועכשיו שלא זכיתם הרי נבוכדנאצר בא ומקסים עליכם שבעה משבעה... והוא מזכיר עון להתפש — זה עונו של זכריה, הה"ד (דהי"ב כ"ד כ"ב): ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל העם. וכי מעל ראשי העם היה, דאת אמר „מעל לעם"? אלא שראה עצמו גבוה מכל העם: חתן המלך וכהן גדול ונביא ודיין. התחיל מדבר גדולות, הה"ד: ויאמר מדוע אתם עוברים את מצות ה׳ וכו׳ ויקשרו עליו קשר וירגמו בו אבן וכו׳. ולא נהגו בדמו לא כדם הצבי ולא כדם האיל, דכתיב ביה (ויקרא י"ז י"ג): ושפך את דמו וכסהו בעפר, וברם הכא — על צחיח סלע וגו׳, כל כך למה? להעלות חמה לנקום נקם. שבע עבירות עשו ישראל באותו היום. הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי וחללו את השם וטמאו את העזרה ויום השבת ויום הכפורים היה. וכיון שעלה נבוזראדן התחיל הדם תוסס. אמר להם: מה טיבו של דם זה? אמרו לו: דם פרים ואילים וכבשים שהיינו שוחטין. מיד שלח ואייתי דמי זבחים ולא אידמו ליה. אמר להם: אין אמריתו מוטב ואם לָאו סריקנא לבשרייהו דהנהו אינשי במסרקי דפרזלא. אמרי ליה: מאי נימא לך: נביא הוה, דהוה מוכח לן, קמינן עליה וקטליניה, והא כמה שני דלא נייח דמיה. אמר להו: אנא מפייסנא ליה. אייתי קומיה סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה וקטלינהון, עד שהגיע דמם לדמן של זכריה. לקיים מה שנאמר (הושע ד׳ ג׳): פרצו ודמים בדמים נגעו, ועדיין הדם תוסס. אייתי בחורים ובתולות וקטל עילויה ולא נח. אייתי תינוקות של בית רבן וקטל עילויה ולא נה. אייתי

1) שהש"ר ז׳ י"ד. קודם לזה בא מאמרו של ר׳ יודן, שבשכר הדודאים הללו עמדו שני שבטים גדולים מסויימים ואלו הן שבטו של יששכר ושבטו של זבלון. בב"ר ע"ב בעל המאמר הוא ר׳ לוי [ובסגנון יותר יפה].

2) ויק"ר סוף פ׳ כ"ו, איכה ר׳ א׳ י"ג, תנחומא אמור (ב׳ 5), מדרש שמואל כ"ד (8), ר"י דסכנין בשם ר׳ לוי.

3) עי׳ כ"א ח"א 41 הע׳ 2 וכאן להלן 85 הע׳ 3.

שמונים אלף פרחי כהונה וקטל יתהון עד שהגיע דמם לדמו של זכריה ועדיין היה הדם תוסס. אמר זכריה, זכריה! כל טובים שבהם איבדתי. ניחא לך דליכלינהו לכולהו. כדאמר ליה הכי מיד נח. בההיא שעתא הרהר לעשות תשובה בנפשיה ואמר: ומה אם על נפש אחת כך, ההוא גברא דקטל כל הנהו נפשתא על אחת כמה וכמה. ערק ושדר פרדשנא לביתיה ואגייר 1). — ל"ה ו'. אם לא דם שנאת. וכי עשו שונא דם? אלא זהו דם המילה 2). — [על הברייתא: שלשה חנין הן: חן אשה בעיני בעלה, חן מקום על יושביו וחן מקח בעיני לוקחיו, אמר ר' לוי]: אף הקב"ה עושה כן לעתיד לבוא, הה"ד (יחזקאל ל"ו כ"ו): ונתתי לכם לב בשר, שיהא בוסר (כלו' ממאס) בחלקו של חברו 3). — מיכה ו', ח'. האתן בכורי פשעי וכו'. אף על פי שהדברים אמורים במישע מלך מואב שעשה מעשה (מ"ב ג' כ"ז) והעלה את בנו לעולה. אבל אינו מדבר אלא ביצחק... אעפ"י שלא נעשה מעשה, קבלו הקב"ה כמו מעשה, ובמישע לא נתקבל לפניו 4). — צפניה ב' ה'. גוי כרתים. גוי שכרת ברית, היך מד"א (נחמיה ט' ח'): וכרות עמו הברית 5). —

[א"ר סימון בשם ר' יהושע בן לוי: אין הקב"ה דן את האדם, אלא בשעה שהוא עומד (כלו': כמו שהוא בזמן המשפט) מאי טעמא? (בר' כ"א י"ז) כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם (שאעפ"י שישמעאל עתיד לעשות רעות רבות, אין הקב"ה שופטו אלא „באשר הוא שם". א"ר לוי] כתיב (תה' ה' ו') לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך, למה? ששנאת כל פועלי און 6)*. — ז' י"ח. שם ה' עליון, כשתעשה אותנו עליונים בעולם הזה על

1) איכה ר' פתיחתא כ"ג. קה"ר י"ב ז'. בתור סיום להפרפרזה ליחזקאל כ"א כ"ז שהובאה לעיל 53. — באיכה ר' מפורט המעשה של עון זכריה [וכנראה הכל הוא מרי לוי — המתרגם].

2) ב"ר סוף ס"ג, נגד רשב"נ (עי' כ"א ח"ב 300).

3) ירו' יומא פ"ד ה"א (41 ע"ב), ר"י דסכנין ור' אבא בר פפי בשמו, סתם בב"ר סוף ל"ד.

4) ב"ר נ"ה (5).

5) ב"ר פכ"ח (5), ר' לוי פתר לה לשבח. (נגד ד' ר' חנין: גוי שחייב כרת). במקום וכרת עמו הברית צריך להביא את הפסוק ב"ר כ"א כ"ז: ויכרתו שניהם ברית, מפני שכאן מדובר בפלשתים.

6) ירו' ר"ה פ"א ה"ה (57 ע"א למטה). מאמרו של ר' סימון בשם ריב"ל (כ"א ח"א 181 הע' 2) הוא בב"ר נ"ג (14) ושו"ט תה' ה' (8) נאמר ע"י ר' סימון בעצמו

*) כנראה, ר' לוי דורש: לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך (כלו': ההוללים אינם עומדים למשפט כמו שהם לנגד עיניך), שאתה צופה מזה שיהיה בעתיד.

הכל, כמו שנא׳ (דברים כ״ח א׳): ונתנך ה׳ עליון 1). – ח׳ ב׳. אשר תנה הודך על השמים. „תנה הודך״ אין כתיב כאן, אלא „אשר תנה הודך״ – אישורך (תהלתך) הוא שתהא תורתך בשמים [כך אמרו המלאכים לקב״ה כשבא ליתן תורה לישראל] 2). – י״ב ז׳. מזקק שבעתים בעליל. התינוקות (דריש עליל = עוללים) שהיו בימי דוד, עד שלא טעמו טעם חטא, היו יודעים לדרוש את התורה מ״ט פנים טהור ומ״ט פנים טמא (שבעתים = ז׳ כפול ז׳) 3) והיה דוד מתפלל עליהם ואמר: ואתה ה׳ תשמרם (שם פסוק ח׳)– נטר אורייתהון בלבהון, תצרנו מן הדור זו לעולם – מן דרא דהוא חייב כליה, ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין, ע״י שהיו בהן דלטורין 4). – י״ח ט״ו. וישלח חצים ויפיצם. שהיו החצים מפזרים אותם, וברקים רב ויהמם – מלמד שהיו מערבבין אותם, עירבבן, הממן, נטל סגניות (=signa, סימנים

(בבלי ר״ה ט״ז: ר׳ יצחק; בתנחומא ויצא לכ״ט ל״א: ר׳ ברכיה) [אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה: רבון העולמים: אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא, את מעלה לו את הבאר?!... אמר להן הקב״ה: מהו עכשו צדיק או רשע? א״ל: צדיק. אמר להן: איני דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה]. דברי ר׳ לוי המוסיף רק באמצע הכתוב מלת השאלה? „למה?״ מתבארים ע״י קשר המאמרים. הוללים – כמו שנאמר בשו״ט–מְעַרְבְּבִין, כלו׳ רשעים שדעתם מבולבלת. והכתוב של תהלים בעצמו בלי כל באורים, הוא היסוד למאמרו של ר׳ סימון. (ר׳ סימון פתר קרא בישמעאל) ואח״כ בא על זה מאמרו של ר׳ חנינא בר פפא (פתר קרא בירבעם).

1) שו״ט לאותו פסוק 12 §.

2) שהש״ר ח׳ י״א, ר״י דסכנין בשמו. אח״כ בא מאמר דומה לזה בהוספת משל מר׳ יודן (בשו״ט ר׳ ח׳, לפי נירסת הילקוט: ר׳ יהודה ב״ר נחמיה. השוה פסיקתא כ״ה (128 ע״א): ר׳ אחא) ובתשובת הקב״ה למלאכים: לית שוקא נפיק מן גביכון, כלומר: אין ביניכם שוק (מקח וממכר). התורה היא בשביל מצבים ויחוסים כאלה שאינם בתוך המלאכים (שם הוא מורה על איזה דוגמאות). הפתגם לא היה מובן למפרשים. לוי (ח״ד 523 ע״ב) הולך בעקבותיהם וקבע ערך מיוחד „שוקא״ Begierde, Gelüste מבלי שמצא עוד איזו דוגמא. קאהוט (ח״ח 145 ע״ב) נגרר אחר לוי. המובן של הפתגם נראה מתוך חיצוניותו שבא בצורה ארמית בתוך מאמר עברי טהור. גם המושג Begierde אינו מתאים כלל אל הדוגמאות המובאות שם לענין התורה.

3) עי׳ לעיל 83 הע׳ 3.

4) פסיקתא 31 ע״א וע״ב ויק״ר כ״ו קרוב לראש. תנחומא חוקת (ב׳ 7), ר״י דסכנין בשמו. בשו״ט ז׳ (7) נשתבש: ר׳ יוסי ור׳ יהושע בן לוי אמרו. וכן בשו״ט י״ב (4) ר׳ יהושע בן לוי אמר. בשו״ט במקום בימי דוד – בימי שאול ושמואל ודוד. הסיום ע״ד הדלטורין שהיו בימי דוד ואחאב נאמר בירו׳ פאה 16 ע״א ע״י ר׳ אבא בר כהנא.

ואותות שנתנים במלחמה), ולא היו יודעים מה המה עושים 1). — כ"א ט'. ימינך תמצא שונאיך. תהא ידך מצויה ליפרע מאויביך, תמצא להם מדת הדין (דורש תִּמְצָא = תְּמַצֵּא), תמצא להם מיעוט זכיותיהן שעשו 2). — כ"ב ב'. אלי אלי, למה עזבתני. כיון שהגיעה [אסתר בלכתה ביום השלישי אל המלך] לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה, אמרה: אלי אלי למה עזבתני? שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון? או שמא על שקראתיו כלב, שנא' (תה' כ"ב כ"א): מיד כלב יחידתי? חזרה וקראתו אריה, שנא' (שם פסוק כ"ב): הושיעני מפי אריה 3). — כ"ה י"א. וסלחת לעוני כי רב הוא. אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע: אתה אלוה רב, ואנא חובי רברבין (עונותי גדולים), יאה לאלוה רב למשבק (לסלוח) חובין רברבין 4). — כ"ז ג'. בזאת אני בוטח — בסקווטריס (ἐξιτήριον = במלה שבה מתחילה ברכת הפרידה), שהכתיב לנו משה בתורה וזאת ליהודה (דברים ל"ג ז') 5). — ל"ז י"ד. חרב פתחו רשעים — זה קין שפתח בהריגת הבל אחיו קודם שנהרג אדם בעולם. להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך — זה הבל. חרבם תבוא בלבם — זה למך שהרגו 6). — מ"ב ה'. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך וכו' המון חוגג. [לשעבר הייתי עולה המוניות המוניות] כהדין געגעא (חוגג=ἀγωγός—η אַמַּת אמים), דלא פסיק לא בימּמא ולא בליליא, ועכשיו טמשא סלקין וטמשא נחתין (ועכשיו

---

1) שהש"ר א' ט'. אח"כ באה שם הקבלה בין הליכותיו של פרעה למלחמה ובין עונשו מצד הקב"ה. באור הכתוב של תה' נמצא גם במכילתא י"ד י"ג וגם מקצת מההקבלה. ועוד בירוש' סוטה 22 ע"ב, שו"ט לאותו פסוק. בירו' סוטה בא בסגנון אחר בשם ר' אבא בר כהנא מה שבשהש"ר אמר ר' לוי.

2) אסתר ר' א' א', (בקשר עם מאמר ר' יוחנן שהובא בכ"א ח"ב 38 הע' 2) ר' ברכיה ור' הונא ור' יודן שלשתן אמרו פסוק אחד. בשו"ט כ"א ר' לוי בלבד. מה שנא' „תמצא להם מיעוט זכיותיהם" כנראה שצריך לקרוא תְמַצֵּא. השוה מאמרו של ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש (בתנחומא ב' משפטים 5 ר' לוי בעצמו) שהובא בכ"א ח"ב 193 הע' 5.

3) מגילה ט"ו:

4) שו"ט סוף י"ט. על הכתוב י"ט י"ד: ונקיתי מפשע רב.

5) פסיקתא 175 ע"א וע"ב. ויק"ר כ"א (2, 3). בשו"ט סוף פ"ד, ריש פ"ו, בק"ב בתור מאמר מיוחד של ר' לוי: אכסיטורין (אניסטורין) זה נתן משה ליהודה בשעת פטירתו מן העולם, שנא': וזאת ליהודה. — בשו"ט כ"ז (4) מיוסד זה על הכתוב ויקרא ט"ז ג'.

6) ב"ר כ"ב (9), ר"י דסכנין בשמו. ונשלם ע"י תנחומא לך לך, ששם נאמר זה בתור פתיחתא מר' תנחומא בר אבא.

בהחבא עולים ובהחבא יורדים) 1). — נ״א ט״ז. הצילני מדמים אלהים. מדמו של שאול, לא בשבילי נהרג 2)... מדמו של נבל, לא בשבילי נהרג, שנא׳ (ש״א כ״ה ל״ח): ויגוף ה׳ את נבל. מדמו של שמואל, שהיה רואה מטעת שלו נקצצת (מלכותו של שאול שמשח אותו), ולא היה מצטער עליה אפילו שעה אחת 3). מדמו של נתן, שהיה דוד משלח קוריוסות (curiosi = מרגלים) לאחריו, לידע אם הוא מפזר דברים ולא היה הורגו 4). מדמן של ישראל (שנפלו בהר הגלבוע). מדמו של אוריה 5). — נ״ג ה׳. אלהים לא קראו. אמרו הרשעים אף הטובה שהיא באה אין הקב״ה קורא אותה (דריש: קָרְאוּ = קְרָאוֹ) 6). — ס״ח כ״ח. כיון שנבקע הים לישראל היה בו טיט, והיה שבט ראובן אומר לשבט שמעון: מטיט יצאת ולטיט אתה בא, שנא׳ (הושע י״ב א׳): סבבוני בכחש אפרים וכו׳. מה עשו שבט יהודה ובנימין? קדשו שמו של הקב״ה, שנא׳: שם בנימין צעיר רודם שרי יהודה וכו׳ 7). — פ׳ ט״ז. וְכַנָּה. בזכות התורה המכוננת בארון 8). — צ״ב ב׳. ואתה מרום לעולם ה׳

---

1) איכה ר׳ א׳ י״ז. במקום „גענעא״ (שנתנה מקום לבאורים שונים כמו שי״ר, פראָש, בכורי העתים X, f 60) גורס הערוך אגוני דמ״א, עי׳ ערך אגוני, קאהוט ח״א 21 ע״א וביונית ἡ ἀγωγή (מוספיא: צנור ואמת המים, וכך מבאר גם זכס (בייטראֶגע I 56) את המלה „גענעה״, מבלי להזכיר את הערוך (מתנות כהונה מביא בשם הערוך: אמת המים שהולך ונועה והומה). בשו״ט בא הבאור סתם: לשון יוני חנוגין (=אגונין) של מים. ואח״כ: „כשם שלא היה להם (יותר נכון: שאין להם) לחי של מים שיעור, כך לא היה להם לישראל שיעור כשעולין לרגלים. זאכס מתקן שלא לצורך „מים של חוגגים״, וחושב שהכונה היא לנהר Ogyges. — החצי האחרון טמשא סלקין וטמשא נחתין מוסב על „אדדם״ שהוא מלי דמדומי חמה. הרד״ל גורס „רומשא״ דומה לזה מבאר שם קודם במדרש איכה ר׳ ברכיה: דמומא סלקא, דמומא נחתא.

2) כאן בא המאמר שהובא לעיל 57 הע׳ 2.

3) דוד רצה להגיד בזה שהוא אינו חייב בזה ששמואל הקדים למות. בילקוט הנירסא: מדמו של שאול שהיה רואה מעיל שלו נקצצת.

4) דוד שלח מרגלים — קוריוסות (עי׳ פירשט, glossarium 196 a) — לראות אם נתן מפזר שמועות רעות על אדותיו, אחרי התוכחה שהוכיחו (ש״ב י״ב). ואפילו אם היה מפזר דברים לא היה דוד הורגו. בילקוט הנירסא: מחזיר את דבריו, ועפ״ז תרגם לוי (ח״ד 344 סוף ע״ב).

5) מדרש שמואל ריש כ״ה, ר״י דסכנין בשמו.

6) שו״ט לאותו פסוק. (הילקוט גורס „א״ר לוי״).

7) תנחומא ב׳ וינש 8, ר׳ אבא בר כהנא בשמו. לס״ח כ״ב, עי׳ לעיל 18 הע׳ 3 לס״ח כ״ו, עי׳ לעיל 18 הע׳ 5. לע״ו י״א, עי׳ לעיל ע׳ 11.

8) מדרש שמואל ט״ז. על השאלה באיזה זכות העולם עומד (שזוהי ה„כנה״).

לעולם ידך על העליונה. בנוהג שבעולם, מלך בשר ודם יושב ודן, כשהוא נותן דימוס (=חנינה) הכל מקלסין אותו, וכשהוא נותן ספקולה (משפט מות), הכל מרננים אחריו, למה? ששטף בדינו (אומרים שהוא נחפז בדינו). אבל הקב"ה אינו כן, אלא: ואתה מרום לעולם ה', לעולם ידך על העליונה 1). – צ"ד ט"ו. מימי רע. זה יום הדין ויום המיתה 2). – צ"ה י'. אקוט. זה נידוי. ל"ח שנה היה ישראל בנדוי 3). – קכ"ח ג'. בניך כשתילי זיתים. מה זיתים אין בהם הרכבה, אף בניך לא יהא בהן פסלת 4). – קל"ו י"ג. לגוזר ים סוף לגזרים – אל תיקרי לגזרים אלא לְגְזוּרִים, בזכות המילה, שכן בלשון ארמי קורין למהולים גזורים 5). – קמ"ה ט'. טוב ה' לכל ורחמיו הוא נותן לבריותיו (לבני האדם שיהיו מרחמים אלו את אלו) 6).

משלי י"ב י'. יודע צדיק – זה הקב"ה, שכתב בתורתו (דברים כ"ב ו') לא תקח האם על הבנים. ורחמי רשעים אכזרי – זה סנחריב, שנא' (הושע י' י"ד): אם על בנים רוטשה 7). – ר' לוי רמי: כתיב (משלי כ"ה י"ז):

משיב ר' אבא בר כהנא: בזכות מלכי בית דוד, שנא' (מ"א ב' כ"ד): הכינני. ורבנן אומרים: בזכות ישראל, שנא' (ש"ב ז' כ"ב): „ותכונן". במקום ר' לוי (כך גירסת הילקוט) כתוב במדרש שמואל ר"ש בן לקיש (וכן גם בהוצאת בובר), אבל זהו ט"ס ע"י פתרון לא נכון של ר"ת ר"ל. וזהו דבר מובן מאליו, שרק ר' לוי הוא בר פלוגתיה של ר' אבא בר כהנא.

1) ירוש' ברכות פ"ט (14 ע"ב), על המשנה ט' ז' „מברכים על הרעה", ר' ברכיה בשמו. וכן בויק"ר ריש כ"ד. בשו"ט אומר ר' ברכיה (בילקוט: בשם ר' לוי) בקצור: לעולם ידך מן עליתא. – הבטוי „שטף בדינו" לוי מתרגם (ח"ד 543 ע"א) Weil er sich in sein Beurtheilen vertieft. אבל בויק"ר נאמר: מפני שהן יודעין שיש שטף בדינו, מזה נראה שזהו שם העצם ופי': חפזון, מהירות, השוה: „אנב שיטפך", שבת קל"ב ע"ב.

2) שו"ט לאותו פסוק.

3) שם לאותו פסוק.

4) ירו' כלאים פ"א (27 ע"ב), ר' יודן בשמו, בשו"ט האומר הוא ר' יהושע בן לוי, כנראה במקום: ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי.

5) תנחומא ב' בשלח 12. עי' תרגום ליהושע ה' ה': גזירין. באור אחר לכתוב הזה עי' אג' התנאים כ"א ח"ב 149 הע' 3 ועוד שם 150 הע' 8. – לקל"ט ט"ז עי' לעיל 27 הע' 3.

6) ב"ר ל"ג (3), ר"י דסכנין בשמו (חולק על ר' שמעון בר נחמן, כ"א ח"ב 341 הע' 1). קודם לזה יש עוד מאמר של ר' לוי: טוב ה' לכל ורחמיו על הכל שהוא מעשיו. בילקוט לאותו פסוק חסר זה.

7) פסיקתא ע"ח ע"ב. ויק"ר כ"ז י"א, תנחומא אמור (ב' י"ח), ר' ברכיה בשמו.– לי"ד ט' עי' לעיל 18 הע' 3.

הוקר רגליך מבית רעך (מבית הקב"ה) וכתיב (תה' ס"ו י"ג): אבוא ביתך בעולות? לא קשיא: כאן בחטאות ואשמות, כאן בעולות ושלמים 1). — כ"ח כ"ב. נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו. ר' לוי פתר קרא בזה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי. מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי, והיתה לו שדה אחת, והיתה עושה אלף מדות, והיה מוציא ממנה מאה מדות למעשר, וממנה היה ניזון כל ימיו, ומתפרנס כל ביתו. בשעת מיתתו קרא לבנו ואמר לו: בני, תן דעתך בשדה זו, כך וכך מדות היא עושה; כך וכך הייתי מוציא למעשר. והייתי מוציא ממנה מזונותי כל ימי, וממנה הייתי מתפרנס כל ימי. בשנה ראשונה זרע אותה הבן ועשתה אלף מדות והוציא ממנה מאה מדות למעשר, בשניה נכנס בו עין צרה והיה פוחת עשרה, והיא פחתה מאה, וכן בשנה שלישית. רביעית וחמישית עד שעמדה על מעשרותיה. וכיון שראו קרוביו כן, לבשו לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו. אמר להם: מה באתם לשמוח על אותו האיש שנידוה? א"ל: חס ושלום לא באנו אלא לשמוח עמך. לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן, ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית. מיפחת ליה שנה מן שנה, שינה עלוי עידנא (בעבור שפוחת שנה בשנה מן המעשר שינה עליו הזמן להמעיט פריו) 2).

איוב ט"ו י"ח. איוב בימי השבטים היה, הה"ד: אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם 3). — ט"ו כ'. כל ימי רשע הוא מתחולל — מת וחלל 4). — כ"א ח'. זרעם נכון לפניהם. לשלשה ימים היתה אשתו מעוברת (של דור המבול), שנא' כאן „נכון" ונאמר להלן (שמות י"ט י"א): היו נכונים לשלשת

---

1) חגיגה ז'.

2) פסיקתא צ"ו ע"א. תנחומא ראה (ב' 7). שם בתנחומא (י"ב) מספר ר' לוי: מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיה לו שדה אחת ונתן לו הקב"ה בלבו ועשה חציה זרע וחציה בית מקוה מים. באת שנת בצרת, והוה מזבין סאה חטין בסלע וסאה מים בתלת סלעין, והוה מכריז ואמר: אתון זבנין סאה דמיא, בהאי עבדא תלת סאין דחיטין. מי גרם לו זאת? על ידי שהוציא מעשרותיו כראוי.

3) ירו' סוטה פ"ה ה"ח (20 סוף ע"ג). בב"ר נ"ז [זה ראובן ויהודה. ומה שכר נטלו על כך? להם לבדם נתנה הארץ.] ובברייתא סוטה ז' ע"ב [יהודה הודה ולא בוש, מה היה סופו נחל חיי עולם הבא, ראובן הודה ולא בוש, מה היה סופו נחל חיי עולם הבא].

4) קה"ר ח' י'. ר' יהודה בר סימון בשמו. בתנחומא ריש יתרו (ב' 2) האומר הוא ר' סימון. השוה הדרשה ל„מתהלך" לעיל 58 הע' 3.

ימים 1) – כ״ט י״ג. ברכת אובד – זה לבן הארמי, שנא׳ (דברים כ״ו ה׳): ארמי אובד אבי. עלי חבוא – זו רבקה – אחותנו את היי לאלפי רבבה. אלופים מעשו (בר׳ ל״ו מ׳) ורבבה מיעקב, דכתיב (יחזקאל ט״ז ז׳): רבבה כצמח השדה נתתיך 2). – ל״ח ז׳. ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים. מתחלה זרעו של יעקב שנמשלו לכוכבים מקלסין, דכתיב בהון (דניאל י״ב ג׳): ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואחר כך – ויריעו כל בני אלהים – אלו מלאכי השרת 3). – ל״ו ד׳. בהמות לא נבראו אלא בזכות של יעקב, הדא הוא דכתיב: בהמות אשר עשיתי עמך 4). –

– שה״ש א׳ א׳. שיר. כנגד שנות אבות ועשרת הדברות 5). — שלש קוויות טובות קוו ישראל על הים: קוו לתורה, קוו לדגלים, קוי למשכן. קוו לתורה, דכתיב (שה״ש ב׳ ג׳): בצלו חמדתי; קוו לדגלים, דכתיב: חמדתי; קוו למשכן, דכתיב: וישבתי 6). – ב׳ ד׳. הביאני אל בית היין. אמרה כנסת ישראל: הביאני הקב״ה למרתף גדול של יין — זה סיני, וראיתי שם מיכאל ודגלו, גבריאל ודגלו, וראו עיני טקסיס (τάξις) סדר הצבא) של מעלה ואהבתי אותם. באותה שעה אמר הקב״ה למשה: הואיל ורצונם של בני לחנות בדגלים יחנו בדגלים, הה״ד (במדבר ב׳ ב׳): איש על דגלו 7). – ד׳ א׳. עיניך יונים מבעד לצמתך. כל כלה שעיניה כעורות כל גופה צריך בדיקה, ושעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה; והאשה הזאת כשמצמת שערה לאחוריה הוא תכשיט לה, כך היתה סנהדרי גדולה יושבת אחורי בית המקדש, והיא היתה תכשיט של בית המקדש 8). – ד׳ ב׳. ושכלה אין בהם.

1) ב״ר ריש ל״ו, ויק״ר ריש ה׳. את הפִּרְבַּל הזה עוד הגדילו רבנן, שאמרו שהעבור של נשי דור המבול היה נמשך רק יום אחד.

2) שם ס׳ (13), ר׳ ברכיה בשמו.

3) שם ס״ה (21) השוה מאמרו של רב, חולין צ״א:

4) ויק״ר ל״ו (4), ר״י דסכנין בשמו. לפי פי׳ מתנות כהונה המלות אשר עשיתי עמך מרמזות ליעקב שאליו אמר הקב״ה, בר׳ כ״ח ט״ו: והנה אנכי עמך... עד אשר עשיתי וכו׳.

5) שהש״ר א׳ א׳. הקושיא: ואיתימר דאית בהון יתיר (אברהם 175, יצחק 180 יעקב 147 — עשרת הדברות 10=502)? צא מהן שני רעב״ן, שאין עולין מן המנין (אחד בימי אברהם ואחד בימי יצחק). שיר השירים בעיקרו נוסד על חיי האבות ועל מעמד הר סיני.

6) שהש״ר לאותו פסוק.

7) שם ב׳ ד׳; ו׳ י׳, ר״י דסכנין בשמו.

8) שם לאותו פסוק. ע״ד „מבעד״ עי׳ לעיל 11 הערה 1. שם לשיר ד׳ א׳

אלו סנהדרין, שמלמדין דבר מתוך דבר 1). — ד׳ ג׳. ומדברך נאוה. אמר הקב״ה: בחורבנה (דריש ומדברך מל׳ מִדְבָּר, חרבן) העמידה לי צדיקים, ובבנינה העמידה לי רשעים. בחורבנה העמידה לי צדיקים — דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו; בבנינה העמידה לי רשעים, כגון אחז וחבורתו, מנשה וחבורתו, אמון וסייעתו 2). — ד׳ ה׳. תאמי צביה. מה התאומים הללו כיון שפורש אחד מהם מדיהן, דדן נסתם, כך כתיב (זכריה י״א ו׳): ואכחיד את שלשת הרועים (כלו׳: משה אהרן ומרים) בירח אחד. והלא לא מתו אלא בשנה אחת? אלא בירח אחד נגזרה עליהם גזירה על שלשתן 3). — ד׳ ח׳. אתי מלבנון כלה. לא היה צריך קרא לומר אלא „אתי ללבנון כלה״, ואת אמרת „מלבנון״, אלא בתחלה הוא נוער מבית המקדש (שנקרא לבנון), כמ״ש זכריה ב׳ י״ז: כי נעור ממעון קדשו, ואח״כ הוא פורע מן אומות העולם 4). — ו׳ י״א. מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהן בשעת נטיעתן הן מצליחות, ואם לאו אינן מצליחות. אבל האגוז הזה אם את מכסה

יש עוד מאמר של ר׳ לוי (ר״י דסכנין בשמו) על „שגלשו מהר גלעד״ — טורא דאתנהרתון מן גווה. הדה איתתא, כד שערא סגין, היא עבדה לה גלשין, גלשין, הדא מוצינא כההוא לפי טבאות הוא עבד נלשין נלשין, ומה גלשה הגלשתי מתוכה וכו׳. אך לצערנו אין זה מובן כל צרכו מפני שני בטויים קשים (שאין להם חברים) Hapax legomena, שעד עכשיו נתנו להם רק באורים מסופקים: איתנהרתון וגלשין (ע׳ לוי ח״א 567 ע״ב, 338 ע״ב, קאהוט ח״ה 320 ע״ב למטה, ח״ב 303 ע״א).

1) שם לאותו פסוק.

2) שם לאותו פסוק. פסיקתא 142 ע״א, הולק על ר׳ אבא בר כהנא. ר׳ אחא מביא ראיה לדברי ר׳ לוי ממאמר ר׳ יוחנן, שהובא בכ״א ח״ב 41 הע׳ 2, לישעי׳ נ״ד א׳. (בשהש״ר במקום ר׳ אחא בא בשבוש ר׳ אבא בר כהנא).

3) שהש״ר ד׳ ה׳, ר״י דסכנין בשמו. אח״ז הוא מוסיף שם: ההי״ד (תה׳ מ״ז י׳): נדיבי עמים נאספו. (דריש נאספו=נאספו אל עמם). ע״ד הכתוב זכריה י״א ח׳, ע׳ רשב״י (אגדת התנאים כ״א ח״ב 87).

4) שהש״ר לאותו פסוק. ע״ד ביהמ״ק שנקרא לבנון ע׳ אג׳ התנ׳ כ״א ח״א 18 הע׳ 1 (שמלבין עונותיהם של ישראל). — בתנחומא ב׳ בשלח מובאה דרשתו של ר׳ לוי ל„מלבנון״: אמר הקב״ה עמכם הייתי בשעבודה של מצרים. ואח״כ בא מאמרו של לוי בר סיסי שנמצא בשהש״ר וגם במקום אחר (ע׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 189, 7), ומזה יוצא שהם דורשים מלבנון מל׳ לְבֵנָה (סמל שעבוד מצרים, שמות א׳ י״ד). לשה״ש ד׳ י״נ יש משל של ר׳ לוי בשמו״ר כ׳ (5), שהוא הרחבת דברים להמשל שנאמר במכילתא מאת ר׳ יוסי הגלילי, ע׳ אג׳ התנאים כ״א ח״ב 95 הע׳ 3. ע׳ נ״כ אג׳ אמוראי א״י כ״א ח״א 81 הע׳ 3. שם ח״ב 167 הע׳ 4.

שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח, כך ישראל מכסה פשעיו לא יצליח (משלי כ"ח י"ג) 1). – שם. אל גנת אגוז ירדתי. מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך (חשובים שנפרכים בידים), אגוזים בינונים ואגוזים קנטרנין (גרועים, שמכים בהם באבן ואין מוציאים מהם כלום), כך ישראל יש מהם עושין צדקה מאליהן, ויש שאם אתה תובען הן נותנים, ויש שאתה תובען ואין עושים. מתלא אמר: תרעא דלא פתיח למצוותא, יהא פתיח לאסיא (הדלת שאינה נפתחת בשביל גבאי צדקה תהיה פתוחה לפני הרופא 2). – ז' ג'. סוגה בשושנים. בנוהג שבעולם, אדם נושא אשה בן שלשים שנה, בן ארבעים שנה, משמוציא יציאותיו, הוא בא לזקק לה, והיא אומרת לו: כשושנה אדומה ראיתי, והוא פורש ממנה מיד. מי גרם לו שלא יקרב לה? איזה כותל ברזל יש ביניהם? איזה עמוד ברזל ביניהם? איזה נחש נשכו? איזה עקרב עקצו, שלא יקרב לה? דברי תורה שרכין כשושנה, שנא' (ויקרא י"ח י"ט): ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב 3). – ז' ו'. מלך אסור ברהטים. בזכותו של יעקב, דכתיב ביה (בר' ל' ל"ח): ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים (ובזכותו אסר הקב"ה עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בישראל) 4).

– רות א' י"ד. על ידי שהלכה ערפה עם חמותה ארבעה מילין, פרע

---

1) שהש"ר שם, ר"י דסכנין בשמו. קצת שונה בפסיקתא ר' י"א (42 ע"א): כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם והם חיים. אבל האגוז הזה בשלוקה, מגלה שרשיו והוא חי כך ישראל וכו'. עוד יש בשהש"ר שם משל של ר' לוי: מה אגוז זה חלק... וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו היאך יעלה הוא נופל ומת ונוטל שלו מן האגוז, כך כל מי שהוא מנהיג שררה על הצבור בישראל ואינו נותן דעתו היאך הוא מנהיג את ישראל, סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם, הה"ד (ירמי' ב' ג'): קדש ישראל לה' וכו' כל אוכליו יאשמו וכו'.

2) שהש"ר לאותו פסוק. פסיקתא ר' פ"א (42 ע"ב) בכפרו של Löw. Aram. Pflanzennam. p. 85 מציין בטעות פסיקתא דרב כהנא. בפסיקתא ר' מונה שלשה מיני אגוזים: א. אגוזי פרך שנפרך מעצמו. ב. והבינונים שאתה מקיש עליו והוא נשבר. ג. והקטרונין (=בשהש"ר הקנטרנין) מתקשה לשבור ואתה מקיש עליו באבן ושוברו ואעפ"כ אין בו תועלת. המשל הובא בפסיקתא ר' בעברית: הפתח שאינו פתוח למצוה (כלו': לצדקה) יהא פתוח לרופא. בבמדבר ר' ט' (13) הובא המשל הזה סתם לשם ענין אחר.

3) שהש"ר לאותו פסוק, שו"ט ב' י"ב. עי' אדר"נ ריש פ' ב'.

4) ויק"ר ל"א קרוב לראש, חולק על ר"א בר כהנא. וכן בשהש"ר לאותו פסוק. בתנחומא ב' תצוה (2) מובא מאמרו של ר' אבא בר כהנא סתם וכן בתנחומא תצוה קרוב לראש, ומאמרו של ר' לוי מיוחס לר' אבא בר כהנא.

לה הקב״ה והעמיד ממנה ארבעה גבורים, שנא׳ (ש״ב כ״א כ״ב): את ארבעת אלה ילדו להרפה בגת 1). —

— איכה א׳ כ״א 2). שמעו כי נאנחה אני. ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי פתר קרייה באהרן. את מוצא בשעה שמת אהרן הוכרכו ענני כבוד, ונתקבצו כל ישראל לספדו. אמרו: משה אבל, אלעזר אבל, ומי לא יתאבל? מיד מה כתיב תמן? (במדבר כ״א א׳): וישמע הכנעני מלך ערד. [מה שמועה שמע? שמע שמת אהרן, התייר הגדול שלהם (דריש: דרך האתרים), שהיה תר להן את הדרך. אין מנחם לי. משה היה אבל. אלעזר היה אבל. כל אויבי שמעו רעתי ששו. אמרו: הגיע העת לילך ולבוא עליהן לכלות שונאיהן של ישראל 3) *). — ג׳ ל״ט. מה יתאונן אדם חי. אמר הקב״ה: חיותך בידי [ואתה] חי, ואתה מתאונן? 4). — ג׳ מ״א. אתה לא סלחת. החרבת את מקדשך (מקום הסליחה) 5). — ה׳ ג׳. יתומים היינו ואין אב. אמר להם הקב״ה לישראל: אתם בכיתם ואמרתם לפני: יתומים היינו ואין אב, חייכם, אף הגואל שאני עתיד להעמיד מכם במדי, לא יהיה לו אב ואם, הה״ד (אסתר ב׳ ז׳): היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם 6). —

קהלת א׳ ג׳. מה יתרון לאדם וגו׳. כל מה שהבריות מסגלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקב״ה מזריח להם השמש 7). — א׳ ד׳. דור הולך ודור בא. אין לך בכל יום ויום שאין נולדין בו ששים רבוא ומתים בו ששים רבוא. ומה טעם? דור הולך ודור בא. (ששים רבוא מנין דור המדבר) 8). — ב׳ כ״ו. ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס [אלו הכנענים] —

---

1) תנחומא בי וינש (8), עי׳ לעיל ח״א 246 הע׳ 5.

2) לאיכה א׳ א׳ עי׳ כ״א ח״ב 107 הע׳ 3.

3) פסיקתא 138 ע״א, באיכה ר׳ לאותו פסוק רק ר׳ יהושע בלבד. [הטכסט בפנים הוא ע״פ איכה רבה ושבסוגרים מהפסיקתא].

4) איכה ר׳ שם. השוה אני בראשית ס״א (האומר הוא ר׳ שמעון אולי מר״ל נעשה בשבוש ר׳ שמעון בן לקיש): אלו לא די שחי וראה את השמש הזה.

5) איכה ר׳ לאותו פסוק.

6) לאותו פסוק, אסתר ר׳ ב׳ ז׳. ר׳ ברכיה בשמו.

7) ויק״ר ריש כ״ח, קה״ר לאותו פסוק. בפסיקתא ר׳ 69 ע״א צריך להשלים, עי׳ הע׳ בובר. השוה הע׳ 4.

8) קה״ר לאותו פסוק, ר׳ יודן בשמו.

---

*) נשמט אצל המחבר: איכה א׳ ט״ז. עיני עיני יורדה מים. א״ר לוי משל לרופא שחשש עינו אחת אמר: עיני תבכה על עיני, כך ישראל נקראו עינו של הקב״ה, הה״ד (זכרי׳ ט׳ א׳) כי לה׳ עין אדם וכל שבטי ישראל. כביכול אמר הקב״ה: עיני תבכה על עיני (איכה רבתי לאותו פסוק).

אפילו טפת שמן לא היה אחד ניתן בגריסין שלו, ואפילו נשברה ביצתו לא היה טועמה, אלא היה מוכרה ועושה אותה דמים, כדי שיכנסו ישראל לארץ וימצאו אותה מלאה ברכות, ולמי נאמר „לתת לסוב לפני האלהים" – אלו ישראל, שנא׳ (במדבר כ״ו נ״ג): לאלה תחלק הארץ 1). – ג׳, א׳–ח׳. ר׳ יהושע דסכנין [בשם ר׳ לוי] פתר קרייא בישראל 2). עת ללדת ועת למות – אמר הקב״ה לשעה קלה הייתי אני מילדת לבני, דכתיב (יחזקאל ט״ז, ד׳) ומולדותיך ביום הולדת וגו׳. ועת למות, דכתיב (במד׳ י״ד, ל״ה) במדבר הזה יתמו ושם ימותו, ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה וגו׳. עת לטעת, שנא׳ (עמוס ט׳ ט״ו): ונטעתים על אדמתם. ועת לעקור נטוע, דכתיב (דברים כ״ט כ״ז): ויתשם ה׳ מעל אדמתם. עת להרוג, דכתיב (איכה ב׳ ד׳): ויהרג כל מחמדי עין. ועת לרפוא, דכתיב (ירמיה ל״ג ו׳): הנני מעלה לה ארוכה ומרפא וגו׳. עת לפרוץ, דכתיב (עמוס ד׳ ג׳): ופרצים תצאנה אשה נגדה. ועת לבנות, דכתיב (שם ט׳ י״א): ובניתיה כימי עולם. עת לבכות, דכתיב (איכה א׳ ב׳): בכה תבכה בלילה. ועת לשחוק, דכתיב (תה׳ קכ״ו ב׳): אז ימלא שחוק פינו וגו׳. עת ספוד, דכתיב (ישעי׳ כ״ב י״ב): ויקרא ה׳ אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד. ועת רקוד, דכתיב (זכרי׳ ח׳ ה׳): ורחובות העיר ימלאו וגו׳. עת להשליך אבנים, דכתיב (איכה ד׳ א׳): תשתפכנה אבני קדש. ועת כנוס אבנים, דכתיב (ישעי׳ כ״ח ט״ז): הנני יסד בציון אבן וגו׳. עת לחבוק, שנא׳ (שה״ש ב׳ ו׳): וימינו תחבקני. ועת לרחוק מחבק, שנא׳ (ישעי׳ ו׳ י״ב): ורחק ה׳ את האדם. עת לבקש, דכתיב (דברים ד׳ כ״ט): ובקשתם משם את ה׳ אלהיך. ועת לאבד, דכתיב (דברים י״א ט״ז): השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו׳ ואבדתם מהרה. עת לשמור, דכתיב (תה׳ קכ״א ג׳): הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ועת להשליך, דכתיב (דברים כ״ט כ״ז): וישליכם אל ארץ אחרת וגו׳. עת לקרוע, דכתיב (ש״א ט״ו כ״ח): קרע ה׳ את ממלכות ישראל. ועת לתפור, דכתיב (יחזקאל ל״ז י״ז): והיו לאחדים בידך וגו׳. עת לחשות, דכתיב (ישעי׳ מ״ב י״ד): החשיתי מעולם וגו׳. ועת לדבר, דכתיב (שם מ׳ ב׳): דברו על לב ירושלים וגו׳. עת לאהוב, דכתיב (מלאכי א׳ ב׳): אהבתי אתכם אמר ה׳. ועת לשנוא, דכתיב (ירמי׳ י״ב ח׳): נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. עת מלחמה, דכתיב (ישעיה ס״ג י׳): ויהפך להם לאויב וגו׳. ועת שלום, דכתיב (שם ס״ו י״ב): הנני נוטה אליה כנהר שלום וגו׳. – ה׳ י״ב. עשר שמור לבעליו לרעתו – זה המן 3). – הרי שעמלת, וחרשת, וזרעת, ונכשת, וכסחת,

1) שם לאותו פסוק. השוה ספרי דברים 38 §.

2) שם לאותו פסוק (ח׳).

3) ב״ר נ׳ (11). בקה״ר – ר׳ יהודה. וזהו בא בשבוש שנשתרבב מהמאמר שבא קודם (בב״ר שם) ר׳ יהודה בר סימון.

ועדרת, וקצרת, ועמרת, ודשת, ועשית אותה ערימה, אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה, מהיכן אותו האיש חי? ואין אתה נותן לי אלא שכר הרוח (את העמר) מה יתרון לו שיעמול לרוח (קהלת ה' ט"ו) 1). — ח' ב'. אני פי מלך שמור — אני פי מלך מלכי המלכים הקב"ה אותו אשמור. הפה שאמר לנו בסיני: אנכי ה' אלהיך. על דברת שבועת אלהים — על שום וידבר אלהים את כל הדברים האלה. שבועת אלהים — לא תשא את שם ה' 2). — י' י"ב. כי עוף השמים יוליך את הקול. יש קרסיות לטובה, ויש קרסיות לרעה; קרסיות לטובה, דכתיב (דברים ה' כ"ה): וישמע ה' את קול דבריכם וכו' הטיבו כל אשר דברו, ויש קרסיות לרעה, שנא' (שם א' ל"ד): וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וכו' 3). — י"א י'. והסר כעס מלבך. כל טלוי סירוי וכל סירוי טפשן (?). אמר שלמה: הואיל והילדות והשחרות הבל, ולפיכך — וזכור את בוראך 4). —

— אסתר 5). א' י"ד. והקרוב אליו כרשנא שתר וכו'. כל פסוק זה על שם קרבנות נאמר. כרשנא — אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע! כלום הקריבו לפניך כרים בני שנה, כדרך שהקריבו ישראל לפניך? שתר — כלום הקריבו שתי תורים? אדמתא — כלום בנו לפניך מזבח אדמה? תרשיש — כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה, דכתיב בהן (שמות כ"ח כ'): תרשיש ושהם וישפה? מרס — כלום מירסו בדם לפניך? מרסנא — כלום מירסו במנחות לפניך? ממוכן — כלום הכינו שלחן לפניך? 6). — ב' ה'. איש

---

1) פסיקתא ס"ט ע"א. ויק"ר כ"ח (2), קה"ר א' ג', פסיקתא ר' פי"ח (91 ע"א); בקה"ר ה' ט"ו — סתם. כנראה ר' לוי דורש לָרוּחַ = לא רוח.

2) קה"ר לאותו פסוק, פסיקתא ר' ריש פכ"ב (שם דורש על דברת — לא יהיה לך אלהים אחרים), ויק"ר סוף ל"ג, שהש"ר ב' י"ד. (שם נשמטה הדרשה על „ועל דברת"), בירו' סנהדרין 21 ע"ב האומר הוא ר' יוסי בר אבון. לח' ח' ע' לעיל ח"א 221 הע' 2.

3) קה"ר לאותו פסוק, ר"י דסכנין בשמו. ע"ד המלה „קרסיות" ע' לעיל 87 שם משתמש ר' לוי ג"כ בשם cur'osi. בויק"ר ל"ב (2) בסגנון אחר.

4) קה"ר שם. המלות שבמשל אינן במקום אחר. שוהל (p. 292) מתרגם: Tout orgueilleux est dusceptible et tout homme susceptible est un sot. השוה לוי ח"ב 154 ע"ב. — הערתו של ר' לוי לי"ב א' „בוראך" ע' אגדת התנאים כ"א ח"ב ע' 127. לי"ב ב' ע' לעיל 7 הע' 3.

5) באסתר ר' מובא מאמר ר' לוי לא' ד', מה שבמגילה י"ב ע"א מיוחס לר' יוסי בר חנינא (ע' כ"א ח"ב 215 הע' 3).

6) מגילה י"ב ע"ב.

יהודי ושמו מרדכי וכו' איש ימיני. משהוא קורא אותו איש יהודי, חוזר וקורא אותו איש ימיני? אם משבט יהודה הוא, היאך היה משבטו של בנימין? אלא משבטו של בנימין היה, וכשיצא שמעי וקלל את דוד (ש"ב ט"ז ז'), א"ל אבישי בן צרויה: למה יקלל הכלב המת הזה את אדוני המלך, אעברה נא ואסירה את ראשו (שם פסוק ט'). צפה דוד שעתיד מרדכי לצאת ממנו, שכן אמר דוד (שם י"ט כ"ג): היום יומת איש בישראל. זה איש יהודי... אילולא דוד שהיה משבטו של יהודה לא היה [מרדכי] איש ימיני 1). – ב' ט"ו. ותהי אסתר נושאת חן, – טעונה חן יותר מיוסף, ביוסף כתיב: ויט אליו חסד (בר' ל"ט כ"א), ברם הכא כתיב: ותהי אסתר נושאת חן, ותשא חן וחסד לפניו 2). –

דניאל י"ב א'. ובעת ההיא ימלט עמך. בזכות מה? בזכות המילה. כתיב הכא: בעת ההיא ימלט, וכתיב התם (יהושע ה' ב'): בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וכו' ושוב מול את בני ישראל 3). –

דהי"א ד' י"ח. יקותיאל – זה משה, שעשה את הבנים מקוין לאביהם שבשמים 4). – שם ד' כ"ג. המה היוצרים – ע"ש וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה (בר' ב' ז'), יושבי נטעים–על שם ויטע ה' אלהים גן בעדן (שם פ' ח'), וגדרה – על שם אשר שמתי חול גבול לים 5); עם המלך במלאכתו ישבו – עם המלך – ממ"ה הקב"ה ישבו נפשותם של צדיקים, שבהן נמלך הקב"ה וברא את העולם 6). – ה' כ'. ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגראים. באיזו זכות? מברכתו של יהושע, הה"ד (יהושע כ"ב ח'): בנכסים רבים וכו' 7). – ז' ל"א. אבי ברזית. שהיו בנותיהם (של שבט אשר) נאות והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן המשחה (דריש ברזית–בר־זית) 8). – כ"ד ה'. שרי

1) קבץ מדרשים לאסתר הוצי' בובר ע' 62, ובהרחבת דברים ע' 78 שם.

2) מדרש אבא גוריון ביהמ"ד ח"א 5, בובר 19, וע"ש 64.

3) שו"ט כ'. חולק על רשב"נ, כ"א ח"א 339. השוה לעיל 88 הע' 8 לתה' קל"ו י"נ.

4) ויק"ר א' (3), ר' לוי ור' סימאי אמרו (אולי צ"ל ור' סימון). לבאור השם „שכה" עי' לעיל 11 הע' 1.

5) עי' לעיל 58 הע' 3.

6) ב"ר ח' (7), ר"י דסכנין בשבו. ואולם שם כתוב בטעות ר' שמואל במקום ר' לוי. (עי' לעיל 66 הע' 5) ברות ר' ב' סתם.

7) ב"ר צ"ח (15) נגד רבנן שאמרו בזכות ברכת יעקב.

8) ב"ר סוף ע"א, חולק על ר' סימון (שבמקום הכהנים אומר המלכים). קודם לזה בא מאמרו של ר' לוי ע"ד השבט אשר: לא לן אשר באכסניא מימיו, ירש נבהי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות. ע"ד „ברזית" עי' לעיל 76 הע' 1.

קדש — אלו מלאכי השרת, כדכתיב (ישעי׳ מ״ג מ״ח): ואחלל שרי קדש, ושרי אלהים — אלו ישראל, דכתיב בהון (תה׳ פ״ב ו׳): אני אמרתי אלהים אתם, שהן גוזרין על העליונים ועושין, על התחתונים ועושין 1). — דהי״ב ז׳ ה׳. הבקר (ולא „בקר״) — בבית העול‍ּמים הקריבום (את הבקר שנדבו הנשיאים לחנכת המשכן והיו חיים וקיימים עד ימי שלמה) 2).

ז.
פתיחתות. מאמרים קְבָצִיים.

לבראשית א׳ א׳, מתהלים קי״א ו׳ 3). — לבר׳ א׳ ל״א, ממשלי כ״ח ב׳ 4). — לבר׳ י״ד א׳, ותה׳ ל״ז י״ד 5). — לבר׳ י״ח א׳. ר׳ לוי פתח: ושור ואיל לשלמים (ויקרא ט׳ ד׳). אמר הקב״ה: מה אם זה שהקריב שור ואיל לשמי, הרני נגלה עליו ומברכו, אברהם שמל עצמו לשמי — עאכו״כ! 6). — לבר׳ ל״ד א׳, ממשלי א׳ כ״ה 7). — לבר׳ ל״ה ט׳, מויקרא ט׳ ד׳ 8). —

---

1) שהש״ר א׳ ב׳ (סוף „ישקני״) ר״י דסכנין בשמו... בפסיקתא 102 ע״ב. דברי ר׳ לוי מיוחסים לרבנן.

2) שהש״ר ו׳ ד׳. ר׳ לוי (בפסיקתא 10 ע״א) מבסס את דברי ר׳ חמא בר חנינא על יסוד הכתוב מ״א ח׳ ס״ג וזהו ט״ס וצ״ל דהי״ב ז׳ ה׳. וכך צריך לתקן גם בבמדבר ר׳ סוף י״ב. הוא חולק על ר׳ אבהו שאמר בגבעון הקריבום ועל ר׳ אבא בר כהנא שאמר בנוב הקריבום. [בשהש״ר שלפני המתרגם גירסא אחרת]. עי׳ אגדת התנאים כרך ב׳ ח״א 17 הע׳ 6.

3) עי׳ לעיל 36 הע׳ 1.

4) ב״ר ריש ט׳. התכן של הפתיחתא הוא מאמרו של ר׳ לוי שאמר בשם ר׳ חמא בר חנינא, כ״א ח״ב 224 הע׳ 6.

5) ב״ר ריש מ״ב, ר״י דסכנין בשמו. התכן של הפתיחתא הוא הספור ע״ד בריתתו של ר״א בן הורקנוס מבית אביו ואיך שנתקבל בבית מדרשו של ר׳ יוחנן בן זכאי, ששם הוא דרש באותו מאמר (אגי התנאים כ״א ח״א 90 עי׳ תנחומא ב׳ לך לך (10) ר׳ לוי בעצמו מבאר את הכתוב באופן אחר, עי׳ לעיל 59.

6) ב״ר ריש פ׳ מ״ח. פתיחתא אחרת של ר׳ לוי לי״ח א׳ תמצא לעיל 18 הע׳ 8.

7) ב״ר פ׳ (5). עי׳ לעיל 59.

8) ב״ר פ״ב קרוב לראש. הלָמֵד הוא אצלו כמו אצל ר׳ יצחק (לעיל 251 הע׳ 4) — ומה זה שהקריב איל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו, יעקב שאיקונין שלו קבועה בכסאי — עאכו״כ! השוה לזה ברייתא חולין צ״א: על הכתוב עולים ויורדים בו, ב״ר כ״ח י״ב, עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה (פרצוף אדם שבארבע חיות בדמות

לויקרא א׳ א׳, ממשלי כ״ה ז׳ 1). — לויקרא ו׳ י״ג, מתה׳ ע״ה ח׳: זה ישפיל וזה ירים. — [„זה״ מוסב על אהרן, כי] בלשון „זה״ הושפל: ואשליכהו באש ויצא העגל הזה (שמות ל״ב כ״ד). ובלשון „זה״ הוגבה — זה קרבן אהרן ובניו 2). — לויקרא ט״ז א׳, מתהלים ע״ה ה׳ 3). אמרתי להוללים אל תהולו. להוללים — למערבביא (המטורפים בדעתם) 4). אלו שלבם מלא עליהם חלחוליות חלחוליות רעות. ר׳ לוי הוה קרי להון זהנייה (פי׳ השמחים בכל עת). אילו שמביאין אללי לעולם. ולרשעים אל תרימו קרן. — אמר הקב״ה לרשעים: הצדיקים לא שמחו בעולמי, ואתם מבקשים לשמוח בעולמי 5). —

יעקב — רש״י) יורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה (יעקב הוא סמל האדם האידיאלי). ע״ד גדולתו של יעקב באגדת ר׳ לוי, ע׳ לעיל 51 הע׳ 4 ולעיל 78 הע׳ 6.

1) ויקר׳ א׳ אחרי שני מאמרים ע״ד מדת הענוה מבן עזאי (אג׳ התנאים כ״א ח״ב 129) ומהלל (שם ח״א 4), בא מאמרו של ר׳ לוי שהובא לעיל 54 הע׳ 1 ובצורה אחרת בתנחומא ויקרא (ב׳ 4) נ״כ בשם ר׳ לוי.

2) ויקר׳ ריש פ׳ ח׳. מתחלה הוא מספר השיחה שהיתה בין ר׳ יוסי בן חלפתא ובין איזו מטרוניתא ע״ד הזווגים (אג׳ התנאים כרך ב׳ ח״א 115) ועוד איזה שיחות ואח״כ באה דרשה זו שהובאה בפנים בשם „רבנן אמרי״.

3) פסיקתא 170 ע״א וב׳, ויק״ר כ׳ קרוב לראש, תנחומא אחרי (ב׳ 2).

4) דרשה זו מיוסדה על עוד שתי הוראות שיש במלת „הוללים״, מלבד „מערבביא״ שאמר בראשונה. גם על המלה „בהוללים״, תה׳ ע״ג נ׳ מביא המדרש ויק״ר ריש י״ז בתחלה את הבאור „במערבביא״ (שנתבקש שם לבמערביו אומרים) ואח״כ ההערה ע״ד ההוראה הכפולה שיש להוללים לפ״ד ר׳ לוי. בשו״ט ה׳ ו׳ באו סתם שלשה באורים להוללים, שמהם הראשון והשלישי דומים לזה שכתוב בראשונה בפתיחתא, והבאור השני יצא מתוך דברי ר׳ לוי: אלו שמביאין יללה לעולם. ע׳ לעיל 84 הע׳ 6. חלחולית וזהיניא אינם במקום אחר. (ע׳ הערת בובר בפסיקתא).

5) ר׳ לוי מביא לזה שלשה דוגמאות: א. אדם הראשון, שעל דבר גדולתו הוא מביא דברי ר״ש בן מנסיא (אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 156). ור׳ חמא בר חנינא (כ״א ח״א 161 הע׳ 6) „ואחר כל השבח הזה — כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בר׳ ג׳ י״ט). ב. אברהם נולד לו בן למאה שנה ובסוף א״ל הקב״ה קח נא את בנך וכו׳ והעלהו לעולה... מה עשה נטל את יצחק בנו והעלהו לראש ההר, ובנה את המזבח והעריך את המערכה, וסידר את העצים, והעקידו על גבי המזבח ונטל את הסכין בידו לשחטו, ואילולא אמר לו הקב״ה אל תשלח ידך וכו׳ כבר היה שחוט. באותה שעה בא השטן אל שרה והגיד לה מה שרצה אברהם לעשות לבנה יצחק. אמרה ווי על ברא דעלובתא! לא הספיקה לומר הדבר עד שיצתה נשמתה, הה״ד (בר׳ כ״ג ב׳); ויבא אברהם לספוד לשרה. מהיכן בא? מהר המוריה. ג. ישראל. „שמח ישראל״ אין כתיב כאן, אלא „ישמח ישראל״ (תה׳ קמ״ט ב׳), שעתידין ישראל לשמוח במעשיו של הקב״ה לעתיד לבוא.

כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו, ואתם מבקשים לשמוח בעולמו; שמח ה' במעשיו אין כתיב כאן, אלא „ישמח ה' במעשיו" (תה' ק"ד ל"א). עתיד הקב"ה לשמוח במעשיהן של צדיקים לעתיד לבוא 1). אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולם, שראתה חמשה כתרים ביום אחד, יבמה מלך, אחיה נשיא, בעלה כהן גדול, שני בניה שני סגני כהונה, פנחס בן בנה משוח מלחמה, כיון שנכנסו בניה להקריב ונשרפו, נהפכה שמחתה לאבל 2). — לויקרא י"ט כ"ג, מקהלת ב' ד'–ו'. אמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לאבות הראשונים: הגדלתי מעשי — הגדלתי לעשות עם בניכם כל מה שהתניתי עמכם. בניתי לי בתים, שנא' (דברים ו' י"א): ובתים מלאים כל טוב; נטעתי לי כרמים, שנא' (שם): כרמים וזיתים אשר לא נטעת; עשיתי לי ברכות מים, שנא' (שם): ובורות חצובים, וכתיב (קהלת ב' ו'): להשקות מהם יער צומח עצים; עשיתי לי גנות ופרדסים — ארץ חטה ושעורה וגו' (דברים ח' ח'); נטעתי מהם עץ כל פרי, הה"ד: כי תבואו אל הארץ ונטעתם 3). — לויקרא כ"ב כ"ז, מישעי' כ"א כ"ד 4). א"ר לוי: כל פעולות טובות ונחמות 5), שהקב"ה

---

1) בשו"ט ריש ע"ה א"ר ברכיה בשם ר' לוי: בשעה שברא הקב"ה את עולמו מה כתיב (בר' א' ל"א): וירא אלהים את כל אשר עשה, אין לשון „וירא" אלא שמחה, שנא' (שמות ד' י"ד); וראך ושמח בלבו. כיון שחטא אדם הראשון, סילק הקב"ה שכינתו למרום ואני הוא אלוהו של עולם ואני לא שמחתי בעולמי, והרשעים שמחים!

2) המאמר ע"ד אלישבע מתחיל בשו"ט ע"ה „רבנן אמרי". עי' נ"כ המאמר הסתמי לקהלת ב' ב' בפסיקתא 170 ע"א ובקה"ר לאותו פסוק, תנחומא אחרי (ב' 2 ששם האומר הוא ר' פנחס). השוה לעיל 56 הע' 2.

3) ויק"ר כ"ה (4). ר"י דסכנין בשמו. בקה"ר לאותו פסוק מתחיל ר' יהושע בן לוי (צ"ל ר"י דסכנין בשם ר' לוי): פתר קרייא בישראל בכניסתן לארץ. ל„יער צומח עצים" בא בשני המקורות מאמר ר' לוי: אפילו קנים של חצים לא היתה א"י חסרה, כלו' שבא"י היו עצים מכל המינים וגם קנים שעושים מהם חצים. בקה"ר נדרשו גם הפרטים שנאמרו בפסוק ז' וח' ובסיום „ותענוגות" — זה עינוגן של ישראל (עי' לעיל 22 הע' 6. ע"ד המלה „עינוג" עי' לעיל שם הע' 3). ושדה ושדות—תפניקין ותפנוקיין.

4) ויק"ר כ"ז (7): ר' לוי פתח. הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם. הן אתם מאין — מלא כלום ומליחה סרוחה. מאפע - מק' פעיות, שהאשה פועה בשעה שיושבת על המשבר, תשעים ותשעה למיתה ואחת לחיים. תועבה יבחר בכם — אעפ"י שהתינוק יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף, מלא רירין ודם, הכל מחבקין ומנשקין אותו. ואח"כ בא דרשתו של ברכיה: הן לשון יוני הוא ἕν אחד; אמר הקב"ה: אומה אחת אתם לי מאוה"ע מאין — מאותן שכתוב בהם: כל הגוים כאין נגדו (ישעי' מ' י"ז) ואח"כ בא „אמר ר' לוי [המאמר הובא בפנים]. בפסיקתא 77 ע"ב חסרות המלות: פתח ר' לוי. ועי' תנחומא אמור (ב' 14).

5) בימות המשיח. כאן הוא פרפרזה למלת „פעלכם".

עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה 1) שפעיתם לפני בסיני ואמרתם: כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע (שמות כ״ד ז׳). תועבה יבחר בכם. אותה תועבה שכתוב בה (שם ל״ב ח׳): עשו להם עגל מסכה, מאותה התועבה הביאו לפני קרבן, שנא׳: שור או כשב 2). –

לפרשת עמלק (דברים כ״ה י״ז), מתה׳ ט׳ ו׳. גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד. גערת גוים – זה עמלק, דכתיב (במדבר כ״ד כ׳): ראשית גוים עמלק, אבדת רשע – זה עשו הרשע, דכתיב (מלאכי א׳ ד׳): וקראו להם גבול רשעה... שמם מחית – תמחה את זכר עמלק 3). – לשמות י״ב ב׳, מויקרא כ׳ כ״ו 4). – לירמי׳ א׳ א׳, ממשלי י״ז ב׳. עבד משכיל – זה ירמיהו, ימשל בבן מביש – אלו ישראל, שביישו את עצמן לעבודה זרה, ובתוך אחים יחלק נחלה – עי׳ ירמיה ל״ז י״ב 5). – לאיכה, מישעי׳ ה׳ ח׳ 6). הוי מגיעי בית בבית... הגעתם חורבן ראשון לחורבן שני, מה חורבן ראשון ציון שדה תחרש (מיכה ג׳ י״ב), אף חורבן שני ציון שדה תחרש. עד אפס מקום – מי גרם למקום ליחרב? שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודה זרה. בתחלה היו עובדין אותו במטמוניות, הה״ד (יחזקאל ח׳ ט״ו): ויאמר אלי הראית בן אדם וגו׳, וכיון שלא מיחו בידם, חזרו להיות עושין אחר הדלת, שנא׳ (ישעי׳ נ״ז ח׳): ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. וכיון שלא מיחו בידם, חזרו להיות עושין על הגגות, שנא׳ (צפניה א׳ ה׳): ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים. וכיון שלא מיחו בידן, חזרו להיות עושין בגנות, שנאמר (ישעי׳ ס״ה ג׳): זובחים בגנות; וכיון שלא מיחו בידן, חזרו להיות עושין בראשי ההרים, שנא׳ (הושע ד׳ י״ג): על ראשי ההרים יזבחו וכו׳; וכיון שלא מיחו בידם, חזרו להיות עושין בשדות, דכתיב (שם י״ב י״ב): כגלים על תלמי שדי... וכיון שלא מיחו בידן, חזרו להיות עושין בראשי הדרכים, שנא׳ (יחזקאל ט״ז כ״ה): אל כל ראש דרך בנית רמתך; וכיון שלא

1) מאפע = פועה לי נופל על לשון.

2) עי׳ לעיל 36 הע׳ 4.

3) פסיקתא כ״ה ע״א, תנחומא כי תצא (ב׳ 9).

4) לעיל 32 הע׳ 1 נסמנו המקורות. התכן של הפתיחתא הוא המאמר שמובא שם ע״ד ההבדל בין ישראל לעמים. קודם לזה בא מאמרו של ר׳ חמא בר חנינא לויקרא כ׳ כ״ו (כ״א ח״ב 228 הע׳ 6).

5) פסיקתא 111 ע״ב, ר״י דסכנין בשמו.

6) איכה ר׳ פתיחתא כ״ב. לפני דרשתו של ר׳ לוי באו דרשות מר׳ יוחנן ומרשב״ל, לישעי׳ ה׳ ח׳ ט׳. ונשמטו במקומן. ויבואו להלן בסוף חלק זה.

מיחו בידן, חזרו להיות עושין ברחובות, שנא׳ (שם פסוק כ״ד): ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב; וכיון שלא מיחו בידן, חזרו להיות עושין בעירות, שנא׳ (ירמי׳ ב׳ כ״ח): כי מספר עריך היו אלהיך. וכיון שלא מיחו בידן, חזרו להיות עושין בחצות, שנא׳ (שם י״א י״ג): ומספר חצות ירושלים שמתם מזבחות לבשת. עד אימתי? עד שהכניסוה לבית קדשי הקדשים, שנא׳ (יחזקאל ח׳ ה׳): סמל הקנאה הזה בביאה. — לאיכה, מקהלת י״ב א׳ — ז׳ 1). וזכור את בוראיך בימי בחורותיך. אמר שלמה לישראל: זכרו את בוראכם עד שבחורותיכם קיימות, עד שברית כהונה קיימת, שנא׳ (ש״א ב׳ כ״ח): ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן; עד שברית לויה קיימת, שנא׳ (דברים י״ח ה׳): כי בו בחר ה׳ אלהיך מכל שבטיך; עד שברית מלכות בית דוד קיימת, שנא׳ (תה׳ ע״ח ע׳): ויבחר בדוד עבדו; עד שברית ירושלים קיימת, שנא׳ (מ״א י״א ל״ב): העיר אשר בחרתי בה; עד שברית בית המקדש קיימת, שנא׳ (דהי״ב ז׳ ט״ו); ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה; עד שאת קיימת, שנא׳ (דברים ז׳ ו׳): כי בך בחר ה׳ אלהיך 2). עד שלא יבואו ימי הרעה — אלו ימי הגלות; והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ — לא טובה ולא רעה 3); עד אשר לא תחשך השמש — למלכות בית דוד, דכתיב ביה (תה׳ פ״ט ל״ז): וכסאו כשמש נגדי; והאור — זה התורה, שכתוב בה (משלי ו׳ כ״ג): ותורה אור; והירח — זו סנהדרין, דתניא: הסנהדרין היה כחצי גרן עגולה; והכוכבים — אלו הרבנים 4), דכתיב (דניאל י״ב ג׳): ומצדיקי הרבים ככוכבים. ושבו העבים אחרי הגשם — את מוצא שכל הנבואות הקשות והרעות שנתנבא ירמיהו לא באו עליהם אלא לאחר חורבן בית המקדש. ביום שיזועו שומרי הבית — אלו משמרות כהונה ולויה; והתעוותו אנשי החיל — אלו הכהנים. (א״ר אבא בר כהנא: עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד, שנא׳ (במד׳ ח׳ כ״א): וינף אהרן אותם תנופה לפני ה׳. א״ר חנינא: המוראה הזו דבר קל הוא, והיה הכהן זורקה על הכבש שלשים ושתים אמה לאחורי ידיו). ובטלו הטוחנות — אלו משניות גדולות, כגון משנתו של ר׳ עקיבא ומשנתו

1) איכה ר׳ פתיחתא כ״ג. בקהלת ר׳ לאותו פסוק ריב״ל פתר קרא במקדש עי׳ לעיל 99 הע׳ 3

2) זהו המקור למאמרו של ר׳ לוי במדבר ר׳ ג׳ (2) ששה הם שנבחרו: כהנה לויה, ישראל, מלכות בית דוד, ירושלים, בית המקדש. ולכ״א ראיה מהכתוב.

3) לפי קהלת ר׳: שזכות האבות בטלה.

4) בקה״ר: תלמידי חכמים.

של ר׳ אושעיא ומשנתו של בר קפרא 1). כי מעטו–זה התלמוד, שהוא כלול בהן. וחשכו הרואות, את מוצא כשגלו ישראל לבין אוה״ע לא היה אחד מהם יכול לזכור את תלמודו 2); וסגרו דלתים בשוק – אלו דלתות נחושתא בת אלנתן (מ״ב כ״ד ח׳), שהיו פתוחות לרוחה; בשפל קול הטחנה – ע״י שלא נתעסקו בדברי תורה... ויקום לקול הצפור – זה נבוכדנצר הרשע 3). וישחו כל בנות השיר – שעלה וביטל את השיר מבית המשתה, הה״ד (ישעי׳ כ״ד ט׳): בשיר לא ישתו יין. גם מגבוה ייראו – מגבהו של מלך המלכים נתירא 4) *). וחתחתים בדרך 5)... וינאץ השקד, זו נבואתו של ירמיהו, שנא׳ (ירמי׳ א׳ י״א): מקל שקד אני רואה 6). ויסתבל החגב, זה צלמו של נבוכדנצר 7). ותפר האביונה – זו זכות אבות 8). כי הולך האדם אל בית עולמו – מבבל היו (אברהם מאור כשדים) ולבבל חזרו. וסבבו בשוק הסופדים – זו גלות יכניה. את מוצא בשעה שגלתה גלותו של צדקיהו, יצאת גלות יכניה לקראתם, והיו מכוסים שקים מבפנים ולבנים מבחוץ, והיו משאלין איליין לאילין: מה אבא עביד? מה אימא עבידא? מה אחא עביד? ואמרון לון: קטילון אינון (נהרגו), והוה מספיד בחדא ידיה ומקלס בחדא ידיה, לקיים מה שנא׳ (יחזקאל כ״ד כ״ג): ולא תספדו ולא תבכו (שהיו יראים להראות סימני אבל). עד אשר לא ירתק חבל הכסף – זה שלשלת היוחסין; ותרוץ גלת הזהב – אלו דברי תורה, שנא׳ (תה׳ י״ט י״א): הנחמדים מזהב; ותשבר כד

1) בקה״ר משנת ר׳ חייא. עי׳ לעיל 20 הע׳ 2 מה שנאמר כאן ע״ד התלמוד עי׳ J. Lewy Interpretation des I Absch. des palâst. Talmud. Traktat Nesikin Breslauer Jahresbericht 1895 S. 19 An. 3.

2) כאן הובא מאמרו של ר׳ שמואל בר נחמן (כ״א ח״ב 227 הע׳ 3) במובן טחינה בא גם הפעל הארמי על למוד התורה „גרס״, עי׳ לוי ח״א 361 ע״ב.

3) כאן בא במדרש המאמר שהובא כבר לעיל 59 הע׳ 5.

4) שלא יגיע לי כמו שהגיע לסנחריב.

5) כאן באה מחלקת בין ר׳ אבא בר כהנא שמבאר „חתית של דרך נפלה עליו״ ובין ר׳ לוי שאמר התווה תוואים בדרך (כך הוא בקהלת רבה ובויק״ר. באיכה ר׳ „מחבי חבאים״) הכונה היא לנבואת האוּרקל כמו שמבאר ר׳ לוי כאן במדרש (עי׳ לעיל 59 הע׳ 5 וע׳ 84 הע׳ 1).

6) ע״ז בא מאמר ר״א: מה השקד הזה משעה שיניץ עד שהוא גומר פירותיו כ״א יום, כך כל הגזרה לא היתה אלא מי״ב בתמוז עד ט׳ באב.

7) כאן באו איזה מאמרים ע״ד הצלם. עי׳ לעיל 56 הע׳ 3. ובכ״א ח״ב 65 הע׳ 7.

8) דריש אביונה מל׳ אב.

*) לפי גירסא אחרת: מגבהו של עולם נתירא.

על המבוע, תרין אמורין: חד אמר: כדו של ברוך על מבועו של ירמיה, וחד אמר כדו של ירמיה על מבעו של ברוך, הה"ד (ירמי' ל"ו י"ח): מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. ונרץ הגלגל אל הבור – מבבל היו ולבבל חזרו, מבבל היו, שנא' (בר' י"ב א'): לך לך מארצך, ולבבל חזרו – ועמא הגלי לבבל: וישב העפר על הארץ כשהיה – מבבל היו ולבבל חזרו, והרוח תשוב אל האלהים – זו רוח הקדש. את מוצא, כיון שראה ירמיה ירושלים חרבה ובית המקדש שנשרף, וישראל שגלו, ורוח הקדש שנסתלקה לה, התחיל מקונן איכה 1).

– לראש השנה (ויקרא כ"ג כ"ד), מתה' ס"ב י'. אך הבל בני אדם כזב בני איש. בנוהג שבעולם, הבריות אומרים: פלוני ישא פלונית, אך הבל בני אדם, פלונית תשא פלוני, כזב בני איש; במאזנים לעלות המה מהבל יחד – עד שהן עשויין הבל ממעי אמותיהן הם יחד (כלו': כבר נגזר מלמעלה זווגם) 2).

– לאסתר א' א', מבמדבר ל"ג נ"ה. ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם וכו'. מדבר בשאול, בשעה שאמר לו שמואל (ש"א ט"ו ג'): לך והכיתה את עמלק, א"ל: אזלת זכאה ואיתית חייבא וחסת עילוי (הלכת זכאי ובאת חייב, כי חסת עליו), שנא' (שם פסוק ט'): ויחמול שאול והעם על אגג, והא צמחה קיימא מיניה (ממנו יצא צמח), שהוא עושה לכם דברים קשים, ואי זה? זה המן, שאמר להשמיד, להרג ולאבד 3). – מצינו בתורה בנביאים ובכתובים, שאין הקב"ה חפץ בקילוסו של אדם רשע. מן התורה: (ויקרא י"ג מ"ה): ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא. מן הנביאים (מ"ב ח' ה'): ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את בנה והנה האשה אשר החיה את בנה צועקת אל המלך וכו' (שלא יתפרסם שבחו של הקב"ה ע"י גיחזי הרשע, אלא ע"י האשה בעצמה). בכתובים מנין, שנא' (תה' נ' ט"ז): ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי 4). – אברהם חידש זקנה,

---

1) בקה"ר „התחיל עליהם בהבל הבלים".

2) פסיקתא 153 ע"ב, ויק"ר כ"ט, פסיק' ר' פ"מ ר' חייא בר מריא בשמו (ע' הערת בובר). קודם לזה יש באור אחר, אבל הוא אינו של ר' לוי. בבמדבר ר' ט"ז (23) מובא מאמרו של ר' חייא בשם ר' לוי: כל הבלים שישראל עושין כל ימות השנה מוחל להם הקב"ה במזל מאזנים. כאן כנראה נשתרבב הבאור ל„בני אדם", שבזכות אברהם האדם הגדול בענקים הקב"ה מוחל עוונותיהם של ישראל (עי' לעיל ריש ע' 79).

3) אסתר ר' בפתיחתא. בבבלי מגילה י"א רק ברמז.

4) ויק"ר ט"ז (4). השוה לעיל 8 הע' 2.

יצחק הידש יסורין, יעקב חידש חולה, חזקיהו חידש חולה שנתרפא. אמר לו: העמדת אותו עד יום מותו! אלא מתוך שאדם חולה ועומד, חולה ועומד הוא עושה תשובה, אמר לו הקב״ה: חייך דבר טוב תבעת, וממך אני מתחיל, הה״ד (ישעי׳ ל״ח ט׳): מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו 1). — שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ואיוב. אברהם (בר׳ י״ח כ״ה): חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע; איוב אמר (ט׳ כ״ב): אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה. אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה. אברהם אמר בישולה, איוב אמר פגה 2). — אמר לו הקב״ה ליהודה: אתה הצלת לי שלש נפשות משריפה (תמר והתאומים שבה) ואחד מן הבור (יוסף), חייך, כך אני עושה לבניך, שלשה אני מציל מתוך כבשן האש (חנניה מישאל ועזריה) ואחד (דניאל) מגוב האריות. — אמר לו הקב״ה למשה: אתה אמרת (דברים ד׳ ל״ט): וידעת היום והשבות אל לבך כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, חייך, שאני כותב עליך (דברים ל״ד י׳): ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. — אמר לה הקב״ה לרחב: אַתְּ העידות (יהושע ב׳ י״א): כי ה׳ אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, מה שלא ראית בעיניך, חייך, אני מעמיד ממך נביא (יחזקאל), שיראה מה שלא ראו שאר הנביאים (יחזק׳ א׳). — אמר הקב״ה לחנה: לפניך לא היה איש שקראו להקב״ה צבאות (ש״א א׳ י״א), חייך, שבנך מתחיל נבואתו בלשון זה (שם ט״ו ב׳). — אמר הקב״ה למשה: אתה אמרת (שמות י״ח ט״ו): כי יבוא אלי העם לדרש אלהים, מי שצריך לאש הוא מפיח בה, כך גם אתה תבוא אלי כשתצטרך לשאול דבר (במדבר ט׳ ח׳, כ״ז ה׳) 3). —

---

1) ב״ר ס״ה (9). הראיות מהכתובים צריך לקחת ממאמרו של ר׳ יהודה בר׳ סימון שקדם למאמרו של ר׳ לוי, והם: בראשית כ״ד א׳, כ״ז א׳, מ״ח א׳. הדרשה של ר׳ לוי ע״ד חזקיה היא שייכת על פי צורתה לדרשתו של ר׳ יהודה בר׳ סימון, שנזכרה לעיל. השוה המאמר הסתמי בב״מ פ״ז. סנהדרין ק״ז: ששם חסר יצחק ובמקום חזקיה בא אלישע (ממ״ב י״ג י״ד). בב״מ המאמר בא בקשר ע״פ תכנו עם מאמרו של ר׳ לוי שהובא לעיל 49 הע׳ 1.

2) ב״ר מ״ט (9), בתנחומא לבר׳ י״ח כ״ה: איוב בלעה פגה (כלו׳ בוסר), אברהם בלעה בישולה. בתנחומא ב׳ (וירא 7): איוב בלע פגה, אברהם אכלה בישולה. —

3) מדרש שמואל ט׳ בסוף. ר״י דסכנין בשמו. כל אחד מחמשת המאמרים מתחיל בשם האומר ומי שאמר בשמו. לפני המאמר החמישי בא מאמרו של ר׳ אבהו, שירמיהו היה מזרעה של רחב (עי׳ לעיל ח״א 122 הע׳ 1). שזהו אמנם שייך להמאמר השלישי. המאמר ע״ד חנה נמצא לבדו במדרש שמואל ב׳ (5). השוה לעיל

משה לא זן עיניו מן השכינה ונהנה מזיו השכינה. לא זן עיניו, דכתיב (שמות ג׳ ו׳): ויסתר משה פניו, כי ירא מהביט אל האלהים; ונהנה מן השכינה — מנין? דכתיב (שם ל״ד כ״ט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו 1). — נדב ואביהוא זינו עיניהם מן השכינה, כדכתיב (שמות כ״ד י׳): ויראו את אלהי ישראל, ולא נהנו מן השכינה מן הדא (במדבר ג׳ ד׳) וימת נדב ואביהוא לפני ה׳ 2). — [משה אמר] (דברים א׳ י״ז): והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו. א״ל הקב״ה למשה: אני מראה לך דבר שתלמידך יודע לשמעו, ואין אתה יכול לשמעו, הה״ד (במדבר כ״ז ה׳): ויקרב משה משפטן וכו׳. — אמר לו הקב״ה לשמואל: אתה קורא לעצמך רואה (ש״א ט׳ י״ט), אני מראך דבר שאין אתה רואה. אימתי הראהו? בשעה שאמר לו (ש״א ט״ז ו׳) מלא קרנך שמן... ויאמר ה׳ אל שמואל אל תבט אל מראהו 3). — את מוצא שתי פעמים כתיב בספר תהלים „מי יתן", אחד בספר ראשון (י״ד ז׳) ואחד בספר שני (נ״ג ז׳), ולמה? הרב אמר אחד, והתלמיד אמר אחד. הרב אמר אחד (דברים ה׳ כ״ו): מי יתן והיה לבבם וכו׳, והתלמיד אמר (במדבר י״א כ״ט): ומי יתן כל עם ה׳ נביאים. לא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימין בעולם הזה, אבל לעולם הבא שניהם מתקיימין, דברי הרב מנין? שנא׳ (יחזקאל ל״ו כ״ו): ונתתי לכם לב חדש, דברי התלמיד מנין? שנא׳ (יואל ג׳ א׳): והיה אחרי כן אשפך את רוחי על כל בשר 4). — איכה ישבה בדד. משל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין, אחד ראה אותה בשלותה, אחד ראה אותה בפחזותה, ואחד ראה אותה בניוולה. כך משה ראה את ישראל בכבודם ובשלותם ואמר (דברים א׳ י״ב): איכה אשא לבדי. ישעיה ראה אותם בפחזותם ואמר (ישעי׳ א׳ כ״א): איכה היתה לזונה. וירמיה ראה אותם בניוולם ואמר: איכה ישבה בדד 5). — קהלת ח׳ ח׳. ואין שלטון ביום המות. שתי חצוצרות שהיו בימי משה נגנזו. כתיב אחד אומר (במדבר י׳ ג׳): ותקעו

ח״א. 55 הע׳ 1 וכ״א ח״א 178 הע׳ 2. — המאמר הראשון נמצא בב״ר צ״ח (י׳), אג׳ בראשית פ״ב, ובסגנון אחר בשיטה חדשה לברכת יעקב, הוצאת אייזנשטיין 229 עמוד ב׳.

1) עי׳ לעיל סוף ע׳ 54.

2) פסיקתא 173 ע״א, ר״י דסכנין בשמו וכן בויק״ר י׳, תנחומא אחרי (ב׳ 7), לשמות ג׳ ו׳, עי׳ ר׳ יונתן כ״א ח״א (81 הע׳ 4), לשמות כ״ד י״א. עי׳ ר׳ הושעי׳ (שם 99 הע׳ 8).

3) מדרש שמואל ריש פי״ד, ר״י דסכנין בשמו. עי׳ ספרי דברים (§ 17);

4) שו״ט י״ד.

5) איכה ר׳ א׳ ריש א׳. בפסיקתא 121 ע״ב—סתם.

בהן ונועדו אליך, וכתוב אחד אומר (דברים ל"א כ"ח) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם, והחצוצרות היכן הם? אמור שכבר נגנזו בימי משה... משום ואין שלטון ביום המות 1). — קרוב לחמשים ושתים פעמים כתיב "והמלך דוד", כיון שנטה למות, כתיב (מ"א ב' א'): ויקרבו ימי דוד למות, משום ואין שלטון ביום המות 2). — שטן ופנינה לשם שמים נתכונו. שטן, כיון דחזיא להקב"ה דנטיה דעתיה בתר איוב, אמר: חס ושלום מינשי ליה לרחימותיה דאברהם (כיון שראה השטן שהקב"ה נוטה אחר איוב, אמר: אולי תשכח אהבתו לאברהם); פנינה, דכתיב (ש"א א' ו'): וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה (כלו': שתתפלל ברגש ואז תשמע תפלתה) 3). — סימן מסר הקב"ה לאברהם שכל מה שאירע לו, אירע לבניו. אברהם נבחר מכל בית אביו, אף ישראל נבחרו משבעים לשון, נאמר לאברהם (בר' י"ב א') לך לך, ונאמר לישראל (שמות ג' י"ז): אעלה אתכם וגו', נאמר לאברהם (בר' י"ב ג') ואברכה מברכיך, ואף לישראל (במדבר ו' כ"ד) יברכך ה', נאמר לאברהם (בר' י"ב ב') ואגדלה שמך, ואף בישראל (דברים ד' ח') ומי גוי גדול. אברהם נקרא יחיד, שנא' (יחזקאל ל"ג כ"ד): אחד היה אברהם, ואף ישראל (דהי"א י"ז כ"א): ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. מה אברהם, כיון שבא לארץ היה רעב בארץ, אף ישראל כיון שישבו בא"י היה רעב, והרעב כבד בארץ (בר' מ"ג א'); מה אברהם ע"י רעב ירד למצרים (בר' י"ב י'), אף ישראל, שנא' (שם מ"ב ג') וירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר; מה אברהם כיון שירד למצרים נתגרו בו המצרים, אף ישראל, שנא' (שמות א' י'): הבה נתחכמה לו; מה אברהם ניזדווגו לו ארבעה מלכים, אף ישראל עתידין האומות לעשות המוניה עליהם, שנא' (תה' ב' ב'): יתיצבו מלכי ארץ; מה אברהם יצא הקב"ה ונלחם מלחמותיהם, אף הקב"ה נלחם להם לישראל, שנא' (זכריה י"ד ג'): ויצא ה' ונלחם בגויים ההם 4). — א"ל הקב"ה [לאברהם]: אתה

---

1) קהלת ח' ח'. ר"י דסכנין בשמו.

2) קה"ר לאותו פסוק. בב"ר צ"ו (2) בא מתחילה המאמר ע"ד משה ואח"כ ע"ד דוד בהרחבת דברים ולבסוף מסיים (כנראה ג"כ מר' לוי): ואף יעקב כיון שנטה למות התחיל משפיל עצמו לפני יוסף. מה שהוא אומר קרוב לנ"ג פעם כונתו קרוב למספר הפסוקים שבמ"א א'. לולא זאת לא מובן למה הוא אומר קרוב לנ"ג אחרי שאין זה מספר עגול. ואמנם מהפסוק הראשון עד פסוק מ"ח נמצא נ"ב פעם "המלך דוד".

3) ב"ב ט"ז.

4) תנחומא ב' לך לך (12), ר"י דסכנין בשמו. בתנחומא לברי י"ד א' חסר "בשם ר' לוי". השוה ר' הושעי' כ"א ח"א 104.

נתת לו שבע כבשות (בר׳ כ״א כ״ח): חייך שארון הברית עושה אצלו שבעה חדשים, הה״ד (תה׳ ע״ח ס״א): ויתן לשבי עזו — זה ארון הברית, ותפארתו ביד צר (שם) — אלו בגדי כהונה גדולה, כמד״א (שמות כ״ח ב׳): ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. — א״ל הקב״ה: אתה נתת לו שבע כבשות (ב״ר כ״א כ״ח), חייך, שהן עתידין להרג מבניך שבעה צדיקים ואלו הן: שאול ושלשת בניו, ועלי וחפני ופנחס [ואית דאמרי: שמשון ולא עלי]. — א״ל הקב״ה: אתה נתת לו שבע כבשות, חייך שהם עתידים להחריב מבניך שבעה עולמות ואלו הן: אהל מועד, וגלגל, ושילה, ונוב, וגבעון, ובית עולמים שנים 1). — איוב ל״ו ז׳. לא יגרע מצדיק עינו — עיניהו, דוגמת דידיה, כאינש דאמר: עינוי דפיריא (כלו׳: דומה לפריו) 2). לאה תפסה פלך הודיה, ועמדו ממנו בעלי הודיה: יהודה (בר׳ ל״ו כ״ו) 3), דוד (תה׳ קי״ח א׳): הודו לה׳ וכו׳; דניאל (ו׳ י״א): לך אלה אבהתי מהודא וכו׳. רחל תפסה פלך שתיקה 4), ועמדו כל בניה בעלי מסטרין. בנימין — ישפה (כלומר: שמו חקוק על החשן על אבן ישפה) — יש פה: יודע במכירתו של יוסף ואינו מגיד. שאול (ש״א י׳ ט״ז): ואת דבר המלוכה לא הגיד לו; אסתר — (אסתר ב׳ י׳) אין אסתר מגדת וכו׳.

— שלשה דברים עשה משה והסכים הקב״ה על ידו, ואלו הן: 5) כתיב

---

1) פסיקתא 85 ע״א. שלשה מאמרים מיוחדים וכל אחד מתחיל: אר״י דסכנין בשם ר״ל. בב״ר נ״ד [שם נוסף עוד: א״ל הקב״ה אתה נתת לו שבע כבשות, חייך שאני משהה בשמחת בנך שבעה דורות, כלו׳ אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם ומשה — מ״כ] ובמדרש שמואל ריש י״ב — סתם.

2) ב״ר ע״א (ה). השוה לזה לעיל ח״א 205 הע׳ 2. במדרש שמואל נשתבשו המלות הארמיות של ר׳ לוי. ע״ד רחל יש בבבלי מגילה ע״א וב׳ בצורה אחרת בשם ר׳ חנינא, עי׳ לעיל ח״א 51 הע׳ 2. בתנחומא ויצא לל׳ כ״ב הכל סתם. באסתר ר׳ סוף פ״ו בא החלק ע״ד רחל סתם.

3) כך בב״ר. במדרש שמואל — „יודוך" (בר׳ מ״ט ח׳) וכן בתנחומא.

4) היא לא גלתה את סוד אביה (בר׳ כ״ט כ״ג). במקום תפסה פלך שתיקה שבבראשית רבה (בערוך ערך פלך — שתקנות) ותפסה פלך הודיה בא בתנחומא תפסה בשתיקה, תפסה בהודיה. הבטוי תפס פלך הוא מן תמך פלך, משלי ל״א י״ט. פלך כאן אינו „מלאכת יד" (לוי ח״ב 52 ע״ב), אלא הבטוי הוא אצל האשה שהאטריבוט שלה הוא הפלך (עי׳ אג׳ התנאים כ״א ח״א 75 הע׳ 5) לציין בזה את עצמיותה.

5) תנחומא סוף שופטים. בדברים ד׳, ה׳ קרוב לסוף אמר ר״י דסכנין בשם ר׳ לוי לאיוב כ״ב כ״ח: כל מה שגזר משה הסכים הקב״ה עמו. ולדוגמא הוא מביא

(שמות כ' ה'): פוקד עון אבות על בנים, ומשה אמר (דברים כ"ד ט"ז): לא יומתו אבות על בנים. ומנין שהסכים הקב"ה על ידו? שנא' (מ"ב י"ד ו'): ואת בני המכים לא המית ככתוב בתורת משה לא יומתו אבות על בנים וכו'. – והשניה, כששבר הלוחות [והקב"ה הסכים על ידו, שנא' (שמות ל"ד א'): אשר שברת 1)], ואחת בימי סיחון ועוג. א"ל הקב"ה והתגר בו מלחמה (דברים ב' כ"ד), סכור אמת המים שלו. ומשה לא עשה כן, שנא' (שם פסוק כ"ד) ואשלח מלאכים. א"ל הקב"ה: חייך, עשית כראוי שאני מסכים על ידך, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם (שם כ' י'): כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. – בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם 2): הקב"ה ברך את ישראל (ויקרא כ"ו ג' י"ג) בעשרים ושתים אותיות [מתחיל „אם" וגומר „קוממיות"] וקללן בשמונה (שם פסוק י"ד–מ"ג. מתחיל ב„ואם" ומסיים ב„נפשם"), ואלו משה רבנו ברכן בשמונה (דברים כ"ח א', – והיה – לעבדם) וקללן בעשרים ושתים (?) (שם פסוק ט"ו – ס"ח והיה – קונה 3).

– במדבר י"ז י"ז. מטה מטה. עלו בהם שני שבטים, שבט כהונה ושבט מלכות 4)] את מוצא שכל מה שכתוב בזה, כתוב בזה. בזה משיחה (ויקרא ח' י"ב) ובזה משיחה (ש"א ט"ז י"ג), בזה מטה (במדבר י"ז כ"ה) ובזה מטה (תה' ק"י ב'), בזה ברית מלח (במדבר י"ח י"ט) ובזה ברית מלח (דהי"ב י"ג ה') 5), בזה נזר (ויקרא כ"א י"א ובזה נזר (מ"ב י"א י"ב), בזה קריבה (שמות כ"ח א') ובזה קריבה (ירמי' ל' כ"א), בזה שלשלת יוחסין

רק את השני ואת השלישי. הקראי קירקיסאני (בתרגום הערבי) מביא ג"כ מעין אגדה זו: שלשה דברים למד הקב"ה ממשה. אחד מהשלשה דברים דומה לדבר השלישי שבכאן. עי' J. qu. Review VII, 698.

1) הדרשה העתיקה לזה: אשר שברת – יישר כחך ששברת עי' כ"א ח"ב 173 הע' 5; אג' התנאים כ"ב ח"ב 53 הע' 44.

2) ב"ב פ"ח: בוא וראה וכו' סגנון של התנאים הראשונים.

3) בתנחומא ראה קרוב לראש אומר ר' שמואל [בר נחמן]: מי שמביט בהן מוצא את הברכות יתרות על הקללות, שהברכות הן בויקרא כ"ו מא' ועד ת"ו (כמו אצל ר' לוי), והקללות (דברים כ"ח) מן וא"ו עד ה"א) בין וא"ו וה"א אין כלום.

4) ב"ר ע"א (5), חולק על ר' יצחק, עי' לעיל ח"א 246 הע' 5. הראיות מהכתובים לא נרשמו במדרש.

5) כאן מובא עוד: בזה פעם ובזה פעם – ואינו מובן. [ונראה, שעל לידת לוי אמרה לאה (בר' כ"ט ל"ד): „הפעם" ילוה וכו' ובלידת יהודה (שם פסוק ל"ה) נאמר ג"כ „הפעם אודה וכו' – המתרגם].

ובזה שלשלת יוחסין 1). בזה ציץ (שמות כ"ח ל"ו) ובזה ציץ (יציץ, תה׳ קל"ב י"ח) 2). – בשני מקומות פעלו ישראל עם הקב"ה: בסיני פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם, שנא׳ (תה׳ ע"ח ל"ו): ויפתוהו בפיהם וכו׳ ולבם לא נכון עמו, ובבבל פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם, שנא׳ (איכה ג׳ ל"ג): כי לא ענה מלבו, אף על פי כן ויגה בני איש – הביא עליהם איש, שנא׳ (אסתר ז׳ ו׳): איש צר ואויב המן הרע הזה, והגה את מכתן, אמר הקב"ה: יבוא פה שבסיני ויכפר על פה שבבבל ויבוא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני 3). –

נומוס וקילוסים (νόμος, κελευσις – מצוה ותורה) הוא, שכל המתגאה אינו נידון אלא באש, שנא׳ (ויקרא ו׳ ב׳): היא העולה על מוקדה (כלו׳: העולה=המתגאה, סופו להיות נדון „על מוקדה" – באש) 4). דור המבול ע"י שנתגאו ואמרו: מה שדי כי נעבדנו (איוב כ"א ט"ו) – לא נדונו אלא באש, שנא׳ (שם ו׳ י"ז) בעת יזרבו נצמתו... סדומיים על ידי שנתגאו ואמרו: נשכח את הרגל מבינינו, כמ"ד (איוב כ"ח ד׳): הנשכחים מני רגל, לא נידונו אלא באש, – וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בר׳ י"ט כ"ד); פרעה הרשע על ידי שנתגאה ואמר (שמות ה׳ ב׳): מי ה׳, אשר אשמע בקולו, לא נדון אלא באש, – ויהי ברד ואש מתלקחת (שם ט׳ כ"ד); סיסרא הרשע ע"י שנתגאה ולחץ את ישראל (שופטים ד׳ ג׳) 5), לא נדון אלא באש – הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא (שם ה׳ כ׳); סנחריב שנתגאה ואמר: מי בכל אלהי הארצות (ישעי׳ ל"ו כ׳, מ"ב י"ט כ"ז), לא נידון אלא באש, שנא׳: ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש (ישעי׳ י׳ ט"ז); נבוכדנצר על ידי שנתגאה ואמר: ומן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי (דניאל ג׳ ט"ו), לא נידון אלא באש. – קטיל המון שביבא די נורא (שם פסוק כ"ג) 6); מלכות הרשעה על ידי שהיא מחרפת ומגדפת ואומרת (תה׳ ע"ג ה׳): מי לי בשמים 7), אינה נידונית אלא באש – עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת

---

1) השוה לעיל סוף 102. הכונה היא למגלת היחש שבדהי"א ג׳ וה׳.

2) ואולי התכון לא לשמות כ"ח ל"ו, אלא לבמדבר י"ז כ"ג.

3) שהשיר ז׳ ח׳, איכה ר׳ ג׳ ל"ג [באיכה ר׳ המאמר שלם], ר׳ ברכיה בשמו.

4) ויק"ר סוף פ׳ ז׳. בתנחומא ריש צו (ב׳ 3) סתם: אמר הקב"ה מי שמעלה את עצמו סופו לילך באש. וכן בשו"ט פי"א (5).

5) על זה בא באורו של ר׳ יצחק, שהובא לעיל ח"א 214 הע׳ 3.

6) עי׳ לעיל ח"א 226 הע׳ 1.

7) בתנחומא הוא מביא הכתוב מעובדיה (פסוק ד׳), בשו"ט אינו מביא לזה כל פסוק.

אשא (דניאל ז׳ י״א) [אבל ישראל שהן נבזים ושפלים בעוה״ז אינן מתנחמין אלא באש, שנא׳ (זכריה ב׳ ט׳): ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב].— אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה, וממי אתה למד? מאיוב, שנא׳ (איוב א׳ י״ד): הבקר היו חורשות וכו׳. ואף במחלון וכליון היה כן, כי מתחלה מתו צאנם ובקרם וסוסיהם וחמוריהם וגמליהם, ואח״כ מת הוא, שנא׳ (רות א׳ ג׳): וימת אלימלך איש נעמי ואח״כ מתו שני בניו, שנא׳: וימותו גם שניהם (רות שם פסוק ה׳), וימותו שניהם אין כתיב כאן, אלא וימותו גם שניהם, שמתו בהמתם עמהם; ואף כן בנגעים הבאים על האדם, תחלה הוא מתחיל בביתו, אם חזר בו טעונין (האבנים הנגועות) חליצה, שנא׳ (ויקרא י״ד מ׳) וחלצו את האבנים, ואם לא חזר בו, טעונין נתיצה, שנא׳ (שם פסוק מ״ה): ונתץ את הבית, ואח״כ הוא מתחיל בבגדו, אם חזר בו טעונים קריעה, שנא׳ (ויקרא י״ג נ״ו): וקרע אותו מן הבגד, ואם לא חזר בו טעונים שרפה, שנא׳ (שם פסוק כ״ב): ושרף את הבגד, ואח״כ מתחיל בגופו, אם חזר בו מוטב, ואם לאו — בדד ישב מחוץ למחנה (שם י״ג מ״ו); וכן במצרים: בתחלה נגעה מדת הדין בממונם, שנאמר (תהלים ק״ה ל״ג): ויך גפנם ותאנתם, ואח״כ ויסגר לברד בעירם (שם ע״ח מ״ח), ואח״כ ויך כל בכור (שם שם נ״א) 1). — גדול שלום, שכל הברכות טובות ונחמות שהקב״ה מביאן על ישראל חותמין בשלום 2) בקריאת שמע — פורס סכת שלום, בתפלה — עושה שלום, בברכת כהנים — וישם לך שלום 3). ואין לי אלא בברכות, בקרבנות מנין? שנא׳ (ויקרא ז׳ י״א): זאת התורה לעולה וכו׳ ולזבח השלמים, אין לי אלא בכלל, בפרט מנין? זאת תורת העולה וכו׳ זאת תורת המנחה וכו׳, זאת תורת החטאת וכו׳, זאת תורת האשם וכו׳, זאת תורת זבח השלמים. ואין לי אלא בקרבנות יחיד, בקרבנות צבור מנין? ת״ל: אלה תעשו לה׳ במועדיכם (במדבר כ״ט ל״ט) ומסיים בשלמים, ואין לי אלא בעוה״ז, בעוה״ב מנין? הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעי׳ ס״ו י״ב).

---

1) פסיקתא ס״ה ע״ב, ויק״ר פי״ז (4), פסיקי ר׳ י״ז (88 ע״ב), רות ר׳ א׳ ה׳, ר׳ זכריה חתניה דר׳ לוי, ר׳ יהושע בן אבין ור׳ הונא בשמו.

2) ויק״ר סוף פ׳ ט׳, ר״י דסכנין ור׳ מני דשאב בשמו.

3) בתנחומא צו (ב׳ 10) אמר ר׳ לוי: גדול השלום שאין חותם בברכת הכהנים אלא שלום. [במ״ס דרך ארץ זוטא בפרק השלום מובאה רק ההתחלה מהמאמר הזה, ר״י דסכנין בשם ר׳ לוי].

ח.
משלים 1).

מהו „ארך אפים" – רחיק רגיז 2). למלך שהיו לו שני לגיונות 3) קשים. אמר המלך: אם הן דרים עמי במדינה, עכשיו בני המדינה מכעיסין אותי, והן עומדין עליהן ומכלין אותן, אלא הריני משלחן לדרך רחוקה, שאם הכעיסו אותי בני המדינה, עד שאני משלח אחריהם, בני המדינה מפייסין אותי, ואני מקבל פיוסן, כך אמר הקב"ה: אף וחמה מלאכי חבלה הן, הרי אני משלחן לדרך רחוקה, שאם מכעיסין אותי ישראל, עד שאני משלח אצלן ומביאן, ישראל עושין תשובה, ואני מקבל תשובתן, הה"ד (ישעי' י"ג ה'): באים מארץ מרחק ה' וכלי זעמו 3). – למלך שהיה מבקש ליקח אשה בת טובים ובת גנוסים, אמר... איני תובע בה, משאני עושה עמה כמה טובות ואח"כ אני תובע בה, ראה אותה ערומה, והלבישה – ואלבישך רקמה (יחזקאל ט"ז י'), בים העבירה (שמות י"ד כ"ט), שבאים באו עליה והצילה, אלו עמלקים 4).– למטרונה שהכניסה למלך שני הדסים 5) ואיבדה את אחת מהן, והיתה מצירה

---

1) עשרים וחמשה משלים הובאו לעיל 14 הע' 1; שם הע' 3, 4; 21 הע' 1, 2; 23 הע' 1, 5; 25 הע' 1; 27 הע' 3, 7; 29 הע' 3; 30 הע' 4, 5; 31 הע' 3; 35 הע' 3; 36 הע' 5; 37 הע' 5; 45 הע' 1; 51 הע' 1; 54 הע' 2; 59 הע' 4; 68 הע' 3; 70 הע' 2.

2) בשו"ט סוף פ"ו לגיונות רעים. לגיון קשה נמצא אצל ר' אלעזר, לעיל ח"א 50 הע' 1, ואצל ר' יהושע בן לוי כ"א ח"א 166 הע' 6.

3) בתרגום לארך אפים — מרחק רגז. אצל לוי רחק רגז.

3) ירו' תענית פ"ב (ס"ח ע"ב), פסיקתא 161 ע"ב; בשו"ט סתם (ארך אפים — מרחיק את האף) והמשל בצורה אחרת ואח"כ בא מאמרו של ברכיה בשם ר' לוי, „כך מלאך שהוא ממונה על האף רחוק הוא". וכן בשו"ט ה' (7) ג"כ מר' ברכיה בשם ר"ל, מתחיל את התֶזָה האחרון ואח"כ המשל.

4) פסיקתא 104 ע"ב, אז בא משלו של ר' אלעזר הדומה לזה, עי' לעיל ח"א 53 הע. 1.

5) ע"פ לוי ח"א 454 ע"א בסוף „הדסים" הוא שבוש, הוא מציין ערך דיוטריטון אבל שם (ח"א 393 ע"ב) לא הובא כלל המאמר שלנו. כנראה המשל הזה היה בעיניו כמו אותו שכתוב בשמו"ר כ"ז קרוב לסוף ועפי"ז חשב לתקן במקום הדסים כוסות, אך אין לזה כל יסוד. ההדסים הנותנים ריח טוב הם ציור יפה, בשביל הדבורים היפים שנאמרו בסיני „נעשה ונשמע", שע"ז כבר אמר ר' יהודה בר אלעאי (אג' התנ' ח"ב 145): נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני ואמרו וכו'.

עליו, א״ל המלך: שמרי את זה כאלו ששמרת את שניהן. כך כיון שעמדו ישראל על הר סיני, אמרו (שמות כ״ד ז׳): כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע, אבדו את „נעשה״, עשו להם את העגל, אמר הקב״ה: שמרו את „נשמע״ [ואני מעלה עליכם] כאלו שמרתם את שניהן 1). – משל למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה חוץ לפלטין, הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד; נמצא המלך עובר ורואה אותה. אמר לה: אקשית אפך (העזת פניך). אמרה ליה: אדוני המלך! כך יפה לי וכך נאה לי וכך ראוי לי, שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני. א״ל: אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך. אמרה לו: אם כן, למה נכנסת למבוי פלוני ולחצר פלוני ולמקום פלוני? לא בשביל אשה פלונית? ולא קבלה אותך. כך אמר הקב״ה לישראל: אקשיתון אפיכון. אמרו לפניו: רבש״ע! כך יפה לנו וכך נאה וכך הגון לנו, שלא קבלה אומה אחרת תורתך אלא אנו. אמר להם: אני הוא שפסלתי כל האומות בשבילכם. אמרו לו: אם כן למה החזרת תורתך על כל האומות ולא קבלוה 2). – משלי ח׳ ט״ו. בי מלכים ימלכו. משל לדוכס (dux=שר הצבא) שזרקו לו הלגיונות פורפירה 3). מה עושה? פינה ליפס 4) (עושה להם הנחה מהמסים) ושורף את השטר (חוב שהם חייבין לו), ומוציא הלגיונין, והיא (כלומר: העת ההיא) נקראת ראש למלכותו 5). כך לכ״ו דורות מלך הקב״ה במצרים, פינה ליפס,

---

1) פסיקתא 117 ע״ב. ואח״ז בא עוד המשך המאמר ע״ד הירידה אחר ירידה שבאה אחרי שלא קיימו גם נשמע*).

2) איכה ר׳ ג׳ א׳, ר״י דסכנין בשמו, על הכתוב אני הגבר – אנא הוא דיליפנא יסורין אני עלי מה דאני לך – דברים קשי ההבנה וכבר נתחבטו בזה המפרשים. המשל והנמשל יש להם, כנראה, כונה פולמוסית נגד הנצרות האומרת שה׳ הרחיק את ישראל ממנו מעת החרבן. אבל כנסת ישראל אינה פוסקת מקוות, כי הקב״ה ישיב אותה, כי ע״י קבלת התורה רכשה לה את הזכות להיות עם ה׳. הענין שהקב״ה חזר עם התורה על כל האומות היא השקפה אגדית עתיקה, ע׳ מכילתא שמות כ׳ ב׳ (67 ע״א), ספרי ח״ב, 343, ואת המסרת של התנאים הזו מביא גם ר׳ לוי בסוף מאמרו בשם–„תניא״. בילקוט איכה ג׳ בא אח״כ באור של ר״י דסכנין בשם ר״ל לאיוב, אבל יותר נכון הוא כמ״ש באיכה רבה שזהו מאמרו של ר׳ יהושע בן לוי (ע׳ כ״א ח״א 177 הע׳ 3).

3) לבטוי הזה השוה την βαδίλειον πορφυρον περιβαλ εἴν (ע׳ פירשט glossarium 186, b.

4) פינה ליפס, השוה גַּכַּם בייטרֶאגע ח״ב 167 בהערה.

5) הלשון מסוכסכת, אבל הכונה ברורה.

---

*) בדברים ר׳ פ״ג כמעט אותו הדבר בשם רבנן אמרי.

שנא׳ (שמות י״ד ח׳): ובני ישראל יוצאים ביד רמה 1). ושרף את השטר שנא׳ (שם י״ב מ׳): ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (אעפ״י שבאמת ישבו רק רד״ו שנה, השאר נמחל להם ונחשב כאלו ישבו), ומוציא לגיונין והיא נקראת ראש למלכותו (שם י״ב ב׳): החדש הזה לכם ראש חדשים לקיים מה שנאמר: בי מלכים ימלכו 2).

— משל למלך שהלך בנו לברבריאה, עמדו הברברים וקבלו אותו ועשו אותו מלך עליהם. שמע המלך ואמר: מה כבוד אני עושה לאלו, שגדלו בני והמליכו עליהם? אלא אני קורא שם אותה המדינה על שם בני. חזרו אחרי ימים וקללו בנו של מלך ושעבדו אותו. אמר המלך: אני עובר על מה שכיבדתי אותה; יוצא אני ועושה עמהם מלחמה ומציל את בני. כך ירד יוסף למצרים, וקבלו אותו ועשו אותו מלך עליהם, שנא׳ (בר׳ מ״ב ו׳): ויוסף הוא השליט על הארץ; כבדו את יעקב, שנא׳ (שם נ׳ ג׳): ויבכו אותו מצרים שבעים יום. אמר הקב״ה: ומה כבוד אני עושה למצרים? הריני קורא אותה בשמה של גן עדן, שנא׳ (בר׳ י״ג י׳): כגן ה׳ כארץ מצרים. כשחזרו ושעבדו בהם, אמר הקב״ה (שמות י״ב כ״ג): ועברתי בארץ מצרים (כלו׳: אני עובר על מה שאמרתי קודם). חוזר אני מאותו כבוד (שחשבתי לחלק לו) ואעשה אותה שממה, שנא׳ (יואל ד׳ י״ט): מצרים לשממה תהיה 3).

למלך שהיו לו תסבריות (כלו׳: אוצרות) ולא היה משגיח עליהם למנות. היה לו דיפלוֹמַטוֹרין διπλωμάτοριον=ארגז אחד של זהב קטן והיה בכל שעה נוטלו ומונה אותן כמה יש בו ומניחו... אמרו לו: מרי! מכל תסבוריות שיש לך אין אתה משגיח עליהם למנותם אלא לזה הקטן. אמר להם: כל אילו אינן שלי, יורדין לטמיון, של טמיון הם, אבל זה עמד לי בכמה צער עד שלא סיגלתי 4) אותו, לפיכך אינו נזקק לכל אילו, אלא לזה שסיגלתי. כך הקב״ה כמה אומות יש בעולם, כמה אוכלוסים של אומות! ואינו משגיח עליהם. א״ל: מרי, רבש״ע! כמה אומות יש בעולם ואין אתה משגיח עליהן למנותן, אלא בכל שעה ושעה „שאו את ראש בני ישראל״. א״ל

1) הפסוק הזה אין לו שום שייכות אלא פינה ליפס. יותר נכון היה להעמידו אחרי „מלך הקב״ה במצרים״. היד הרמה זהו אות להודיה ושבח, השוה מכילתא לשמות י״ד ח׳ (27 ע״ב).

2) שמו״ר ט״ו (13). כנראה הוא מבאר „בי מלכים ימלכו״ לא על התורה אלא על כנסת ישראל שעל ידו נעשה הקב״ה למלך.

3) שמות רבה י״ח (6). —

4) סיגלתי — פעל נגזר מהשם סגולה.

הקב"ה: כל אילו אוכלוסים שאתם רואים אותם אינם שלי, של טמיון הם ושל גיהנם הם, והיו עמים משרפות שיד (ישעי' ל"ג י"ב). אבל אלו ישראל, שאני מונה אותם בכל שעה, סגולתי הם, שנא' (שמות י"ט ה'): והייתם לי סגולה מכל העמים, וכמה סגולותיו של אדם חביבין עליו, כך הם חביבין עלי בצער שעמדו לי. בכמה יציאה עמדו לאל! או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד' ל"ד). אמר הקב"ה: הבן יקיר לי אפרים (ירמי' ל"א י"ט) – הבן שעמד לי ביוקר 1), לפיכך איני נזקק לכל האומות למנות אלא לישראל: כי תשא את ראש בני ישראל 2). – משל למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה אלמים, והיו משכימין ושואלין בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין (בהסרת הסודרים מעל ראשם, כמנהג יון ואדום – עפ"י הפירוש המיוחס לרש"י), אמר המלך: אלו היה פקחין – על אחת כמה וכמה!... הושיב בה המלך דיורין פקחין, עמדו והחזיקו בפלטין. אמרו: אין פלטין זה של מלך, שלנו הוא. אמר המלך תחזור פלטין לכמו שהיתה. כך מתחלת ברייתו של עולם לא היה קילוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים, ההייד (תה' צ"ג ד'): מקולות מים רבים אדירים משברי ים. ומה היו אומרין? אדיר במרום ה' 3). אמר הקב"ה: ומה אם אלו שאין להם לא פה, ולא אמירה ולא דיבור, והרי הן מקלסין אותי, כשנברא אדם על אחת כמה וכמה. עמד דור המבול ומרד בו, עמד דור אנוש ומרד בו, דור הפלגה ומרד בו. אמר הקב"ה: יפנו אלו ויעמדו ויבואו אותן [האלמים – המים], הה"ד (בר' ז' י"ב): ויהי הגשם על הארץ 4). – משל למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו וראה בלורין (Βωλαριον = אבן גדולה של שיש) מושלכת. אמר: מה נעשה בה?

---

1) המובן הזה של הפעל „עמד" (השוה בלשון התנ"ך קום, בר' כ"ג כ', ויקרא כ"ה ל') לא נרשם לא אצל לוי ולא אצל קאהוט.

2) פסיקתא ר' פ"י (36 ע"ב).

3) עי' שו"ט צ"ג ד'. מעשה באדריאנוס שרצה לעמוד על סופו של אוקיינוס וכו'. עוד ביקש לידע מה המים מקלסין להקב"ה. עשה תיבות של זכוכית ונתן בני אדם לתוכן ושלשלן לאוקיינוס ועלו ואמרו: כך שמענו לאוקיינוס מקלם להקב"ה: אדיר במרום ה'. הספור הזה שייך לאגדות האוקינוס המסופרות ע"ד השאלות שהציע אדריאנוס לר' אליעזר בן הורקנוס ולר' יהושע בן חנניה (אג' התנאים כ"א ח"א 97). –

4) ב"ר ריש ה', שם כ"ח קרוב לראש. בקשר עם באור הכתוב יִקָווּ המים (בר' א' ט') = יְקָוּו המים (יִקָוו ליום שבו אני אעשה את רצוני על ידם), ר' אבא בר כהנא בשמו. באיכה ר' א' י"ז רק הבאור יִקָוו = יְקָוּו נאמר בשם ר' לוי והמשל – ר' חני בשם ר' יצחק.

מהן אומרים: דימוסיות (קשוטים למרחצי הצבור), ומהם אומרים: פריבטאות (?). אמר המלך: אינדרטין אני עושה אותה (עמוד שבו צורת המלך קבועה), מי מעכב? [כך היה המאמר ע״ד בריאת האדם (בר׳ א׳ כ״ו): נעשה אדם, לא שנמלך עם מי שהוא, אלא שכך הביע את החלטתו] 1). — למלך שקבע אנדרולומוסיא (טביחה כללית) שלו במדינה 2), ונטל אוהבו וחבשו בבית האסורין, נתן ספרגוס (σφραγίς = חותם) שלו עליו, כך „ויסגר ה׳ בעדו" (בר׳ ז׳ ט״ז) 3). — לאחד שקבע מוניטין שלו בתוך אהלו 4) של מלך. אמר המלך: גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו. כך חם וכלב שמשו בתיבה. לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו 5). — למטרונה שאמר המלך: עברי לפני, ועברה לפניו ונתכרכמו פניה. אמרה: תאמר שנמצא בי פסלת? אמר המלך: אין בך פסלת, אלא צפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קימעא, העבירו אותה ובטל המום. כך אמר הקב״ה לאברהם אבינו: אין בך פסלת אלא הערלה הזאת, העבר אותה ובטל המום — התהלך לפני והיה תמים (בר׳ י״ז א׳) 6). — משל למדינה שהיו לה שני פטרונין (potroni = מגנים) אחד עירוני ואחד בן המדינה 7). וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן (כלו׳:

1) ב״ר ח׳ (8). מתחיל: לית הכא מלכו (כלו׳: אין בזה משום מועצה, נגד דעתו של ר׳ שמואל בר נחמן שאמר בשם ר׳ יונתן (ח״א 64 הע׳ 3); וכן גם נגד שאר הדעות הבאות לפרש את המלה „נעשה" (שם ב״ר ח׳) שאחת מהן (בנפשות של צדיקים נמלך) מיוחסת לר׳ לוי בעצמו כנראה היו שתי מסרות בדבר. ואולי ר׳ לוי בעצמו אמר שתי הדעות הללו בשני זמנים שונים.

2) המלה „שלו" מיותרת ונשתרבבה ע״י אי־הבנה. ע״ד המלה אנדרולומוסיא עי׳ כ״א ח״ב 324 הע׳ 5.

3) ב״ר ל״ב קרוב לסוף.

4) במקום „אהלו" בא על פי עדות כ״י (עי׳ Theodor, Monatschr. 39 Johrgang S. 10̈. ושל הערוך (ערך מניט, קהוט ח״ה 175) — אבלו. אבל יותר נכון — אבלי = αὐλή aula. הנוסח הרגיל „אהלי" — יותר נכון „אהלו") מוצא לו סמך במספר הרבים שנמצא בהרבה מקומות „אהליות", שקשה לומר שבכל מקום צריך לתקן „אבליות". המלונים לא רשמו עד הנה את המספר היחיד, כי חשבו שזהו „אהלו" העברית. פירשט (glossarium 38 ä) מציין נכון את השם „אהלי".

5) ב״ר ל״ו (7) בקשר עם מאמרו של ר׳ חייא בר אבא המיוסד על ברייתא ירו׳ תענית 64 ריש ע״ד, ב׳ סנהדרין ק״ח סוף ע״ב. השוה תנחומא נח ט׳ כ״ב). המשל של ר׳ לוי הוא רק נגד חם, לא נגד הכלב. ולפיכך צריך למחוק את המלות שבנמשל, שאין כנגדן במשל.

6) ב״ר מ״ו (4). השוה כ״א ח״א 94 הע׳ 5.

7) עי׳ לעיל 59 הע׳ 3.

לענשם), אמר המלך: אילו רודה אני אותן בפני המדינה, עכשיו הן אומרין: אלו היה עירוני היה כאן, היה מתקיים עלינו. ואילו היה בפני העירוני, עכשיו הן אומרין: אלו היה בן המדינה שם היה מתקיים עלינו; כך לפי שהיו סדומים מהם עובדים לחמה ומהם עובדים ללבנה, אמר הקב"ה: אם אני רודה אותן ביום, עכשיו הן אומרים: אלו היתה לבנה שם, היתה מקיימת עלינו; אם אני רודה אותן בלילה, עכשיו הן אומרין: אלו היתה החמה שם, היתה מתקיימת עלינו. אלא אנקם מהם בששה עשר בניסן [1]. בשעה שחמה ולבנה עומדת ברקיע, הה"ד (בר' י"ט כ"ג): השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה [4]. — לבן מלך שהיה חותר על אביו (כלו': באוצר אביו) ליטול לטרא של זהב. והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ (כך הקדים הקב"ה לעשות בקשתו של יצחק אבינו (בר' כ"ה כ"א), שכן בערביא קורין לחתירתא עתירתא [3]. —

משל למלך שבקש לעשות אפיטגמטא (ἐπιτάγματα=פקודה) חוץ מדעתו של אפרכוס (επαρχος=שר העיר). א"ל: עשה דבר פלוני, אמר לו כבר נעשית. שוב אמר לו: לך קרא לפלוני סוגקליטיקוס (δυγκλητικος=שר גדול) ויבוא עמך. עד שהוא הולך, עושה המלך מה שבקש, כך בקש הקב"ה ליתן עשרת הדברות. היה משה עומד מצדו. אמר הקב"ה: אני גילה (?) להם את הרקיע ואומר: אנכי ה' אלהיך, הם אומרים: מי אמר: הקב"ה או משה? אלא ירד משה ואח"כ אני אומר: אנכי ה' אלהיך. כך אמר הקב"ה למשה: לך אל העם וקדשתם (שמות י"ט י'). א"ל: כבר הקדשתי שנא' (שם כ"ג): כי אתה העדות בנו לאמר וכו'. א"ל: לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (שם כ"ד), עד שמשה יורד נגלה הקב"ה, שנא' (שם כ"ה) וירד משה אל העם מיד וידבר אלהים את כל הדברים וכו' [4]. — משל למלך שהיה לו בן בית נאמן, מצאו עומד (שכור) על פתח חנויות (שמוכרים שם יין), והתיז את ראשו בשתיקה, ומינה בן בית אחר תחתיו, ואין אנו יודעים מפני מה הרג את הראשון, אלא ממה שצוה את השני ואמר: לא תכנס בפתח חנויות, אנו יודעין שמתוך כך הרג את הראשון, כך: ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם (ויקרא י' ב'),

---

1) מהפסוק ג' ומצות אפה הוא לומר שהיום שלפני זה היה ט"ו בניסן (פסח).

2) ב"ר סוף נ'.

3) ב"ר ס"ג (5). ע"ד „שכן בערביא קורין לחתירתא עתירתא", עי' אני התני כ"ב ח"ב 96 העי' 41. עי' שם ח"ב 81 העי' 48. בלגנדה של ר' לוי המובאה למעלה 81 נאמר: וחתר לו הקב"ה חתירה.

4) שמו"ר ב"ח (3). —

ואין אנו יודעים מפני מה מתו, אלא ממה שמצוה את אהרן ואמר לו (שם פסוק ט׳) יין ושכר אל תשת, אנו יודעין מתוך כך שלא מתו אלא מפני היין 1).

— משל למלך שהיו לו שלשה בנים, ושפחה אחת משלו מגדלתן. כל זמן שהיה המלך שואל בשלום בניו, היה אומר: שאלו לי בשלום המגדלת, כך כל זמן שהקב״ה מזכיר אבות, מזכיר הארץ עמהם, הה״ד (ויקרא כ״ו מ״ב): וזכרתי את בריתי יעקב וגו׳ והארץ אזכר 2). — [ברכת כהנים נסמכה לחנכת המשכן]. למה הדבר דומה? למלך שקידש את בתו ועשה לה קדושין גדולים, ושלטה בהם עין רעה. עבר המלך להשיא את בתו. מה עשה? נתן לה קמיע. אמר לה: יהי הקמיע הזה עליך, כדי שלא ישלט בך עין רעה עוד. כך כשבא הקב״ה ליתן תורה לישראל בסיני, עשה להם פומבה גדולה, כמ״ש (שמות כ׳ י״ח): וכל העם רואים את הקולות, ולא היו אלא קידושין, כמה שנא׳ (שם י״ט י׳) לך אל העם וקדשתם. ושלטה בהם עין הרעה ונשתברו הלוחות, כמ״ש (שם ל״ב י״ט): וישבר אותם תחת ההר; לא עשה (?) אלא כיון שבאו ועשו את המשכן, נתן להם הקב״ה את הברכות תחלה, כדי שלא תשלט בהם עין רעה 3). — למלך שעשה סעודה, והיו לו שני שונאים וזימן אותם, ואמר לאותן המסובין: קבלו את אלו שונאי בסבר פנים יפות, וכן עשו. לאחר שאכלו ושתו, נטלו כלובין של ברזל והיו סותרין בפלטין של מלך, אמר להם המלך: לא די לכם שצויתי עליכם לכבד אתכם, אלא אתם סותרים בפלטין שלי, ולא תדעו כבוד שעשיתי לכם. הוציאם והוקיעם זה כנגד זה. וכן אתה מוצא אחר כל הרעות שעשו מצרים ואדום לישראל, צוה עליהם לא תתעב אדומי (והם באו והחריבו את בית המקדש), אמר הקב״ה הוקיעם זה כנגד זה, שנא׳ (יואל ד׳ י״ט): מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה 4).

— למלך שהיה לו כרם והקיפו גדר, והושיב בו כלב נשכן. אמר המלך: כל מי שיבוא ויפרץ גדר ינשכנו הכלב. ובא בנו של מלך, ופרץ הגדר ונשכו הכלב. כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו שעשה בתוך הכרם, הוא אומר לו: זכור אתה מה שעשה לך הכלב, כך כל זמן שהקב״ה

1) ויק״ר י״ב קרוב לראש. מארבע הטעמים שנתן ר׳ לוי במקום אחר למיתת נדב ואביהוא (לעיל ח״א 225 הע׳ 6) הראשון הוא: שנכנסו שתויי יין במקדש.

2) ויק״ר ל״ו (5).

3) פסיקתא ר׳ ה׳ (21 ע״ב), במדבר ר׳ י״ב (4), ר״י דסכנין בשמו. [נתינת הלוחות היו בבחינת אירוסין ומעשה המשכן היה בבחינת נשואין — הרד״ל].

4) פסיקתא זכור כ״ב ע״ב.

מבקש להזכיר חטאן של ישראל מה שעשו ברפידים שאמרו: היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז ז') 1), הוא אומר להם: זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כ"ה י"ז) 2).

מלך בשר ודם שיש לו מדינה, והוא משלח בני אדם גדולים לתוכה, שיהו נושאים משאם ועושים משפטם, מי צריך להיות זקוק למזונותיהם? לא בני המדינה? אבל הקב"ה לא עשה כן, אלא שלח למשה ולאהרן ולמרים, שנא': ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים (מיכה ו' ד'), ואעפי"כ בזכותן ישראל מתנהגין. המן בזכות משה, תדע לך כיון שנסתלק משה מה כתיב שם (יהושע ה' י"ב)? וישבת המן ממחרת; הענן בזכות אהרן, שכשנסתלק אהרן מה כתיב שם (במדבר כ"א ד')? ותקצר נפש העם בדרך, שהיתה השמש זורחת (נ"א: קופחת) עליהם, והבאר בזכות מרים, שנא' (שם כ' א', ב'): ותמת שם מרים ותקבר שם ולא היה מים לעדה 3). — משל לאוהבו של מלך קומס ורפוסא 4) (כלומר: שהיה שר החצר ושופט עליון), בקש לעשות סטרטיגוס (στρατηγός שר הצבא) והודיע לו. אמר לו: אחיך הוא. כך עשה הקב"ה למשה קומס, בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'), עשאו רפוסא, שנא' (שמות י"ח י"ג): וישב משה לשפט את העם, בקש לעשות כהן גדול הודיע לו. א"ל: אהרן אחיך הוא 5). — משל לבן מלכים שהיה פדגוגו נכנס אצלו ללמד סנגוריא על בנו, והיה מתיירא מן העומדים עליו שמא יפגעו בו. מה עשה המלך? הלבישו פורפורא שלו שיהו רואין אותו ומתייראין ממנו, כך אהרן היה נכנס בכל שעה (שנה) לבית קדשי הקדשים, ואילולא זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול להכנס. למה? שהיו מלאכי השרת שם. מה עשה לו הקב"ה? נתן לו מדמות לבושי הקדש, שנא' (שמות כ"ח

1) עי' מאמרו של ר' ברכיה בשם ר' לוי לתה' ע"ח י"ח, פסיקתא כ"ח ע"א. בתנחומא ריש יתרו ובתנחומא כ' תצא 15 האומר הוא רק ר' ברכיה.

2) פסיקתא 26 ע"ב, תנחומא כי תצא (כ' 12). קודם לזה הערתו ל„בדרך" (דברים כ"ה י"ז) עמלק בא כליסטים. בפסיקתא ר' פי"ב (52 ע"א) קצת בשנוי. (במקום כרם—פרדס) ור' ברכיה בעצמו האומר. — משל אחר דומה לזה לענין הזה עי' לקמן ע' 123.

3) תנחומא במדבר (כ' 2), במדבר ר' א' (2), ר' ברכיה בשמו. ע"ד המתנות שנתנו בזכותם של משה אהרן ומרים זה מיוסד על אגדת התנאים, עי' אג' התנאים כ"ב ח"א 78, הע' 29 ושם ח"ב 104 הע' 14.

4) קומס = Comes, רפוסא — לפ"ד צונץ (G. V. 258) נשתבש מן פרפוסיטא = praepusitus.

5) שמות ר' ל"ז (2).

מ׳): ולבני אהרן תעשה כתנות, כשם שכתוב (ישעי׳ נ״ט י״ז): וילבש צדקה כשריון וכו׳ 1). – משל, למה הדבר דומה? לאוהבו של מלך שהפקיד פקדון ביד המלך ומת, בא בנו מבקש את הפקדון. אמר לו המלך: לך והבא שני סטרטיליטין (στρατηλατοι=נותני פקודות) ושנים עשר בוליטין (βουλευται = יועצים) ועל ידיהן אני נותן לך את הפקדון, כך אמר הקב״ה, כשיצאו ישראל ממצרים אבותיכם הפקידו אצלי פקדון. מנין? שנא׳ (שמות ג׳ ט״ז): פקד פקדתי אתכם. אמר להן: יבואו שני סטרטיליטין ושנים עשר בוליטין, זה משה ואהרן ושנים עשר ראשי שבטים, שנא׳ (במדבר א׳ ג׳): אתה ואהרן ואתכם יהיו איש איש למטה 2). – למה הדבר דומה? למלך שאמר לשר הצבא שילך לחלק ללגיונות מליטרא ליטרא של זהב, הלך ונתן להן מחמשה חמשה זהובים. אמרו לו: המלך אמר לך שתתן לנו מליטרא ליטרא של זהב ונתת לנו מחמשה חמשה זהובים, אמר להן: זו משלי הן, כשיבוא המלך הוא יתן לכם משלו. כך אמרו לו ישראל: רבינו משה! הקב״ה לא נתן קצבה לברכותינו, ואתה אמרת „אלף פעמים״ (דברים א׳ י״א). אמר להם: מה שברכתי אתכם, משלי ברכתי, כשיבוא הקב״ה יברך אתכם כאשר דבר לכם3).

– לעבדו של מלך שעשה סעודה לחיילותיו וזימן כל לגיונותיו של מלך, ולרבו לא קרא. אמר לו המלך: הלואי השוית אותי ככל חיילותי, כך אמר הקב״ה: הלואי עשאוני בני ככרזימין שבא באחרונה, אלא „ולא אותי קראת יעקב״ (ישעי׳ מ״ג כ״ב) 4).

– משל למלך שבנה מדינה והדליק בה שני פנסין והיו כל אלו אוכלוסין קוראין לו אגוסטו. אמר המלך: כל מי שיבנה מדינה כזאת וידליק בה שני פנסין, כשם שהדלקתי, יקראו לו אגוסטו ואיני מקנא בו. כך הקב״ה

1) שמו״ר סוף ל״ח, ר״י דסכנין בשמו.

2) דברים ר׳ ג׳ (3) אחר משל דומה לזה מר׳ חייא בר אבא (לעיל ח״א 175 הע׳ 1).

3) דברים ר׳ א׳ (13). דומה לזה בספרי דברים (§ 11).

4) אסתר ר׳ א׳ ט׳, איכה ר׳ פתיחתא י׳ (שם האומר הוא ר׳ יודן), המשל מסיים במה שאמר לפני זה שם ר׳ יוסי בר חנינא (כ״א ח״ב 211 הע׳ 4), וכאן בנמשל של ר׳ לוי נשתרבבו בטעות איזה דברים שהם יפים במאמרו של ריב״ח: המלות „הלואי עשאוני בני ככרזימין הללו שבאים באחרונה״ אין להם כל מובן בנמשל של ר׳ לוי, וצ״ל במקום זה רק: „הלואי עשאוני בני כחיילותי״, והכונה היא אחרי שהם עובדים לכוכבים ומזלות הלואי שיעבדו גם אותי כאחד מהם. „ולא״ דורש ר׳ לוי כמו „וְלוּ״ (גם) אותי קראת יעקב.

עשה את השמים ונתן שם שני פנסין, שיהיו מאירין את העולם חמה ולבנה שנא' (בר' א' י"ז): ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. אמר הקב"ה: מי שיכול לעשות כשני מאורות הללו שיהו מאירין לעולם יהא שוה לי, שנא' (תה' פ"ט ז'): כי מי בשחק יערך לה' ידמה וכו'; אם יערך שני פנסין אלו ידמה לי, ואין יערך אלא אורה, שנא' (ויקרא כ"ד ד'): על המנורה הטהורה יערך 1).

— למלך שקידש מטרונה ואמר: מבקש אני לראותה; כיון שראה אותה, התחיל משבחה ומקלסה. הה"ד (שה"ש ז' ח'): זאת קומתך דמתה לתמר. גם היא אמרה: רוצה אני לראותו. כיון שראתה אותו, התחילה בקילוסים שקילסתו (שם ה' ט"ז): חכו ממתקים וכלו מחמדים 2).

— למלך שהיה לו בן. הוה מחי ליה, ואמר: חטאתי ונסכלתי. הוה מחי ליה עד דפשט עשר אצבעוי קדמוי. כך הקב"ה הוה מיסר לירושלים, והות אמרה: חטית, עד „פרשה ציון בידיה" (איכה א' י"ז) 3). — משל לגוליר (עבד מתפרץ) שקלל לבנו של מלך, אמר המלך: אם אני הורגו, הכל אומרים: גוליר הרג. עשה אותו טריכונוס (שופט הצבא) ואח"כ עשה אותו הגמון (ראש הצבא), ואחר כך התיז את ראשו. כך אמר הקב"ה: אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורש לבטל בנין בית המקדש, לא היה מי יודעו, אלא יתגדל ואח"כ יתלה, לפיכך (אסתר ג' א'): וישם את כסאו מעל כל השרים ואח"כ ויתלו את המן (שם ז' י'), הרי אויבי הקב"ה למפלתן הן מתגדלין, כמ"ש (איוב י"ב כ"ג): משגיא לגוים ויאבדם 4). — בשר ודם נותן אכסריה (ἐξορία = גלות), והקב"ה נותן אכסריה — וישלחו מן המחנה (במדבר ה' ב), בשר ודם חובש בבית האסורים, והקב"ה חובש בבית האסורים, שנא' (ויקרא י"ג ד'): והסגיר הכהן את הנגע; בשר ודם גוזר טירודא והקב"ה גוזר טירודא, (שם י"ג מ"ו) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו; בשר ודם נותן קטפרס (καταφορα = מלקות), והקב"ה נותן קטפרס — ארבעים יכנו (דברים כ"ה ג'); בשר ודם גובה קטדיקי (καταδικη = כפר ממון), והקב"ה גובה קטדיקי — וענשו אותו מאה כסף (דברים כ"ב י"ט); בשר ודם נותן דונטיבה (Donativa = מתנות),

---

1) תנחומא בחקתי (ב' 6). המאמר יש בו אולי מעין פולמוס נגד קיסרי רומא שדרשו לקראם בשם אלהים ולכבדם כאלהים.

2) שהש"ר סוף פ' ה'. ר' ברכיה בשמו. יחד עם מאמרו של רב כהנא.

3) איכה ר' א' י"ז.

4) אסתר ר' ריש ז' (השוה קבץ של בובר 66) במדרש אבא גוריון (יילינק 6, בובר 20) האומר הוא ר' יהושע בן לוי (= ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי).

והקב"ה נותן דונטיבה – הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז ד'); בשר ודם נותן פרוקופי (προκοπή = התרוממות במדרגת השלטון), והקב"ה נותן פרוקופי – שאו את ראש (במדבר א' ב'); בשר ודם נותן אנונס (annona = מזונות), והקב"ה נותן אנונס – עמר לגלגלת (שמות ט"ז ט"ז); בשר ודם מכה אדם ע"י עדים, והקב"ה מכה אותו ע"י עצמו – מחצתי ואני ארפא (דברים ל"ב ל"ט); בשר ודם מכה באיזמל ומרפא בטרייה. אבל הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא, שנא' (ירמי' ל' י"ז): וממכותיך ארפאך 1).

– לשואלת חומץ שנכנסה (כלו': אשה אחת שהיתה צריכה לשאול חומץ נכנסה) אצל אשתו של חַבָּר (איש שעסקו עם הנחשים והעקרבים). אמרה לה: מה בעלך עושה עמך? אמרה לה: כל טוב הוא עושה עמי, חוץ מחבית זו שהיא מלאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה. אמרה לה: כל קוזמיקון (κόσμιοι = קשוטים) שלו שם הוא, ומבקש לישא אשה אחרת וליתן אותם לה. מה עשתה? הושיטה ידה לתוכה, התחילו מנשכות אותה. כיון שבא בעלה, שמע קולה מצווחה, אמר לה: שמא באותה חבית נגעת? כך אמר הקב"ה לאדם הראשון: המן העץ אשר צויתיך וכו' (בר' ג' י"א) 2). – לאשה שאמרה לבעלה: ראיתי בחלום שאתה מגרשני. א"ל: ולמה לך בחלום? הא לך בעלילות (כלו': בהקיץ) [כך דור הפלגה אמרו: פן נפוץ על פני כל הארץ (בר' י"א ד'). אמר להם הקב"ה: את שאתם מפחדים אביא עליכם – ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ (שם פסוק ו'). דריש: וזה הַחִלָּם לעשות=וזה הַחֲלוֹם – לעשות] 3). – לאחד שהיה רכוב על הסוס ותינוק מֻשלך לפניו, הסוס רץ בא לדוש הנער. תפש אותו האיש והבלימו, עמד לו הסוס. התחילו הכל מקלסין את הסוס. אמר להם אותו האיש: אילולא אני שתפסתי אותו [ברסנו], היה חי? [כך אמרו: כשר היה אבימלך, שלא קירב אצל שרה. אמר להם הקב"ה: הוא היה מבקש, ואני לא הנחתיו ואני הוא שמשכתיו; אל תתן ה' מאויי רשע (תה' ק"מ ט')] 4). – לכהן שירד לגרן, נתן לו אחד כור של מעשר, ולא החזיק לו טובה, ואחד נתן לו קמץ של חולין, והחזיק לו טֵובה. א"ל: אדני הכהן! אני נתתי לך כור, וזה לֹא נתן לך אלא קמץ, ואתה מחזיק

1) ויקר' סוף פ' י"ח. ר"י דסכנין בשם ר' לוי. המאמר שבא כאן בסוף אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי.

2) ב"ר י"ט (10). עי' אגי התנאים כ"ב ח"א 24 –

3) ב"ר כ"נ קרוב לסוף.

4) פסיקתא ר' מ"ב (176 ע"ב) בב"ר נ"ב (7) האומר הוא ר' יצחק. ומבאר „מֵחֲטוֹא לִי" (בר' כ' ו') מחטיאך – היצר הרע שבך – לי, כלו': נכנע מפני.

לו טובה? א״ל את מחלקי נתת לי, אבל זה נותן לי משלו, לפיכך אני מחזיק לו טובה. כך לפי שהיו אמהות סגורות, שזו מעמידה שלשה וזו מעמידה שלשה, וכיון שילדה לאה בן רביעי, אמרה: הפעם אודה את ה׳ (בר׳ כ״ט ל״ה) 1). – משל של יעקב ושל עשו למה הוא דומה? לאדם שזימן את חברו והכיר בו שמבקש להורגו. אמר לו: טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך. אמר: ידע ליה מלכא! מסתפי ולא קטיל ליה (אמר: המלך מכיר אותו. פחד ולא הרגו) 2). – משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטין (רחוב), ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו, וראה חבילות, חבילות של קוצים, נכנסו למדינה. אמר: אנה יכנסו כל החבילות הללו? והיה שם פקח אחד. א״ל: מאלו אתה מתיירא? גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד משל בנך ואתה שורפם. כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו [בר׳ פל״ו] נתיירא. א״ל הקב״ה: מאלו אתה מתיירא? גץ אחד משלך וגץ אחד משל בנך ואתם שורפין אותם כולם, ההי״ד (עובדיה א׳ י״ח): והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו. [דריש סמוכין של אלופי עשו (בר׳ ל״ו) ל„אלה תולדות יעקב יוסף״ (שם ל״ז ב׳). 3).

– משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה. מה עשתה? עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה וכסת עליו סדין. אתון בעין ליה מן גבה. אמרה: כן תהא ההיא איתתא מנכשא מבשריה דדין ואכלה אם ידעה ביה (באו ושאלו אותה. אמרה: הלואי שתהא אשה זו חותכת מבשר הזה ואוכלת, אם ידעתי מהגדי) כך [היה נשבע יוסף] חֵי פרעה אם תצאו מִזֶה (בר׳ מ״ב ט״ו). [בשעה שהיה נשבע לשקר היה נשבע חי פרעה] 4).

– לאדם שהכניס יינו במרתף, נכנסו הגנבים ונטלו החבית והלכו להם ושתו אותו. ובא בעל היין ומצאו אותם שגנבו החבית. אמר להם: שתיתם היין, החזירו את החבית למקומה. כך משכם גנבו אחי יוסף אותו ומכרו אותו, וכשבא ליפטר מן העולם השביע אותם, אמר להם: בבקשה מכם אחי, משכם גנבתם אותי חי, החזירו את עצמותי לשכם, לכך נאמר (יהושע כ״ד ל״ב):

---

1) ב״ר ע״א, ר׳ ברכיה בשמו. ב״ר כ׳ בראש – סתם. בהרחבת דברים בתנחומא ויצא, בלא שם אומרו.

2) סוטה מ״א:

3) ב״ר פ״ד (5). תנחומא ריש וישב סתם ובקצור. ע״ד ציור הקוצים עי׳ לעיל סוף ע׳ 30, וע״ד דרשת הכתוב בעובדיה עי׳ כ״א ח״ב 29 הע׳ 6. –

4) ב״ר צ״א (ז׳).

ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם 1). למה היו בני ישראל דומין? לאחד שהיה לו בן והרכיבו על כתפו והיה מוליכו בשוק. והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו: קח לי זה, והוא לוקח לו, פעם ראשונה, ופעם שניה ופעם שלישית. ראה הבן אדם אחד: א"ל: ראית את אבי? א"ל [אביו]: שוטה! אתה רוכב על כתפי, וכל מה שאתה מבקש אני לוקח לך, ואתה אומר לזה: ראית את אבי? מה עשה אביו? השליכו מעל כתפו, בא כלב ונשכו. כך כשיצאו ישראל ממצרים, הקיפן הקב"ה בשבעה ענני הכבוד, שנא' (דברים ל"ב י') יסבבנהו יבוננהו; בקשו מן – נתן להם, שליו – נתן להם; כיון שנתן להם כל צרכיהם, התחילו מהרהרין ואומרין: היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז ז'). אמר הקב"ה: הרהרתם עלי, חייכם שאני מודיע לכם, הרי הכלב בא ונושך אתכם. ואי זה? זה עמלק, שנא' (שמות י"ז ח'): ויבוא עמלק וילחם עם ישראל 2). –

משל לישראל וכהן שנכפו (לקו במחלת הנכפה), נמסר להן רופא מומחה, והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן. א"ל הכהן: מפני מה אתה מצוה את ישראל ואתה מניחני? אמר לו: זה ישראל הוא, ודרכו להלך בין הקברות, אבל אתה כהן, ואין דרכך להלך בין הקברות, לפיכך אני מצוה את ישראל ומניחך. כך העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם, אמירה אחת דייה להם, שנא' (דניאל ד' י"ד): בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא, אבל התחתונים שיש בהם יצר הרע הלואי לשתי אמירות יעמדו, הה"ד (ויקרא כ"א א'): ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם 3). – לאשה מעוברת שנחבשה בבית האסורים, ילדה שם בן, גדל אותו הילד, עבר המלך לפני בית האסורין, התחיל אותו הילד לצווח: אדוני המלך! למה אני חבוש בבית האסורים? אמר לו המלך: בחטייה של אמך את נתון כאן: כך

---

1) שמות ר' סוף כ'. בב"ר פ"ה (3) סתם וכן בדברים ר' ח' (4). עי' ג"כ כ"א ח"ב 243 הע' 5, ואג' התנאים כ"ב ח"ב 17 הע' 33.

2) פסיקתא כ"א ע"ב. בשמו"ר כ"ו קרוב לראש סתם ובקצור. בפסיקתא ר' פי"ג האומר הוא ר' ברכיה. השוה לעיל 118 המשל: הכרם והכלב.

3) ויק"ר כ"ו (5), ר' ברכיה בשמו. היסוד לזה היא האמונה שלחולי הנכפה מזיקה ההליכה בין הקברות. אניקדוטה אחת הנוגעת לרפואה מוסר ר"י דסכנין בשם ר' לוי בשהש"ר ד' ה', שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריא אחת מקררת ואחת מרתחת. מעשה ששלחו הרופאים והביאו מהן ועשו אותן תריאקה ובה היו מרפאין. הרד"ל מתקן לנכון במקום „כהנים" – חכנים, כלומר: נחשים כאלה, שאחת היתה בעלת ליח קריר והשניה – חמים (לפי המושג של הפיזיאולוגיה העתיקה).

אמר משה: רבש״ע! ל״ו כריתות הן, שאם יעבור אדם על אחת מהן חייב מיתה, שמא עברתי על אחת מהן? למה אתה גוזר עלי מיתה? א״ל: בחטייו של אדם הראשון אתה מת, שהביא מיתה לעולם. – „הן״ (דברים ל״א י״ד), מהו הן? בעון אותו שכתוב בו הן, שנא׳ (בר׳ ג׳ כ״ב): הן האדם היה כאחד ממנו 1). – למה הדבר דומה? לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה. אמר: אם אומר אני: האירו לי שאקבץ מעותי (פרוטות של נחשת), אין בריה משגחת עלי. מה עשה? נטל זהוב אחד והשליך בתוכן, והתחיל צווח ואומר: האירו לי, זהוב אחד היה לי ונפל ממני כאן, והאירו לו. מה עשה? משנטל את הזהוב, אמר: בחייכם! המתינו לי שאלקט את המעות, וליקטן, בזכות הזהוב נתלקטו המעות; כך א״ל הקב״ה למשה: אם נקבר אתה אצלם במדבר, הן באים בזכותך, ואתה בא בראשם, שנא׳ (דברים ל״ג כ״א): וירא ראשית לו וכו׳ ויתא ראשי עם 2). – למה הדבר דומה? לעבד שאמר לו רבו: הרי מונייק (שלשלת) של זהב (אם תעשה מצותי), ואם לאו – הרי כבלים של ברזל, כך אמר הקב״ה לישראל: אם עשיתם רצוני הרי הטוב והברכה, ואם לאו – הרי הקללה. כמ״ש (ישעי׳ א׳ י״ט): אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם וכו׳ 3). – לאחד שאיבד את בנו והלך לתובעו בין הקברות, פיקח אחד שראה אותו, אמר לו: בנך שאיבדת חי או מת? אמר לו: חי! א״ל: שוטה שבעולם! דרכן של מתים להיות נתבעין אצל חיים, שמא חיים אצל מתים? בכל מקום חיים עושין צרכי מתים, שמא המתים עושין צרכי חיים? כך אלהינו חי וקיים לעולם... אבל אלהי אומות העולם מתים הן, שנא׳ (תה׳ קט״ו ה׳): פה להם ולא ידברו וכו׳ [ואיך אפשר לבקש אלהים חיים בין אלילים מתים?] 4). – לאחד שהדליקו לו

1) דברים ר׳ ט׳ (8). השוה הברייתא בב״ב י״ז. שבת נ״ה.

2) דברים ר׳ ב׳ (9). בשמו״ר ב׳ (4), לשמות ג׳ א׳, א״ר לוי: א״ל הקב״ה למשה: סימן זה לך – במדבר אתה מניחן, ומן המדבר אתה עתיד להחזירן לע״ל. ומביא ראיה ע״ז מהושע ב׳ ט״ז.

3) דברים ר׳ ד׳ (2), השוה את המשל שנאמר סתם בפסיקתא ר׳ סוף כ״ט (138 ע״א).

4) ויק״ר ו׳ קרוב לסוף: משל דומה לזה של ר׳ לוי יש בשמו״ר ה׳ (14) תנחומא וארא (ב׳ 2): לכהן שהיה לו עבד שוטה, יצא הכהן חוץ למדינה, הלך העבד לבקשו בבית הקברות. התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם: לא ראיתם בכאן רבי? אמרו לו: רבך לא כהן הוא? א״ל: הן. א״ל: שוטה, מי ראה כהן בבית הקברות? כך אמרו משה ואהרן לפ״עה (שחפש בספרים בין שמות אליליו שמו של הקב״ה): אלו שאתה אומר מתים הם, אבל אלהינו הוא אלהים חיים.

את הנר להיות נאות לאורו, ונפל על בגדו ושרפו, כך אין אדם מוליד אלא לכבודו (שבניו יכבדוהו) והם מקללים אותו, ועל זה אמר הכתוב (משלי כ׳ כ׳): מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך 1).

למה הדבר דומה? למי שאמר לחברו: השאילני זהוב אחד. אמר לו: איני מכיר חשבונך (כלו׳: איני יודע אם נאמן אתה לשלם). אמר לו: בדוק אותי. נתן לו ופרע לו מיד. א״ל: אפילו צריך אתה עד עשרים עד שלשים זהובים טול לך. אמר: מי גרם לך ליטול כל מה שאת מבקש, שעשית לי חשבון טוב. כך האדם הזה כשנבדק ומפריש מעשרותיו כראוי, מרחיבין לו את גבולו. הוי: לפי מתנתך מרחיבין לך 2). — משל לקָוָץ (בעל קווצות) וקֵרֵחַ שהיו עומדין על שפת הגרן, ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו. עלה המוץ בקרח, ונתן ידו על ראשו והעבירו. כך עשו הרשע מתלכלך בעוונות כל ימות השנה, ואין לו במה יכפר. אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה, ובא יום הכפורים ויש לו במה לכפר, שנא׳ (ויקרא ט״ז ל׳): כי ביום הזה יכפר וגו׳ 3). —

משל לתלמידו של יוצר שגנב ביצת יוצרים, ועמד רבו על גנבתו. מה עשה? עמד ועשאו כלי ותלה בפניו; וכל כך למה? להודיע שעמד רבו על גנבתו. [כך] אמר הקב״ה: הרני צר כל קטורין (קשרים, כלו׳ רשמי פניו) שלו (של הממזר) בדמותו (של הנואף) בשביל לפרסמו 4).

ר׳ לוי אמר תלת (כלו׳: שלשה דברים בנוגע ליצירת האדם): א. בנוהג שבעולם, מפקיד אדם אצל חברו ארנקי של כסף בחשאי, ומחזיר לו ליטרא של זהב בפרהסיא — אינו מחזיק לו טובה? כך הקב״ה, מפקידין לו הבריות טפה של לכלוכית בחשאי, והקב״ה מחזיר להם נפשות משובחות שלמות בפרהסיא ואין זה שבח? הוי: אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק (איוב ל״ו ג׳). ב. בנוהג שבעולם, אדם חבוש בבית האסורין ואין כל בריה משגחת עליו, בא אחד והדליק לו שם נר, אינו מחזיק לו טובה? כך הקב״ה, הולד שרוי במעי אמו, ומאיר לו שם נר. הוא שאיוב אמר (שם כ״ט ג׳): בהלו נרו עלי ראשי. אין זה שבח? הוי — ולפועלי אתן צדק. — ג. בנוהג

---

1) מדרש שמואל ריש ז׳ יחד עם עוד משל דומה לזה מר׳ יהודה בר נחמן.

2) דברים ר׳ ד׳ (10).

3) ב״ר ס״ה (15).

4) ויק״ר כ״ג קרוב לסוף. פסיקתא ר׳ ריש כ״ד (125 ע״א) בקשר עם מאמרו של רשב״ל (כ״א ח״ב 147 הע׳ 1).

שבעולם, אדם חבוש בבית האסורין, ואין כל בריה משגחת עליו. בא אחד והתירו והוציאו משם, אינו מחזיק לו טובה? כך הולד שרוי במעי אמו, ובא הקב״ה והתירו והוציאו משם, [אין זה שבח? הוי ולפועלי אתן צדק] 1). –

משל לשור שהיו עסקיו רעים. עמד צייר וצר איקונין של ארי באבוסו, כדי שיהא מביט ומתיירא, כך נמשל שמעון כשור ויהודה כאריה, לפיכך טופלו ליהודה [דכתיב: וזאת ליהודה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה (דברים ל״ג ז׳), ואין שמע אלא שמעון, דכתיב (בר׳ כ״ט ל״ג) כי שמע ה׳ וכו׳.] 2).

– לדֻבָּה שהיתה משכלת בחיה, ולא מצאת לשכל בחיה ושיכלה בבניה [כך כשהקב״ה שולח חמתו בעולם אז מכלה את הצדיקים עם הרשעים] 3). – [לרב שהיה מצוה תלמידו, אמר לו: לא תטה משפט, והוא (הרב) מטה משפט, לא תכיר פנים, והוא מכיר פנים. אמר לו התלמיד: רבי! לך שרי (מותר) ולי אסור? כך אמרו ישראל לפני הקב״ה: רבש״ע! כתבת בתורתך (ויקרא י״ט י״ח): לא תקום ולא תטור, ואת נוקם ונוטר? אמר להן: לישראל לא אטור, דכתיב (תהלים ק״ג ט׳): ולא לעולם אטור, אבל לאומות העולם נוקם ה׳ לצריו ונוטר לאויביו (נחום א׳ ב׳): לקיים מה שנאמר (קהלת ח׳ ד׳): באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה 4).

– לעוף שהוא נתון בכלוב, ובא עוף אחר ועמד על גביו, אמר לו: אשריך שמזונותיך מצואים אצלך. א״ל: במזונות אתה מסתכל, ובמצודות אין אתה מסתכל [כך מזהיר קהלת, שלא לשכוח בעת השמחה והתענוג: ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט, קהלת י״א ט׳] 5). – לאחד שהיה בידו ליטרא אחת של בשר, וכיון שגלה אותה, ירד העוף וחטפה ממנו, כך: ותצא דינה בת לאה, מיד – וירא אותה שכם בן חמור, בר׳ ל״ד א׳. 6). – למה הדבר דומה? לעוף שעשה קן על שפת הים ושטף הים את קנו. אמר: איני זז משם עד שנעשה ים יבשה ויבשה ים. מה עשה? נוטל מים מן הים בפיו

1) ויק״ר י״ד (ב).

2) פסיקתא 197 ע״ב. ר״י דסכנין בשמו. בשו״ט צ׳ (?) נאמר המשל הזה על נחלת שמעון שבאה בתוך נחלת יהודה (יהושע י״ט ט׳). במשל נעשה מהארי המצוייר ארי כפות. מתל מהשועל והארי תמצא לעיל ע׳ 52.

3) ב״ר מ״ט. קודם לזה אניקדוטה של ר׳ יונתן למשלי י״ג כ״ג (כ״א ח״א 75 הע׳ 3). ואח״ז משל דומה לזה מר׳ סימון.

4) קה״ר ח׳ ד׳ ובב״ר נ״ה סי׳ ג׳ ר׳ אבון.

5) פסיקתא 164 ע״א. קהלת ר׳ לאותו פסוק.

6) ב״ר פ׳ (5), ר׳ ברכיה בשמו.

ושופך אל היבשה. ונוטל עפר מן היבשה ומשליך לים. בא חברו ועמד לו על גביו ואמר לו: ביש גדא וטמיע מזלא, סוף סוף כמה את יכיל? כך אמר לו הקב"ה להמן הרשע: אי שוטה שבעולם! אני אמרתי להשמידם כביכול ולא יכלתי, שנא׳ (תה׳ ק"ו כ"ג): ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וכו׳, ואתה אמרת: להשמיד להרג ולאבד. חייך ראשך מתורם (מוסָר ונכרת) חלף רישיהון, דאינון לשזיבא ואת לצליבא (שהם לישועה ואתה לתליה) 1). —

אומרים לפרת: למה אין קולך הולך? אמר להם: איני צריך. מעשי מודיעים אותי. אדם נוטע בי נטיעה, והיא עושה לשלשים יום. זורע בי ירק והיא עומדת לשלשה ימים. אומרים לחדקל: למה קולך הולך. אמר להם: הלואי נשמע קולי ונראה!... אומרים לאילני מאכל: למה אין קולכם הולך? אמרו להם: אין אנו צריכין: פירותינו מעידין עלינו. אומרים לאילני סרק: למה קולכם הולך? אמרו להם הלואי נשמע קולנו ונראה!...2). — מעשה באשה אחת שכיבדה לדיין מנורה אחת של כסף, והלך אנטידיקוס (מתנגדה) שלה וכיבדו סיח של זהב. למחר אתת איתתא, ואשתכח דינא הפיך, א"ל: מרי! ינהור דינא קדמך, כההיא מנרתא דכספא. א"ל: ומה אעביד לך? כפה סיח את המנורה (למחר באה האשה ומצאה את הדין הפוך, א"ל: אדוני! יאיר נא הדין לפניך כאותה המנורה של כסף. א"ל: ומה אעשה לך? נצח הסיח את המנורה), הה"ד (ישעי׳ א׳ כ"ג): כלו אוהב שחד — כלו אוהבין את הגזל, ורודף שלמונים — שלם לי ואשלם לך 3).

---

1) מדרש אבא גוריון לאסתר ג׳ ו׳ (יילינק 8, בובר 23), באסתר ר׳ לאותו פסוק סתם. הבאור ההסטורי למשל זה מאת בַּק, מאנאטסשריפט 1880 ע׳ 73 אין בו צורך. מה שהוא חושב שר׳ לוי חי בימי יוליאנוס קיסר (361) כמעט יוצא מגבול האפשרות, כי לפי"ז צריך לומר שר׳ לוי חי הרבה יותר ממאה שנה.

2) ב"ר ט"ז, ר"י דסכנין בשמו. החלק הראשון ע"ד פרת וחדקל נמצא סתם בקה"ר י׳ י"א. ע"ד הפרת נמצא גם בספרי דברים 6 §. עי׳ עד"ז בק מאנאטסשריפט 1876, ע׳ 28, ולהלן.

3) פסיקתא 122 ע"ב; בפסיקתא 177 ע"א, ויק"ר כ"א בסיום המאמר ע"ד הכהנים (לעיל ע׳ 35) מספר ר׳ לוי ג"כ אניקדוטה שכזו ומסיים נ"כ: כפה סיח את המנורה. מעשה כזה מסופר ג"כ ע"ד המשפט שהגיש ר׳ גמליאל על אחותו לפני שופט אחד נוצרי, שבת קט"ז: (אג׳ התנאים כ"א ח"א 62). שיסוד אגדת ר׳ לוי הוא האגדה העתיקה נראה מזה שאחד מהנשפטים הוא אשה — קלֶמפֶּרֶר 1,23. Beitrage zur vergl. gno-
mologie לא צדק בחשבו, שאגדתו של ר׳ לוי זו היא היסודית וממנה לוקחו השאר.

ט.

אלהים והעולם. ימות המשיח. לעתיד לבוא.

בבי״ת נברא העולם (הבריאה מתחילה בבי״ת – בראשית). מה בי״ת סתום מכל צדדיו ופתוח מצד אחד, כך אין לך לדרש מה למעלן ומה למטן, מה לפנים ומה לאחור, אלא מיום שנברא העולם ולבא (כלו׳ ולהבא) 1). אומרין לבי״ת: מי בראך? והוא מראה להן בנקודה (כלו׳: בתג שעליו) ואומר: זה שלמעלן. ומה שמו? והוא מראה להן בנקודה שלאחריו (בבית יש תג על הקו התחתון מאחריו) – אדוני שמו (כלו׳: מראה על האלף שלפני הבי״ת שהוא ר״ת אד׳) 2). – זה שהוא בונה צריך ששה דברים: מים, עפר, ועצים 3) ואבנים, וקנים, וברזל, ואם תאמר עשיר הוא, ואינו צריך לקנים, הרי הוא צריך לקנה המדה, שנא׳ (יחזקאל מ׳ ג׳): וקנה המדה, כך התורה קדמה אותן שש קדימות: קדם, ומאז, ומעולם, ומראש, ומקדמי תרין (משלי ח׳ כ״ב 4).– [ע״ד השאלה ממה נבראו השמים, א״ר לוי]: הוא אתי וקם עליו 5): המקרה במים עליותיו (תה׳ ק״ד ג׳), הוי – של מים הן 6). – המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות, מאי טעמא? (ישעי׳ מ״ה ח׳): תפתח ארץ ויפרו ישע, תפתח ארץ – כנקבה הזאת, שהיא פותחת לפני הזכר, ויפרו ישע – זו פריה

---

1) ירו׳ חגיגה פ״ב (77 ע״ג). ב״ר א׳ (10), פסיקתא ר׳ כ״א (108 ע״ב), ר׳ יונה בשמו; השוה משנה חגיגה ב׳ א׳. מאותו התכן הם שני המאמרים שאמר ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא (כ״א ח״ב 224 הע׳ 15 וע׳ 225 הע׳ 1). יחס אחר יש לו למאמרו של ר׳ לוי בירושי׳ סוטה 22 ע״ג: ביבנה הותרה הרצועה, יצתה בת קול ואמרה: אין לכם עסק בנסתרות.

2) ירושי׳ חגיגה שם. סמוך למאמר הקודם ולפיכך גם זה בודאי שלו. זולת זאת הצורה (אומרים לבית... והוא מראה...) היא כמו במשלים ע״ד פרת וחדקל והאילנות (לעיל 127) מעידה על זה שר׳ לוי הוא האומר. בב״ר ובפסיקתא ר׳ החלק האחרון נפרד מן הראשון ונאמר סתם. התגין נקראים בב״ר עוקצין, בירושי׳ ובפסיקתא ר׳ „נקודה״. דרשה דומה לזה על צורת האותיות עי׳ שבת ק״ד. ב״ר י״ב (10). –

3) בילקוט במקום עצים – סיד.

4) ב״ר א׳ (8), ר״י דסכנין בשמו. מזה נשתבש שם ר׳ יהושע בן לוי (בילקוט: ר״י בריה דר׳ לוי) ובילקוט נאמר שר׳ פנחס ור״י דסכנין אמרו בשמו. ע״ד עצם הענין עי׳ כ״א ח״א 108 הע׳ 2).

5) כלומר: מהכתוב הזה יוצא ברור. בטוי כזה לא נמצא במקום אחר.

6) ב״ר סוף ד׳, ר׳ פנחס בשמו.

ורביה, וצדקה תצמיח — זו ירידת גשמים; אני ה׳ בראתיו — לכך בראתיו, לתיקונו ולישובו של עולם 1). — כל העולם כולו מים במים ואתה אומר: יקוו המים אל מקום אחד (בר׳ א׳ ט׳), אתמהא! משל לעשר מדות נפוחות מונהות בטרקלין, נצרך המלך למקומן, מה הוא עושה להן? מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחת, כך דרך הקב״ה על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס, הה״ד (איוב י״ב ט״ו): הן יעצור במים וייבשו 2). — שלשה דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו, והבריות בינתים ואינן מרגישין 3), ואלו הן: היום 4)

---

1) ירו׳ ברכות י״ד א׳, ירו׳ תענית פ״א 64 ע״ב, ב״ר י״ג (13). —

2) ב״ר ה׳ (2), ר׳ יודן בשמו; אך ר׳ ברכיה אומר זה בשם ר׳ יודן ברי׳ שמעון (אולי ר׳ יהודה בר סימון?). בקצת שנויים בא זה בשו״ט צ״ג (5) ששם שמות האומרים נשתבשו. אולי היה בראשונה — ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי ור׳ יודן בשם ר׳ סימון. המאמר עם המשל נמצא ג״כ סתם בהוספה לפסיקתא ר׳ הוצאת פרידמן 193 ע״א. — בב״ר בא אח״ז עוד מאמר מר׳ לוי: המים היו אומרים אלו לאלו נלך ונעשה קילוסין להקב״ה, כמ״ש (תה׳ צ״ג ג׳): ישאו נהרות דכים וכמו שנזכר כבר שר׳ לוי מבאר דכים = דרך ים (כלו׳: דרכנו הוא אל הים). ע״ד ההימנון של המים עי׳ לעיל במשלו של ר׳ לוי 114. בשו״ט הנוסח של מאמרו של ר׳ לוי: מלחשים אלו לאלו ואומרים: להיכן נלך? והקב״ה אומר להם: דרך הים. אח״כ בא מאמרו של ר׳ ברכיה בשם בן עזאי, אולם בב״ר ה׳ (5) אמר זה ר׳ לוי בשם בן עזאי ובן זומא (עי׳ אג התנאים כ״א ח״ב 134 הע׳ 2). בפסיקתא ר׳ שם (192 ע״ב) באה מחלקת בין ר׳ לוי ורבותינו, ושם מיוחס לר׳ לוי מה שבב״ר ובשו״ט מיוחס לבן עזאי, ו„רבותינו" אומרים מה שבשו״ט אומר ר׳ לוי: מלחשים אלו לאלו ואומרים וכו׳. —

3) ב״ר ו׳ (7) וכן בשמו״ר ה׳ (9). במדרש שמואל ט׳ נאמר על הכתוב איוב ל״ז ה׳: הקב״ה יודע הנפלאות שהוא עושה לבריותיו, ובריותיו אינן יודעין הנפלאות שהוא עושה עמהן, ואח״כ בא — תנא: ג׳ דברים קולן וכו׳. הברייתא נמצא ביומא כ׳ סוף ע״ב, אך שם, במקום גשמים, בא „המונה של רומי" („העיר" — וזהו שנוי שנעשה ע״י הצנזורה), עי׳ כ״א ח״א 144 הע׳ 2 וח״ב 228 הע׳ 1) במלון לוי ח״א 445 ע״ב, ערך המיה.

4) בברייתא יומא כ׳ ע״ב במקום „היום" — גלגל חמה. ע״ד קולו של גלגל חמה, שאינו נשמע לאוזני בני אדם, באה בשמו״ר ה׳, ראיה מר׳ יהודה בר אלעאי, ביומא בא זה בתור מאמר מיוחד של ר׳ לוי, שבודאי מסר זה בבבל (בשם אומרו), עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״א 155 הע׳ 5. הרמב״ם במו״נ ח״ב ז׳ מביא את המאמר הזה יחד עם השקפת פיתגורוס ע״ד ההרמוניה של הספירות. רעיון אסטרונומי של ר׳ לוי תמצא בכ״א ח״א, 112 הע׳ 1. בשו״ט ד׳ (3) מיוחס לר׳ לוי מאמר ע״ד גדלו של עולם, אבל לפי הירושלמי ברכות 13 ע״א הוא של לוי בר סיסי (אג׳ התנ׳ כ״ב ח״ב 189 הע׳ 14).

והגשמים 1), והנפש בשעה שהיא יוצאה מן הגוף 2). —

למה היה אהל מועד דומה? למערה שהיא נתונה על שפת הים, ועלה הים והציף, המערה נתמלאה מן הים, והים לא חסר, כך אהל מועד נתמלא מזיו השכינה, לכך נאמר (במדבר ז׳ א׳): ויהי ביום כלות משה 3). — *)

בשעה שברא הקב״ה את העולם, וירא את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בר׳ א׳ ל״א), פתח שר העולם 4) ואמר: יהי כבוד ה׳ לעולם (תה׳ ק״ד ל״א) וכל הברואים פתחו ואמרו: ישמח ה׳ במעשיו (שם) 5).

כששלח הקב״ה מלאך לפני ישראל (שמות כ״ג כ׳), מה כתיב שם? הנה אנכי שולח מלאך לפניך. מה כתיב בתריה? השמר מפניו וכו׳ כי שמי בקרבו 6). בנוהג שבעולם המלך (עושה כל מה שמבקש?) אם יתן קטדיקין (καταδικη=קנס ממון) במדינה, ויבואו ויבקשו ממנו בני המדינה, שמא אינו יכול לפחות? אבל כשהוא משלח פרוקורטור (procurator=שר של מכס) למדינה שיגבה מהם מאה ליטרא של זהב, ויבקשו ממנו בני המדינה (הנחה), שמא יכול הוא לפחות ממה שצוה המלך? לכך נאמר, כי לא ישא לפשעכם, כי שמי בקרבו אינו יכול לוותר לכם, מפני שהוא שליח 7). — שתי מדות

1) ראיה הובאה מתהלים מ״ב ח׳. בשמו״ר בא ביתר באור: תהום עליון קורא לתחתון. — השוה המאמר לעיל 129 ע״ד ההשקאה של העצים על יסוד הכתוב ישעי׳ כ״ו ג׳ עי׳ מאמרו של ר׳ לוי בב״ר י״ג (השוה שמו״ר ה׳ שם).

2) בתור ראיה מובאה בב״ר ובמדרש שמואל אניקדוטה אחת, אבל אינה מדברי ר׳ לוי, כי החכמים הנזכרים שם היו בדור שאחריו.

3) פסיקתא ב׳ ע״ב, ר״י דסכנין בשמו. וכן פסיקתא ר׳ ה׳ (19 ע״ב), שהש״ר ג׳ י׳, תנחומא ויקהל, במדבר ר׳ י״ב (4).

4) שר של עולם הוא המלאך הממונה על החיים הטבעיים בכללותם. עי׳ כ״א ח״א 87.

5) שו״ט לאותו פסוק, ר׳ ברכיה בשמו. בסיום המאמר: ואימתי שמחתן של ישראל? לעולם הבא, שנא׳ (תה׳ קמ״ט ב׳): ישמח ישראל בעושיו, עי׳ לעיל 99. בחולין ס׳. שם ר׳ חנינא פפא את כל הפסוק בפי שר העולם.

6) בשו״ט י״ז ב׳ בא כאן דרשה על „שמי בקרבו" בשם ר׳ לוי, אבל זהו שבוש, והמאמר הוא של ריש לקיש, כמו שנראה מהפסיקתא ר׳ כ״א (104 ע״ב) ועוד ממקורות אחרים שהובאו בכ״א ח״ב 190 הע׳ 1.

7) שו״ט שם ומביא ע״ז את בקשתו של דוד: „מלפניך משפטי יצא — הואיל ואין אחר זולתך שהוא יכול לוותר". קצת להלן יש שם דרשה אחרת של ר׳ לוי לאותו פסוק: [כשאמר לו דוד: מלפניך משפטי יצא], א״ל הקב״ה: על חנם עשיתי

*) נשמט אצל המחבר: אין לך כל מזל ומזל שהוא קודם לחברו בעלייתו. אין לך כל כוכב שמביט מה למעלה ממנו, אלא מה שלמטה ממנו, כהדין בר נשא דנחית בסולמא ואינו חמי לאחוריו (שהש״ר ג׳ י״א).

טובות בטל הקב"ה מאומות העולם: שלא יעמדו עליהם נביאים ושלא ימסרו ישראל לשר כל ימי משה. כיון שמת משה, חזר אותו השר למקומו. שכן יהושע רואהו, שנא' (יהושע ה' י"ד): כי אני שר צבא ה' עתה באתי 1). —

אין רובע הארץ שאין בו תשעה קבין מזיקין 2). — משלי ג' כ"ו. ושמר רגלך מלכד — מן המזיקין 3).

סנהדרין? לך ודון לפניהם. א"ל דוד: רבש"ע! כתבת בתורה (שמות כ"ג ח'); ושחד לא תקח, והן מתייראין ליקח שחד, אבל אתה. שאתה נוטל שוחד מן הרשעים בעוה"ז: תשובה ומעשים טובים ותפלה — מלפניך משפטי יצא (עי' לעיל ח"א 14).

1) שמו"ר ל"ב (3) [קודם לזה נאמר: אמר משה: רבון העולם! מה בינינו לבין האומות? לנו נביאים ולהם נביאים, לנו שר (ברקיע) ולהם שר]. השוה מאמר של ר' יוסי בן חלפתא, ברכות ז' א' (אג' התנאים כ"ב ח"א 122): בקש שלא תשרה שכינתו על אוה"ע. — ליהושע ה' י"ד עי' ב"ר צ"ג (3). — ע"ד רבבות מלאכים שקישטו את ישראל בסיני בכתרים וחגורות, עי' דברו של ר' לוי בפסיקתא ר' י' (37 ע"א), אג' התנ' ח"א 82 ע' 18. — המלות „ה' בס", תה' ס"ח י"ח אומר ר' פנחס בשם ר' לוי, שמוסבות על מיכאל וגבריאל ששם ה' מעורב בהם ומביא לזה מאמרו של ריש לקיש. פסיקתא ר' כ"א (104 ע"א), שמובא לעיל 130 הע' 6, מיכאל מדבר טובות בעד ישראל, בתור מליץ, נגד מלשינותו של המן, עי' החזון של ר' לוי לנס פורים (לעיל 64 אבא גוריון ג' ח', שבאסתר ר' בא זה סתם לפני החזון של ר' לוי.

2) פסיקתא ר' ה' (21 ע"ב), ר' יהודה בר שלום בשמו. ואח"כ מאמרו של ר' יוחנן ע"ד המזיקין (כ"א ח"ב 90 הע' 2), בשו"ט י"ז (8), אומר ר' יודן בשם ר' לוי: אין בית רובע בחללו של עולם, שאין בו תשעה קבין מזיקין, והאדם פושט ידו לתוך המזיק, והקב"ה שומרו. וכן בשו"ט נ"ה (3), ששם חסר הסיום והמאמר שבשו"ט י"ז נאמר בשם רבותינו מיוחס בשו"ט נ"ה לר' לוי. בתנחומא סוף משפטים הנוסח הוא כמו בשו"ט נ"ה (ר' יהודה בר שלום בשמו). החלק המְשרבב שם מתחיל נ"כ „אמר ר' לוי". (עי' נ"כ ילמדנו שמובא בערוך ערך פרמא III, קאהוט ח"ו 429 ע"ב). בתנחומא עקב המאמר העקרי מתחיל אמר ר' יהודה דסכנין בשם ר' אליעזר (צ"ל ר' יהושע דסכנין בשם ר"ל), והחלק השני המקוצר מתחיל אמר ר' יהושע בן לוי (= אר"י דסכנין בשם ר"ל). בדברים ר' ז' (4) האומר הוא ר' אבא בר זעירא. — לענין בכלל עי' מאמרו של אבא בנימין (אג' התנאים כ"ב ח"ב 198) ואחרים בברכות ו' ע"א.

3) ירו' פאה 15 ע"ב בסוף. ב"ר א' (14). עי' עוד פסיקתא חדתא אצל יילינק ביהמ"ד ח"ו 52, שהוא מבאר את הכתוב ישעי' ד' ו': וסכה תהיה לצל יומם, עפ"י הכתוב תה' צ"א ד' — יסך לך, — כל מי שמקיים מצות סכה הקב"ה מסיך עליו מן המזיקין. באיכה ר' א' נ', במדבר ר' ריש פ' ב' יש מחלקת ע"ד המזיק „קטב בצהרים" בין ר' אבא בר כהנא ובין ר' לוי. השוה ר' הונא בשם ר' יוסי (אסי) *), שו"ט לאותו פסוק.

---

*) בכרך ג' ע' 275 (בגרמנית) חזר בו המחבר מזה שכתב כי ר' יוסי זה הוא רב יוסף בר חייא מפומבדיתא.

אין בן דוד בא אלא בדור שפניו חצופות וחייב כלייה 1). – אילו היו ישראל עושין תשובה יום אחד היו נגאלין, ומאי טעמא? היום אם בקולי תשמעו (תה׳ צ״ה ז׳) 2). – לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל (בר׳ כ״ב י״ג) ניתוש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר, א״ל הקב״ה: כך עתידין בניך להסתבך במלכיות, מבבל למדי וממדי ליון, מיון לאדום וסוף ליגאל בקרניו של איל, הה״ד (זכרי׳ ט׳ י״ד): וה׳ אלהים בשופר יתקע 3).– מן אני של בשר ודם (בר׳ מ״א מ״ד: אני פרעה). את למד אני של הקב״ה, מה אני של בשר ודם, ע״י שאמר פרעה הרשע ליוסף: אני פרעה, היה לו כל הכבוד הזה, לכשיבוא אני של הקב״ה (ישעי׳ מ״ו ד׳): אני עשיתי ואני אשא וכו׳ – על אחת כמה וכמה! 4). – בשעה שאמר הקב״ה לכנסת ישראל (ישעי׳ ס׳ א׳): קומי אורי כי בא אורך. אמרה לפניו: רבש״ע! עמוד אתה בראשינו. באותה שעה הקב״ה אומר לה: בתי, יפה את אומרת, שנא׳ (תה׳ י״ב ו׳): משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה׳ וגו׳ 5). – כגואל ראשון כך גואל אחרון, מה גואל הראשון (משה) נגלה להם וחוזר ונכסה מהם, כך גואל אחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם 6). –

לשעבר היה אדם עושה מצוה, והנביא כותבה 7), ועכשיו אדם עושה מצוה, מי כותבה? אליהו ומלך המשיח, והקב״ה חותם על ידיהם, כההוא דכתיב (מלאכי ג׳ ט״ז): אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו וכו׳ 8). –

---

1) שהש״ר ב׳ י״ג. בפסיקתא ר׳ סוף א׳ אומר זה במקצת ר׳ אלעזר (לעיל 82, ושם בפי׳ ט״ו (75 ע״ב) ר׳ אבא בר כהנא. מה שבשהש״ר שם נאמר בשם ר׳ ינאי, נאמר בפסיקתא ר׳ ט״ו בשם ר׳ לוי. בפסיקתא ר׳ א׳ נאמר בשם ר׳ לוי מאמר אחד הנוגע לענין שלנו, אבל בפסיקתא 51 ע״א ושהש״ר שם נאמר בשם ר׳ חייא בר אבא.

2) פסיקתא 163 ע״ב, שהש״ר ה׳ ב׳ השוה לעיל ע׳ 22 הע׳ 5.

3) ב״ר נ״ו (9). בירו׳ תענית 65 ריש ע״ד וכן ויק״ר כ״ט (10), בא מאמרו של ר׳ לוי בהוספות איזה דברים ממאמ״ו של ר׳ חנינא בר יצחק (שבב״ר נ״ו בא לפני מאמרו של ר׳ לוי) והכל בשם ר׳ חנינא. בפסיקתא 154 ע״ב שם האומר הוא ר׳ חנינא [בר יצחק].

4) ב״ר צ׳ (2), ר״י דסכנין בשמו. ויק״ר סוף כ״ה (שם נשמט „דסכנין" ונוסף עוד „אני" מישעי׳ מ״ד ו׳).

5) פסיקתא ר׳ פט״ו (162 ע״א).

6) פסיקתא 49 ע״ב, פסיקתא ר׳ פט״ו (72 ע״ב), במדבר ר׳ י״א (2), ר׳ ברכיה בשמו. השוה כ״א ח״ב 229 הע׳ 2, ולעיל 268 הע׳ 5.

7) בקשר עם מאמר ר׳ יצחק שהובא לעיל 259 הע׳ 7.

8) ויק״ר ל״ד (8), רות ר׳ ב׳ י״ד, ר׳ כהן ור״י דסכנין בשמו, (בויק״ר נשתבש

טבא למדינתא דשמה כשם מלכה (אשרי המדינה ששמה כשם מלכה), ושם מלכה כשם אלהיה! טבא למדינתא דשמה כשם מלכה, דכתיב (יחזקאל מ"ח ל"ה): ושם העיר מיום ה' שמה; ושם מלכה כשם אלהיה, שנא' (ירמי' כ"ג ו'): וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו 1). — כל טובות וברכות ונחמות, שהקב"ה עתיד ליתן לישראל אינן אלא מציון. ישועה מציון — שנא' (תה' י"ד ז'): מי יתן מציון ישועת ישראל; עוז מציון, שנא' (תה' ק"י ב'): עזך ישלח ה' מציון; ברכה מציון, שנא' (שם קל"ד ג'): יברכך ה' מציון; שופר מציון, שנא' (יואל ב' ט"ו): תקעו שופר בציון; טל וברכה וחיים מציון, שנא' (תה' קל"ג ג'): כטל חרמון וכו' כי שם צוה ה' את הברכה, חיים עד העולם; תורה מציון (ישעי' ב' ג'): כי מציון תצא תורה; עזרה וסיוע מציון, שנא' (תה' כ' ג'): ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך 2). — ישעי' נ"ד י"ב. וכל גבולך לאבני חפץ. עתידין תחומין של ירושלים להיות מלאים שנים עשר מיל על שנים עשר מיל אבנים טובות ומרגליות. לפי שבעוה"ז אדם חייב לחברו, והוא אומר לו: נלך ונדון אצל הדיין, פעמים עושה שלום ביניהם ופעמים אינו עושה שלום ביניהם, לפיכך לית תרין אפין נפקין מרציין (שניהם לא מרוצים) 3), אבל לעתיד לבוא אדם חייב לחברו, והוא אומר לו: נלך ונדון אצל מלך המשיח שבירושלים, וכיון שהם מגיעין לתחומי ירושלים, והן מוצאין אותן מלאים אבנים טובות ומרגליות, והוא נסיב תרתין מנהון ואמר ליה: יתיר מן אילין אנא חייב לך? (האם אנכי חייב לך יותר ממה ששוות האבנים הללו?) והוא אומר: אוף לא כדין (עוד פחות מזה), יהא שרי לך, יהא שביק לך. הה"ד (תה' קמ"ז י"ד): השם גבולך שלום 4). — עדיין אי

לר' יהושע ב"ר סימון). בב"ר פ"ג קרוב לסוף מספר ר' לוי: מעשה בשלטון אחד ברומי, שהיה מבוזבז תיסווריות של אביו, נראה לו אליהו בחלום. א"ל אבותיך מצמתין ואת מבוזבז. ולא זז עד שמלאן (הכוונה של הספור הזה היא שאוצרות רומא יובאו לע"ל למלך המשיח).

1) איכה ר' א' סוף ט"ז, שו"ט כ"א (2), לסייע לדעת ר' אבא בר כהנא ששמו של המשיח הוא ה' (עפ"י הכתוב בירמי' כ"ג ו').

2) ויק"ר כ"ד (4), בשו"ט י"ד (6): כל ה' והט' והני' שמביא הקב"ה על ישראל מציון מביאן. וכן לתה' כ' (6), בפסיקתא ר' מ"א (173 ע"ב) נשמטה ההתחלה: א"ר לוי השמחה מציון. בבטוי המשלש „טובות ברכות ונחמות" משתמש ר' לוי לפרקים קרובים. עי' לעיל 71 הע' 4; 110 הע' 1. שהש"ר ב' ה' (לעיל 20 הע' 4). בפסיקתא ובשו"ט הסדר אחר ועוד איזה שנויים. (בב"א ח"ב 196 הובא בטעות בין מאמרי ריש לקיש).

3) הארמית נשתרבבה לתוך המאמר שהוא כלו עברי.

4) פסיקתא 137 ע"ב.

אתה יודע שבחה של ירושלים, אלא ממה שנא׳ (זכרי׳ ב׳ ט׳): ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה, מכאן אתה יודע שבחה של ירושלים 1). — עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל, וארץ ישראל ככל העולם כולו. והאיך הן באין ראש חדש ושבת מסוף העולם? אלא העבים באין וטוענין אותם ומביאין אותם לירושלים, והם מתפללין שם בבקר, והוא שהנביא מקלסן (ישעי׳ ס׳ ח׳): מי אלה כעב תעופינה וכו׳. 2). — [כל מה שראו הנביאים לא ראו אלא] סעודה (כלו׳ הטובה של ימות המשיח), מתן שכרן לא ראו, [שנא׳ (ישעי׳ ס״ד ג׳): עין לא ראתה אלהים זולתך וכו׳] 3).—

אוי להם לרשעים, שהם מתחכמים בעצות רעות על ישראל, וכל אחד ואחד אומר: עצתי יפה מעצתך, כגון עשו אומר: שוטה היה קין, שהרג את אחיו בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו יפרה וירבה, אני איני עושה כן, אלא (בר׳ כ״ז מ״א): יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. פרעה אמר: שוטה היה עשו שאמר: יקרבו ימי אבל אבי, ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו, אני איני עושה כן, אלא עד דאינון דקיקין תחות כורסי אמתהון, אנא מחניק להון, (עד שהם קטנים תחת כסא אמותם אני אחנקם), ההי״ד (שמות א׳ כ״ב): כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. המן אמר: שוטה היה פרעה, שנא׳: וכל הבת תחיון, לא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים, ופרות ורבות מהן, אני איני עושה כן, אלא (אסתר ג׳ י״ג) להשמיד להרג ולאבד וכו׳... אף גוג ומגוג לעתיד לבוא עתיד לומר כן: שוטים היו הראשונים שהיו מתקוממים בעצות רעות על ישראל, ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים, אני איני עושה כן, אלא בתחלה אני מזדווג לפטרונם *), ואח״כ אני מזדווג להם, ההי״ד (תה׳ ב׳ ב׳): יתיצבו מלכי ארץ וכו׳ על ה׳ ועל משיחו. א״ל הקב״ה: רשע! לי באת להזדווג? חייך שאני עושה עמך

1) פסיקתא 143 ע״ב, ר׳ יוסי ב״ר ירמי׳ ור׳ דוסתאי בשמו, בשהש״ר ז׳ ה׳ האומר הוא ר׳ יוסי ברי׳ ירמיה בעצמו.

2) פסיקתא ר׳ א׳ (2 ע״א). ע״ד התפשטות ירושלים עי׳ כ״א ח״ב 196 הע׳ 2. אג׳ התנאים כ״א ח״א 146 וח״ב 114. — חידה הם דברי ר׳ לוי בב״ב ע״ז ע״ב ע״ד עתידות ירושלים: אם ג׳ ירושלים הן כל אחת ואחת יש לה ל׳ מדורין למעלה, ואם שלשים ירושלים הן כל אחת יש לה ג׳ מדורין למעלה (עי׳ פירש״י). שם בא בשבוש א״ר לוי א״ר פפי משום ר׳ יהושע דסכנין, וצ״ל אמר רב פפי אמר ר״י דסכנין משום ר׳ לוי.

3) קה״ר א׳ סוף ח׳ (הטכסט בפנים נשלם ע״פ גירסת הילקוט).

*) אפשר שהכונה היא לנוצרים שבאו להלחם באלהי היהודים. — המתרגם.

מלחמה, הה״ד (זכרי׳ י״ד ג׳): ויצא ה׳ ונלחם בגוים וכו׳ וכתיב (ישעי׳ מ״ב י״ג): ה׳ כגבור יצא וכו׳ 1). – ישעי׳ ל׳ י״ח. ולכן יחכה ה׳ לחננכם ולכן ירום לרחמכם. [אין לכן אלא ל׳ שבועה, שנא׳ (ש״א ג׳ י״ד): ולכן נשבעתי לבית עלי. שתי שבעות הללו למה ?] אמר הקב״ה: אני אמרתי בעצמי שבועה, שאני מגלה את הקץ וגואל אתכם, אף (שבועה שניה) משיבוא גוג ומגוג אני נלחם עמו, שנא׳ (זכרי׳ י״ד ג׳): ויצא ה׳ ונלחם בגוים. לכך אמר דוד (תה׳ י״ז י״ג): קומה ה׳, קדמיה לרשיעא, מקמי דלא תקדמך 2).

המאורעות של ימות המשיח 3). א״ר הונא בשם ר׳ לוי: מלמד שיהיו ישראל מְקֻבָּצִין בגליל העליון ויצפה עליהם שם משיח בן יוסף מתוך הגליל והם עולים משם וכל ישראל עמו לירושלים, לקיים מה שנא׳ (דניאל י״א י״ד): ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו. והוא עולה ובונה את בית המקדש ומקריב קרבנות, והאש יורדת מן השמים, והוא מוחץ כל הגוים ויבוא על ארץ מואב, והורג את חציה והשאר שובה אותה בשביה, ומעלים לו מס ועושה באחרונה שלום עם מואב, שנא׳ (ירמי׳ מ״ח מ״ז): ושבתי שבות מואב, וישבו ארבעים שנה לבטח אוכלים ושותים ובני נכר אכריכם וכורמיכם. וקרקר כל בני שת שהוא מקרקר כל הכנענים שנקראים בני שת, שנא׳ (בר׳ ד׳ כ״ה): כי שת לי אלהים זרע אחר. ואחרי כל זאת שומע גוג ומגוג ועולה עליהם, שנא׳ (תה׳ ב׳ ב׳): יתיצבו מלכי ארץ וכו׳. והוא נכנס והורג אותו בחוצות ירושלים, שנא׳ (דניאל י״ב א׳): והיתה עת צרה, וישראל רואין כך ואומרין: אבד משיח ממנו ושוב לא ישוב משיח אחר, וסופדים עליו ארבע משפחות, שנא׳ (זכרי׳ י״ב י״ב): וספדה הארץ משפחות משפחות וכו׳, והקב״ה יוצא ונלחם עמם, שנא׳ (שם י״ד ג׳): ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם,

---

1) פסיקתא ע״ח ע״ב. ויק״ר ל״ז קרוב לסוף (?), אסתר ר׳ ג׳ י״ב (פ׳ ז׳ קרוב לסוף) תנחומא אמור (ב׳ 18), שו״ט ב׳ (4).

2) שו״ט תה׳ י״ז (10), ר״י דסכנין בשמו. בפסיקתא ר׳ ל״א (146 ע״ב), באה ראשית המאמר הזה ע״י ר׳ תנחומא בסוף פתיחתא מענין אחר. (שם: ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ יהושע בן לוי וצ״ל בשם ר׳ לוי); את הכתוב מתה׳: פלטה נפשי הוא מבאר על יסוד ישעי׳ ל״ד ה׳, פלטה נפשי מאותו רשע שהוא עתיד ליפול בחרבך. ב״ר ע״ה קרוב לראש. שו״ט שם.

3) סדרה של מאורעות, שמקצת מהם נמצא גם בשאר מאמרי אגדה של ר׳ לוי. את הפרק המענין הזה הוציא ר׳ טוביה ב״ר אליעזר (לקח־טוב במדבר כ״ג י״ז), מאיזה מדרש אגדה (מלקח טוב נדפס זה בביהמ״ד ח״ג 141). אין כל יסוד לחשב את המאמר הזה לפסידופיגרפי.

וההרים ימושו והגבעות תמוטינה, והר הזיתים יבקע מחציו, והקב"ה יורד עליו וישראל נסים ונמלטים, שנא' (שם פסוק ה'): ונסתם גיא הרי וכו' וזאת תהיה המגפה וכו' (שם פסוק י"ב) וישראל גולים אח"כ למדברי אגמות לרעות במלוחים שרשי רתמים מ"ה ימים, וענני כבוד מקיפין אותם, ושם ישראל יהיו נחבאים, וכל מי שיש בלבו הרהור רע על הקב"ה העננים משליכין אותו, והכנענים הורגים אותו, ומישראל הרבה יצאו אל הכנענים, ואותם לא יהיה להם חלק עם ישראל לעוה"ב, אבל אותן העתידים להתענות במלוחים מ"ה ימים בת קול אומרת להם: רדו לבבל, שנא' (מיכה ד' י'): ובאת עד בבל שם תנצלי. ובת קול מפוצצת שנית: לכו לאדום ועשו שם נקמתי, שנא' (יחזקאל כ"ה י"ד): ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל, וישראל באין לרומי, ובת קול יוצאה שלישית: עשו בה כאשר עשה יהושע ביריחו, והם סובבים את העיר ותוקעים בשופרות ובפעם השביעית מריעים תרועה (דברים ו' ד'): שמע ישראל ה"א ה' אחד, ונפלה חומת העיר, והם נכנסים בתוכה ומוצאים את בחוריה מתים ברחובותיה, שנא' (ירמי' מ"ט כ"ו): לכן יפלו בחוריה ברחובותיה וגו'. ואח"כ הם קובצים את כל אלה. וישראל מבקשים את אלהיהם ואת דוד מלכם (הושע ג' ה'), ומיד נגלה עליהם מלך המשיח, והוא אומר להם: אני הוא מלך המשיח שהייתם מחכים. והוא אומר להם: שאו את הכסף ואת הזהב, והם נושאים אותו ועולים, שנא' (ישעי' ס' ה'): שפעת גמלים תכסך. ובת קול רביעית יוצאת ואומרת: קול קורא במדבר פנו דרך ה' (ישעי' מ' ג'). ובת קול חמשית אומרת (שם ל"ה ט'): לא יהיה שם אריה, ובת קול ששית אומרת: אתן במדבר ארז שיטה והדס (שם מ"א י"ט); ובת קול שביעית מכרזת: נחמו נחמו עמי (שם מ' א'), ואליהו מבשר לישראל: מלך אלהיך (שם נ"ב ז'), ובת קול שמינית מכרזת ואומרת: דברו על לב ירושלים (שם מ' ב'). ובת קול תשיעית אומרת (שם כ"ו ב'): פתחו שערים ויבוא גוי צדיק. ובת קול עשירית אומרת (תה' כ"ד ז'): שאו שערים ראשיכם. ויחיו המתים, שנא' (ישעי' כ"ו י"ט): יחיו מתיך נבלתי יקומון 1), ואז יתקבצו הגליות, שנא' (שם כ"ז י"ג): והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו', ואז יתקיים דרך כוכב מיעקב (במדבר כ"ד י"ז).

---

1) בשמו"ר מ"ד, דברים ר' ג' קרוב לסוף, צייר ר' לוי דיאלוג בין הקב"ה ובין משה לשמות ל"ב י"ג, זכור לאברהם וכו'. אמר משה: רבון העולם! חיים הם המתים? א"ל: משה, נעשית מין? א"ל משה: אם אין המתים חיים לעתיד לבוא, יפה אתה עושה להם כל מה שתבקש, אבל אם חיים המתים, מה יש לך לומר

משל למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אילני סרק ואילני מאכל. א״ל עבדיו: מה הנאה יש לך באילני סרק הללו? א״ל: כשם שאני צריך לאילני מאכל, כך אני צריך לאילני סרק, שאלולא אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשנות? לכך נאמר (שמות ו׳ י״ג): אל בני ישראל ואל פרעה, שכשם שקילוסו של הקב״ה עולה מגן עדן, מפי הצדיקים, כך עולה מגיהנם, מפי הרשעים, שנא׳ (תה׳ פ״ד ז׳): עוברי בעמק הבכא מעין ישיתהו. מהו מעין ישיתהו? שמורידין דמעות כמעינות עד שמצננין את גיהנם בדמעותיהן, ומשם הקלוס עולה, שנא׳: גם ברכות יעטה מורה (שם). מה הם אומרים?... 1). ועתידה ג״ע להיות צועקת ואומרת: תן לי צדיקים, אין לי עסק ברשעים, שנא׳ (תה׳ ל״א ז׳): שנאתי השומרים הבלי שוא. ולמי אני מבקשת? לאותן שהיו בטוחים על שמך, שנא׳ (שם): ואני אל ה׳ בטחתי. ועתידה גיהנם להיות צועקת ואומרת: אין לי עסק בצדיקים, ולמי אני מבקשת? לרשעים, להבלי שוא, לאותן פועלי השוא. והקב״ה אומר: תנו לזה צדיקים ולזה רשעים, שנא׳ (משלי ל׳ ט״ו): לעלוקה שתי בנות הב הב 2).

י.

מאמרים פסיידיפיגרפיים.

במדרש משלי יש מספר הגון של מאמרים שנאמרו בשם ר׳ לוי, שאי אפשר להגיד על כלם — אעפ״י שאפי המדרש הזה ידוע כבר — שהם

לאבות לעתיד לבוא, כשיעמדו אבותיהם ויבקשו ממך הבטחה שהבטחתם? מה יש לך להשיבם? לא כך הבטחתם שאתה מרבה את בניהם ככוכבי השמים, ועכשיו תבקש לכלותם. הוי: זכור לאברהם. — את המלה „באדם״, ברי ט׳ ו׳, מבאר ר׳ לוי (ב״ר ל״ד קרוב לסוף) — לכשיבוא אדם, כלו׳: הרוצחים שלא קבלו ענש, יעמדו לדין כשיקום אדם לתחיה. בדברים ר׳ ב׳ (25) נאמרה אגדה זו בסגנון אחר בשם ר׳ לוי: והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהם? השיבו אותו: מהו באדם דמו ישפך? כשיבואו כל בני אדם לעתיד לבוא, אותה שעה דמו ישפך. עי׳ ג״כ לעיל 124 הע׳ 2.

1) כאן בא מאמרו של ר׳ יוחנן לתהי׳ פ״ד ז׳ (עי׳ כ״א ח״ב 127 הע׳ 3.)

2) שמו״ר ז׳ (4). — ע״ד אוה״ע ורשעי ישראל בגיהנם עי׳ לעיל 33 הע׳ 1. בב״ר מ״ח א״ר לוי: לעתיד לבוא אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד לתוכה. ואותן שחטאו יותר מדי, מה עושה להם? מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו ונותנה עליהן ומורידן לגיהנם. הה״ד (תה׳ נ״א כ״א): שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו. (השוה לזה עירובין י״ט.). — בשו״ט י״א (6) יש תאור של הגיהנם בשם ר׳ לוי. אבל זה אין ברוב כתבי היד, וגם בדפוסים הראשונים. השוה יילינק ביהמ״ד ח״ה 44.

פסיידיפיגרפיים. אולם רֻבם נתיחסו לר׳ לוי ברצון המחבר, או שמגרעין של מאמרו של ר׳ לוי הרחיבו או שנו. אגדה יותר גדולה שנושאה עליה שם ר׳ לוי היא ע״ד המן וקרח, שחֻברה על פי היסודות שבאו במאמרים עתיקים במדרשים שונים 1). פעם הובא מאמר ר׳ לוי (לכ״ד י׳) אחרי מאמרו של ר׳ אבהו ושל ר׳ יצחק ופעם על יד מאמר ר׳ חמא בר חנינא (לכ״ה א׳, 2). — שתי פעמים נמצא מאמרו של ר׳ לוי אחרי מאמר דומה לו של ר׳ יוחנן (לי״ז א׳ ולכ״א י״ד 3). מסופקים הם המאמרים כמו לכ״ב כ׳ ולל״א ד׳, ששם מוסיף ר״ל על דברי ר׳ ישמעאל, או כמו לח׳ ל״ד, שר׳ לוי ור׳ ישמעאל חולקים שם זע״ז, והחכמים אומרים: הלכה כר׳ ישמעאל 4). מענין הוא המאמר ע״ד ששה שמות של האריה בתנ״ך ובאורם 5).

בפרקי דר״א נזכר שם ר׳ לוי חמש פעמים. פרק כ״ב (היפרבל ע״ד פריו של דור המבול 6). פל״ג (למ״א י״ז ט״ו); פל״ה (חזון יעקב); פל״ו (לידת ראובן); פ״מ (תולדות מטה משה).

1) לי״א כ״ז (השוה מאמרו של ר׳ לוי לקהלת ה׳ י״ב לעיל 94). בתוך המאמר הגדול הזה יש שני מאמרים שעליהם נקרא שם ר׳ לוי ביחוד: א׳ ע״ד השם קרח ושם אבותיו (כאן אמנם עפ״י סנהדרין ק״ט ע״ב צ״ל ריש לקיש, עי׳ כ״א ח״ב 162 הע׳ 8 וב׳ ע״ד מפלת המן עם משל ארמי שאינו מובן כל צרכו.

2) השוה ג״כ לכ׳ ב׳.

3) השוה ג״כ לי״ג כ״ה ששם אגדת ר׳ יוחנן לישעי׳ ס״ד ג׳ (כ״א ח״א 127 הע׳ 1) מקושר יחד עם מאמרו של ר׳ לוי לתה׳ ל״א כ׳.

4) מאמרים אחרים של ר׳ לוי במדרש משלי: לא׳ ו׳ (השוה לזה רב סוכה כ״א ע״ב); לט״ו י״ז (כנגד מי אמר שלמה פסוק זה, ואח״כ אגדה ארוכה על חיי שלמה יחד עם מאמרו של ר׳ יוסי בן זמרא, עי׳ כ״א ח״א 117 הע׳ 3). לכ״ד כ״ג (דברי תוכחות=דברים נכוחים); לכ״ה י״ד (מה שבתענית ח׳ ע״א אומר ר׳ יצחק בשם ר׳ יוחנן, כ״א ח״ב 99), לכ״ז י״ח (אם זכה אדם בתורה בעולם הזה יאכל פריה לעולם הבא); לל״א ל׳ (ע״ד נח, מה שבמקום אחר נאמר בשם ר׳ יוחנן (כ״א ח״ב 66 הע׳ 5).

5) לכ׳ ב׳; ארי (מן ויירא) שהכל מתיראין ממנו; כפיר — שכל מי שרואה אותו כופר בחייו; לביא שהוא חוטף לבבות בני אדם; ליש שבשרן של בני אדם כלא־יש בשניו (ליש=לא יש); שחל שהכל שוחל מפניו; שחץ שהוא משחיץ בשניו. עי׳ סנהדרין ע״א, באדר״נ פל״ט א״ר יוחנן ששה שמות יש לארי, ועי׳ אדר״נ נוסחא ב׳ הוצ׳ שכטר פמ״ג ע׳ 122.

6) עי׳ לעיל 90 הע׳ 1.

פרק שביעי.

ר' סימון.

ר' סימון, שהוא ראשון בין אלה שמסרו את מאמרי האגדה של ר' יהושע בן לוי, תפס גם בעצמו מקום חשוב בין בני דורו בתור בעל אגדה מצוין. בארץ ישראל היו קוראים לו רק בשמו, שנשתנה על פי דרך השפה היונית משמעון לסימון 1). ואולם בבבל נתפרסם בשמו המלא – ר' שמעון בן פזי 2). קרוב מאד לחשוב, כי השם „בן פזי" איננו שם אביו, אלא כנוי משפחתו 3), שישבה בטבריה, עיר מושב הנשיא, והיתה נכבדה מאד 4). ואולם ר' סימון,

1) סימון=Σιμων, עי' אג' התנאים כ"א ח"ב 43 הע' 1. השם סימא, סימאי, אג' התנאים כ"ב ח"ב 194, הוא כנראה תמונה ארמית מהשם סימון. עי' Dalman Gramm. des Jud. palläst. Aramäisch S. 143.

2) מה שאמרתי בח"א 129 הע' 2, שבתלמוד הבבלי לא נמצא כלל השם ר' סימון, צריך להגביל, ששם לא נמצא גם מאמר אגדי אחד שר' סימון אמרו בשם עצמו. אולם בשם ר' יהושע בן לוי אנו מוצאים אותו בערכין ט"ז סוף ע"א, בב"ק קט"ז, בשם ר' אמי בשם ר' יוחנן מוצאים אותו בכתובות ל"א. ע"ד האניקדוטה המסופרת בשבת נ"ו ע"א. עי' להלן 145 הע' 1. עי' ג"כ בבלי יומא י'. ששם יש ספק ע"ד הבאור לשם „תירס" (בר' י' ב') אם זה אמר ר' סימון או ר' סימאי (עי' להלן 148 הע' 2). מה שנוגע לענין שבשבת ל"א ע"ב עי' לעיל כ"ב ח"א 8 הע' 2. ומה שאמרתי שם עוד כי השם ר' שמעון בן פזי לא נמצא כלל בתלמוד הירושלמי, צריך לחוסיף ע"ז, כי גם בספרי המדרש שנתחברו בארץ־ישראל בא השם ר' שמעון בן פזי רק פעמים אחדות. בכל התנחומא, למשל, רק בראש תצוה בתנחומא הוצאת בובר (תצוה ז') ר' סימון בן פזי. במדרש שמואל, שאעפ"י שהוא קטן בכמותו, אבל עשיר בשמות בעלי המאמרים, והוא כלו ארצי־ישראלי (עי' R. d. E. J. XXV, 225 נזכר ר' סימון כמה פעמים, ור' שמעון בן פזי – אף לא פעם אחת).

3) השוה הכנוי בר (בן) בתירא.

4) עי', מלבד המקורות שנרשמו לעיל, כ"ב ח"א 140 הע' 2. עוד בירוש' ע"ז 42 ע"נ (=ירו' סוטה בסוף). לפי דעת התוספות ב"ב קמ"ט ע"א, ד"ה רב מרי ש„פזי" היה שם אמו של ר' שמעון, וחושבין שהיא בתו של ר' חייא (יבמות ס"ה סוף ע"ב). אולם מזה שנמצא חכם אחד ושמו ר' פזי מחליט היוחסין (ערך פזי), ואחריו פרנקל (במבוא 121 ע"א), שפזי הוא חכם ואינו בת ר' חייא. אולם יותר יפה לבאר את המקורות

המצוין מכל בני המשפחה, בתור תלמידו של ר' יהושע בן לוי, היה יושב בדרום, וגם אחרי כן היה שם מושבו 1). בהר המלך היו לו אחוזות שדה, שהיה משכירן לנכרים, וכאשר פנה על אדות זה בשאלה לר' יוחנן אמר לו, כי יותר טוב להובירן (לעשותן שדה בור) מאשר להשכירן לנכרי, אך ר' יהושע בן לוי התיר לו להשכיר לנכרים 2). עד כמה היה מסור ר' סימון לשמור את תורת רבו אפשר לראות מזה, שהוא מסר הרבה מאד מתורתו 3), ורק מאמרים אחדים מסר בשם חכמים אחרים 4). עם חכמי טבריה היה לו משא ומתן רב: עם ר' אלעזר בן פדת עוד בחייו של ר' יהושע בן לוי 5), עם

שבתלמוד הירושלמי, ששם נזכר שפזי הוא אביו של ר' יהודה בן פזי, שהכונה היא שר' שמעון בן פזי, ר' סימון שלנו, הוא אבי ר' יהודה בן פזי. השם „בר פזי" שבו נקראו כמה אמוראים מארץ־ישראל הוא רק כנוי משפחתי, ולפיכך גם ר' יהודה זה פעם נקרא ר' יהודה בר פזי ופעם ר' יהודה בריה דר' שמעון בן פזי, או ר' יהודה בר סימון, עי' כ"א ח"א 129 הע' 2. שהשם בן פזי בא מבת ר' חייא הגדול — זהו דבר המתקבל על הלב (עי' כ"א ח"ב 139 הע' 2.). ואולי משום זה היו נוהגין בבבל, ששם היו מתגאים ברי' חייא הבבלי ובבניו, לקרוא את ר' שמעון בשם בן פזי [להודיע בזה שגם הוא מתיחס על משפחת ר' חייא רבה].

1) עי' ירו' ביצה 60 ע"ג; ר' זעירא בא לדרומא, ור' סימון מסר לו ענין של הלכה ששמע מפי ר' יהושע בן לוי.

2) ירו' דמאי 25 ע"א וע"ב. (כ"א ח"ב 41 הע' 5.).

3) עי' כ"א ח"א 134 הע' 7; 137 הע' 1; 138 הע' 3; 140 הע' 2, 4; 142 הע' 4, 7; 147 הע' 7; 148 הע' 5, 6 7; 150 הע' 4, 9; 151 הע' 5; 153 הע' 3; 158 הע' 2; 162 הע' 1, 3, 5; 164 הע' 3; 166 הע' 6; 171 הע' 2; 172 הע' 6; 176 הע' 1; 177 הע' 1, 8; 178 הע' 1, 4; 181 הע' 1, 2; 182 הע' 1.

4) מאמרי ר' יוחנן: כ"א ח"ב 14 הע' 2. 38 הע' 6; מאמרי ר' שמעון בן לקיש כ"א ח"א 172 הע' 9; ר' חנינא כ"א ח"א 19 הע' 1; ר' יוסי בר' חנינא ח"ב 206 הע' 2. ר' שמואל בר נחמן שם 252 הע' 1. 275 סוף ס' ד'. ר' שמעון בר אבא שם ח"א 17 הע' 2 (עי' לעיל 185 הע' 6). מהתנאים מסר ביחוד דברי בר קפרא, עי' כ"א ח"א 152 הע' 1. אג' התנאים כ"ב ח"ב 173 הע' 11, 18; ר' שמעון בן חלפתא, שם 189 הע' 17, 19; שניהם על יסוד המסרת של ר' יהושע בן לוי. עי' ג"כ שם ח"א 73 הע' 5. (רשב"י). ההפיכה בזכותם של בני עלי שאמר ר' יונתן בן אליעזר (ח"א 86 הע' 6), נתיחסה באגדת בראשית מ"א לר' שמעון זה.

5) עי' בשלשה המקומות של התלמוד הירושלמי (נרשמו לעיל 8 הע' 5) ששם מספר ע"ד שאלה אחת של טומאה. כדאי לציין ששם פעם נקרא ר' סימון ופעם ר' שמעון. ר' סימון מוסר דברי ר' אלעזר, לעיל ח"א ע' 8 סוף הע' 6; 76 הע' 3, 5. בשו"ט י"ח כ"ט מתרץ ר' סימון קושיא בין דברי ר' אלעזר לבין דברי ר' שמואל בר נחמן, עי' כ"א ח"ב 272 הע' 3, בשהש"ר א' ט"ז בא הדבר סתם; ולא פליגי.

ר׳ אבהו 1), עם ר׳ אמי, שפעם העלה חמתו ע״י תשובתו 2). הוא בעצמו נחשב לאוטריטה גם בעניני הלכה. עולא מספר עובדה, שבן פזי — בודאי ר׳ שמעון — פסק להלכה שאלה שהוצעה ע״י בית הנשיא 3). באגרת אחת ששלחו אחי רבה בר נחמני, שישבו בארץ ישראל, אל אחיהם שבבבל הודיעוהו ג״כ על דבר פסק הלכה אחד שפסקו כאחד ר׳ יצחק (נפחא), ר׳ שמעון ור׳ אושעיא. ר׳ שמעון זה, לפי דעת אחדים, הוא ר׳ שמעון בן פזי, לפי דעת אחרים — ר׳ שמעון בן לקיש 4). נשארה פקודה שפקד ר׳ סימון לחושבי קביעות המועדים: תשימו לב שלא תקבעו יום התקיעה (ראש השנה) בשבת ולא יום הערבה (השביעי של סכות) בשבת, ובשעת הדחק תקבעו יום התקיעה בשבת, אך לא יום הערבה 5). —

ר׳ סימון ישב איזה זמן בבבל. הוא ישב שם בבית ראש גלותא, ור׳ זעירא דרש ממנו למחות נגד המנהגים הרעים ששררו בבית תקיף הזה, מבלי שום לב לזה שמחאתו לא תעשה רושם 6). ע״ד ישיבתו בבבל אפשר לקבל בתור ראיה הדרשות האגדיות שלו שנמצאות בתלמוד הבבלי 7) וכן דברי ההלכה שנמסרו על ידו 8).

באגדה דעתו של ר׳ סימון עומדת לפרקים קרובים נגד דעתו של ר׳ חנינא בר פפא 9). כן נמצא בתור חולקים על ר׳ סימון: ר׳ יצחק בר

---

1) עי׳ לעיל ח״א 93 הע׳ 3; 95 הע׳ 6; 113 הע׳ 2. מאמר אחד של ר׳ אבהו מיוחס לר׳ סימון, שם 130 הע׳ 6.

2) עי׳ לעיל ח״א 140 הע׳ 1.

3) חולין מ״ו.

4) כתובות קי״א ריש ע״ב.

5) ירו׳ סוכה פ״ד ה״א (54 סוף ע״ב).

6) שבת נ״ה. שתי נוסחאות אחרות לאניקדוטה זו עי׳ שו״ט י״ב (2) ואיכה ר׳ ב׳ א׳. במקור האחרון במקום ר׳ זעירא נאמר ר׳ הושעיא (עי׳ כ״א ח״ב 12 סוף הע׳ 3) ובמקום בית ראש גלותא — ביתו של קצין. כמו באיכה ר׳ כך גם בשו״ט נמסר לו לר׳ סימון ע״י שליח (שלח ואמר). ר׳ זעירי בתור מוסר דברי ר׳ סימון בב״ר מ׳ קרוב לראש.

7) דרש ר״ש בן פזי, פסחים נ״ו. סוטה מ״א; ע״ז י״ח. (שתי פעמים). עי׳ ג״כ מגילה י״ג.

8) עי׳ לעיל 139 הע׳ 2. באור אנדי מר״ש בן פזי (ואיתימא ר״ש בר אמי) למשנה ע״ז פ״ב מ״ה, ע׳ ע״ז ל״ה.

9) השוה כ״א ח״א 193.

נחמן, שהיה ג״כ תלמידו של ר׳ יהושע בן לוי 1), ר׳ לוי 2), שלפעמים נמסרו מאמריו גם בשם ר׳ סימון 3) ר׳ חנין (דצפורי) 4). בתור תלמידו של ר׳ סימון אפשר לחשב את ר׳ תנחום בר חייא 5), שממנו קבל ר׳ חנינא בר פפא איזה מנהג של ר׳ סימון בהלכות יובלות 6), ושהוא נזכר לפעמים בתור דורש דברי אגדה יחד עם רבו ר׳ סימון 7). רֹב דברי אגדה של ר׳ סימון נמסרו ע״י ר׳ חלקיה, שהיה בודאי תלמידו של ר׳ סימון. ר׳ חלקיה זה נקרא פעם בשם ר׳ חלקיה הדרומי 8). השני המוסר דברי האגדה של ר׳ סימון, הוא ר׳ פנחס שאמר בשם ר׳ חלקיה בשם ר׳ סימון, אבל לפעמים אמר ר׳ פנחס בשם ר׳ סימון. ועוד אחד שמסר דברי ר׳ סימון, — ר׳ סימון מלוד 9). זולת זאת היו כמה אמוראים מהתקופה שלאחריה שאמרו בשם ר׳ סימון, ביניהם בעל האגדה ר׳ ברכיה. בבראשית רבה יש הרבה תשובות שהשיבו רבנן נגד דברי ר׳ סימון 10).

א.

מאמרות ופתגמים. תפלה. תלמוד תורה. ישראל. רומא.

שעה שבא הקב״ה לבראות את האדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות. מהם אומרים: אל יברא, ומהם אומרים יברא. ההי״ד (תה׳ פ״ה י״א): חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים, ואמת אומר: אל יברא, שכלו שקרים; צדק אומר: יברא, שהוא עושה צדקות, שלום אומר: אל יברא, דכוליה קטטה. מה עשה הקב״ה? נטל

---

1) עי׳ כ״א ח״א 193.

2) עי׳ שם 129 הע׳ 2; 152 הע׳ 1.

3) עי׳ לעיל 56 הע׳ 6; 72 הע׳ 1, 3; 79 הע׳ 7; 96 הע׳ 8; 126 הע׳ 2. באור לדברי אגדה של ר׳ לוי מרי סימון, עי׳ לעיל 40 הע׳ 3; 89 הע׳ 4; עי׳ 50 הע׳ 3; ועוד אחת לעיל 53 הע׳ 2. יחד עם ר׳ לוי, לעיל 65 הע׳ 7.

4) ב״ר ל״ז קרוב לראש, שהש״ר א׳ א׳ בסוף.

5) עי׳ כ״א ח״א 129 הע׳ 2; פרנקל מבוא 130 ע״ב.

6) ירו׳ מו״ק פ״ג 83 ריש ע״ג, ב״ר ק׳ קרוב לסוף.

7) עי׳ ב״ר ו׳ קרוב לראש; שם י׳.

8) תנחומא ריש קדושים.

9) עי׳ כ״א ח״ב 172 הע׳ 8.

10) מתיבין חברייא, אתיבון ח׳, עי׳ ב״ר ג׳ קרוב לראש, כ״ג בסוף, כ״ט, ס״ב קרוב לסוף.

אמת והשליכו לארץ, הה"ד (דניאל ח׳ י"ב): ותשלך אמת ארצה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבון העולמים! למה את מבזה תכסיס אלטיכסייא שלך 1)? תעלה אמת מן הארץ, הה"ד (תה׳ פ"ה י"ב): אמת מארץ תצמח2). — בר׳ ב׳ ז׳, וייצר ה׳ אלהים את האדם — אוי לי מיוצרי, אוי לי מיצרי, (דריש: וייצר = וי־יוצרי, וי־יצרי! כלומר תמיד מלחמה בלב האדם ללכת אחרי מצות יוצרו או אחרי מצות יצרו) 3). — משלי י"א כ"א. יד ליד לא ינקה רע — כל מי שעושה מצוה ומבקש ליטול עליה שכרו מיד־ליד, לא ינקה רע 4). — מותר להחניף לרשעים בעולם הזה, שנא׳ (ישעי׳ ל"ב ה׳): לא יקרא עוד לנבל נדיב וכו׳, מכלל דבעוה"ז שרי (מותר) 5). — הרשעים אין להם זריעה, שנא׳ (נחום א׳ י"ד): לא יזרע משמך עוד, אבל הצדיקים יש להם זריעה, שנא׳ (הושע י׳ י"ב) זרעו לכם לצדקה וכו׳ 6). — כל אדם שיש בו יראת שמים שקול כנגד כל העולם כולו, שנא׳ (קהלת י"ב י"ג): כי זה כל האדם 7).

— אין מוסרין את השבועה למי שהוא רץ אחר השבועה 8). — שמות

---

1) לפני המלה הזרה באה במדרשים הנדפסים המלה תכסים והיא רק הוספה, שהוסיף אחד לבאר על ידי המלה המפורסמת תכסים τaξις את המלה הסתומה אלטיכסייא, הדומה לה בצלצול. אולי נשתבשה המלה מן αληϑεια, אך לומר שנרכבה מן αλ ומן ἀξία לא מתקבל על הלב.

2) ב"ר ח׳ (5).

3) ברכות ס"א. ערובין י"ח (ר"ש בן פזי).

4) ירו׳ סנהדרין פ"י, 27 ע"ד, ויק"ר ל"ו (3), ר׳ פנחס בשמו. וע"ז בא משל ההמון: הא שקא והא סילעה והא סאתא קום כול (הנה השק, והנה המטבע, והנה הסאה; קום ומדוד). מן „כול" נעשה בירושלמי „בול" ובויק"ר „טול". ברות ר׳ א׳ א׳, ששם משתמש ג"כ ר׳ סימון במשל זה, הגירסא „קום אכול".

5) סוטה מ"א: ר׳ יהודה בר מערבא ואיתימא ר"ש בן פזי. אולי רצה ר"ש בן פזי להצדיק בזה את יחוסו לראש הגולה (לעיל 141). שם בגמרא מוסיף: ר"ש לקיש אמר מהכא (בר׳ ל"ג י׳) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים, אולי גם זה אמר ר"ש בן פזי בשם ר"ש לקיש.

6) מדרש שמואל פ"א (3) ר׳ חלקיה ור׳ פנחס בשמו. המשל שבא שם אינו מובן.

7) ברכות ו׳: אחרי מאמרו הדומה של ר׳ אלעזר (לעיל ח"א 80 הע׳ 4).

8) ויק"ר ו׳ (3), ר׳ ינאי יתיב ודריש על הדא דרבי יונה אמר ר׳ סימון. (ר׳ ינאי זה הוא נכדו של ר׳ ינאי הראשון). בפסיקתא ר׳ פכ"ב (113 ע"ב) במקום ר׳ ינאי ר׳ חגי. שם בפסיקתא ר׳ מובא בשם ר׳ סימון: „מפני מה משביעין האדם בספר תורה ומביאין לפניו נודות נפוחים? לומר: אתמול היה הנוד הזה מלא נידים ועצמות, ועכשיו הוא ריק מכולן, כך הנשבע על שקר, סוף שיצא ריקם מכל נכסיו", ואולם בויק"ר אומר זה ר׳ איבו.

כ' ז'. לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. – אם בשבועת שוא הכתוב מדבר, והלא כבר נאמר (ויקרא י"ט י"ב), לא תשבעו בשמי לשקר, ומה תלמוד לומר: לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא? זו היא שבועת אמת שהיא של שוא (כההיא דבן תמליון שלקח קנה חלול בידו ושם בו הדינרין כמה שהיה חייב לתובע ונתן לו להחזיקו בידו ובעת ההיא נשבע שהוא מסר לו את מעותיו כמה שהיה חייב לו) 1). –

מפני מה קורין שתי פרשיות הללו (שמע, והיה אם שמוע) בכל יום? מפני שכתוב בהן שכיבה וקימה (בשכבך ובקומך) 2). – [על מאמרו של ר' יוחנן: לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך לנקביו, אומר ר' סימון]: מאי טעמא? הכון לקראת אלהיך ישראל (עמוס ד' י"ב) – התכוון לקראת אלהיך ישראל 3). – ברכתו של ר' סימון על הגשם: אלף אלפין וריבוא רבוון חייבין להודות לשמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו, שאת גומל טובה לחייבים 4).

העושה תורתו עתים (כלו': לומד רק בזמן ידוע) הרי זה מפר ברית. מאי טעמא? (תה' קי"ט קכ"ו) עת לעשות לה' הפרו תורתך 5). – אם בא יצרך להשחיתך, שמרהו בדברי תורה, שנא' (ישעי' כ"ו ג'): יצר סמוך תצר שלום. ואם עשית כן, מעלה אני עליך כאלו בראת שני עולמות. שלום אין כתיב כאן, אלא שלום שלום. ואם תאמר: שאינו ברשותך? ת"ל: כי בך בטוח, וכבר כתבתי לך בתורה (בר' ד' ז'): ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו 6).

---

1) פסיקתא ר' כ"ב (112 ע"ב). השוה ר' שמואל בר נחמן כ"א ח"ב 254 הע' 3. [מעשה בבן תמליון שם בפסיקתא ר' ובויק"ר שם ובנדרים כ"ה ע"א ידוע בשם „קניא דרבא"].

2) ירושי' ברכות פ"א ה"ח (3 ע"ג בראש), חולק על ר' לוי (לעיל 25 הע' 3)

3) ירו' מגילה פ"א 71 ע"ג, עי' כ"א ח"ב 34.

4) ירושי' ברכות פ"ט (14 ע"א): ר' יוסי בר יעקב סליק מבקרא ר' יודן מגדליאה, עד דהוא תמן נחת מיטרא ושמע קליה ואמר וכו'. א"ל הדא מנא לך? א"ל הכין הוה ר' סימון מברך על ירידת גשמים. בנוסח יותר קצר באה ברכה זו בשם רב יהודה, ברכות נ"ט ע"ב. ועי' ירו' תענית 64 ע"ב ויק"ר י"ג קרוב לסוף.

5) ירושי' סוף ברכות, ר' חלקיה בשמו, מדרש שמואל א', ששם גם ר' פנחס אומר זה בשמו.

6) ב"ר כ"ב (6). במקום „שמרהו" בא בנדפס בשבוש שמחהו. קודם לזה בא מאמר דומה לזה מר"ח בר פפא ושם במקום „שמרהו" בא „דחהו". ר' סימון מבאר תצר מן נצר (שמר) ור"ח בר פפא מן צרר (דחה). ושניהם דורשים „תצור שלום שלום" מן יצר: יוצרין ב' עולמות.

תינוק שהוא עולה לחדשיו [הרי זה ממבלי עולם]. זה שהוא גדול בתורה שלא בפרקו (כלו׳ כשהוא עוד צעיר מאד), ומבזה גדולים הימנו 1). — אילין נשייא דאמרן: לא ניעול בנינן לכנישתא, אין חמי ליה מילף, מילף הוא, לא עבדין טבאות, אלא — ויסרו למשפט אלהיו יורנו (הנשים האומרות: לא נשתדל להוליך את בנינו לבית הכנסת, כי אם מזלו הוא להיות למדן אז יהיה למדן מאליו — לא טוב עושות, אלא כמ״ש ישעי׳ כ״ח כ״ו: ויסרו למשפט, צריך אדם ליסר ולהדריך את התינוק ואח״כ אלהיו יורנו 2). — [על דבריו של ריש לקיש: אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת, אומר ר׳ סימון:] לא אמרן אלא בדברי תורה [מפני שהוא כמו לועג לרש, שאין המת יכול להשתתף בשיחה זו], אבל במילי דעלמא לית לן בה 3). —

— תה׳ מ׳ ו׳. רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו — בחשבונותיך אלינו. כל אותן אלפים וארבע מאות ושמונה שנה עד שלא יצאו ישראל ממצרים, היה הקב״ה יושב ומחשב חשבונות ומעבר עיבורים ומקדש את השנים ומחדש את החדשים, כין שיצאו ישראל ממצרים, מסרן להם, הה״ד (שמות י״ב א׳): ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. מהו לאמר? אמר להם הקב״ה: מכאן ואילך הרי הם מסורים לכם, שנא׳ (שם פסוק ב׳): החדש הזה לכם ראש חדשים 4). — מתכנסין כל מלאכי השרת לפני הקב״ה ואומרים: רבש״ע! אימתי ראש השנה? והוא אומר להם: ולי אתם שואלים? אני ואתם נשאל לבית דין של מטה, הה״ד (דברים ד׳ ז׳): בכל קראנו אליו, ואין קראנו אלא מועדים, שנא׳ (ויקרא כ״ג ד׳): אלה מועדי ה׳ מקראי קדש 5). —

1) ירו׳ סוטה פ״ג (19 ע״א), ר׳ חלקיה בשמו. מוסב על הברייתא, שאותה צריך להשלים ע״פ המשנה סוטה פ״ג מ״י — הרי אלו מבלי עולם. בברייתא בתלמוד בבלי סוטה כ״ב. הנוסח הוא במקום „תינוק שהוא עולה לחדשיו״ — „תינוק שכלו לו חדשיו״. ושני הבאורים הבאים ע״ז: זה תלמיד חכם המבעט ברבותיו (סתם). וזה ת״ח שלא הגיע להוראה ומורה (ר׳ אבא).

2) ירושׁ׳ חלה 57 ריש ע״ב. דרשה אחרת מר׳ סימון על „אלהיו״ יורנו, עי׳ כ״א ח״ב 275 הע׳ 5.

3) ברכות ג׳: (עי׳ כ״א ח״ב 143 הע׳ 4.) [ואולם לפני הגירסא היא ר׳ אבא בר כהנא ולא ר׳ סימון. המתרגם].

4) פסיקתא 43 ע״ב, פסיקתא ר׳ ט״ו (67 ע״ב). קודם לזה שלשה באורים שונים לפסוק הזה מר׳ חנינא בר פפא. בירושׁ׳ ר״ה 57 ריש ע״ב אומר ר׳ סימון בקצור: לשעבר רבות עשית, מכאן ואילך נ׳ ומחשבותיך אלינו, ואח״כ באו המשלים השייכים לענין הזה מר׳ לוי, מר׳ יוסי בר חנינא, מר׳ אחא, מר׳ חייא בר אבא ומר׳ יצחק.

5) פסיקתא 54 ע״א, פסיקתא ר׳ פט״ו (77 ע״ב), ר׳ חלקיה ור׳ פנחס בשמו.

– ד' פרצופין (בשני פנים) היה הדבור יוצא – חיים לישראל וסם המות לאומות העולם, ההי"ד (דברים ד' ל"ג): כאשר שמעת אתה ויחי 1). –

מכל הנביאים לא פרסמוה (למלכות רומא) אלא שנים: אסף ומשה. אסף אמר (תה' פ' י"ד): יכרסמנה חזיר מיער, משה אמר (ויקרא י"א ז'): ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא. למה נמשלה לחזיר? לומר לך: מה חזיר זה בשעה שהוא רובץ מוציא [נ"א: מפשיט] טלפיו ואומר: ראו שאני טהור, כך מלכות הרשעה הזאת מתגאה, חומסת וגוזלת ונראית כאלו מציעה בימה (כלומר שופטת על פי חקים) 2).

ב.

באורי מקרא.

כללים. כשם שנתנה תורה בלשון הקדש כך נברא העולם בלשון הקודש [כלו', שלה"ק היא השפה היותר קדומה]: שמעת מימיך: גיני – גיניא (γυνη, γυαιος)**, אנתרופי – אנתרופיא** (αντρωπος, αντρωπη)**, גבר – גברתא, אלא איש**

וע"ז באה דרשתו של ר' כרוספדאי בשם ר' יוחנן לויקרא כ"ג ד' (כ"א ח"ב 56 הע' 4), בדברים ר' ב' מיוחס גם מאמרו של ר' סימון לר' יוחנן. – דיאלוג בין הקב"ה ובין מלאכי השרת הוא צורה אגדית רגילה, עי' לעיל 124. [בדברים ר' הראיה יותר ברורה, דכתיב אשר לו אלהים קרובים אליו, – „אשר לו אומה קרובה אליו", אין כתיב כאן, אלא „אשר לו אלהים קרובים אליו" – הוא וכל פמליא שלו].

3) ויק"ר א' (11). – השוה כ"א ח"ב 43 הע' 1.

4) ב"ר ריש ס"ה, ויק"ר י"ג קרוב לסוף, שו"ט פ' י', ר' חלקיה ור' פנחס בשמו. (בב"ר נשמט השם ר' חלקיה) בשו"ט במקום „מצעת בימה": מסייע (צ"ל מציע) ליה בימה בפרהסיא ונראין כאלו הן [דנין] דינין של אמת. זהו ציון יפה לממשלת רומא שהיתה מראה פנים כאלו מקפידה על שמירת החקים בעוד שהיתה גוזלת וחומסת ורומסת את הצדק והיושר. בויק"ר הוא מספר אניקדוטה: מעשה בשלטון אחד, שהיה הורג הגנבים והמנאפים והמכשפים, גחין ואמר לסנקליטיו: שלשתן עשיתי בלילה אחד. בשו"ט מובא המעשה הזה ע"י ר' חלקיה ור' פנחס בשם ר' סימון. ע"ד משל של רומא לחזיר, עי' ר' יוחנן, כ"א ח"ב 43, ר' שמואל בר נחמן, שם 265 מה' Wiener, Die Judische Speisegetze S. 366 נעלם הדבר הזה. – ציור אחר של משפטי רומא נותן ר' שמעון (בן פזי) בשמו"ר ט' (3): מה הנחש מלחש והורג, אף המלכות מלחשת והורגת, כי הוא נותן בבית האסורים ומלחיש עליו להורגו. בזה הוא מבאר את הכתוב ירמי' מ"ו ל"ב ומשיב על השאלה: מה ראו חכמים להקיש (לסמוך) כריכת נחש (ברכות פ"ה מ"א: אפילו נחש כרוך בעקבו) למלכות. בתנחומא וארא קרוב לראש האומר הוא ר' יהושע בן פזי.

ואשה. למה? שהלשון הזה נופל על הלשון הזה 1). — בר׳ י״ח כ״ב. ואברהם עודנו עומד לפני ה׳. תקון סופרים הוא זה 2), שהשכינה היתה ממתנת לאברהם 3). — אמרו ישראל לישעיה: רבנו ישעיה! שמא כל הדברים הללו שאתה אומר, מלבך אתה בודאם? אמר להם: יאמר אלהיכם (ישעי׳ מ׳ א׳), אמר אלהיכם אין כתיב כאן, אלא יאמר אלהיכם (כלו׳: הוא יעיד שנבואתי אמת) 4). — בארי (אביו של הנביא הושע) לא נתנבא אלא שני פסוקים, ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיהו, ואלו הן: (ישעי׳ ח׳ י״ט—כ׳) וכי יאמרו עליכם וכו׳ וחברו 5).

תהלים נ״ד ו׳. הנה אלהים עוזר לי ה׳ בסומכי נפשי. אמרו לו (לדוד) מי אמר לך? אמר להם: עד שאני במעי אמי נתנבא עלי איתן האזרחי,

---

1) ב״ר י״ח (4) ול״א (8), ר׳ פנחס ור׳ חלקיה בשמו (בפרשה ל״א נשתבש לחזקיה).

2) בר׳ מ״ט (7); ויק״ר י״א (5) ר״ס קורא בשם תקנת סופרים (השוה את הטרמין של המאמר המסורתי של ר׳ יצחק, לעיל כ״ב ח״א 204 הע 1). מה שבמדרש התנאים (מכילתא שמות ט״ו ז׳, ספרי במדבר י׳ ל״ה) נאמר במליצה „כינה הכתוב״, כאילו הכתוב מעיקרו שנה מפני הכבוד. במדרשים המאוחרים וגם בספרות של המסרת הרכבו דברי ר׳ סימון יחד עם דברי התנאים (עי׳ אג׳ התנ׳ כ״ב ח״א 146 הע׳ 3). במכילתא ובספרי לא הובאה הדוגמא מבר׳ י״ח כ״ב.

3) בתנחומא ב׳ בראשית ד׳ (ומזה בשמו״ר מ״א, 4) נעשה מזה מאמר בפני עצמו, לראיה על האמור בתה׳ י״ח ל״ו: וענותך תרבני. והתחלת המאמר: „ראה מה כתיב״ רגילה היא אצל ר׳ סימון. בצורה אחרת נמצא המאמר הזה בשו״ט י״ח (שתי פעמים (29, 22 §§). בכל אלה המקורות נאמר: תיקון סופרים הוא זה.

4) פסיקתא 128 ע״ב, שבמחלקת שבין ר״ח בר פפא ור׳ סימאי (צ״ל ר׳ סימון) דבריו של ר׳ סימון נמצאים רק בשני כתבי יד, כי שאר המעתיקים השמיטום, מפני שאעפ״י שזה נאמר בתור „סלקא דעתיך״ בכ״ז הלא יש בו משום הטלת ספק בנבואתו של ישעי׳. המלות „אמר אלהיכם אין כתיב כאן אלא יאמר אלהיכם״ נשתרבבו כאן מדברי ר׳ חנינא בר פפא. במקום הבטוי הקשה „בודאם״ כתבו המעתיקים „אומר״. — עם מאמרו זה של ר׳ סימון צריך להביא עוד מאמר של ר׳ סימון שיש בו מאותו ענין בשו״ט למזמור ט״ו א׳. המפרשים הבדילוהו ממה שנאמר אצלו במקום שלא היה צריך להבדיל וגם בובר לא הבינו כדבעי, והוא: תרתין זימנין (בנדפס: שני זמנים) אמרו לו לישעי׳: ומי אמר הדברים האלה? אמר להם: וכי מדעתי הם? נאום ה׳ אשר אור לו בציון וכו׳. את המאמר הזה צריך להשלים, כי „יאמר אלהיכם״ היא הדוגמא השניה, ועי״ז יובן מה שנאמר „תרתין זימנין״ (כלו׳: שתי פעמים). בובר מחבר את שתי המלות אל הנאמר קודם מפני שלא הבין כונתן.

5) ויק״ר ו׳ (6) אח״ז באו דברי ר׳ יוחנן (כ״א ח״ב 49 הע׳ 2.) שכל נביא שנתפרש שמו ושם אביו גם אביו היה נביא. אולם מפני מה חושב ר״ס ששני הפסוקים הללו הם של בארי, לא נתפרש. בויק״ר ט״ו מביא ר׳ אחא את דברי ר׳ סימון.

שנא' (תה' פ"ט כ"א): מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו 1).

בר' י' ב'. תירס זהו פרס 2). – בית אל נקרא לוז (בר' כ"ח י"ט), (מפני שעץ) לוז היה עומד על פתחה של עיר 3). – שמות ד' י"ב. והוריתיך. בורא אני אותך בריה חדשה 4). – ש"ב ח' ו'. נציבים זהו קסטרא (castra = גדודים שהמלך מעמיד בערים הנכבשות 5). – מלכים א' ז' נ'. והפותות. זה פותה (גומא) שתחת הציר 6). – ישעיהו י"ט י"ח. ביום ההוא יהיו חמש ערים וכו'. אלו הן: נוא ונוף, תחפנחס, ועיר ההרס ועיר שמש. נוא זה אלכסנדריא, נוף זה מֶמְפִיס, תחפנחס זו היא דפנא, עיר ההרס זה חדקאנו (?), עיר שמש זו היליופוליס 7). – שיר השירים – שיר כפול ומכופל 8). – איכה ב' י"ב. דגן ויין – גלוסקין וחמר עתיק 9). – עזרא א' ט'. מחלפים –

---

1) שו"ט נ"ד (ר"ש בן פזי). במקום „אמר לו" צ"ל „אמרו לו" הדיאולוג דומה אל הדיאולוג שבין ישראל ובין ישעיה.

2) ירו' מגילה 71 ע"ב ג"כ המחלקת בין ר"ם ורבנן (בבבלי יומא י' ע"א), (עי' לעיל 139 העי' 2) אך שם כאלו רבנן אומרים פרס. השוה קרויס מאנאטסשריפט 39 יאהרגאנג ז. 2 אונד 11.

3) ב"ר סוף ס"ט. ע"ז העיר תמנה, ב"ר ל"ח (י"ג) עי' כ"א ח"ב 271 העי' 5.

4) שמו"ר ג' (15) עי' לעיל ח"א 13 והעי' 2. ר"ם דורש „והוריתיך" מלשון הרה – עיבור.

5) דברים ר' א' (ט"ז). לנגד זה דעת החכמים ἀνδριάντες=מצבות. עי' זאכם Beträge II, 105.

6) שהש"ר ג' י', חולק על ר' יצחק מגדלאה שאמר הפיפות (צ"ל: חפי פותחות, עי' לוי ח"ב 92 ע"א). בבמדבר ר' י"ב (4) נתחלפו שמות האומרים להפך. בפסיקתא כ' ו' (25 ע"ב) אומר ר' סימון: אף הפותות שתחת הציר היו של זהב. ור' יצחק מגדלאה אומר: הבלוטין שבפותחות. במקום ר' סימון בא בשהש"ר ובבמדבר ר' – ר' סימאי.

7) פסיקתא 63 ע"ב, ר' חלקיה בשמו. בפסיקתא ר' י"ז (87 ע"א) סתם. השם שבו תרגם עיר ההרס הוא כל כך משובש עד שאי אפשר לעמוד על אמתתו. עי' בובר בהערותיו לפסיקתא שם.

8) שהש"ר א' א' בסוף. קודם לזה אומר ר' חנין דצפרי, ר' שמעון בשמו (אולי זהו ר' שמעון מלוד, עי' לעיל 142 העי' 9). כנראה שניהם מתכונים לצורה השירית שבשיר השירים שבאה לפעמים במשפטים כפולים, כמו א' י"ד ולהלן. השוה את הבטוי „נבואות כפולות" שבו מציין ר' יהודה בר סימון (פסיקתא 126 ע"א, ויקר' ריש י') את נבואותיו של ישעי', כמו „נחמו נחמו" (מ' א') ועוד כפולות כאלה: נ"א ט', שם י"ב, שם י"ז. – עי' ג"כ להלן סי' ג', לבראשית ל"ז ח'. ולעיל 30 והעי' 5.

9) איכה ר' לאותו פסוק, נגד ר' חנינא בר פפא, שאומר יין קונדיטין (מבושם).

אלו הסכינין, כמו דתנינן תמן (כמו שנאמר במשנה מדות ד׳ ז׳): הוא היה נקרא בית החילפות ששם היו גונזין את הסכינין 1). —

באורי מלים: למה נקרא שמה חסידה? שהיא חסה על שכניה 2). — חרטמים, אלו שהן שואלין בטימי (עצמות) מתים 3). — קשיטה — נוטריקון: קו״ף — קימיליא (κειμήλια = אוצר), סמ״ך — סלעים (מטבעות ידועות), טי״ת — טריון (?) 4).

באורי הלכה: בר׳ א׳, י״ד. והיו — על ידי זה ועל ידי זה (כלומר: לענין קביעות החדש צריך לשום לב גם לחמה וגם ללבנה) 5). — מנין לעדה שהיא עשרה? נאמר כאן (ויקרא כ״ב ל״ב) „תוך״ ונאמר להלן (בר׳ מ״ב ה׳) „תוך״ — ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים, מה תוך האמור להלן עשרה אף כאן עשרה 6) *). — מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא? שנא׳ (שמות י״ט י״ט) והאלהים יעננו בקול, שאין תלמוד לומר „בקול״, ומה תלמוד לומר „בקול״? בקולו של משה 7). — צריך הדיין לשנות טענותיהן (של בעלי הדין), שנא׳ מ״א, ג׳ כ״ג, זאת אומרת: זה בני החי וכו׳ 8). — יחזקאל ל״ט ט״ו. ובנה אצלו ציון. רמז לציון קברות מן התורה 9).

---

1) ירו׳ יומא פ״ג קרוב לסוף (41 ע״א). — לדהי״א ה׳ א׳, עי׳ לעיל 4 והע׳ 2.

2) שו״ט ק״ד י״ז. חולק על ר׳ חנינא בר פפא (צ״ל ר׳ חנינא במקום ר׳ הונא). וע״ז יש נוסח אחר: אית דאמרי, שהיא עושה חסידות עם חברותיה, זהו הבאור שנתן רב יהודה בחולין ס״ג.

3) תנחומא ב׳ מקץ (4), בהעירו חרטמי כתיב, כלו׳ שאפשר לקרוא את הט׳ בחיריק. המחצית הראשונה של המלה „חר״ לפי דעת רש״י בפירושו לבר׳ מ״א ח׳ פירושה מלי „הנחרים״.

4) ב״ר סוף ע״ט. כל הבאורים שבאו על המלה „טריון״ אינם מניחים את הדעת.

5) ירו׳ ר״ה סוף פ״ב (58 סוף ע״ב). בב״ר ריש פ׳ ו׳, פסיקתא 42 ע״ב אומר ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון לבר׳ א׳ ט״ו: שניהם נבראו להאיר על סמך שכתוב שם „והיו״. אולי נשתבש כאן, ע״ז שהעבירו את מאמרו של ר״ם מ„והיו״ הראשון ל„והיו״ שאח״כ.

6) ירושׁ׳ ברכות פ״ז ה״ג (11 ע״ג), ירו׳ מגילה 75 ע״ב. ע״ז באה תשובתו של ר׳ יוסי בר בון „אמר ליה״ וצריך למחוק את המלה „ליה״, כי ר׳ יוסי בר בון היה בערך חמישים שנה אחרי ר׳ סימון. לעצם הענין עי׳ בבלי מגילה כ״ג ע״ב.

7) ברכות מ״ה. (ר״ש בן פזי).

8) ירו׳ סנהדרין פ״ב ה״ט (21 ע״ב בסוף), שו״ט ע״ב א׳, קה״ר י׳ ט״ז, בדברים ר׳ ה׳ (6) ר׳ סימא במקום ר׳ סימון.

9) מו״ק ה׳. (ר״ש בן פזי). השוה כ״א ח״ב 275 הע׳ 6. — ע״ז שייכות ראיות מן

---

*) עי׳ „הצופה לחכמת ישראל״ שנה אחת עשרה חוברת שלישית מאמר „מנין עשרה״ מאת יצחק יאהרשען.

ג.

לספורי המקרא ונושאיהם.

[כיון שנהרג הבל]. מאה ושלשים שנה נפרש אדם מחוה אשתו. [אמר: מה אני מוליד בנים והם הולכים למאירה?] היו רוחות זכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם, ורוחות נקבות מתחממות מאדם ויולדות ממנו [לפיכך נקראה חוה אם כל חי (בר׳ ג׳ כ׳) אימן של כל החיים]. וזהו מה שאמר הכתוב (ש״ב ז׳ י״ד): ובנגעי בני אדם – אלו המזיקין, בנוי דאדם קדמאה 1). – אפילו אדם הראשון נמחה במים (במי המבול), שנאמר (איוב י״ד י״ט): תשטף ספיחיה עפר ארץ [אפילו אותו, שנאמר בו (בר׳ ג׳ י״ט): כי עפר אתה ואל עפר תשוב] 2). – ראוי היה אברהם אבינו להברא תחלה לאדם הראשון, אלא אמר הקב״ה: אם בורא אני את אברהם תחלה, אם יקלקל אין מי שיבוא ויתקן, אלא הרי אני בורא אדם הראשון תחלה, שאם יקלקל יבוא

הכתובים לדברי המשנה: לתענית ג׳ ג׳ מעמום ד׳ ז׳, ירו׳ העני‏ת 66 ע״ג; לפאה ז׳ ד׳ מישעי׳ י״ז ד׳, ירו׳ פאה 20 ע״א בסוף. עי׳ עוד למשנה ברכות ה׳ ג׳, ירו׳ ברכות 9 ע״ג, ירו׳ מגילה 75 ע״נ (שתי מסרות נבדלות מרי יוסי ור׳ פנחס בשם ר׳ סימון) ביומא סוף ב׳, ר׳ חזקיה (חלקיה?) בשמו, ירש׳ יומא 41 ריש ע״ב, שקלים 48 ע״ג. –

1) ב״ר כ׳ קרוב לסוף, כ״ד קרוב לסוף. בהרחב דברים בתנחומא ב׳ בראשית 26 [כאן הטכסט מורכב משניהם]. מעשה ברוחות ספר ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון בארמית בויק״ר כ״ד (3) (במקום בקרתני צ״ל בקרתנא כמו שבא בתרגום העברי „בקריתנו״), בתנחומא פ׳ קדושים (ב׳ 9) בא זה בעברית. גם בשו״ט כ׳ (7) מְסֻפר בעברית בשנויים. הכונה של הספור היא *): ומה אם הרוחות שלא נבראו לשם סיוע צריכין סיוע, אנו שנבראנו לסיוע על אחת כמה וכמה! ע״ד האיש אבא יוסי איש ציתור שנקרא בשו״ט אבא יוסי בן דוסאי או דוסתאי, עי׳ אג׳ התנאים כרך ב׳ ח״ב 82.

2) תנחומא ב׳ בראשית 25. בברי׳ כ״ח (3) אומר ר׳ יהודה בר סימון בשם ר׳ יוחנן על הכתוב בר׳ ו׳ ז׳: אפילו עפרו של אדה״ר נמחה. ואולם ר׳ לוי בשם ר׳ יוחנן אומר (כך גם בברי׳ ל׳ (8) על יסוד הכתוב איוב י״ד י״ט: אפילו איצטרובלין (אבנים) של רחים נמחו במים.

*) מעשה היה בקריתנו באיש אחד חסיד, ושמו אבא יוסי איש ציתור, שהיה יושב ושונה על פתח מעין, נגלה עליו רוח שהיה שורה שם, ואמר לו: רבי! הרי כמה שנים שאני נתון כאן, ונכנסין ויוצאין אתם ונשיכם ערב וצהרים, ואיש לא ניזוק, ועכשיו תדעו כי רוח אחרת באה לדור פה ורוצה לטורדני מזה המקום, והוא רע מאוד ולא יניח חיים לכל בריה. א״ל: ומה נעשה? א״ל: לך והעד באנשי מקומך ואמר להם: מי שיש לו מכוש, מי שיש לו פס, מי שיש לו מגרופה יבואו הנה למחר עם נץ החמה ויביטו אל תוך המים, וכאשר יראו ערבוביה בתוך המים יתחילו להקיש בברזלם ויקראו: שלנו נצח, שלנו נצח, ולא יזוזו משם עד שיראו כטפת דם על פני המים. החסיד הלך ואמר לבני העיר, והם עשו כך והבריחו את הרוח הרעה משם (הטכסט כאן הוא ע״פ שלשה המקורות שנדפסו בהערה).

אברהם ויתקן 1). – אמר לה אברהם לשרה: הלכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצינו אשה נאה כמותך, עכשיו שאנו נכנסין למקום כעורים ושחורים, [על אחת כמה וכמה שיתפלאו על יפיך]. אמרי נא אחותי את (שם י״ב י״ג 2). – בשעה שאמר הקב״ה לאברהם למול, הלך ונמלך בשלשה אוהביו, אמר לו ענר: כבר בן מאה שנה אתה, ואתה הולך ומצער את עצמך? אמר לו אשכל: מה אתה הולך ומסיים (ומסרס?) את עצמך בין שונאיך? אמר לו ממרא: אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון, והדבר הזה שאמר לך למול אין אתה שומע לו? א״ל הקב״ה: אתה נתת לו עצה למול, חייך שאיני נגלה עליו לא בפלטין של ענר, ולא בפלטין של אשכל, אלא בפלטין שלך, הה״ד (בר׳ י״ח א׳): וירא אליו ה׳ באלוני ממרא 3). – אפילו שם חדש שעתיד הקב״ה לקרוא לירושלים היה אברהם יודע, דכתיב (בר׳ כ״ב י״ד): ויקרא שם המקום ההוא ה׳ יראה, וכתיב (יחזקאל מ״ח ל״ד): ושם העיר מיום ה׳ שמה, וכתיב (ירמי׳ ג׳ י״ז): ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה׳ 4). – בנוהג שבעולם חתן שהוא דר אצל חמיו, אפשר לו שלא ליהנות אפילו כלי אחד, אפילו סכין אחד? ברם הכא (בר׳ ל״א ל״ז): משמש את כל כלי, אפילו מחט, אפילו צינורא לא מצאת 5). – א״ל יהודה ליוסף 6) בנימוסות שלנו 7) כתיב (שמות כ״ב ב׳): אם אין לו ונמכר בגנבתו, וזה יש לו לשלם. ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני – יכנסו דברי באזניך. זקנתו של זה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא וכל ביתו, דכתיב (בר׳ י״ב י״ז): וינגע ה׳ את פרעה, הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת, אמו של זה לא מתה אלא מקללתו של אבא, ומן תמן מיתת לה (בר׳ ל״א ל״ב): עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. הזהר שלא יחול בך קללה אחת, ואותו האיש מת. שנים

---

1) שו״ט ל״ד בראש.

2) ב״ר מ׳ (4) ר׳ זעירה בשמו.

3) ב״ר מ״ב בסוף. ר׳ עזריה בשם ר׳ סימון: המאמר מתחיל: למה נקרא שמו ממרא, שהמרה פנים באברהם.

4) ב״ר ס״ד (4), בבר׳ מ״ט (3) ר׳ פנחס בשם ר׳ שמואל (צ״ל ר׳ שמעון). ע״ד אברהם עי׳ עוד לעיל 50 הע׳ 3.

5) ב״ר ע״ד (10), פסיקתא 110 ע״ב, מדרש שמואל סוף כ״ב.

6) ב״ר צ״ג (6) בקשר עם מה שנאמר שם קודם לזה סתם: בי אדוני – בייא (βια=עריצות) את מעביר עלינו וכו׳.

7) יהודה קורא לחקי התורה (כשהוא מדבר אל נכרי, כמו שחשב את יוסף) בשם נמוסות νομος, שבשם הזה רגילים החכמים לקרוא את חקי העמים הנכרים.

ממנו נכנסו לכרך אחד שלם והחריבוהו, להלן בשביל נקבה, כאן בשביל זכר, על חיבת העין בא [כלו׳: אתה בא על מי שחביב על אביו כבבת עינו], על אכסניא של הקב״ה (ידיד=ξένος), *) שנא׳ בו (דברים ל״ג י״ב): ידיד ה׳ וכו׳! – בר׳ מ״ט א׳. ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם – ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה, אמר: שמא יש ח״ו במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו? אמרו לו בניו: שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. אמרו: כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד 1). – כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה, שנא׳ (דה״א כ״ג י״ג י״ד): בני עמרם אהרן ומשה וכו׳ ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי [שמע מינה שהוא בעצמו היה כהן גדול] 2). – פנחס בשעה שהיתה רוח הקדש שורה עליו, היו פניו בוערות כלפידים 3). – שופטים ה׳ א׳. ביום ההוא. ששה נסים נעשו באותו היום. בו ביום באו, בו ביום שלחה אחריו ושלח הוא, בו ביום עשו מלחמה, בו ביום נהרג סיסרא, בו ביום חלקו ביזה, בו ביום אמרו שירה 4). – ש״א ז׳ ה׳. המצפתה. לא שילה היא המצפתה ולא המצפתה היא שילה, אלא איסקופא (רצועה)

---

1) פסחים נ״ו. בנדפס דרש ריש לקיש וצ״ל ר״ש בן פזי, עי׳ רבינוביץ ח״ו, 165. השוה ספרי דברים 31 §, ב״ר ריש צ״ח, תנחומא ויחי (ב׳ ויחי 9), דברים ר׳ ב׳ בסוף. בשני המקורות האחרונים אמר יעקב בשכמ״ל בלחישה, כמו שנוהגין עכשיו בקריאת שמע. בדברים ר׳ ב׳, אחרי התשובה שבאה בלי שם אומרה על השאלה מהיכן זכו ישראל לקריאת שמע, מוסיף ר׳ לוי: ומה ישראל אומרים עכשיו? שמע אבינו ישראל, אותו הדבר שצויתנו נוהג בנו – ה׳ אלהינו ה׳ אחד! בב״ר צ״ח (4) אומר זה ר׳ שמואל [בר נחמן], ר׳ חלבו ור׳ ברכיה בשמו: שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה אותו דבר שצויתנו עדיין הוא נוהג בנו...

2) פסיקתא ל״ח ע״ב. ויק״ר י״א (6) שו״ט תה׳ צ״ט (6), תנחומא חקת (ב׳ 21), ר׳ ברכיה בשמו.

3) ויק״ר ריש א׳. בויק״ר סוף כ״א נשמט שם ר׳ סימון, ואחרי שהמאמר מתחיל „פנחס״ חשב המעתיק שזהו שם אומרו והוסיף א״ר פנחס [כך הגיה גם הרד״ל]. בשו״ט ק״ג (17) אומר ר׳ יהודה בר סימון כי המלאך שנא׳ בשופטים ב׳ א׳ הוא פנחס, אבל אינו מביא לזה ראיה.

4) קה״ר ג׳ י״ד, ר׳ חלקיה ור׳ פנחס בשמו.

---

*) ואולי פי׳ שנעשה אכסניא להקב״ה, שביהמ״ק נבנה בחלקו, כמ״ש ובין כתפיו שכן. עי׳ לקמן.

יוצאת מתוך תחומו של יהודה לתוך תחומו של בנימין ועליה בית המקדש בנוי 1). — **ש״א כ״ה ג׳. נבל — הוא לבן, אתוהי דדין כאתוהי דדין [כלו׳ שניהם רמאים]** 2). —

מסרת אגדה היא: חירם (מלך צור) בעל אמו של נבוכדנצר היה, עמד עליו והרגו, הה״ד (יחזקאל כ״ח י״ח) ואוציא אש מתוכך היא אכלתך 3). —

הדא שושן הבירה כבית קומיטטון (comitatus=**תחנה צבאית**) **היה מאכל ומשתה מצוי בה** 4).

ד.
דרשות.

בר׳ א׳, ג׳ — ה׳. חמש פעמים כתוב כאן אור, כנגד חמשה חומשי תורה 5)**: ויאמר אלהים יהי אור — כנגד ספר בראשית, שבו נתעסק הקב״ה וברא את עולמו** 6)**; ויהי אור — כנגד ספר שמות, שבו יצאו ישראל מאפלה לאורה; וירא אלהים את האור כי טוב — כנגד ספר ויקרא, שהוא מלא הלכות רבות** 7)**; ויבדל אלהים בין האור ובין החשך — כנגד ספר במדבר, שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ; ויקרא אלהים לאור יום — כנגד ספר דברים, שהוא מלא הלכות רבות** 8). — **שם א׳ ט״ז. את שני המאורות הגדולים וכו׳. מאחר שהוא קורא אותן גדולים, הוא חוזר ופוגם אותם: את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה, אתמהא! אלא על ידי**

---

1) מדרש שמואל י״ג בראש, במקום „מתוך תחומו של יהודה״ צ״ל מתוך של יוסף. בירו׳ מגילה 72 ע״ד בא מאמר דומה לזה על יסוד הכתוב יהושע ט״ז ו׳ (תאנת שלה) בשם אבדימי מצפרי. השוה כ״א ח״ב 211 הע׳ 2.

2) שו״ט י״ד ב׳ ונ״ג ב׳, ר׳ יודן בשמו.

3) ויק״ר י״ח (2). השוה הערת Beer, מאנאטססריפט יאהרגאנג 1854. זייטע 469. ע״ד מסרת עי׳ לעיל 59 הע׳ 2.

4) אסתר ר׳ א׳ ה׳, ואח״כ בא מאמרו של ר׳ חנינא בר פפא.

5) ב״ר ג׳ (5).

6) ספר בראשית הוא התכנית, שלפיהו ברא הקב״ה את עולמו, עי׳ כ״א ח״א 108 הע׳ 2.

7) ע״פ הכתוב תה׳ י״ט ט׳: מצות ה׳ ברה מאירת עינים, ומשלי ב׳ ד׳: כי לקח טוב נתתי לכם.

8) וע״ז „מתיבין חברייא לר׳ סימון: והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות? אמר להן: אף הוא (הכתוב המרמז על ס׳ דברים) שנה בו דבר (כלו׳: חזר על דבר אחד שתי פעמים): ויקרא אלהים לאור יום — לא הוא אור ולא הוא יום? אתמהא!

שנכנס בתחומו של חברו (כלו׳: שהלבנה נראית גם ביום) 1). – מצינו שהקב״ה עושה חסד עם האחרונים בזכות הראשונים; ומנין שהקב״ה עושה חסד עם הראשונים בזכות האחרונים? (בר׳ ו׳ ח׳): ונח מצא חן בעיני ה׳. באיזו זכות? בזכות תולדותיו [שנא׳ (שם ט׳) אלה תולדות נח] 2). – קפצו מלאכי השרת לקטרגו (את ישמעאל בהיותו צמא במדבר) אמרו לפניו: רבון העולמים! אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא 3), את מעלה לו באר? אמר להם: עכשיו מה הוא? צדיק או רשע? אמרו לו: צדיק. אמר להם: איני דן את האדם אלא כשעתו 4). –

– אפילו ריוח של דופן לא היה ביניהם (בין יעקב ובין עשו), הה״ד (בר׳ כ״ה כ״ו): וידו אוחזת בעקב עשו. ויצא זה צדיק וזה רשע 5). – כ״ח ה׳. וילך פדנה ארם. ומה תלמוד לומר „אל לבן בן בתואל הארמי״? מלמד שכולן כולל ברמאות 6). – אין המלך עומד על שדהו לא כשנזרעה ולא כשנתחרשה

1) ב״ר ו׳ (3) ר׳ פנחס בשמו, ואולם ר׳ יודן אמר בשם ר׳ תנחום בר חייא (כ״א ח״א 130). בהלבשה אחרת, בתור לגנדה בא זה בתלמוד בבלי ס׳: בשם ר׳ שמעון בן פזי: אמרה ירח לפני הקב״ה: אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לכי ומעטי את עצמך. אמרה לפניו: רבש״ע! הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי? אמר לה: לכי ומשול ביום ובלילה. אמרה ליה: מאי רבותיה? שרגא בטיהרא מאי מהני (מה יועיל הנר בעצם היום)? א״ל: זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים. א״ל: יומא נמי (גם השמש) אי אפשר דלא מנו ביה תקופתא, דכתיב (שם י״ד): והיו לאותות ולמועדים וכו׳? – זיל ליקרו צדיקים בשמך: יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן. חזייה דלא קא מיתבא דעתיה (ראה שעדיין לא נחה דעתה). אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי על שמיעטתי את הירח *). הנוסח ר׳ שמעון בן עזאי (עי׳ מאנאטסשריפט יאהרגאנג 1880, זייטע 226), צריך להרחיק. עי׳ עוד כ״א ח״ב 188 הע׳ 4.

2) ב״ר כ״ב בסוף. בתנחומא ריש נח האומר הוא ר׳ אבהו.

3) זהו רמז לאכזריות שעשו הערבים לבני ישראל בלכתם בגולה, כשהגלם נבוכדנצר כפי מה שמסופר על ידי ריב״ל (בשמו״ר ריש כ״ו), באיכה ר׳ סתם; בשו״ט ה׳ מרכב יחד עם מאמר ר׳ סימון.

4) ב״ר נ״ג קרוב לסוף; בשו״ט ה׳ ו׳ מיֻסד זה על איוב (י״א י״א): וירא און ולא יתבונן (מה שיהיה בזמן מאוחר). בתנחומא ויצא לבראשית כ״ט ט״ז האומר הוא ר׳ ברכיה, גם כן על יסוד איוב י״א י״א.

5) פסיקתא קצ״א סוף ע״א (פסיקתא ר׳ בהוספה (הוצ׳ רמא״ש) 200 סוף ע״ב (כאן הטכסט ע״פ הפסי׳ ר׳) ר׳ חלקיה ור׳ פנחס בשמו. (עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 197 הע׳ 18).

6) ויק״ר ריש כ״ג, שהש״ר ב׳ ב׳, ר׳ פנחס בשמו. בב״ר ס״נ (4), רק ר׳ פנחס. עי׳ לעיל ח״א 219 הע׳ 3.

*) כנראה זוהי אליגוריה כלפי ישראל שהוא המעט מכל העמים.

ולא כשנעדרה, ואימתי עומד עליה? כשהיא עומדת כרי; כך אברהם עדר, שנא׳ (בר׳ י״ג י״ז): קום התהלך בארץ; יצחק זרע, שנא׳ (שם כ״ו י״ב): ויזרע יצחק; לא עמד המלך עליה, עד שבא יעקב, שהיה כרי של תבואה, שנא׳ (ירמ׳ ב׳ ב׳): קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו, ועמד הקב״ה עליו, שנא׳ (שם כ״ח י״ג): והנה ה׳ נצב עליו 1). — ל״ב כ׳. במוצאכם אותו — בגדולתו (אז תאמרו לו דברים של הכנעה) 2). — ל״ו ל״ט. מהיטבאל. מטיבי נשים היו. שהיו מטיבין אותה לבעלה ואח״כ טורדין אותה מבעלה (= בת מטרד) 3). — ל״ז ח׳. המלך תמלך עלינו אם משל תמשל בנו. מפני שענו אותו בלשון כפול, לפיכך הוא מעמיד מלכים 4). — מנא לן שירדה השכינה עמו (עם יוסף)? מדכתיב (ל״ט ג׳): ויהי ה׳ את יוסף 5). —

שמות ט׳ י״ח. כמוהו לא היה. אבל עתיד להיות. לאימתי הוא מתוקן? לסנחריב 6). — [על מאמרם של רבנן: נדמו ישראל (בעיני המצרים) לסוסים ומצרים הרשעים זכרים מזוהמים והיו רצים אחריהם עד ששוקעים בים, אמר ר׳ סימון:] לא נדמו ישראל לסוסים נקבות, אלא גלי הים נדמו לסוסים נקבות ומצרים לסוסים זכרים מזוהמים ורצו אחריהם עד ששקעו בים. והיה המצרי אומר לסוסו: אתמול הייתי מושכך לנילוס, ולא היית בא אחרי, ועכשיו אתה משקעני בים? והיה הסוס אומר לרוכבו: „רמה בים״ — ראו מה בים, אפיתיסיס (ἐπίθεσις = מרמה) נעשית לכם בים 7). — ל״ב י״א. ה׳ ה׳. למה כתב שני פעמים ה׳ ה׳? אלא שפייסו האלהים ואמר לו: משה! לשעבר הייתי נוהג עמם במדת רחמים, עד שלא עשו אותו מעשה, כך אף עכשיו אני נוהג עמם במדת רחמים. והיה משה עומד, והיה הדבור בא לתוך אזנו כמין סילון, ולא היה אחד מישראל שומע, אבל כשהיו פניו של משה מאדימות, היו יודעים שהדבור בא אצלו 8). —

1) תנחומא מקץ (ה).

2) ב״ר סוף ע״ו, ר׳ חלקי׳ ור׳ פנחס בשמו.

3) שם פ״ג (4) חולק על ר׳ לוי.

4) שם פ״ד (10). במקום שענו אולי צ״ל „שהונו״. לשון כפול — עי׳ לעיל ח״א 130 העי׳ 6 ועי׳ לעיל ח״א 30 העי׳ 5. אג׳ התנאים כ״א ח״ב 4.

5) ב״ר פ״ו (2), ר׳ פנחס בשמו. בשו״ט כ״ד ח׳ בשם ר׳ ברכיה.

6) תנחו׳ ב׳ וארא 20, אח״כ באה דעתו של ר׳ חנינא (בר פפא): למכת גוג ומגוג הוא מתוקן ומביא ראיה מיחזקאל ל״ח כ״ב. למאמרו של ר׳ סימון לא הובאה ראיה וצריך להשלימה מישעי׳ ל׳ ל׳.

7) שהש״ר א׳ ט׳. אפיתיסים זהו באור שני למלת רמה מן מרמה. עי׳ פירשט Glossarium 70 כל זה בא בתור באור לשה״ש א׳ ט׳: לססתי ברכבי פרעה וכו׳.

8) פסיק׳ ר׳ ה׳ (22 ע״א), במדבר ר׳ ריש י״ב.

הדא גרזמיתא (γαρισμη=קינות סעודה) אינה באה אלא באחרונה, למה? שיש בה מינים הרבה. כך למה שלמים באחרונה (ויקרא ז׳ י״א)? שיש בה מינים הרבה: דם ואימורים למזבח, חזה ושוק לכהנים, עור ובשר לבעלים[1]. – הכא (ויקרא י׳ ב׳ ובמדבר ג׳ ד׳) את אמר „לפני ה׳, לפני ה׳״ שתי פעמים ולהלן (דהי״א כ״ד ב׳) הוא אומר: על פני אהרן אביהם פעם אחת? אלא מלמד, שהיה קשה לפני הקב״ה כפלים מאביהן[2]. – י״ט ל״ב. מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה׳. אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחלה[3]. – במדבר ז׳ א׳. להקים את המשכן. בשעה שאמר הקב״ה לישראל להקים את המשכן רמז שבעת שהוקם המשכן למטה הוקם המשכן למעלה. להקים משכן אין כתיב כאן אלא להקים את המשכן, זה המשכן של מעלה[4].– י״ב ט״ו. והעם לא נסע עד האסף מרים. מלמד שנתעכבה לה השכינה (כלו׳ שעמוד הענן לא נסע)[5].

שמואל י״א ב׳. בנקור לכם כל עין ימין. אלו סנהדרין של ישראל, שהן גלגל עיניהם של ישראל, כד״א (במדבר ט״ו כ״ד): והיה אם מעיני העדה וכו׳[6]. – ש״ב ז׳ ד׳. א״ל הקב״ה לנתן הנביא: נתן! האדם הזה שאני משלחך אצלו (דוד) נדרן הוא. קודם עד שלא ידור לך ואמור לו: לא אתה תבנה לי בית, כדי שלא יהא לו בושה (אח״כ) לפני הסנהדרין[7]. – שם שם י״ט. ותקטן

1) ויק״ר ט׳ (8). – ויק״ר כ׳ קרוב לסוף. המאמר מתחיל: ר׳ יודן דיפו בעא מיניה ר׳ פנחס בר חמא בשם ר׳ סימון, וצריך לבאר זה שר׳ פנחס שאל את ר׳ יודן והלז השיב לו כפי מה ששמע מר׳ סימון. בבמדבר ר׳ ב׳ (24) מתחיל ג״כ כמו בויקרא ר׳, אלא שבמקום ר׳ יודן בא בשבוש ר׳ יוחנן. ומן „מניה״ נעשה „קומי״, ויצא שר׳ פנחס הוא הנשאל. כגון זה הוא גם בתנחומא אחרי (ב׳ 8), אך השואל שם (בכ״י אחד ג״כ ר׳ יוחנן) נקרא ר׳ נחמן. בנוסח של הוצ׳ בובר: ר׳ נחמן דיפו בשם ר׳ פנחס בשם ר׳ סימון. בפסיקתא 173 ע״ב השואל הוא ר׳ נחמיה דיפו והנשאל ר״פ בר חמא, ורק בכ״י אחד – ר׳ תנחום בר חמא. בפסיקתא כתוב סימא במקום סימון.

3) ירו׳ בכורים פ״ג באמצע (65 סוף ע״ג). ר׳ סימון הולך לשיטתו שאמר בב״ר מ״ט תקון סופרים יש כאן (לעיל 147 הע׳ 2).

4) פסיקתא ר׳ סוף פ׳ ה׳. בבמדבר ר׳ י״ב קרוב לסוף באה הוספה: „והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהן של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם״. עי׳ לענין הזה אג׳ התנאים כ״ב ח״א 63 הע׳ 5.

5) שו״ט י״ד ב׳, כ״ד ח׳ ונ״ג ב׳. עי׳ משנה סוטה פ״א מ״ט.

6) מדרש שמואל י״ד (7), חולק על ר׳ לוי.

7) מדרש שמואל ריש כ״ו, חולק על ר׳ חנינא בר פפא. שניהם רוצים לבאר את השליחות התמוהה של נתן אל דוד, שמתחילה בשאלה „האתה״. לפי דברי ר״ח

עוד זאת בעיניך. לאחד שעשה לו חברו קטנה (כלו׳ עזרה קטנה), ואומר לו עשית קטנה, סופך לעשות גדולה 1). —

ישעיה נ׳ ד׳. ה׳ נתן לי לשון למודים – ללמד עליהם סנגוריא 2). — נ״ח ז׳. הלא פרוס לרעב לחמך, – תפרס אין כתיב כאן, אלא פרוס, כבר היא פרוסה, שמראש השנה נגזר על האדם מה שמשתכר ומה שמתחסר 3). — ירמיה מ״ח ל׳. מתחלת עבורו של מואב לא היה לשם שמים, אלא לשם זנות, שנא׳: עברתו ולא כן בדיו, לא עשה כן בדיו לשם זנות אלא לשם שמים, שנא׳ (רות ג׳ ו׳): ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה 4). הושע ד׳ י׳, הזנו ולא יפרצו, שלא היתה בעילתן לשם בנים 5). — הושע י״ד ג׳. וקח טוב. גימטריא דידיה (בא״ת ב״ש) נפש, וקח טוב = וקח נפש 6). — מיכה ד׳ י׳ ושכנת (הכתיב הוא „ושכנתי״) בשדה. ראה מה כתיב ושכנת בשדה, אעפ״י שחרב ונעשה שדה שכינתי בשדה (שכנתי = שכינתי) 7. — ראה מה כתיב 8): והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על

ב״פ: א״ל הקב״ה לנתן הנביא: נתן! האדם הזה שאני משלחך אצלו ממהר הוא. קודם עד שלא ישכר פועלים לך ואמר לו כו׳.

1) מדרש שמואל ריש כ״ז.

2) פסיקתא ר׳ ל״ג (151 ע״א), ר׳ חלקיה ור׳ פנחס בשמו (במקום ר׳ יצחק הכהן בן חמא צ״ל ר׳ פנחס הכהן ב״ח. — לבאורו לישעי׳ נ״א י״ד (פסיקתא ר׳ ל״ג, 152 ע״א, ר׳ חלקיה ור׳ פנחס בשמו; עי׳ לעיל 124 הע׳ 2).

3) ויקרא ר׳ ל״ד, דריש פרום—נגזר.

4) ב״ר סוף נ״א, חולק על ר׳ חנינא בר פפא שאמר: מתחלת עבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לש״ש. שנא׳ לא כן בדיו עשו לש״ש אלא לשם זנות, שנא׳ (במדבר כ״ה א׳): ויחל העם לזנות. ואח״כ בא מאמרו של ר׳ לוי: אם תחלתו של מואב לשם זנות גם סופו היה לשם זנות (עי׳ לעיל ח״א 7 הע׳ 1). ברות ר׳ סוף ה׳ אין דברי החולקים ברורים.

5) ירוש׳ יבמות פ״ו (7 ע״ג).

6) פסיקתא קס״ה ע״ב ר׳ אחא ור׳ נתן בשמו, תנחומא קרח בסוף. לענין גמטריא, עי׳ כ״א ח״ב 76 הע׳ 4. אג׳ אמוראי בבל ח״א 30 הע׳ 198 (בגרמנית).

7) שו״ט י״א (3). השוה ירמי׳ נ׳ ה׳ דברת (הכתיב דברתי). התקונו של בובר אינו נחוץ ואינו נכון. כך דורש גם האמורא הארצי ישראלי ר׳ זיכיי, ירו׳ סוכה פ״ד (54 ריש ע״ג): ושכינתי בשדה, וכמו שנראה מקשר הדברים שם ג״כ באותו המובן שדרש ר׳ סימון. בתנחומא נח קרוב לראש מובא סתם: ושכנת בשדה ושכנתי כתיב, שאעפ״י שאדם גולה בשדה, שכינתי לא זזה ממך. לבטוי „ראה מה כתיב״ עי׳ לעיל 147 הע׳ 3. לעצם הענין עי׳ ר׳ אלעזר לעיל ח״א, 35 הע׳ 1.

8) עי׳ ההערה הקודמת.

ירושלים (זכריה י"ב ט'). ישראל אומרים: רבונו של עולם! מי מוחה בידך, שאתה אומר „אבקש"? ועל זה משיב הקב"ה: אני אבקש זכות להציל את הגוים ואיני מוצא 1). —

מאי דכתיב (תה' א' א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב. וכי מאחר שלא הלך היכן עמד? ומאחר שלא עמד, היכן ישב? ומאחר שלא ישב היכן לץ? אלא לומר לך: שאם הלך, סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישב, ואם ישב סופו ללוץ, ואם לץ עליו הכתוב אומר (משלי ט' י"ב): אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא 2). — אשרי האיש שלא הלך לטאטריאות ולקירקיסאות של עע"ז, ובדרך חטאים לא עמד — זה שלא עמד בקנגיון (העוסקים בציד), ובמושב לצים לא ישב — שלא ישב בתחבולות (העוסקים בעצות רעות). שמא יאמר אדם: הואיל ולא הלכתי לטאטריאות ולקירקסאות ולא עמדתי בקנגיון, אלך ואתגרה בשינה, ת"ל: ובתורתו יהגה יומם ולילה 3). — ח' ח'. וגם בהמות שדי. הראה להן דניאל יורד לגוב האריות ויושב על צואריהם ואינו ניזוק 4). — י' י'. ונפל בעצומיו חלכאים, אין הרשע מפיל בקולרים (צ"ל: בקלירוס χλῆρος=גורל) שלו, אלא רשעים גבורים כמותו, שנא' (דניאל ג' כ') ולגוברין גברי חיל די בחיליה, כגון הקוסטינר (quaestionari=תלין) שהיה מכה ומסיר צלע וחוליא בבת אחת 5). — כ"ד ח'. מלך הכבוד. מי הוא זה מלך הכבוד? שהוא חולק מכבודו ליראיו 6). — ע"ז ט'. האפס לנצח חסדו, הא חסילה (הנה

1) תנחומא משפטים קרוב לסוף, ר' חלקיה ור' פנחס בשמו [אמר המתרגם: חפשתי ולא מצאתי ותרגמתי מהגרמנית. בילקוט זכריה לאותו פסוק אומר זה ר' אלכסנדרי רק בסגנון אחר].

2) ע"ז י"ח: דרש ר"ש בן פזי, ומזה בשו"ט א': אמר ר"ש בן פזי.

3) ע"ז שם, דרש ר"ש בן פזי.

4) שו"ט לאותו פסוק, חולק על ר' חנינא בר פפא שאומר: הראה להם שמשון לוכד שלש מאות שועלים. שניהם מתכונים לדרש את הכתוב ו' שם, שהקב"ה הראה למלאכים שטענו מה אנוש כי תזכרנו את המעלות היתרות שיהיו באדם לעתיד לבוא. (עי' לעיל 142).

5) שו"ט לאותו פסוק, חולק על ר' חנינא בר פפא. עי' ברש"י לתהלים שמביא ג"כ מאמר זה. חלכאים הם לפי דעתו השוטרים התלינים שהיו ברשותה של רומא. השוה את המשל של ר' יוחנן ע"ד שני הקוסטינרים האכזרים (כ"א ח"ב 113 הע' 4). עצומים הם ג"כ הגבורים מלי עֹצֶם. וכן בחר גם נבוכדנצר לשלשה אנשים גבורים שישליכו את חנניה מיש' ועז' לתוך הכבשן. ע"ד „קלירוס" עי' פירשט Glossarium 203 f.

6) שו"ט כ"א (2). וכ"ד (11). במקור האחרון הוא מביא לזה שתי דוגמאות

האחרית) והא מסכמא (והנה הסִכּוּם) על ידי ירמיהו שאמר (ירמי׳ ט״ז ה׳): כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים1). — ע״ז, י״ב. ואומר חלותי היא וכו׳. השמעת מימיך גלגל חמה חולה, ואינו יכול לעלות ולשמש? לשמשיו אין חליין, ולפניו יש חליין? 2). — [גבורות גשמים] אף מכנסת את הגליות, שנא׳ (תה׳ פ״ה ב׳): רצית ה׳ ארצך שבת שבות יעקב 3). — בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה נשמה, קרבים ובני מעים; והקב״ה אינו כן, צר צורה בתוך צורה (הולד במעי אמו) ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והיינו דאמרה חנה (ש״א ב׳ ב׳): ואין צור כאלהינו — אין צייר כאלהינו4).— קכ״ד ג׳. מהו „גוי מקרב גוי" (דברים ד׳ ל״ד)? שהיו מובלעים בתוך מעֵיהם, כמ״ש: אזי חיים בלעונו. ואם לחשך אדם לומר אינו מזכיר מצרים באותו ענין? הרי הוא אומר: בקום עלינו אדם, אין אדם אלא מצרים, שנא׳ (ישעי׳ ל״א ג׳): ומצרים אדם ולא אל 5). — אף בסופו של ספר (תהלים) הוא מקלס להקב״ה בעשרה מזמורות: הללויה הללו אל בקדשו וגו׳ 6). —

משלי י״א כ״א. וזרע צדיקים נמלט. וזרע צדיק אין כתיב כאן, אלא וזרע צדיקים — שמושחל מבין שני צדיקים — נמלט 7). — כ״ה כ׳. מעדה בגד ביום קרה. יום שנזדווג נבוכדנצר לישראל העדה מהן שני לבושין —

ממרים ומיוסף (לעיל 156 הע׳ 4 ולעיל 155 הע׳ 4). לפי הברייתא ברכות נ״ח ע״א, הרואה אחד ממלכי ישראל אומר: ברוך שחלק מכבודו ליראיו.

1) איכה ר׳ א׳ ב׳ (אזכרה), חולק על ר׳ חנינא בר פפא. את המלה גמר מבאר הא חסילא והא מסכמא, ואין פיי של המלה מסכמא מל׳ הסכמה, אלא מל׳ סִכּוּם. בשו״ט לאותו פסוק נאמר בקצרה (סתם): גמר הדבר שאמר כי אספתי את שלומי.

2) איכה ר׳ שם. „חלותי היא" הוא מבאר בתור שאלה ותמיהה.

3) ב״ר י״ג (5) אחר דבריו של ר׳ יצחק, לעיל ח״א 196.

4) ברכות י׳ ע״א. על שאלת מר שימי בר עוקבא ואמרי ליה מר עוקבא דהוה שכיח קמיה דר׳ שמעון בן פזי והיה מסדר אגדתא קמיה דר׳ יהושע בן לוי. הוא שאלו באור הכתוב (תה׳ ק״ג) ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשו. ואולי התשובה היא ממאמרי ריב״ל, עי׳ לעיל 140.

5) שו״ט קי״ד (6), ר׳ אבין בשמו.

6) מדרש שמואל י״ט, על מאמרו של ר׳ שמואל בר נחמן, שהובא בכ״א ח״ב ע׳ 315.

7) ויק״ר ל״ו, בירו׳ סנהדרין פי׳ (27 ע״ד) סתם, בקשר עם מאמרו של ר׳ הושעי׳ ע״ד המלכים אחז ומנשה אם יש להם חלק לעוה״ב. וע״ז אמר שאחז שהיה אביו צדיק ובנו צדיק נמלט (עי׳ כ״א ח״א 108 הע׳ 1).

בגדי כהונה ובגדי מלכות ביום קרה, כהדא הוא דכתיב (זכרי' ז' י"ג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו 1). – אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע 2) שנא' (משלי כ"ה כ"ג): רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר. – כל מי שהוא דן את טיפש הוא בעצמו נדון, הה"ר (משלי כ"ט ט'): איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת. – „שפט" אין כתיב כאן, אלא „נשפט" 3).

שה"ש ד' י"ג. שלחיך פרדס רמונים. היא (כנסת ישראל) הכניסה לו (להקב"ה) כלים ובשמים (למשכן) במנין 4) (שמות כ"ה), והוא הכניס לה כלים ובשמים שלא במנין 5). – ז' י'. דובב שפתי ישנים. כהדין דשתי חמר עתיק, אע"ג דהוא שתי ליה טעמא וריחה בפומיה (כזה ששותה יין ישן שגם אחרי ששתה הטעם והריח בפיו) 6). – ח' י"ד. על הרי בשמים. המתינו לי עד שאשב בדין על הריהם, שהם שריהם, שנתונים אצלי בְשָמַיִם, הה"ד: על הרי בְשָמִים (=בַשָמָיִם) 7). – רות א' י"ג. כי יצאה בי יד ה'. ביוצאין מא"י היתה מגפה, ביושבין לא היתה מגפה 8). – קהלת ב' י"ב. הוללות וסכלות. הוללות זו הוללות של מינות וסכלות זו הטפשות 9). – ח' ח'. כשהמלך מבקש לגיון (לילך במלחמה), והן נותנין לו כסף וזהב הרבה, והוא נוטל מהן ואינו משלחן, אלא משלח אחרים תחתיהן, אבל במות אינו כך: ואין משלחת במלחמה (כלומר אי אפשר לשלוח אחר תחתיו) 10). – י' י"ד. והסכל

1) פתיחתא י"ב דאיכה רבה. חולק על ר' חנינא בר פפא שאמר „ביום קרה" על שם שקראו לעגל אלה אלהיך ישראל.

2) תענית ז' ע"ב (ר' שמעון בן פזי).

3) פתיחתא י"ד לאיכה ר', ר' חנינא בר פפא בשמו.

4) כך הוא מבאר „שלחיך", על יסוד „לישן בר נש" – מה שלח פלני לארוסתיה אפשר להשוות לזה השם „שלוחים" שבמ"א ט' ט"ז.

5) שהש"ר לאותו פסוק, חולק על ר' חנינא בר פפא.

6) שהש"ר לאותו פסוק, חולק על ר' חנינא בר פפא שבמקום יין עתיק אומר יין קונדיטון (κονδῖτον conditum) וכן בירוש' מו"ק 83 סוף ע"ג, מדרש שמואל י"ט (4) השוה לעיל 148 הע' 8.

7) שהש"ר לאותו פסוק.

8) רות ר' לאותו פסוק, מוסב על מאמר ר' לוי שבבכ"מ שנא' „יד ה'" היא מכת דבר, לעיל 38. אחרי דבריו של ר' סימון בא הערתם של תלמידי דר' נחמיה (אולי נמסר גם זה ע"י ר' סימון) שמדייקים זה משופטים ב' ט"ו: בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה.

9) קה"ר לאותו פסוק, חולק על ר"ח בר פפא. עי' לעיל הערה 3.

10) אגדת בראשית ל"ה, ר' אחא בשמו.

ירבה דברים. ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון פתר קרייא במשה: אמר הקב״ה למשה: כתבתי עליך שאת חכם, עומד ומרבה דברים אתה. ואינך חכם — אל תוסף דבר אלי כדבר הזה (דברים ג׳ כ״ו) 1). — קהלת י״א ב׳. ר׳ סימון פתר קרייא בנשיאים: תן חלק לשבעה — ביום השביעי נשיא לבני אפרים (במדבר ז׳ מ״ח), וגם לשמונה — ביום השמיני נשיא לבני מנשה (שם, פסוק נ״ד) 2). — עזרא ב׳ נ״ט. ואלה העולים מתל מלח — זו בבל; תל חרשא — אלו שתוקי ואסופי; כרוב — אלו הממזרין, רובין אילו שהלכו אחר עיניהן; אדן — שהיו אומרין: אין דין ואין אדון... ואמר — שהמרו לאל במעשיהן 3).

כתוב אחד אומר (בר׳ י׳ ד׳): ודודנים, וכתוב אחד אומר (דהי״א א׳ ז׳): ורודנים? דודנים, שהם בני דודיהן של ישראל (עשו–אדום–רומא) ורודנים, שהן באים ורודין אותם 4). — דהי״א ב׳ ב׳. דן יוסף ובנימין — בזכות דן נפקדה רחל, בזכות דן עמד יוסף ובנימין 5). דהי״א ד׳ ט׳. קרא מראש ספר דברי הימים „אדם שת, אנוש" עד „ויהי יעבץ" ואין אתה מוצא שם כבוד, וכשבא ליעבץ כתוב: ויהי יעבץ נכבד מאחיו, לפי שעסק בתורה, הוי, כבוד חכמים ינחלו (משלי ג׳ ל״ה) 6). — ד׳ י״ח 7). ואשתו היהודיה ילדה וכו׳ ואלה בני בתיה בת פרעה. אמאי קרי לה יהודיה? על שום שכפרה בעבודת כוכבים 8). „ילדה" — והלא רבויי רביתיה? (הלא רק גִדלַתו), לומר לך, שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו. ירד — זה משה. ולמה נקרא שמו ירד? שירד להם לישראל מן בימיו 9).

1) קה״ר לאותו פסוק, ר׳ ברכיה בשמו.

2) פסיקתא 192 ע״ב, פסיק׳ ר׳ מהדורת פרידמן, הוספה 201 ע״ב, בקה״ר לאותו פסוק אומר זאת ר׳ נחמיה.

3) ירוש׳ קדושין פ״ד ה״א (65 סוף ע״ב). על כרוב ואדן נאמר שם עוד „ר׳ חזקיה מפיק לישניה שהלכו אחר עיניהם ואמרו: אין דין ואין דיין".

4) ב״ר ל״ז קרוב לראש, חולק על ר׳ חנין. הכונה לרומאים (האיטלקים) בני אדום דוד בני יעקב.

5) ב״ר ע״ג קרוב לראש. ר׳ אחא ור׳ הונא בשמו.

6) ילמדנו בילקוט משלי סוף ג׳ ודהי״א ד׳: א״ר שמעון בן פזי.

7) מגלה י״ג. ר״ש בן פזי כי הוה פתח בדברי הימים אמר הכי: כל דבריך אחד הם ואנו יודעין לדורשן.

8) ועי״ז בא מאמרו של ר׳ יוחנן בשם רשב״י (עי׳ סוטה י״ב ע״ב, וצריך להכניסו באגדת התנאים כ״ב ח״א 76): לרחוץ (שמות ב׳ ה׳) — מגילולי בית אביה. השוה כ״א ח״ב 55 הע׳ 6.

9) ע״פ אחד מהנוסחאות שהביא רבינוביץ (ד״ס, ח״ח 55) ד״א: שירד מהר סיני בשני לוחות.

גדור — שגדר פרצותיהן של ישראל; חבר — שחבר את ישראל לאביהן שבשמים; סוכו — שנעשה להם לישראל כסוכה; יקותיאל — שקוו ישראל לאל בימיו; זנוח — להזניח עוונותיהם של ישראל. אבי, אבי, אבי — אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאות 1). מרד — שהוא כלב, אמר הקב״ה יבוא כלב שמרד בעצת המרגלים וישא את בת פרעה שמרדה בגלולי אביה 2). — כ״ט י״א. לכל לראש, ראש אתה לכל הקילוסין שקילסו אותך 3).

ה.

פתיחתות, מאמרים קִבְּצִיים, משלים.

לבראשית ב׳ י׳. ר׳ סימון פתח: תתקפהו לנצח ויהלך, משנה פניו ותשלחהו (איוב י״ד כ׳) 4). תקף שנתן הקב״ה לאדם הראשון, לנצח — לעולם היה, ויהלך—כיון שהניח דעתו של הקב״ה והלך אחר דעתו של נחש, משנה פניו ותשלחהו. ר׳ סימון אומר: עמו חכמה וגבורה (שם י״ב י״ג)—בשעה שהיה (אדה״ר) מושלם לבוראו ארבעה ראשי נהרות היה פותק (פותר) במגרופית אחת.— לבר׳ ו׳ ח׳. ונח מצא חן וכו׳. ר׳ סימון פתח: כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישעי׳ ס״ה ח׳, 5). מעשה בחסיד אחד

1) נ״א אצל רבינוביץ (ח״ח 56) עוד דבר אחד — חסידות.

2) בויק״ר א׳ (3) אומר ר׳ סימון בשם ריב״ל באור לפסוק זה ששונה מהבאור שהובא בפנים בכמה פרטים (עי׳ כ״א ח״א 177 הע׳ 8). ע״ד השם ירד יש מחלקת בין ר׳ סימון ובין ר״ח בר פפא. הראשון אומר שהוא מל׳ „רדה״ (משול) והשני מן „ירד״. כנראה במקור הראשון היתה השיטה מוחלפת. „חבר״ — נתבאר כמו במגלה, וכן „יקותיאל״ שבאורו נאמר ע״י ר׳ לוי ור׳ סימון ביחד (עי׳ לעיל ח״א 96 הע׳ 4). הבאור לשם „ירד״ ומה שמקושר עם זה, שכלב נשא את בת פרעה בא בויק״ר בתור אחת מהדעות החולקות ר׳ אבא בר כהנא ור׳ יהודה בר סימון. — לדהי״א ל׳ ל״ד יש במדרש שמואל ט״ו ב׳ ר׳ סימון במקום ר׳ סימאי שבקה״ר א׳ ד׳ (עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 196, לז׳ ל״א עי׳ לעיל 91 הע׳ 8.

3) שו״ט ריש ק״ד. בתנחומא ב׳ שמות (1): ראה מה אמר דוד: שמך מתנשא לכל לראש (צ״ל לראש לכל) הנדולה שנקלסך.

4) ב״ר ריש ט״ז. בריש פ׳ כ״א באה ההתחלה סתם ממאמרו הראשון של ר׳ סימון הוא היסוד הכללי שעל זה בא המאמר השני בתור פרט.

5) ב״ר כ״ט (2). המעשה של החסיד בא לבאר באפן מוחשי את המלות „כי ברכה בו״. עי׳ ג״כ להלן המשל הראשון. [הקושיא השניה שבאה במדרש „והא כתיב (ירמי׳ ל״א א׳) מצא חן במדבר?״ והתירוץ ע״ז: „בזכות דור המדבר ומצאת את לבבי נאמן לפניך״, אינו מובן — המתרגם]. אחרי שבאו מאמרים מחכמים אחרים בא בסוף שוב מאמר של ר׳ סימון, שהובא בב״ר ל״ט (י׳).

שיצא לכרמו בשבת וראה עוללה אחת וברך עליה. אמר: כדאי היא העוללה הזו שנברך עליה, כך כה אמר ה׳ כאשר ימצא התירוש באשכל וגו׳. אמר ר׳ סימון: שלש מציאות מצא הקב״ה: אברהם, דכתיב (נחמ׳ ט׳ ח׳): ומצאת את לבבו נאמן לפניך; דוד, דכתיב (תה׳ פ״ט כ״א): מצאתי דוד עבדי; ישראל, דכתיב (הושע ט׳ י״א): כענבים במדבר מצאתי ישראל. אתיבין חבריה לר׳ סימון: והא כתיב: ונח מצא חן? אמר להון: הוא מצא, הקב״ה לא מצא.— תה׳ י״ח 1).— יצילני מאויבי עז. ר׳ סימון פתח לה: ביום השלישי (שמות י״ט כ״א). (כלו׳ כשבא לדרוש בפסוק זה פתח מתהלים). מאויבי עז — זה פרעה, שנא׳ (שמות ט״ו ט׳): אמר אויב; ומשונאי — אלו המצרים; יקדמוני ביום אידי — זה עמלק, שנא׳ (דברים כ״ה י״ח): אשר קרך בדרך; ויהי ה׳ למשען לי — וידי משה כבדים; ויוציאני למרחב — שנתן לי התורה, שנא׳ (איוב י״א ט׳): ורחבה מני ים 2). — לויקרא כ״ג מ׳. ולקחתם לכם ביום הראשון 3). ר׳ יהודה בשם ר׳ שמעון בן פזי פתח: שמע בני וקח אמרי (משלי ד׳ י׳). הרבה קיחות צויתי אתכם בשביל לזכותכם. אמרתי אליכם (במדבר י״ט ב׳): ויקחו אליך פרה אדומה, שמא בשבילי? אלא בשביל לטהר אתכם, דכתיב (שם פסוק י״ט): והזה הטהור על הטמא, אמרתי לכם (שמות כ״ה ב׳): ויקחו לי תרומה — בשביל שאדור ביניכם. ועשו לי מקדש, כביכול אמר הקב״ה קחו אותי ואדור ביניכם. „ויקחו לו תרומה" אינו אומר, אלא ויקחו לי — אותי אתם לוקחים. אמרתי אליכם (ויקרא כ״ד ב׳): ויקחו אליך שמן זית זך, וכי אורה שלכם אני צריך? והא כתיב (דניאל ב׳ כ״ב): ונהורא עמה שרא? אלא בשביל לזכותכם ולכפר על נפשותיכם, שמשולה כנר, שנא׳ (משלי כ׳ כ״ז): נר ה׳ נשמת אדם. ועכשיו שאמרתי לכם: ולקחתם ביום הראשון, כדי לזכותכם, כדי שאוריד לכם מטר. — לשה״ש א׳ ו׳. אל תראוני שאני שחרחרת. ר׳ סימון פתח: אל תלשן עבד אל אדוניו (משלי ל׳ י׳). נקראו ישראל עבדים, שנא׳ (ויקרא כ״ה נ״ה): כי לי בני ישראל עבדים, ונקראו הנביאים עבדים, שנא׳ (עמוס ג׳ ז׳): אל עבדיו הנביאים. כך אמרה כנסת ישראל לנביאים: אל תראוני בשחרחרותי. אין לך שמח בבני יותר ממשה ועל ידי שאמר (במדבר כ׳ י׳) שמעו נא המורים, נגזר עליו שלא

---

1) שו״ט לאותו פסוק (במקום „פתר" צ״ל פתח).

2) בפסיקתא 101 ע״א פתיחתא דר׳ יודן. הבאור על „ויהי ה׳ למשען לי" חסר שם.

3) ויק״ר ל׳ קרוב לסוף.

יכנס לארץ. [דבר אחר: אין לך שמח בבני יותר מישעיהו, וע"י שאמר (ישעי' ו' ה') ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, א"ל הקב"ה: ישעי', בנפשך את רשאי לומר: כי איש טמא שפתים אנכי, שמא ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב – אתמהא!] 1). – ר' שמעון בן פזי כי הוה פתח בדברי הימים אמר הכי: כל דבריך אחד ואנו יודעים לדרש 2).

בשלשה מקומות נאמר בלשון הזה, לשון מרד: אז הוחל (בר' ד' כ"ו), ויהי כי החל האדם (שם ו' א'); הוא החל להיות גבור בארץ (שם י' ח' 3).– כל מקום שנאמר „ויהי אחרי מות" חזר העולם לאחוריו 4). – משלי כ"ד ה'. כי בתחבלות תעשה לך מלחמה. אם עשית חבילות של עברות 5), עשה כנגדן חבילות של מצות (דריש תחבלות = חבילות). עינים רמות – והיו לטוטפות בין עיניך (דברים ו' ח'). לשון שקר – ולמדתם אותם את בניכם (שם י"א י"ט), וידים שופכות דם נקי – וקשרתם לאות על ידיך. (שם ו' ח'); לב חורש מחשבות און – והיו הדברים האלה על לבבך (שם ו' ו') רגלים

1) שהש"ר לאותו פסוק.

2) מגילה י"ג ע"א (עי' לעיל 161 הע' 7). רבינוביץ בד"ס ח"ח 55 מציין שתי גירסאות, ועפ"י הגירסא האחת אמר זה ר"ש בן פזי בשם ר"ש בן לקיש ולפי הגירסא השניה בשם אבא פזי (השוה לעיל 139 הע' 4) *).

3) ב"ר כ"ג קרוב לסוף, שם פכ"ו קרוב לראש. שם הוא אומר אח"ז: אותיבון, והכתיב (בר' י"א ו'): וזה החלם לעשות? וע"ז השיב: קיפח על ראשו של נמרוד ואמור: זה המורדן עלי (כלומר זהו שלימד את בני דורו למרד בהקב"ה).

4) ב"ר ס"ב קרוב לסוף. ופירושו של דבר זה, שאחרי מותו של פלוני נתבטל מה שהספיק ליסד בחייו. ויהי אחרי מות אברהם וכו' מיד וכל הבארות וגו' ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם; ויהי אחרי מות משה עבד ה', מיד פסק הבאר וענני כבוד והמן; ויהי אחרי מות יהושע, מיד נתגרו בהם יתידות הארץ (העמים שהניח הקב"ה לנסות בהם את ישראל); ויהי אחרי מות שאול, ופלשתים נלחמים בישראל. אח"ז בא ר' יודן והוסיף: אילולא שהעמיד הקב"ה אחרים תחתיהם כבר חזר העולם לאחוריו. במקום „יתידות הארץ" צ"ל יתרות הארץ, כלו' העמים שנותרו בארץ. השוה כל השבטים הניחו יתרות במחלקת ע"ד הכתוב ברי' מ"ט ט"ו בין ר' שמואל בר נחמן (כ"א ח"ב 270) ור' אלעזר (לעיל ח"א 39). במקום ופלשתים נלחמים בישראל (ש"א ל"א א') צ"ל: ופלשתים באו (ש"ב ח' י"ח). על הקושיא ששאלו חברייא הלא כתוב ואחרי מות יהוידע (דהי"ב כ"ד י"ז), משיב ר' תנחומא שר' סימון אמר רק במקום שכתוב „ויהי אחרי מות".

5) עי' ר' יוחנן כ"א ח"ב 33 הע' 3.

*) בויקרא ר' א', ר' סימון בשם ריב"ל ור' חמא אבוה דר' הושעי' בשם רב: לא ניתן דברי הימים אלא לדרש.

ממהרות לרוץ לרעה – הוי רץ אחר מילה (סנדק) שהיא בין הברכים; יפיח כזבים עד חמס – ואתם עדי נאם ה׳ (ישעי׳ מ״ג י׳); ומשלח מדנים בין אחים – בקש שלום ורדפהו (תה׳ ל״ד ט״ו). 1) – מצינו שהלכו לבית המשתה ולא נתפרשו שמותן, לבית האבל ונתפרשו שמותן, 2), עוג הלך במשתה אברהם ולא נתפרש שמו, שלשת רעי איוב הלכו לבית האבל ונתפרשו שמותן. מצינו שהלכו לבית המשתה ולא נדחו מגיהנם, לבית האבל ונדחו מגיהנם. עוג היה במשתה אברהם (בר׳ כ״א ח׳) ולא נדחה מגיהנם, ואלו שהלכו לבית האבל נדחו מגיהנם, דכתיב (איוב ב׳ י״א): ויבוא איש ממקומו. איש מביתו, איש מעירו, איש מארצו – אין כתיב כאן, אלא איש ממקומו, ממקום שנתבצר להם בגיהנם נדחו ונצלו ממנו. מציגו שהלכו לבית המשתה ולא שרת עליהם רוח הקדש – זה עוג; ושלשת רעי איוב הלכו לבית האבל ושרת עליהם רוח הקדש, הלא הוא דכתיב: ויען אליפז, ויען בלדד 3). – לא כל מי שהוא רוצה לומר שירה אומר, אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, בידוע שמוחלין לו עונותיו ונעשה כבריה חדשה 4). ישראל כשנעשה להם נס אמרו שירה... ונמחלו כל עונותיהם, שנא׳ (שמות ט״ו כ״ב): ויסע משה את ישראל מים סוף, מלמד שהסיע מהן חטאיהן שחטאו על ים סוף 5), שנא׳ (תה׳ ק״ו ח׳): וימרו על ים בים סוף. וכן אתה מוצא בימי ברק ודבורה שנעשה להם נס ואמרו שירה... ומנין שנמחלו להם עונותיהן? דסמיך ליה אחר השירה „ויעשו

---

1) ויק״ר כ״א קרוב לראש. ר׳ אחא ור׳ נתן בשמו.

2) קהלת ר׳ ז׳ ב׳.

3) הפעל „ויען׳ מורה על הדבור ברוה״ק. ומביא לזה ראיה מהברייתא: תני בשם ר׳ מאיר: כל מקום שנאמר ענייה ואמירה, כה וככה אלו (בלשון הקדש) ברוח הקדש הוא מדבר. זהו מה שנשתנה בסגנון האגדה ממה שבספרי במדבר ו׳ כ״ג (§ 39) נאמר סתם, ובמקום אחר (ירו׳ סוטה 21 ריש ע״ג, ב. סוטה ל״ג:) בשם ר׳ יהודה בר אלעאי: כל מקום שנא׳ עניה ואמירה וכה בלשון הקדש נאמר. במקום „בלשון הקדש׳ צ״ל ברוח הקדש. בקה״ר בא „בלשון הקדש׳ בתור הוספה מעל הגליון שבא ע״י השפעת לשון הברייתא העקרית. ע״ד אליפז התימני בתור נביא מאוה״ע, עי׳ מאמרו של ר׳ יוסי בר חנינא, כ״א ח״ב 207.

4) שו״ט י״ח (6). ע״ד הבטוי „נעשה כבריה חדשה׳ עי לעיל 148 הע׳ 4 ועי׳ בשו״ט סוף ק״ב שר׳ יהודה בר סימון מבאר „עם נברא׳ (פסוק י״ט) זה דורו של מרדכי שנבראו כבריה חדשה.

5) בסגנון אחר אומר זה במדרש שמואל י״ט ר׳ אבא בר כהנא ור׳ ברכיה בשם ר׳ אליעזר. אולי צ״ל אלעזר והוא בן פדת.

בני ישראל את הרע" 1). בכל מקום נאמר „ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע" ואחר שירת דבורה כתיב „ויעשו בני ישראל": תחלת עשייתן. והיכן מה שעשו לשעבר? אלא שמחל לזם הקב"ה בשעה שאמרו שירה; וכן הוא אומר בדוד, שנעשה לו נס ואמר שירה. ומנין שנמחלו לו עונותיו? דכתיב אחרי השירה (ש"ב כ"ג א'): ואלה דברי דוד האחרונים, והיכן הן הראשונים? אלא מלמד שמחל לו הקב"ה על כל עונותיו לשעבר 2). — כשם שהקרבנות מכפרין, כך הבגדים מכפרין 3), בכתנת, מכנסים, מצנפת ואבנט. כתנת היתה מכפרת על לובשי כלאים; אית דבעי מימר על שופכי דמים, כמד"א (בר' ל"ז ל"א): ויטבלו את הכתנת בדם 4). מכנסים היה מכפר על גלוי עריות, כמד"א (שמות כ"ח מ"ב): ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. מצנפת היתה מכפרת על גסי הרוח, כמד"א (שמות כ"ט ו') 5): וישם את המצנפת על ראשו. אבנט היה מכפר על הגנבים 6)... חשן היה מכפר על מטי הדין, כמד"א (כ"ח ל'): חשן משפט. אפוד היה מכפר על עובדי עבודה זרה, כמד"א (הושע ג' י"א): אין אפוד ותרפים; מעיל על מספרי לשון הרע 7)... ציץ — אית דבעי מימר על

---

1) הראיה הזאת אומר ר' אבהו, אבל במדרש שמואל שם אומר זה ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא, בשהש"ר ד' א' בסוף אומר זה (וגם את הראיה מדוד) ר' אבא בר כהנא בשם ר' יהודה בר אלעאי (אג' התנ' כ"ב ח"ב 153 הע' 4).

2) במדרש שמואל שם נאמר זה סתם. עי' סוף ההערה הקודמת.

3) ירו' יומא פ"ז (44 סוף ע"ב), ויק"ר י' (6); בשהש"ר ד' ד' — סתם. בבבלי (זבחים פ"ח ע"ב, ערכין ט"ז ע"א) האומר הוא ענני בן ששון בן דורו של ר' אמי (עי' לעיל ח"א 111 הע' 3) והוא מוכיח זה ממה שנסמכה פרשת קרבנות לפי בגדים (שמות כ"ח כ"ט). במה שנוגע לעצם הענין צריך להשוות זה עם מה שאמר ר' סימון על הכתוב משלי כ"ד ה' (לעיל 164).

4) בבבלי יש רק דעה זו.

5) בבבלי בא זה לסייע למאמרו של ר' חנינא (כ"א ח"א 11 הע' 3).

6) בויק"ר (ובשהש"ר) לפי שהיה חלול כנגד הגנבים שעשו מעשיהם בסתר. ועי"ז בא עוד דעת יש אומרים „על העיקמנים", עם הבאת ראיה ממאמרו של ר' לוי שהובא לעיל 74 הע' 1.

7) ר' סימון בשם ר' יונתן דבית גוברין מביא ראיה: שני דברים לא היתה להן כפרה, וקבעה להן התורה כפרה, ואלו הן: האומר לשון הרע וההורג נפש בשגגה. האומר לה"ר לא היתה לו כפרה, וקבעה לו התורה כפרה — זוגי המעיל (שמות כ"ח ל"ה): ונשמע קולו וכו' — יבוא קול ויכפר על קול. ההורג נפש בשגגה לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה — מיתת כהן גדול (במדבר ל"ה כ"ח): וישב שם עד מות הכהן הגדול. (בויק"ר נתקצר שם ר' יונתן לר' נתן). בבבלי הובאה לזה ראיה ממאמר ר' חנינא (בערכין נשמט השם ר' חנינא), עי' כ"א ח"א 11 הע' 6.

הגודפנים 1), ואית דבעי מימר על עזי פנים: ומצח אשה זונה היה לך (ירמ׳ ג׳ ג׳).

למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו. עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה והשני ולא מצאה, ובשלישי מצאה. אמרו: מצא המלך מרגלית שלו. כך אמר הקב״ה: מה צורך היה לי ליחס שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח? אלא בשבילך: ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמ׳ ט׳ ח׳). כך אמר הקב״ה לדוד: מה צרך היה לי ליחס פרץ, חצרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון, בעז, עובד, ישי, לא בשבילך? מצאתי דוד עבדי (תה׳ פ״ט כ״א) 2). — משל למלך שהיתה לו מרגלית אחת, בא בנו ואומר לו: תן אותה לי. אמר לו: אינה שלך. הטריח עליו ונתנה לו. כך אמרו ישראל לפני הקב״ה (שמות ט״ו ב׳): עזי וזמרת יה, והיו מבקשים שיתן להם את התורה. אמר להם: אינה שלכם, מן העליונים היא. כיון שהטריחו, נתנה להם, שנא׳ (תה׳ כ״ט י״א): ה׳ עז לעמו יתן 3). — משל למלך שנכנס בפלטין שלו, שמעה מטרונה שלו, ונתנה מקום (כלומר: קמה בפחד ממקומה) והיתה מרתתת. אם המטרונה מתייראה, מה יעשו השפחות והעבדים? כך כשנגלה הקב״ה ליתן תורה ישראל שמעו קולו ומתו, שנא׳ (שה״ש ה׳ ו׳): נפשי יצאה בדברו, אם ישראל כך, אומות העולם על אחת כמה וכמה! 4). — למלך ובנו שהיו נתונים בקיטון, והפדגוג של בנו נתון בטרקלין. שמע המלך צווח: הניחו לי שאהרג את בני. אמר הפדגוג: המלך ובנו לפנים בקיטון, למה הוא אומר: הניחה לי? אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו. כך הקב״ה אומר למשה (שמות ל״ב י׳): ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם. אמר משה: וכי תופס אני בידו של הקב״ה, כביכול? אינו מבקש אלא מי

בבבלי אומר ר׳ סימון בשם ריב״ל (בזבחים נשמט השם ר׳ סימון), דומה למאמר ר׳ יונתן דבית גוברין: בתור כפרה ללה״ר ולהריגת נפש בשגגה הוא חושב עגלה ערופה (דברים כ״א ו׳) והקטרת. מאמרו זה של ריב״ל צריך להכנים בכ״א ח״א 131.

1) זה אין בבבלי.

2) ב״ר ל״ט (10) ר׳ ברכיה בשם ר׳ נחמיה. רות ר׳ בסוף: ר׳ ברכיה ור׳ סימון, בילקוט נחמי׳ ט׳ (מב״ר) ר׳ ברכיה ור׳ סימון בשם ר׳ ברכיה. דומה לזה בתנחומא ריש וישב סתם. השוה לעיל 162 המאמר על ג׳ מציאות.

3) שו״ט סוף כ״ח.

4) שמו״ר כ״ט קרוב לסוף.

שילמד עליהן סנגוריה. מיד „ויחל משה״ 1). – משל לבעל הזמורה (פקיד רומאי 2) שהיה מהלך בחוץ והזמורה בידו. אמר: אילולי שהזמורה בידו לא היה מתכבד. שמע המלך ואמר לו: העבר הזמורה ממך וצא לחוץ, וכל מי שאינו שואל בשלומך, אני נוטל את ראשו; כך אמרו המצריים: לא היה משה יכול לעשות כלום אלא במטה – בו הכה את היאור, בו הביא את כל המכות. כיון שבאו ישראל לתוך הים, והמצרים עומדים מאחריהם, אמר הקב״ה למשה: השלך את מטך, שלא יאמרו: אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים, שנא׳ (שמות י״ד ט״ז): הרם את מטך וכו׳ ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה 3). – לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת, סבור שהיא אבן טובה, נטל אותה ונכווה. לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה, היה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה. א״ל רבו: טול אותה, אבן טובה היא. כך אמר משה: בשביל שאמרתי להם (במדבר כ׳ י׳): שמעו נא המורים, נטלתי שלי מתחת ידיהן (כלו׳ נגזר עלי שלא ליכנס לא״י), ועכשיו אני בא להוכיחן. א״ל הקב״ה: משה, אל תתירא 4). – למלך שהיה לו אשה ופלגש. בשעה שהוא בא אצל אשתו, הוא בא בפרהסיא, ובשעה שהוא בא אצל פלגשו, הוא בא במטמוניות, כך אין הקב״ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה: ויבוא אלהים אל בלעם לילה (במדבר כ״ב כ׳), ויבוא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (בר׳ כ׳ ג׳), ויבוא אלהים אל לבן בחלום הלילה (שם ל״א כ״ד) 5) [אבל נביאי ישראל ביום, שנא׳ (בר׳ י״ח א׳): והוא יושב פתח האהל כחם היום. ויהי ביום דבר ה׳ אל משה (שמות ו׳ כ״ח)].– למגל כוסחת (כלו׳ קוצרת) בובין ולא שלם לה (ולא מספיק לה), שושנה ולא שלם לה (כך כשנגזרה גזרה אין מבחינין בין צדיק לרשע 6).

---

1) דברים ר׳ ג׳ קרוב לסוף. בהרחבת דברים וסתם בשמו״ר סוף מ״ב [בפנים ע״פ שני המקורות יחד]. דומה לזה בבבלי בשם ר׳ אלעזר (עי׳ לעיל ח״א. 53 הע׳ 1).

2) ע׳ Sachs Beiträge II, 77. –

3) שמו״ר סוף כ״א.

4) דברים ר׳ א׳ (8).

5) ב״ר ע״ד (7) חולק על ר׳ חנינא בר פפא. בב״ר נ״ב (5) במקום ר׳ סימון – רבנן. וכן ויק״ר א׳ (13) השוה ר׳ יוסי בר חנינא, כ״א ח״ב 206 הע׳ 7. [מה שבסוגרים לקוח מויקרא ר׳ א׳].

6) ב״ר מ״ט (8). עי׳ לעיל 133.

ו.

אלהים והעולם. עולם הבא. מאמרים פסידיפיגרפיים.

שלש עשרה מדות של רחמים כתובים בהקב"ה, שנא׳ (שמות ל"ד ו׳): ה׳ ה׳ אל רחום וחנון וכו׳. 1) – ישעי׳ ו׳ א׳. ואראה את ה׳ יושב על כסא רם ונשא – כסא שמפריש בין מיתה לחיים. וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כ"ב י"ט), וכי יש שמאל למעלה? והלא הכל ימין, שנא׳ (שמות ט"ו ו)׳ ימינך ה׳ נאדרי בכח, ימינך ה׳ תרעץ אויב, ומה תלמוד לומר, מימינו ומשמאלו? אלא אלו מימינים ואלו משמאילים, אלו מכריעין לכף זכות ואלו מכריעין לכף חובה 2). – אין סוד לעליונים, אבל לתחתונים יש סוד, שנא׳ (תה׳ כ"ה י"ד): סוד ה׳ ליראיו 3). – המים העליונים יתרים על התחתונים כשלשים כסיסטיאות (ξέστης), שנאמר (בר׳ א׳ ו׳) בין מים למים (דריש נוטריקון ל׳־מים, ל׳ = שלשים 3).

אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע, שמכה אותו ואומר לו: גדול! הה"ד (איוב ל"ח ל"ג): הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ, לשון שוטר. ר׳ חנינא בר פפא ור׳ סימון אמרו: כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר, הה"ד (איוב שם, ל"ב) התוציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם. ר׳ תנחום בר חייא ור׳ סימון אמרו: מזל הוא שהוא ממַזר את הפירות (מרככם) 5). – מעיה של אשה עשוים קינין־קינין, פיקין־

1) פסיקתא 57 ע"א (בכ"י אחד במקום ר׳ סימון – ר׳ יוחנן), פסיקתא ר׳ ריש ט"ז (79 ע"ב) וכן תנחומא פינחס קרוב לסוף, במדבר ר׳ כ"א. בשו"ט סוף צ"ג: שלש עשרה מדות בתורה שהקב"ה מרחם בהן את ישראל. ואח"כ באו דעות אחרות של רב (י"א מדות) ושל החכמים (עשר מדות). בתנחומא ב׳ וירא ט׳ אומר ר׳ אבין בשם ר׳ אחא ור׳ פנחם בר חמא בשם ר׳ סימון: מה עשה הקב"ה? עטף בטליתו כשליח צבור שעובר לפני התבה, א"ל למשה: כך הוי מתפלל לפני ואמור: ה׳ ה׳ אל רחום וכו׳. בבבלי ר"ה י"ז ע"ב אומר זה ר׳ יוחנן בסגנון אחר ע"ד הכפלת שם ה׳ ע׳ לעיל 155.

2) שהש"ר א׳ ט׳.

3) שו"ט לאותו פסוק.

4) ב"ר ד׳ (5) ר"ש בן פזי. ע׳ כ"ב ח"ב 122 הע׳ 3. המאמר שבא בב"ר י׳ קרוב לסוף ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון: לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה עולמו נאמר במקומות אחרים (ב"ר ג׳ קרוב לראש ועוד) ע"ב ר׳ יהודה בר סימון.

5) ב"ר י׳ (6). ע"ד דעתו של ר"ם שיש למזלות השפעה על הצמחים ע׳ מורה נבוכים ח"ב ריש פ"י.

פיקין (קשרים), חבילין – חבילין. בשעה שהיא יושבת על המשבר אינה משליכתו בבת אחת. במתלא אמר: אשתרי חד חבל, אשתרי תרין חבילין (מתחלה הֻתַּר חבל אחד ואח"כ עוד חבל) 1). – קהלת י"ב ז'. וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. אימתי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, כששב העפר אל הארץ כשהיה (נקי מכל חטא), ואם לאו „ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע" (ש"א כ"ה כ"ט 2).

בר' מ"ט א'. ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. מפלת גוג הראה להם, היך מד"א (יחזקאל ל"ח ט"ז): באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי 3).

בפרקי דר"א נזכר שמו של ר' סימון רק על מאמר אחד 4). לעתים קרובות מאד מוצאים אנו אותו במדרש משלי 5).

---

1) ויק"ר י"ד (3). בשו"ט ק"נ (6) מוסיף: אלו היתה ניתורת בבת אחת היתה מתה. במקום המשל נאמר בשו"ט, אלא כל חבל ניתורת וכל כינה ניתורת וכל פיקה ניתורת.

2) ויק"ר י"ח, קה"ר לאותו פסוק, ר' חלקיה ור' פנחס בשמו. באגדת בראשית ל"ה ר' סימון בלבד בסגנון אחר: אם כשם שניתנה היא זכה וטהורה וקדושה. ע"ד המאמר המיוחס לר' סימון על תחה"מ ע"פ איכה ג', עי' כ"א ח"א 199 הע' 7. המאמר ע"ד תחיית מתי חו"ל, שבב"ר צ"ו (5), תנחומא ריש ויחי, תנחומא ב' ויחי (5) מיוחס לר' סימון (בבבלי כתובות קי"א אומר אביי דומה לזה) הוא לפי מקורות אחרים מיוחס לר' סימאי. עי' אג' התנ' כ"ב ח"ב 195.

3) ב"ר צ"ח (2). ר' סימון בשם ר' אבא מוצא מפלת גוג רמוזה בזכריה י"ד י"ג, שו"ט י"ח (18). – מאמר אחד של ר' שמעון בן פזי ע"ד גדולת משיח בן יוסף נמצא בפסיקתא ר' פל"ז, דף קס"ג ע"א.

4) פדר"א פמ"ב.

5) לי' ג'; י"א כ"א; י"ד כ"ח; י"ד ל"ד; ט"ז ט'; כ"ב כ"ב; כ"ג כ"ט; כ"ו כ"ד; ל"א ה'.

פרק שמיני.

ר׳ אבא בר כהנא.

כמו חברו ר׳ לוי, כך גם ר׳ אבא בר כהנא מפורסם כמעט רק בתור בעל אגדה. ר׳ זירא, הגדול בהלכה, היה מקל בערכם של שניהם, של ר׳ לוי ושל ר׳ אבא בר כהנא 1). ואולם אנו מוצאים שיחות שבהן מסר ר׳ אבא בר כהנא מאמרי הלכה מר׳ חנינא בר חמא ומבאר אותן ע״פ בקשתו של ר׳ זירא 2). עוד נמסר שאלה אחת של הלכה שהוא פנה בה אל ר׳ אמי 3). — הוא מסר ג״כ באור מקרא הלכותי בשם ר׳ אלעזר בן פדת 4). בתור מוסר דברי אגדה של אחרים הוא בא, לפי הערך, רק לעתים רחוקות—הוא מוסר איזה מדברי התנאים 5). זולת אלה ביחוד מאמרי ר׳ יוחנן 6). ופחות מזה של אמוראים אחרים 7). ע״י מאמר אחד אגדי בספרות המדרשית

---

1) עי׳ לעיל ע׳ 6.

2) שבת קכ״א ע״ב, קכ״ב ע״א.

3) ירו׳ פסחים 31 ע״ב. עי׳ ג״כ לעיל ח״א 139 הע׳ 7. השוה ויים ח״ג 138 הע׳ 30.

4) עי׳ לעיל ח״א 45 הע׳ 4. מאמרו של ר׳ אלעזר נתיחס לר״א ב״כ, לעיל ח״א 59 הע׳ 1. עי׳ ג״כ שם 19 הע׳ 7 ולעיל 165 הע׳ 5. ע״ד ר׳ אבא ב״כ במקצוע ההלכה עי׳ ג״כ לקמן 172 הע׳ 6.

5) רשב״י, ע׳ אג׳ התנ׳ כ״ב ח״א 60 הע׳ 36. (השוה שם 52 הע׳ 13); בשם ר׳ יהודה בר אלעאי שם 153 הע׳ 4; ר׳ יהושע בן קרחה, שם ח״ב 33 הע׳ 51.

6) עי׳ כ״א ח״ב 14 הע׳ 4; שם 38 הע׳ 29; 43 הע׳ 1; 160 הע׳ 2. אג׳ התנאים כ״ב ח״א 77 הע׳ 18. — ר׳ שמעון בן לקיש כ״א ח״ב 87 הע׳ 6; ע״ד באור המלה „שחקים״ מרשב״ל (כ״א ח״ב 162 הע׳ 6) נמצא בב״ר י״ג, קה״ר א׳ י״ג שני באורים אחד מר׳ אבא ב״כ והשני מר״ש בר נחמן. בשו״ט י״ח נתיחס מאמרו של רשב״נ לר׳ אבא.

7) רשב״נ כ״א, ח״ב 291 הע׳ 2; 293 הע׳ 1. אולי גם שם 223 הע׳ 5. (עי׳ ג״כ כ״א ח״א 50 הע׳ 2; ח״ב 253 הע׳ 6. ר׳ זבדי בן לוי, שו״ט ע״ח (3) רב, ויק״ר סוף ל״ה. בשם רבותינו, שו״ט ק״ז (4). — ר׳ חייא בר אבא, להלן 172 הע׳ 10. עי׳ ג״כ ר׳ חמא בר חנינא, כ״א ח״ב הע׳ 2 הוא מוסר מחלקת של בני ר׳ חייא ע״ד באור המלה „כדכד״, ישעי׳ נ״ד י״ב. בפסיקתא 135 ע״ב מובא שר״א ב״כ אמר על כדכד — כדין וכדין (כלו׳ כדעת שתי הדעות, שלפי הנאמר בב״ב ע״ה אחד אמר שהם ואחד ישפה וא׳ הקב״ה יהיה כדין וכדין).

נזכר ע"י ר"א בר כהנא ור' חנין דצפרי ר' עזריה איש כפר חטייא 1). אחרי שאנו מוצאים שר"א ב"כ מספר איזה מקרה מהמקום ההוא 2) שבא בתור משל אגדי 3), מזה נראה שמקום מושבו היה שם. מלבד המשא ומתן שהיה לו עם ר' לוי 4) שזה נראה מכמה פלוגתות שהיו בין שניהם, יש רק רשימות מועטות ע"ד אישיותו הפרטית. יש פלוגתות רבות בינו ובין, ר' יצחק 5). פלוגתא אחת בינו ובין ר' ינאי בן ר' ישמעאל 6). אפשר שר"א ב"כ היה גם בבבל, כי הוא מביא משם דברים אחדים ע"ד לשונם שם 7). במלה אחת בבלית הוא מצא בטוי הלשון הדרומית 8). במקום אחר הוא מסתייע בבטוי שהיה רגיל באחד המקומות שבדרום א"י 9). יש שלש פלוגתות בינו ובין חכמי הדרום 10).

1) פסיקתא 61 ע"א, ר"א ב"כ ור' חנין תרווייהו בשם ר' עזריה דכפר חטייא וכן ויק"ר ז' (4). בפסיקתא ר' ט"ז (83 ע"ב) ר' אבון במקום ר' חנין.

2) בירושי מגילה פ"א (70 ע"א) נאמר כי „הצדים" שביהושע י"ט ל"ה הוא כפר חטייא. ר' יעקב איש כפר חטייא אנו מוצאים בחגיגה ה' ע"ב.

3) עובדא הוה בחד סיעה דפריצין בהדא כפר חטייא. ב"ר ס"ה (ט"ז).

4) עי' לעיל 6—9, ועי' 56 הע' 4 ר' אבא בר כהנא נגד הפרבול של ר' לוי.

5) עי' לעיל ח"א 191 הע' 2.

6) קה"ר נ' ה'. ע"ד ר' ינאי בר' ישמעאל, עי' פרנקל מבוא 103 ע"ב. — מחלקת כזו בינו ובין ר' גמליאל בן איניניא (פרנקל 72 ע"א), ירו' פאה פ"א (15 ע"ד). גמליאל אנא בטבריא שאל מר"א בר כהנא (ירו' דמאי פ"ב, 22 ריש ע"ב), פרנקל 71 ע"ב.

7) ירו' שבת פ"ט (11 ע"ד): תמן צווחין לפעלא טבא עמדא וצווחין... עמידא. השוה המקורות המקבילים (ירו' ע"ז 43 ע"א, ב"ר 39) לוי ח"א 492 ע"א וב', קאהוט ח"ג 242. שהש"ר ז' ז': תמן הינון צווחין ליה לאיפרכיא נבוזבזתאך. את באור המלה הפרסית הזאת משתדל פליישר לבאר אצל לוי ח"נ, 715 ע"א, קאהוט ח"ה 299 ע"ב מביא זה בלי כל הערה. — ב"ר ריש ל': תמן אמרין כריז ליה לפיד ליה (הבאור של המלה הפרסית לפיד עי' קאהוט ח"ה 41 ע"א). בידיעתו את הארצות המזרחיות משתמש ר' אבא ב"כ לבאר מ"ב י"ח י"א, עי' להלן סימן ב'. — עי' ג"כ „דרש ר"א ב"כ", ע"ז ד'.

8) ב"ר צ"א קרוב לסוף על המלה „אבל", ברי' מ"ב כ"א, לשון דרומי הוא: אבל = ברם.

9) איכה ר' א' ט"ו: בבר גמזא צווחין לסאתי סרקי. המקום יכול להיות אותה העיר נמזו העתיקה. עי' ג"כ באורו למלת „הצפית" (ישעי' כ"א ה'): אית אתרא דקריין למנרתא צפיתא, ב"ר סוף ס"ג.

10) א. פסיקתא ר' כ"ט (138 ע"ב). ר"א ב"כ ורבותינו שבדרום ע"ד איוב כ"א ל"ד (בפסיקתא 127 ע"א: רבנן). ב' ו"נ. לברי' כ"ה כ"ה ואיוב ט"ו ב' מובא בב"ר ס"ג ע"א מה שאמרו רבנן דרומאי בשם ר' אלכסנדרום ור' אבא ב"כ בשם ר' חייא בר אבא

יותר מכלם מוסר ר׳ ברכיה דברי ר״א בר כהנא 1). מאמרים אחדים מוסר ר׳ אחא 2), ר׳ יודן, ר׳ הונא, ר׳ יונה, ר׳ אבין, ר׳ יעקב בר אבין, ר׳ תנחומא 3).

על הכתוב (קהלת א׳ ה׳) וזרח השמש ובא השמש דורש ר׳ אבא בר כהנא שורה של אנשים גדולים שביום שמת האחד נולד השני 4). „וכי אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש? אלא עד שלא ישקיע הקב״ה שמשו של צדיק, הוא מזריח שמשו של צדיק חברו: יום שמת ר׳ עקיבא נולד רבינו (ר׳ יהודה הנשיא), ויקראו עליו: וזרח השמש ובא השמש. יום שמת רבינו, נולד רב אדא בר אהבה, וקראו עליו: וזרח השמש ובא השמש״ 5). השורה הזאת נמשכה הלאה באפן אֲנַכְרוֹנִי, כאלו הכל נאמר על ידי ר׳ אבא בר כהנא 6). עוד איזו מסורות הסטוריות ע״ד תקופת התנאים נמסרו על ידי ר׳ אבא בר כהנא 7). —

ועי׳ כ״א ח״א 193 הע׳ 3*). חכמי הדרום בשם ר׳ שמואל בר׳ נחמן כ״א ח״ב 299 הע׳ 5. השוה פרנקל, מבוא 73 ע״א, ערך דרומאי. בובר תנחומא אחרי (4).

1) ערך עשרים פעם. עי׳ ג״כ כ״א ח״א 50 הע׳ 2.

2) מחלקת בין ר״א ב״כ ובין ר׳ אחא, שהש״ר א׳ י״א; ב׳ א׳; ד׳ ג׳.

3) עי׳ לעיל ח״א 45 הע׳ 4. — מחלקת בין ר״א ב״כ ובין ר׳ יהודה בר סימון, עי׳ לעיל 162 הע׳ 2.

4) בר׳ ריש פנ״ח, קה״ר לאותו פסוק (ר׳ ברכי׳ בשמו), סתם במדרש שמואל סוף ח׳.

5) רב אדא בר אהבה היה תלמידו של רב והאריך ימים מאד. כנראה, בעת שהיה ר׳ אבא בר כהנא בבבל שמע על אדות זמן לידתו של רב אדא. בבבל אמרו שרב יהודה בר יחזקאל, ראש הישיבה שבפומבדיתא נולד ביום שמת ר׳ יהודה הנשיא (קדושין ע״ב). אך אמרו ג״כ שביום שמת ר׳ יהודה הנשיא נמול רב אדא בר אהבה, ולפי״ז הוא נולד שמונת ימים קודם. את שתי המסרות הללו שמו בפי ר׳ יהודה הנשיא המת ועוד שמות חכמים בבליים (שם).

6) בהמשך המסרת יש שנוים גם במקורות הארצי־ישראליים ומהם שונה המקור הבבלי.

7) עי׳ אנ׳ התנאים ב״ב ח״א 18: אבנימאוס הגרדי (מגדרה). — ע״ד השמוש בשם המפורש בתקופת אדריאנוס, עי׳ שו״ט ל״ו (8), עי׳ גרץ תולדות היהודים (בגרמ׳) IV², 458.

---

*) שם צריך להוסיף, שר׳ אבא בר כהנא הוא האומר בשמו של ר׳ חייא בר אבא, וכך צריך אפוא להחליף שם את השמות.

א.

מאמרות. מצות. תלמוד תורה. ישראל.

אם נזדווג לך יום טוב, עשה אותו מיד, דכתיב (קהלת ז' י"ד): ביום טובה היה בטוב; ואם נזדווג לך יום רע, ראה איך לעשות תשובה ולהנצל ממנו 1). – כך הוא דרכן של צדיקים: אומרין מעט ועושין הרבה 2). – אין הקב"ה מודד בכפישה (באומדנא), שנא' (איוב ל"ד י"א): כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימציאנו, אלא הכל במשפט, [שנאמר] (תה' ע"ה ח'): כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים 3). – לעולם אין הנחש נושך, אלא אם כן נלחש לו מלעיל 4), ואין הארי טורף אלא אם נלחש לו מלמעלה, ואין המלכות מתגרה בבני אדם, אלא אם כן נלחש לה מלעיל 5). – דברים שאין האש שורפן שבועת שוא מכלתן. דרכה של אש לאכל קוצים, שמא אבנים? ברם הכא (בשבועת שוא) וכלתו את עציו ואת אבניו (זכריה ה' ד') 6). – קשה הוא הגזל, ששני גדולי עולם הוצרכו להתוכח עליו: משה ושמואל. משה – לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז ט"ו) [ושמואל – את שור מי לקחתי ואת מי עשקתי, ש"א י"ב ג'] 7).

– משלי ה' ו'. ארח חיים פן תפלס. שלא תהא יושב ומשקל מצותיה של תורה ורואה איזו מצוה שכרה מרובה ועושה אותה. למה? נעו מעגלותיה וכו' – מטולטלים אינון שבילי דאורייתא 8). – השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות

---

1) פסיקתא 191 ע"א. בקה"ר לאותו פסוק סתם ובשנויים. במקום נזדווג–נזדמן. כנראה במקור האמיתי היה „נזדווג". כי אין משמעותה רק התנפל, לצאת למלחמה, אלא בכלל „להפגש", ר"ש בן לקיש מתרגם את המלה „קורא" ישעי' כ"א י"א–מזדווג, ירו' תענית 64 ריש ע"א.

2) עי' לעיל ח"א 19 הע' 7.

3) תנחומא תזריע (ב' 8). ע"ד „כפישה" עי' לוי ח"ב 300. ר' אבין, אביו של ר' אבין הלוי, בשמו. עי' הערת בובר. בתוך ההמשך שבמאמרו של ר' אבא ב"כ לקהלת א' ה' (עי' לעיל 173) בא במקור אחד (ב"ר נ"ח) אחרי רב אבא בר אהבה – ר' אבין, ואחרי ר' אבין–ר' אבין בריה, מירוש' קידושין פ"א (61 ע"ב) מוכח שר' אבין (אבון) נולד אחר מות אביו.

4) זוהי פַּרְפְּרָזָה ללשון הכתוב קהלת י' י"א: אם ישך הנחש בלא לחש.

5) קה"ר לאותו פסוק. השוה כ"א ח"ב 253 הע' 4.

6) ויק"ר ו' (4).

7) מדרש שמואל סוף י"ד.

8) פסיקתא רבתי כ"ג (121 ע"ב). תנחומא עקב (ב' 3), שו"ט ט' (3) ולזה בא משל: תני ר' חייא למלך וכו'. באפן מרחב בדברים ר' ו' בראש. בפסיק' ר' בא

למצוה חמורה שבחמורות. — טלטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות, כדי שיהו עושין אותן באמונה 1). שבכל (מצות) התורה מצוה קלה שבקלות זה שלוח הקן, ומצוה חמורה שבחמורות זו כבוד אב ואם, ובשתיהן כתיב (דברים כ"ב ז' וכ' י"ב) אריכות ימים 2). — קשה (עון) של מעשרות, כתיב (דברים ו' ט"ז): לא תנסו את ה' אלהיכם, ובמעשרות כתיב (מלאכי ג' י'): ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די 3). — קהלת י"א ז'. ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש 4). — מה מתוקין דברי תורה שנמשלו כאור, שנא' (משלי ו' כ"ג): ותורה אור. אשרי אדם שרואה את ההלכה מלֻבנת כשלג (צ"ל כשמש), שאין סוף למתן שכרה 5) — רות ג' ב'. הנה הוא זורה את גרן השעורים הלילה. מכאן שאין תלמיד חכם יוצא יחידי בלילה (שמתוך שהוא זורה את גרן

הנמשל בתור מאמר שני של ר' אבא ב"כ: לא גילה הקב"ה שכר מצותיה של תורה, שאילו גילה להם היו ישראל רואין איזו מצוה שכרה מרובה ועושים אותה.

1) ירו' פאה פ"א (15 ריש ע"ד), ירו' קדושין פ"א (61 סוף ע"ב), ר' אחא בשמו. בתור באור לכתוב משלי ה' ו', וזהו איפוא לשון שני של המאמר הקודם. גם בג' המקורות שנזכרו לעיל כתוב כזה רק במקום באמונה בא „משלם". בדברים ר': כדי שיעשו כל המצות בתום.

2) ירו' פאה פ"א (15 ע"ד) ירו' קדושין פ"א 61 סוף ע"ב). וע"ז הע' מר' אבין (אבין, עי' לעיל 174 הע' 3), ואח"כ מאמרו של רשב"י. בפסיקתא ר' כ"ג (וכן בתנחומא עקב, מדרש שמואל ר"יש ז') אמר זה ר"א ב"כ משמו של רשב"י. ובירושלמי גם מאמרו של ר"א ב"כ מיוחס לרשב"י, והערתו של ר' אבין מיוחסת לר"א ב"כ.

3) תנחומא ב' ראה. הוספה מכ"י אוקספורד. (עי' לעיל 174 הע' 7). אפשר שהמאמר הבא שם אח"כ הוא נ"כ של ר"א ב"כ: „ומי בחן במעשרות? (בובר גורס לא נכון „המעשרות") דורו של חזקיה (ע"פ דה"ב ל"א ט'). בבבלי תענית ט' ע"א באה הערה כזו למלאכי ג' י' מר' הושעיא (כ"א ח"א 101 הע' 5).

4) שו"ט ר"ש מ"ט (חולק על ר' יצחק, עי' לעיל ח"א 269 הע' 3). ברש"י לקהלת י"א ז' מובא בגירסא אחרת, המקור הראשון כנראה הוא שבא סתם בקהלת ר' לאותו פסוק.

5) ראיה שהגירסא הנכונה היא „כשמש" היא מזה שהמאמר הוא פרפרזה מהכתוב: וטוב לעינים לראות את השמש. בקה"ר הגי': אשרי שתלמודו מאיר לו כשמש. וברש"י: ואשריהם התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה. בשו"ט באה הוספה על דבר מתן שכרם של לומדי תורה אבל אין זה מדברי ר"א ב"כ. בשהש"ר ד' ב' אחרי באורו של ר' לוי ל„ושכלה אין בהם" בא דברו של ר"א ב"כ: שאין הלכה קוהה להם (עי' לעיל 91).

השעורים לא ילך כבר לביתו אלא יישן ' בגרן) 1). — קהלת ב' ב'. לשחוק אמרתי מהולל. מה מעורבב הוא השחוק, שאוה"ע שוחקין בבתי טאטריאות ובבתי קירקיסאות. ולשמחה מה זו עושה. מה טיבן של תלמידי חכמים להיות עושין שם? 2). — כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם, כביכול, כאלו כנף מכסה את הפנים, אבד זרעו של עמלק מן העולם, ניטלה הכנף, שנא' (ישע' ל' כ'): ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך 3). — תה' י"ח ה'. [אפפוני... מדבר בארבע מלכיות: אפפוני חבלי מות — בבבל, ונחלי בליעל יבעתוני — במדי, חבלי שאול סבבוני — ביון, קדמוני מוקשי מות — באדום]. למה כתוב בראשונה וברביעית מות? שזו גזרת שמד וזו גזרת שמד 4).

אם ראית ספסלין (subsellia) מלאים מינים (נוצרים) בארץ ישראל, צפה לרגליו של משיח. מה טעם? פרש רשת לרגלי השיבני אחור 5).

ב.
באורי כתובים.

— בר' ו' ט"ז. צהר — חלון 6). — י' י"ד. פתרוסים וכסלחים... היו אלו מגנבין נשותיהן של אלו, ואלו מגנבין נשותיהן של אלו. מה יצא מהן? פלשתים גבורים וכפתורים ננסים 7). — ל"ב י"א. קטנתי מכל החסדים — איני כדאי 8).

---

1) חולין צ"א ע"א. עי' ר' יצחק, לעיל 202 הע' 6.

2) פסיקתא 168 ע"ב. קה"ר לאותו פסוק, תנחומא אחרי (ב' 2). השוה להלן פתיחתא ב' לאיכה א' א'.

3) פסיקתא 29 ע"א, תנחומא תצא (ב' 18), ר' ברכיה בשמו. השוה ישעי' ו' ב': בשתים יכסה פניו. זרעו של עמלק (רומא) עושה צל על השכינה, השוה מאמרו של ר' חמא בר חנינא, כ"א ח"ב 228, בפסיקתא ר' י"ב (51 ע"א) אומר ר"א ב"כ (לבדו) כל זמן... כביכול כאלו הפנים מכוסות, נעקר זרעו מן העולם נתגלו הפנים. השוה הבטוי „כנפי השכינה".

4) שו"ט לאותו פסוק. קודם לזה באה דעת רבנן: זו החריבה בית ראשון וזו בית שני. ע"ד בבל חושב ר"א ב"כ מה שכתוב בדניאל ג'.

5) איכה ר' לאותו פסוק. שהש"ר ח' ט'. (בנדפס נשתבש וצ"ל כמו כאן). עי' פרלס מאנאטסשריפט 1872, ע' 359. המלה „בבליים" באה בתור הוספה מהגליון ובשהש"ר נשמטה מפניה המלה מינים ובאיכה ר' נעשה מן מינים „מונחי". במלת השיבני בא רמז על תשובות הנוצרים. עי' לענין הזה מאמרו של ר' יצחק, לעיל 268.

6) ב"ר ל"א (11) חולק על ר' לוי. עי' לעיל 46 הע' 2.

7) ב"ר ל"ז (5). [במדרש נאמר: פתרוסים וכסלוחין היו מעמידין הוטליסין, וצ"ע].

8) ב"ר ע"ו, חולק על ר' לוי, לעיל 40 הע' 4.

– שמות א׳ י׳. ועלה מן הארץ. כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים (שהיה צריך לומר ו„עלינו״ מן הארץ) 1). – ויקרא ח׳ ה׳. ואת פר החטאת ואת שני האילים. עשה כמין גבעה: איל מכאן ואיל מכאן ופר באמצע 2). – במדבר כ״ד י״ד. אשר יעשה העם הזה לעמך. כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים (שהיה צריך לומר „אשר יעשה עמך לעם״, העם שיעץ לו להכשיל את בני ישראל בזנות) 3) *).

מ״ב ג׳ ד׳. אילים צמר. פרובטיא (προβατια = כבשים לולדות) 4). – שם י״ח י״א. חלח זו חלוון (Holwan), חבור – חדייב (Adiabene), גוזן זה גינזק (Gazaka) 5). – ישעיה ג׳ ט״ז. וברגליהן תעכסנה. שהיתה אחת מהן צרה צורת דרקון על מנעלה 6). – ח׳ כ״ג. והאחרון הכביד. הממם כבמכביד, הה״ד (ישעי׳ י״ד כ״ג): וטאטאתיה במטאטא השמד 7). – כ״א ה׳. הצפית– מנורה 8). – נ״ד, י״א. 9). פוך – כהדין כחלא (kohol, Stilium). – תה׳ קל״ז ז׳ ערו ערו – פגרו פגרו, כד״א (ירמ׳ נ״א נ״ח) ערער תתערער 10). – איוב כ״א ל״ד ותשובותיכם נשאר מעל. נשתייר בהם כזבים, כמד״א (ויקרא ה׳ כ״א): ומעלה בו מעל 11). – דניאל ג׳ י״ד. הצדא, – אונטיס (ὄντως =

1) שמו״ר א׳ (9), סוטה י״א. עי׳ לקמן שורה ד׳.

2) ויק״ר י׳ (9), ר׳ הונא בשמו.

3) סנהדרין ק״ו. כל דברי העצה לקוחים מספרי במדבר 131 §.

4) פסיקתא 13, 60 ע״א; פסיק׳ ר׳ ט״ז (83 ע״א), תנחומא כי תשא, עי׳ ערוך ע׳ פרבטיא, קאהוט VI, 408 ע״א.

5) יבמות ט״ז; קדושין ע״ב; (במקום חלוון בא בטעות חלזון). –

6) פסיקתא 132 ע״ב, ויק״ר ריש ט״ז; באיכה ר׳ ד׳ ט״ו האומר הוא ר׳ יוסי דריש תעכסנה מהיונית ἔχις. ערוך ערך דרקון (קאהוט ח״ג 162 ע״א) מביא מויק״ר והאומר הוא ר׳ אסי (עי׳ לעיל ח״א 143 הע׳ 3).

7) איכה ר׳ פתיחתא ה׳.

8) ב״ר סוף ס״ג. עי׳ לעיל 172 הע׳ 9.

9) פסיקתא 135 ע״א, ומוסיף לזה כמד״א (מ״ב ט׳ ל׳): ותשם בפוך עיניה. ושלשה דברים נאמרו בפוך: מגדל את השער שבעפעפים, ופוסק דמעה, ומעביר את בת מלך, בשבת ק״ט ע״א אומרים זה ר׳ יוחנן ור׳ יוסי בן חלפתא.

10) פסיקתא 26 ע״א, 135 ע״א, פסיק׳ ר׳ ל״ב (147 ע״ב), תנחומא כי תצא (ב׳ 11). חולק על ר׳ לוי לעיל 41 הע׳ 7.

11) פסיקתא 127 ע״א, פסיקתא ר׳ כ״ט (138 ע״א). הגירסא הנכונה היא בפסיקתא רבתי, חולק על רבותינו שבדרום, עי׳ לעיל 172 הע׳ 10.

*) המאמר: א״ר אבא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי וכו׳ (ב״ר ס״ה) – הובא אצל המחבר באג׳ התנאים כרך ב׳ ח״א סוף ע׳ 18 (בתרגומי).

האמת) 1). – דניאל ה' י"ז. נבזביתך. נבוז ראשה (כלו' פקידות המלכות), תמן הינון צווחין ליה לאיפרכיא נבוז 2). – דהי"ב ל"ג י"א. חחים. כיירומניקא (χειρομανικα = שלשלאות שעל הידים) 3). – ל"ו ט"ז. מלעיבים במלאכי האלהים. כפרה זו שהיא מלחכת בפיה (כלומר עושים העויות של לעג) 4).

בר' ל"ג י"ט. קשיטה. ק' – אונקיות, ש' – סלעים (מטבעות), ט' – טלאים 5). – ישעי' י"ד ד'. מדהבה. מלכות שהיא אומרת: מדוד והבא 6).–

באורי הלכה: שמות י"ג י'. מימים ימימה. התורה מרמזת ואומרת תמניין יומיא (כלו' התורה רמזה לשני ימים טובים של גלויות 7). *) – שופטים ו' כ"ו. שבעה דברים הותרו בפרו של גדעון: אבנים פסולות ועצי אשרה ומוקצה ונעבד ולילה וזר ואסור במה 8). – ש"א ז' ט'. שלש עברות הותרו בשיו של שמואל: הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה 9). – חגי ב' י"ב. שאלן (חגי את הכהנים). טמא מת (אם) מטמא בהיסט. ויענו הכהנים ויאמרו

1) ויק"ר ל"ג (6), במדבר ר' ט"ו (14) סתם, תנחומא נח ל"ח ט"ז (שם המלה היונית נמסרה בעברית „האמת").

2) שהש"ר ז' ז'. עי' לעיל 172 הע' 7.

3) פסיקתא 162 ע"א רות ר' ב' י"ד, בירו' סנהדרין פ"י ה"ב (28 סוף ע"ג) סתם.

4) איכה ר' פתיחתא י"ב. דומה לאחד המושגים שיש למלה הערבית „לעב", Salivare (מהתינוק).

5) ב"ר סוף ע"ט. עי' לעיל 149 הע' 4.

6) ויק"ר סוף ט"ו. בערוך ערך מד ו. (ערוך השלם ח"ה 83 ע"א): מוד והבא.

7) פסיקתא 194 ע"א.

8) ירוש' מגילה (72 סוף ע"ג). בויק"ר כ"ב (9) במקום איסור במה — מחוסר זמן (אולי זה בא מהמאמר שבא אח"כ לשמואל א' ז' ט'). וכן במדרש שמואל ריש י"ג. בשו"ט כ"ה (6) כמו בירושלמי. בתנחומא נשא (ב' 31) בצורה אחרת: שבעה דברים עשה גדעון... וכל מה שעשה מפי הגבורה עשה. במקום אבנים פסולות — ובנה מזבח וצריך שם או להוסיף „מאבנים פסולות" או שזהו מענין איסור במה. במקום „זר" בא שם „בלי כהן". העברה השביעית: והיה בין הכמרים. על הגירסא הזו מיוסד במקצת מה שנא' בבמדרב ר' י"ד קרוב לראש. בבבלי תמורה כ"ח ע"ב אומר ר"א ב"כ: שמונה דברים התירו באותה לילה. חמשה מהן הן כמו אלה שבירושלמי. אבנים פסולות — נשמט, במקום איסור במה — שחיטת חוץ. חדשים הם — כלי שרת וכלי אשרה. ואחרי שכלי שרת פירושו שלא השתמש בכלי המקדש, א"כ זהו אחד עם כלי אשרה. ושני הדברים הם אחד, ולפיכך צ"ל במקום שמונה דברים רק שבעה.

9) ירו' מגילה (72 סוף ע"ב) פ"א. עי' ג"כ ויק"ר. מדרש שמואל, במדבר ר', שו"ט כ"ה. שם באו הדברים בבאורים.

*) המחבר בכרך ג' 186 הע' 4 (בגרמנית) חזר מזה. הפירוש "תניין יומיא" הוא ברכה, שאם תעשו המועדים כדין בשנה זו תזכו לעשותם גם בשנה הבאה, עי"ש ההוכחות לזה.

לא. השיבו אותו כראוי, שאין טמא מת מטמא בהיסט. שאלן: טמא מת עושה מדף (טומאה קלה)? ויענו הכהנים ויאמרו יטמא. לא השיבו אותו כראוי, שאין טמא מת עושה מדף 1). – משלי ג׳ ט׳. [עד היכן יהא מפריש מנכסיו למצות?] כתיב: כבד ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך (תרומה אחת מחמישים) 2).

ג.

לספורי המקרא ונושאיהם.

בשעה שברא הקב״ה את האדם הראשון בראו כדמותו, שנא׳ (בר׳ א׳ כ״ז): ויברא אלהים את האדם בצלמו. וכשבראו בראו מסוף העולם ועד סופו, שנא׳ (דברים ד׳ ל״ב): למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים; והיה שולט בכל העולם כולו, שנא׳ (א׳ כ״ח): ורדו בדגת הים וכו׳, וכן הוא אומר (שם ט׳ ב׳): ומוראכם וחתכם יהיה וכו׳ 3). – נעמה (בר׳ ד׳ כ״ב) אשתו של נח היתה, למה היו קורין אותה נעמה? שהיו מעשיה נעימין 4). – בר׳ ו׳ ז׳ ח׳. נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן – אתמהא! אלא אפילו נח שנשתייר מהן לא שהיה כדאי, אלא שמצא חן 5). איוב י״ב ה׳. לפיד בוז וכו׳. כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח. תמן אמרין: כרוז ליה – לפיד ליה 6). בוז, שהיו מבזין עליו וקרו ליה בזיא סבא (זקן בזוי). לעשתות שאנן, שהיו קשים כעשתות 7). נכון למועדי רגל, שהיו מוכנים לשני שברים: לשבר מלמעלן ולשבר מלמטן 8). – בר׳ ו׳ כ״א. מכל מאכל. הכניס עמו דבלה 9). – הכניס עמו [נח לתבה] זמורות לפילים, חצובות לצבאים, זכוכית לנעמיות 10). – בר׳ ח׳ ז׳. (כששב העורב אל נח

1) ירו׳ סוטה פ״ה (20 ע״ב). ע׳ לוי ח״ג 32 ע״ב.

2) ירו׳ פאה (15 ע״ב). „כבד את ה׳״ הוא דורש ע״פ האמור במשלי י״ד ל״א: ומכבדו חונן אביון.

3) תנחומא תזריע (ב׳ 10), עי׳ לעיל ח״א 48 הע׳ 5.

4) ב״ר כ״ג (3).

5) ב״ר סוף כ״ח, ריש כ״ט וריש ל״א. ע׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״ב 52 הע׳ 41.

6) עי׳ לעיל 172 הע׳ 7.

7) עֲשָׁתוֹת רבות מן עשת (לוי ח״ג 712 ע״א, קאהוט VI, 281 אינם מציינים זה).

8) ב״ר ל׳ קרוב לראש. רבא דורש את הפסוק הזה על זה באופן אחר, סנהדרין ק״ח:

9) ב״ר ל״א קרוב לסוף. רבא מבאר את הכתוב באופן אחר, עי׳ סנהד׳ ק״ח ב׳.

10) ב״ר סוף ל״א. חצובות—עי׳ Löw, Aram. Pflanzen now 186. עי׳ עוד לעיל 46 הע׳ 3.

אל התבה] א"ל הקב"ה לנח: קבלו, שעתיד העולם להאטרך לו. א"ל: אימתי? א"ל: עד יבשת המים מעל הארץ, עתיד צדיק אחד לעמד וליבש את העולם [אליהו הנביא] ואני מצריכו להם, הה"ד (מ"א י"ז ו') והעורבים מביאים לו לחם ובשר וכו' 1). – בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת (חזקה וחלקה) היכן הוא נותנה, לא באמצע טרקלין? כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה; כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות? כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שלאחריו 2). – בר' י"ד י"ז. ויצא מלך סדם לקראתו. התחיל מקשקש לו בזנבו, אמר לו: מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת, אף אני ירדתי לחמר וניצלתי 3). – בר' ט"ז ו'. ותענה שרה – דליים ופנדיות הוליכה לה למרחץ 4). – רוב מְסֵבִין 5) של לאה היו (כלו' רוב המסבין אצל שלחנו של יעקב היו מזרעו של לאה) לפיכך (כלו' אעפי"כ) עושים רחל עיקר, ורחל עקרה – עיקרה של בית 6). – בר' ל"ג י"ז. ויעקב נסע סכתה. כמה שנים עשה יעקב אבינו בסכות? – שמונה עשר חדש. סכות ובית וסכות (סכות לימות הקיץ לשני קיצים ובית לימות חורף אחד) 7). – בר' ל"ז כ"ה. והלא אין דרכן של ישמעאלים להיות טעונין אלא עורות ועטרן. אלא ראה מה זימן הקב"ה לאותו צדיק (ליוסף) באותה שעה שקים מלאים בשמים, כדי שתהא הרוח מנשבת בהן מפני ריחן של ערביים 8). – דינה אשתו של איוב היתה, על כן אמר לה (איוב ב' י'): כאחת הנבלות תדברי (רמז למ"ש כי

---

1) ב"ר ל"ג קרוב לסוף. – [וזהו נגד מה ששם ר' יהודה ברי' סימון (שם) בפי נח, שאמר אל העורב: מה צרך בך לעולם? לא לאכילה ולא לקרבן – המתרגם]. – ע"ד עלה הזית, עי' לעיל 46 הע' 6.

2) ב"ר י"ד קרוב לראש. בקה"ר ג' י"א מיחס ר"א ב"כ את המשל מהקורה לאחרים ואומר: יש מושלין משל. השוה לעיל 79 הע' 1.

3) ב"ר מ"ג קרוב לסוף.

4) בר' מ"ה (7), ר' ברכיה בשמו. במקום פנדיות צ"ל בנריות (βανιάρῖα, balneareae vestes=לבנים לרחיצה) בערוך (קאהוט ח"ד 264 ע"א נשתבש לכנריות. – סמוך לפני זה בא מאמרו של ר"א ב"כ ותענה – מנעתה מתשמיש המטה. השוה בבלי יומא ע"ז ע"א, לבר' ל"א נ': אם תענה את בנותי. לפי גירסת הלקח טוב לבר' ט"ז ו' הבאור השני הוא לא של ר"א ב"כ, אלא של ר' אבא בר ביזנא.

5) השוה: סביב לשלחנך. תהי' קכ"ח ג'.

6) ב"ר ע"א קרוב לראש. פסיקתא 141 ע"ב, עי' לעיל ח"א 220 הע' 1.

7) ב"ר סוף ע"ח, ששם לפי נ"י הילקוט ולקח טוב האומר הוא ר"א ב"כ. הדיוק נמצא אצל ר' טוביה ב"ר אליעזר וברש"י מגילה י"ז ע"א.

8) ב"ר פ"ד (17). השוה אג' התנאים כ"א ח"ב 84 הע' 2.

נבלה עשה בר׳ ל״ד ז׳ 1). — עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא (אותה שהטיל הנחש בחוה) מאבותינו: אברהם הוליד את ישמעאל, יצחק הוליד את עשו, יעקב הוליד שנים עשר שבטים שלא היה בהן שום דופי 2).

שמואל ביכר לו מיתה מרה, ההד (איוב י״ח י״ג). יאכל בדי עורו יאכל בדיו בכור מות 3). ומה עשה לו? היה מחתך מבשרו זיתים זיתים ומאכילו לנעמיות 4). — גלית (כשבקש לגשת אל דוד) הארץ אחזתו 5). — מאה ועשרים קינטרין היה לבוש גלית 6). — שלש עשרה מלחמות עשה דוד [ורבנן אמרו: שמונה עשרה. ולא פליגי. מאן דאמר שלש עשרה — לצרכיהן של ישראל, ומאן דאמר י״ח — חמש לצרך עצמו 7). — אילמלי דוד לא עשה יואב מלחמה, ואילמלי יואב לא עסק דוד בתורה, דכתיב (ש״ב ח׳ ט״ו): ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא. מה טעם עשה דוד משפט וצדקה לכל עמו? משום דיואב על הצבא. ומה טעם יואב על הצבא? משום דדוד עושה משפט וצדקה לכל עמו 8). — ברוחות היה שלמה משתמש ושולח להנדיקי (Ἰνδική הודו) ומביאין לו משם מים ומשקין כאן (נטיעים שהביאו

---

1) ב״ר סוף י״ט. בב״ר נ״ז (4) מוכיח מזה ר״א ב״כ שאיוב היה בימי יעקב. בירושי סוטה 20 ע״נ בסוף, רק ר׳ אבא, בבבלי ב״ב ט״ו ע״א: יש אומרים.

2) שבת קמ״ו ע״א. השוה ר׳ סימון לעיל 152 הע׳ 1. ועי׳ ר׳ יוחנן כרך א׳ ח״ב 43 הע׳ 1.

3) פסיקתא 25 ע״ב, פסיקתא ר׳ פי״ב (52 ע״ב), מדרש שמואל סוף י״ח, איכה ר׳ נ׳ ס״ד, תנחומא תצא (ב׳ 10).

4) בפסיקתא ר׳: הבכיר לו מיתה מרה. זהו פרפרזה מן בכור מות, ביחד עם „מר המות״, ש״א ט״ו ל״ב. הני׳ „ברר״ היא הקלה לא נכונה. ע״ד הני׳ „בחר״ אין גם לחשב. בכר בפעל ובהפעיל מורה על התבשלות הפירות קודם עתם. וכאן בכלל: הִקְדֵם. רבנן ור׳ יצחק (לעיל 214 הע׳ 4) מבארים את המלה „וישסף״ במיתות משונות אחרות. בתור הצטדקות לאכזריות זו המליצה הפסיקתא רבתי: א״ל אגג: במיתה זו הנביאים ממיתים. א״ל שמואל: כאשר שכלה וכו׳.

5) ויק״ר כ״א (2), מדרש שמואל כ״א (3). ר׳ תנחומא מבאר זה: אבוא אליך אינו אומר, אלא לכה אלי, מלמד שהארץ אחזתו. ר״א ב״כ מדייק מזה שבפסוק מ״א נאמר: וילך הפלשתי הלך וקרב אל דוד ובפסוק מ״ד הוא אומר: לכה אלי.

6) מדרש שמואל כ׳ (2). ר׳ ינאי אמר ששים קינטרין. והמסדר אומר: ולא פליגין: ילמדו סתומין מן המפורשין—מה המפורשים ששים אף הסתומין ששים. בכלל חביבה ההפרבוליות על ר״א ב״כ.

7) ויק״ר א׳. הרד״ל משתדל להוכיח זאת מהכתוב.

8) סנהדרין מ״ט.

משם) ועושה פירות 1). – ראוי היה חזקיהו לומר שירה על מפלת־סנחריב [ולמה לא אמר?] אמר חזקיהו: תורה שאני עוסק בה מכפרת על השירה 2). – מה עשו שבנא ויואח (מ״ב י״ח י״ח)? נטלו אגרת וכתבוה ותחבוה בחץ והושיטוה בעד החלון ונתנוה לסנחריב. מה כתבו בה? אנו וכל בני ישראל מבקשים להשלים לך, ישעי׳ וחזקיה אין מבקשים להשלים לך. והוא שצפה דוד ברוח הקדש ואמר (תה׳ י״א י״ב): כי הנה הרשעים ידרכון קשת – זה שבנא ויואח, כוננו חצם על יתר – על מתחי גירא, לירות במו אפל לישרי לב – לשני ישרי לב, ואי זה? זה ישעי׳ וחזקיה 3). – כל אותם הכהנים ששמשו בימי צדקיהו ערלים היו, הה״ד (יחזקאל מ״ד ט׳): בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר 4). – איכה ד׳ ד׳. דבק לשון יונק. אמת המים שהיתה באה מן החנויות 5), עמדו המציקים החריבוה ושפכוה, והיה אדם מוליך את בנו לאמה ולא מצא מים והיה מדבק לשונו לחכו בצמא 6).

ד.

ד ר ש ו ת.

בר׳ ג׳ ז׳. ויעשו להם חגורות. חגורה אין כתיב כאן, אלא חגורות, אלו הן בגדים, כשם שעושין לאיש כך עושין לאשה 7). – ג׳ ח׳. מתהלך 8). מהלך אין כתיב כאן, אלא מתהלך, מקפץ ועולה 9). – ג׳ י״ב. וָאֹכֵל. ואכלתי

---

1) קהלת ר׳ ב׳ ה׳. ע״ד הדימונולוגיה של ר״א ב״כ, עי׳ לעיל סוף ע׳ 131.

2) שהש״ר ד׳ ח׳. עי׳ לעיל 43 הע׳ 1.

3) ויק״ר ה׳ (5) שו״ט י״א (2), ר׳ ברכי׳ בשמו. בסנהדרין כ׳ ע״א בא זה סתם ורק ע״ד שבנא בלבד.

4) איכה ר׳ א׳ ט׳. ר׳ ברכיה בשמו.

5) מקום בירושלים ששמו „חנויות״. עי׳ המקורות שהובאו אצל לוי ח״ב 80 ע״ב.

6) איכה ר׳ לאותו פסוק.

7) ב״ר י״ט (6). הוא קורא להם בשמותיהם לאיש וגם לאשה.

8) שם י״ט (7), שהש״ר ה׳ א׳ (שם אחרי ר׳ אבא צריך להוסיף בר כהנא). פסיקתא 1 ע״ב, 45 ע״א, במדבר ר׳ י״ג (2). שם נשתבש מר״א ב״כ לר׳ חמא ב״כ.

9) בשהש״ר: מקפץ וסליק, מקפץ וסליק. אח״כ בא בכל המקורות הדברים הללו; עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון שחטא אדה״ר, נסתלקה שכינה לרקיע הראשון, חטא קין, נסתלקה לרקיע השני, דור אנוש – לשלישי, דור המבול – לרביעי, דור הפלגה – לחמישי, סדומיים – לששי ומצרים בימי אברהם – לשביעי. וכנגדן עמדו שבעה צדיקים ואלו הן: אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה. עמד אברהם והורידה לששי, [וכן השאר...], עמד משה והורידה מלמעלה למטה. אח״ז בא

אין כתיב כאן, אלא ואכל – אכלתי וְאֹכַל 1) – ג׳ כ״ב 2). ועתה. מלמד שפתח לו הקב״ה פתח של תשובה, אין „ועתה" אלא תשובה, שנא׳ (דברים י׳ י״ב): ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך וכו׳ 3). והוא אומר „פן" (פן ישלח ידו) ואין פן אלא לאו. אמר הקב״ה: ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים – אתמהא! ואם אוכל הוא חי לעולם, לפיכך וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן. כיון ששלחו התחיל מקונן עליו ואמר: הן האדם היה כאחד ממנו (היה מלפנים ולא עתה) 4).– ד׳ א׳. והאדם ידע. לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון. וידע אדם אין כתיב כאן, אלא והאדם ידע – הודיע דרך ארץ לכל 5). – י״א ו׳. ועתה לא יבצר מהם. מלמד שפתח להן הקב״ה פתח של תשובה, שנא׳ „ועתה" ואין „ועתה" אלא תשובה, המד״א: ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך וכו׳ 6), והן אמרין: לא. אמר הקב״ה: יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. הכרם הזה בשעה שאינו עושה פירות, מה בעליו עושין לו? מגממים אותו 7). — י״ד י״ט. ברוך אברם וכו׳ וברוך אל עליון [מלכי צדק מזכיר מתחילה את אברהם ואח״כ אל עליון] כאינש דאמר: פלן עינוהי יאי, שעריה יאי (כאדם האומר: פלוני עיניו יפות, שערותיו יפות. כלומר ברצותו לשבח את האיש הוא מתחיל לשבח אחד מקניני גופו וכך, כביכול, רוצה לשבח את הקב״ה ומתחיל בשבחו של אברהם שהוא קנינו של הקב״ה) 8). – ט״ו ט״ו. ואתה תבוא אל אבותיך

מאמרו של ר׳ יצחק לתה׳ ל״ז כ״ט (עי׳ לעיל ח״א 242, העי 5. בפסיקתא בא מאמרו של ר׳ יצחק קודם בקשר עם מאמרו של רשב״י לבמדבר ז׳ א׳ (עי׳ אגדת התנ׳ כ״ב ח״א 63 הע׳ 6), וכן תנחומא ריש פקודי, תנחומא נשא (ב׳ 24), בקצרה בבמדבר ר׳ י״ב (6).

1) ב״ר סוף י״ט. וע״ז בא מאמרו של רשב״ל, שאדם חרף ונדף. עי׳ כ״א ח״ב 165 הע׳ 1.

2) ב״ר כ״א (6). בשו״ט ק׳ (2) בקצרה, בצורה אחרת בפסיקתא ר׳ ז׳ (26 ע״ב), ומזה בבמדבר ר׳ י״ג (3).

3) כן מבאר ר״א ב״כ גם את „ועתה" שבבראשית י״א ו׳.

4) בב״ר כ״א (2) מבאר ר׳ הונא נ״כ שהכתוב הן האדם היה כאחד ממנו הוא קינה על האדם. ודורש המלה „כאחד" – „כחד", כלומר נכחד ממנו.

5) ב״ר כ״ב (2). ר׳ יעקב בר אבין ור׳ הונא בשמו.

6) עי׳ לעיל הע׳ 3.

7) ב״ר ל״ח (9).

8) ב״ר מ״ג (7) ששם מר׳ אבא בר כהנא נשתבש לר׳ אבא בשם רב כהנא. השאלה ממי קנאם שייך למאמרו של ר׳ יצחק (לעיל ח״א 217 הע׳ 5). המאמר הוא לפי פירושו של הרז״ו שהוא היותר נכון בין כל הפירושים. (עי׳ למשל ר׳ בחיי בן אשר לאותו פסוק).

בשלום. בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא; תקבר בשיבה טובה. בשרו שישמעאל עושה תשובה 1). — י״ז כ״ו. נמול אברהם. הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו (הקב״ה) שכרו 2). — י״ח כ״א. ארדה נא ואראה וכו׳. מלמד שפתח להם המקום פתח של תשובה 3), שנא׳ ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה — כליה הן חייבין, ואם לא אדעה — אודיע בהן מדת הדין בעולם (דריש אֵדָעָה = אוֹדִיעָה 4). — י״ח כ״ה. חלילה לך. אמר אברהם לפני הקב״ה: רבש״ע! חולין הוא לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע 5). — כ״ו י״ב. וימצא בשנה ההיא מאה שערים. והלא אין הברכה שורה לא על המדוד ולא על השקול ולא על המנוי 6), ולמה מדדן? בשביל לעשרן 7). — כ״ז י״ג. עלי קללתך בני. אדם (הראשון) שחטא לא אמו (האדמה) נתקללה. שנא׳ (בר׳ ג׳ י״ז) ארורה האדמה בעבורך 8). — כ״ז ט״ו. בגדי עשו החמודות אשר אתה בבית. כמה נשים היו לו, ואת אמרת אשר אתה בבית? אלא דהוה ידע מאי עובדיהון (הוא ידע מעשיהן שאין לסמוך עליהן 9). — כ״ח י״ד. ופרצת ימה. את הוא תרעייא דימא. (כלו׳ רמז הוא

---

1) ב״ר ל׳ (4) ופ׳ ל״ח (12), ר׳ יורן בשמו. ע״ד החלק האחרון של המאמר עי׳ ר׳ יוחנן כ״א ח״ב 69 העי 1, ור׳ לוי, לעיל 6.

2) ב״ר מ״ז (9) חולק על ר׳ לוי. לעיל 7 הע׳ 4.

3) עי׳ לעיל 183 הע׳ 3.

4) ב״ר מ״ט (6).

5) ע״ז ד׳ ע״א. דרש ר״א ב״כ את הדברים הללו „חולין הוא לך" שמו רבנן בפי משה בפירושם למלת „ויחל", שמות ל״ב י״א, ברכות ל״ב. קודם לזה בא באורו של ר׳ יצחק, לעיל 233 הע׳ 3. אפשר מאד, שהמאמר הסתמי שם הוא נ״כ של ר״א ב״כ.

6) כך היא הניי׳ בפסיקתא ובתנחומא. במדר״ר: אין הברכה שורה על דבר שהוא במשקל ובמדה ובמנין. בפסיקתא ר׳: כל מקום שיש ברכה אין שעור. זהו אותו הדבר שאמר ר׳ יצחק (לעיל ח״א 196 הע׳ 4) אלא בצורה אחרת.

7) פסיקתא צ״ח ע״א, תנחומא ראה (ב׳ 12); בב״ר ס״ד (6) סתם. בפסיקתא ר׳ פי״ב (127 ע״ב) האומר הוא רבי.

8) ב״ר ס״ה (15). השוה ב״ר ה׳ בסוף, ששם הוא מביא משל ההמון: יהו השדים ארורות שהיניקו כזה.

9) ב״ר ס״ה ט״ז. ר״א ב״כ מספר שם: עובדא הוה בחד אסיעה דפריצין בהדא כפר חטיאה דהוו נהינין אכלין ושתין בכנישתא כל פתי רמשא דשבא. מן דהוון אכלין היו נסבין גרמיא ומסלקי יתהון על ספרא. חד מינהון דסך. אמרי ליה: למאן את מפקיד על בנך לשמרו? אמר להון: לספרא. והלא כמה רחומין היו לו והוא אמר לספרא? אלא דהוה ידע מה עובדיהון ודספרא היך מינהון טב. (סיעה של

לקריעת ים סוף), כמה דאת אמר (מיכה ב׳ י״ג): עלה הפורץ לפניהם 1). — כ״ח י״ט. לוז שם העיר. למה נקרא שמה לוז? כל מי שנכנס בה הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז 2). — ל׳ מ״ג. מאה ותרתין רבואין, שבעת אלפים מאתיין עדרין הוו ליה לאבינו יעקב (כפלים כיוצאי מצרים, כי ביוצאי מצרים, נאמר (בר׳ מ״ז כ״ז) ויפרו וירבו מאד, ובעדרי יעקב נא׳ (בר׳ ל׳ מ״ג) ויפרץ האיש מאד מאד) 3) *). — ל״ה א׳. קום עלה בית אל. בשעת עקתא נדרא, בשעת רווחא שיטפא (בשעת צרה נודרים נדר ובשעת רוחה נוהגים קלות ראש, אף כאן היה הקב״ה צריך להזכיר את יעקב שילך לקיים נדרו 4). — מ״א נ״ה. אשר יאמר לכם (יוסף) תעשו. כפאן למול 5). — מ״ב ב׳. „רדו״ — בשרם שהם עתידין לעשות שם ר״י שנה מנין רד״ו 6). — מ״ג ז׳. ולמולדתנו. אפילו עצי עריסותינו גלה לנו 7).

שמות א׳ ח׳. מלך חדש — שנתחדשו גזורותיו 8). — ב׳ כ״ה, ג׳ א׳. וידע אלהים. ידע מאימתי מתחיל החשבון של ארבע מאות שנה (בר׳ ט״ו י״ג). ישב משה וחישב, משירדו ישראל למצרים והקב״ה חושב ומונה עד עכשיו. המענה ארוכה. ואם לאו הרי הוא מחשב משעה שנולד יצחק וכבר אנו

פריצים בכפר חטיא היו נוהגין לאכול ולשתות בבית הכנסת בכל ליל שבת, ואחרי אכלם היו משליכין את העצמות על ראש הסופר (המלמד תינוקות). אחד מהם חלה למות. אמרו לו: ביד מי אתה מפקיד את בנך לשמרו? א״ל: לסופר. והלא כמה ידידים היו לו, והוא אמר לסופר: אלא שידע מה מעשיהם ומה מעשי הסופר איזה מהם יותר יפים.

1) ב״ר ס״ט (5). עי׳ מכילתא י״ד ט״ו (סתם) רמז לו פרוק את הים. בשמו״ר כ״א אמר ר׳ עקיבא: בזכות יעקב אני קובע להם את הים, שנא׳ ופרצת ימה.

2) ב״ר ס״ט בסוף. במקום „הרטיב״ נדפס בטעות הטריף. ואולם בפי׳ המיוחס לרש״י באה הנירסא הנכונה. השוה להלן 191 הע׳ 1, לשה״ש ב א׳.

3) ב״ר ע״ג (11), נשלם ע״י הנירסא שבילקוט מיכה ב׳ שנאמר בשם ר׳ תנחומא בר אבא [לא מצאתי—המתרגם]. אחרי המאמר ההפרבולי של ר״א ב״כ בא מאמר בדומה לזה של ר׳ לוי.

4) ב״ר פ״א (2), תנחו׳ לאותו פסוק. ר׳ לוי משתמש במשל אחר לענין זה לעיל 71.

5) ב״ר סוף צ׳. בזה אולי רומז שהמצרים קבלו את המילה ע״י השפעת העברים. וזהו נגד דעת אלה (Celsus bei Origenes contra celsum 1 22) השוה Herodot II, 104 שאמרו שהעברים קבלו מנהג המילה מהמצרים.

6) ב״ר צ״א (2).

7) שם בסוף.

8) תנחומא ב׳ שמות 7. השוה רב ושמואל בסוטה י״א.

---

*) ואולם בשמות א׳ ז׳ נאמר ג״כ במאד מאד, וצ״ע.

ברווחה. אמר משה לפני הקב"ה: הודיעני נא את דרכיך (שמות ל"ג י"ג). א"ל הקב"ה: משה, דרכי אתה מבקש לידע (כלומר הקץ), חייך שאני מודיעך, שנא' (תה' ק"ג ז'): יודיע דרכיו למשה, וזהו מה שנא': וידע אלהים ומשה [היה רועה] וכו'. כלומר הסמיכות של ומשה אל אלהים בא לרמז שגם משה ידע את הקץ) 1). – כ"ה כ"ב. ונועדתי לך שם. ללמדך שאפילו מה שאחורי הכפרת אינו פנוי מן השכינה 2). – כ"ד י"ז. ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל 3). שבע מחיצות של אש היו תוססות 4) זו בזו, והיו ישראל רואים ולא היו מתיראים, ולא מתפחדים, וכיון שחטאו, אפילו בפני הסרסור 5) לא היו יכולים להסתכל, שנא' (שמות ל"ד ל') וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו. – עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד, שנא' (במדבר ח' כ"א): וינף אהרן אותם תנופה (ללמד כמה גדול היה כחו של אהרן 6). – כולם (כל הברכות של בלעם) חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות (שלא יפסקו מישראל לעולם, אעפ"י שבלעם התכון בלבו לבטל אותם) שנא' (דברים כ"ג ו'): ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, קללה ולא קללות 7). – [בברכת יעקב (בר' מ"ט כ"ו) נאמר: תהיין לראש יוסף ובברכת משה (דברים ל"ג ט"ז) נאמר „תָבוֹאתָה לראש יוסף"?] תְּבוֹאָתָה תאכל בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא 8).

---

1) שו"ט ק"ג (10) ר' ברכיה בשמו. גירסא זו אינה בכמה כת"י וגם בדפוסים עד עכשיו: ישב משה וחישב משירדו ישראל למצרים והקב"ה (כך צ"ל במקום ה ב"ה) חושב וכו'. (ומפני שנשמט אצל בובר הקטע לא הבין פירוש הענין כלו). בשמו"ר ריש פרשה ב' בא המאמר בקיצור.

2) פסיקתא 2 ע"ב. שהש"ר נ' י', במדבר ר' י"ב (4).

3) פסיקתא 45 ע"א, פסיקתא רבתי ט"ו, (69 ע"א), במדבר ר' י"א (3), שהש"ר נ' ו' (ששם נשמט חלק אחד), מדרש שמואל י"ז.

4) כצ"ל כפי שמשער הר"מ איש שלום (בהערות לפסיקתא ר') ומתוססות נשתנה לתוספת (מדרש שמואל), תוכסות (=טוכסות) – שהש"ר, בוססות – פסיקתא ופסיקתא ר'; כוססות – במדבר ר' (בילקוט ח"א שס"ב–נוצצות, שזהו אולי באור לתוססות).

5) עי' לעיל ח"א 236 הע' 7.

6) איכה ר' פתיחתא כ"ג ושם ב' ה'.

7) סנהדרין ק"ה. השוה מאמרו של ר"א ב"כ הדומה לזה בסנהדרין ק"ח ע"א ע"ד מאמר ר' יוחנן שבדור המבול הרביעו בהמה על חיה וכו', וע"ז אמר ר"א ב"כ: כולן חזרו חוץ מתושלמי.

8) ב"ר סוף פצ"ח. עי' להלן 189 הע' 2. לירמי' ב' ב'.

ש"א ב' ב'. כי אין בלתך. כולה בלה ואת לית בלה (כלה בלה ונפסד ואתה אינך בלה). כי אין בִּלְתֶּךָ = לְבַלֹּתְךָ 1). — כיון שראה שמואל את דוד (ש"א ט"ז י"ב) אדמוני, נתיירא ואמר: אף זה שופך דמים כעשו? א"ל הקב"ה „עם יפה עינים" — עשו מדעת עצמו הוא הורג, אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג 2). — כ"א ח'. דואג האדומי. על שם שהתיר דמן של נוב עיר הכהנים (נקרא אדומי) 3). — ש"ב ג' כ"ו. בור הסירה. בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג (בור — על שלא לימד זכות על דוד שלקח משאול צפחת המים, (ש"א כ"ו ט"ו), ואמר שהיתה הצפחת על יד הבור. וסירה שלא לימד זכות על דוד, (ש"א כ"ד ד'), שכרת כנף מעילו של שאול, ואמר שבסירים ובקוצים נחתך כנף המעיל ודוד שהיה נסתר שם לקחו — ע"פ פירש"י) 4). — תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד ולא מינה אחיתופל עמהן, הה"ד (שם ו' א'): ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף. ויוסף — תלתין ופשוטיה דקרייא תלתין, הרי תשעין 5). — ש"ב ו' כ'. אחד הריקים

1) ויק"ר י"ט (2). מדרש שמואל ה' (1). השוה ר' יהודה בן מנשיא ברכות י'. מגילה י"ד. [שהש"ר ה' י"א].

2) ב"ר ס"ג (8). עינים כנוי לסנהדרין, עיני העדה. השוה לעיל ע' 90, לשהי"ש ד' א' ועי' לעיל 156 לש"א י"א ב'.

3) שו"ט נ"ב (4).

4) סנהדרין מ"ט ע"א. במקורות הארצי־ישראליים (ירו' פאה ט"ז ע"א) פ"א ובירוש' סוטה (י"ז ע"ב) פ"א, פסיקתא 32 ע"ב, תנחומא חקת (ב' 8), במדבר ר' י"ט (קרוב לראש) באה תשובה על השאלה למה נהרג אבנר, מלבד תשובתו של ר' יוחנן (כ"א ח"א 163 הע' 3) ותשובתו של רשב"ל (שם ח"ב 169 הע' 4), עוד תשובה שלישית מרבנן, שאבנר השתדל לבטל את דברי דוד, שבקש להתרצות אל שאול, ואמר לשאול: מן גלימוי דידך (כנף מעילך) בסירה הועדת. כד אתין למעגל: א"ל הלא תענה אבנר, בכנף אמרת בסירה הועדת, חנית וצפחת (גם כן) בסירה הועדת? מה שנוגע ל„בור", זהו ג"כ מתוך דבריו של אבנר, שאמר שאת החנית ואת הצפחת מצא דוד על יד הבור ששם הניחום אנשי שאול. התשובה הזאת, שהיתה ג"כ כתובה באיזה מקור עתיק, חבר ר' חננאל ביחד לדבר אחד. ומזה שאב הערוך בר VII, (קאהוט ח"ב 169). רש"י מבאר זה באופן אחר.

5) ירוש' סנהדרין פרק עשירי (29 ע"א), ר' ברכיה בשמו. בהרחבת דברים בבמדבר ר' ד' (20), ששם יחד עם ר' ברכיה אומר גם ר' ירמי' בן אלעזר בשמו. נפלא הוא הבטוי „פשטיה דקריה", שנמצא תמיד רק בתלמוד הבבלי (עי' אגדת אמוראי בבל 112). במדרש שמואל כ"ה (5) בא המאמר בצורה אחרת, ג"כ ר' ברכיה בשמו. המשלש של מספר שלשים הוא מדייק מן „את" ומן „כל" שאצל השם בחור. ההשקפה שפה מְדֻבר על דבר מנוי זקנים היא באה ע"י החפץ להתאים פסוק זה

הרקים שברקים זו ארכיטס (ορχηετης = המרקד בפומבי) 1). – כתוב אחד אומר (דהי״א י״ז כ״א): אשר הלך, וכתיב אחד אומר (שם י״ז כ״ג): אשר הלכו? אשר הלך – זה הקב״ה, אשר הלכו – זה משה ואהרן 2). – ש״ב ט״ז ח׳. והנך ברעתך – אוסקופי (ארון) של בת שבע (כלומר עון של בת שבע) מהלך לפני דוד 3). – ל׳ י״ח. ויסב ויעמד. אם היה דוכוס איתעביד איפרכוס, אי הוה איפרכוס איתעביד איסטרטיליטוס 4). – כל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם. שנא׳ (ש״ב כ׳ כ״ו): עירא היאירי היה כהן לדוד. לדוד הוא דהוה כהן, לכולי עלמא לא? אלא שהיה משגר לו מתנותיו, וכתיב בתריה (שם כ״א א׳): ויהי רעב בימי דוד 5). – מ״א י״ג א׳. „מזבח, מזבח״ ולמה שני פעמים? מזבח שבבית אל ומזבח שבדן 6). –

ישעי׳ כ״ד ט״ו. באורים כבדו את ה׳. באילין פנסיא φανος = עששית 7). באיזו זכות נגאלו [ממצרים]? בזכות דורו של ישעיה, שנא׳ (ישעי׳ כ״ט כ״ג): בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו 8). – ל״ח י׳. שערי שאול. שני שערים יש לשאול, אחד פנימי ואחד חיצוני, כל מי שנהרג בלא רשות, בא ומשלים שנותיו בחצון 9). – נ״ז י״ז. וילך שובב. חזר תוביה לתוביה (הקיא והצואה,

---

עם הפסוק דהי״א י״ג ה׳. ואולי דורש „ויוסף״ מלשון „אספה״, במדבר י״א ט״ז. עוד הבדל יש בין נוסחת הירושלמי ובין נוסחת מדרש שמואל בזה, שבמדרש שמואל לא נאמר „ולא מינה אחיתופל עמהן״.

1) ירו׳ סנהדרין פ״ב (20 ע״ב), ירו׳ סוכה פ״ה ה״ד (55 ריש ג׳), מדרש שמואל סוף כ״ה, במדבר ר׳ ד׳ כמעט בסוף. בבמדבר ר׳ הוא הנוסח הנכון: הריק שבריקים זה ארכיסטים. במדרש שמואל כאילין ארכיסטירם וזהו במספר רבים ορχηστῆρης.

2) מדרש שמואל כ״ז (3), ר׳ ברכיה בשמו.

3) שו״ט נ׳ (3).

4) פסיקתא 196 ע״א. אלה הן שלש דרגאות של פקידות הצבא: dux, επαρχος στρατηλάτης. עי׳ פירשט 64 glossarium.

5) ערובין ס״ג ע״א. ששם האומר צ״ל רב אבא בר כהנא (עי׳ ד״ס ח״ה 254). ר״א ב״כ בוחר לקשר את סוף פרשה אחת עם התחלת הפרשה שלאחריה, עי׳ לעיל 186 הע׳ 1.

6) פסיקתא 15 ע״א.

7) פסיקתא 143 ע״ב. כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בלילי יום כפור. עי׳ הערת בובר.

8) שו״ט קי״ד (5). עי׳ לעיל ח״א 61 הע׳ 3 רמז לזה הוא מוצא בכתוב (שמות ב׳ כ״ה): וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ו„בני ישראל״ הם הרמוזים בישעי׳ כ״ט כ״ג במלות „בראותו ילדיו״.

9) פסיקתא ר׳ ריש פכ״ד (124 ע״ב).

כלומר החוטא, חוזר אל הקיא והצואה, כלומר לעונו 1). — ירמיה ב׳ ג׳. „ראשית תבואתה״ כתיב, ולמה קורין „תבואתו״? שאין אנו אוכלין אלא מן התבואה ולא מן הקרן, שהיא קיימת לנו לעולם הבא 2). — כ״ב כ״ח. עצב נבזה נפוץ. כעצם הזה של מוח משעה שאתה מנפצו עוד אינו יפה למאומה 3). — ל״א י״ט. הבן יקיר לי אפרים. כך אמר הקב״ה: אלו ביקש פרעה משקל כל אחד ואחד מישראל אבנים טובות ומרגליות, לא הייתי נותן לו? 4). — שם. כי מדי דברי בו. די דבורי שנתתי בו [שלמדתיו תורתי הוא כדאי שארחם עליו. מפירש״י בירמי׳] 5). — בוא וראה ענוותו של הקב״ה. מה כתיב? ויאמר אלי ה׳ השער הזה סגור יהיה לא יפתח (יחזקאל מ״ד ב׳). מלך בשר ודם כבודו ליכנס בשער גדול ולא בקטן, אבל הקב״ה נכנס בכבודו בשער קטן 6). — חבקוק ב׳ י״ז. ושד בהמות יחיתן. שנעשה (נבוכדנצר) חתן לכל בהמה וחיה, דניאל ד׳ כ״ט 7).

— מאה וארבעים ושבעה מזמורים שבספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב אבינו. מה טעם? ואתה קדוש יושב תהלות ישראל 8). — כ״ז ד׳. אחת שאלתי — מלכות שאל 9). — נ׳ כ״ג. זובח תודה יכבדנני. יכבדני אינו אומר, אלא יכבדנני — כבדני בעולם הזה וכבדני בעולם הבא 10). — צ׳ ו׳. בבקר יציץ וחלף וכו׳. כולו של ישראל: בבקר יציץ וחלף אלו ישראל לעולם הבא. למה? שלערב ימולל ויבש, בעולם הזה 11). — צ״ג, ג׳. דכים. לדוכתא פלנית ולזוית

1) ויק״ר סוף ט״ז, ולמה בא מאמרו הדומה של ריב״ל (כ״א ח״א 134 הע׳ 3) עי׳ ערוך ערך תב V; קאהוט ח״ח 193 ע״ב.

2) תנחומא ב׳ בראשית (10). ומזה בילקוט ירמיהו. לפי הדברים הללו הכנוי של נקבה של תבואתה מוסב על „ראשית״, שזהו הקרן, כענין שנא׳ בויקרא ה׳ כ״ד „בראשו״, כלומר קרן. השוה ספרא לאותו פסוק; קרן וחומש, ב״ק ס״ה ע״א. — השוה דרשתו של ר״א ב״כ לדברים ל״ג ט״ז (לעיל 186 הע׳ 8).

3) פסיקתא קס״ג ע״א, ויק״ר י׳ (5) וסוף י״ט.

4) ויק״ר ריש ב׳. (עי׳ לעיל ח״א 240 הע׳ 1). באג׳ בראשית ה׳: אמרו רבותינו.

5) ויק״ר ב׳ (3) ר׳ יודן בשמו.

6) תנחומא ב׳ בראשית (4) אחרי מאמר דומה לזה מר׳ יצחק (לעיל ח״א 241 הע׳ 7.

7) תנחומא ב׳ וארא (18).

8) שו״ט כ״ב (19). השוה ח״א 128 הע׳ 3.

9) שו״ט כ״ז (5) הכונה היא למלכות המשיח.

10) ויק״ר ריש ט׳. עי׳ כ״א ח״א 130 הע׳ 10.

11) שו״ט צ׳ (14) [לפי גירסת הילקוט]. קודם לזה דעת רבנן שבבקר יציץ

פלנית גלגלא פלנית 1). — ק"ו ז'. וימרו על ים בים סוף. מהו שני פעמים. אלא על הים המרו שלא רצו לירד אילולי שבט יהודה שקפץ תחלה וקדש שמו של הקב"ה, שנא' (קי"ד ב'): היתה יהודה לקדשו. ובים סוף מנין שהמרו? אלא כיון שירדו לתוך הים היה מלא טיט, שהיה עד עכשיו לח מן המים והיה בו כמין טיט, שנא' (חבקוק ג' ט"ו): חמר מים רבים, והיה ראובן אומר לשמעון: במצרים בטיט ובים בטיט; במצרים בחמר ובלבנים ובים חמר מים רבים 2). — [למאמרו של רשב"נ: אף מאמרו של הקב"ה מעשה, הביא ר"א ב"כ ראיה]: יאמרו גאולי ה' אשר גאלם (תה' ק"ז ב') — אשר גואלם לא נאמר אלא אשר גאלם 3). — משלי י"ד י"ד. מדרכיו ישבע סוג לב. אותו הלב שהוא מלא סיגים מדרכיו עתיד להשתבע. ומעליו איש טוב — זה היה אברהם שהכיר מעצמו להקב"ה, ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום, אלא הוא מעצמו 4). — ל' ד'. מי הקים כל אפסי ארץ — אלו הדגלים שהעמידן משה איש על דגלו באותות (במדבר ב' ב' 5). — ל"א י'. ורחוק מפנינים מכרה, — עבורה, הה"ד (יחזקאל ט"ז ג') מכורותיך ומולדתיך 6). — איוב כ"ג ג'. אבוא עד תכונתו. אם בהיכל של מעלה הוא, אבוא עד תכונתו, ואין תכונתו אלא היכל, שנאמר (עזרא ג' ג') ויכינו את המזבח על מכונתו — הוי אומר זה היכל 7).

שה"ש א' י"א. עם נקדות הכסף — אלו האותיות [שבתורה] 8). — שה"ש

וחלף — על ישראל, לערב ימולל ויבש — על אומות העולם. — לתהי צ' י"א יש פרפרזה של ר"א ב"כ: שמא מתמלא עברה על ידך. המאמר הזה כנראה נשתבש.

1) ב"ר ה' (3). קודם לזה דרשתו של ר' לוי (לעיל 129 הע' 2). בשו"ט צ"נ (5) להרך פלן, להרך פלן. צ"ל שם במקום להרך לדוך. הבטוי דוך פלן דומה לדוכתא פלניתא, ברכות י"ח ע"ב, מ"ב ע"ב, מ"ג ע"א.

2) שו"ט ק"ו (4). [שם הנוסח: כיון שירדו לים אומרים אלו לאלו: בעוט בעיטך ודוש דישך — מטיט ולבנים יצאנו ולטיט ולבנים באנו]. בשמו"ר ריש כ"ד סתם [ומשם הנוסח שבפנים].

3) ב"ר מ"ר קרוב לסוף, ר' יודן בשמו. (עי' כ"א ח"ב 268 הע' 4). בשו"ט לאותו פסוק האומר הוא ר' יהודה בר שלום.

4) במדבר ר' י"ד (ריש 2).

5) פסיקתא ר' ה' (15 ע"ב). עי' ח"א 126 הע' 1.

6) ב"ר מ"ה בראש, בקשר עם מ"ש ושרי אשת אברהם לא ילדה לו.

7) תנחומא ב' בראשית (13).

8) שהש"ר לאותו פסוק. חולק עליו ר' אחא — אלו התבות. שניהם מודים כי „תורי זהב" מוסב על התורה, שמתוך הזהב הכללי שלה מתנוצצות האותיות (או התיבות) כנקודות כסף.

ב׳ א׳. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה: אני היא וחביבה אני, שנתונה בעמקי הצרות, וכשידלני הקב״ה מהצרות, אני מרטבת 1) מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה לפניו. הה״ד (ישעי׳ כ״ו ט״ז): ה׳ בצר פקדוך 2). — ג׳, א׳. על משכבי – על מרעי (כלומר במחלתי) המד״א (שמות כ״א י״ח) ונפל למשכב 3). — ד׳ ג׳. ומדברך נאוה. אף על פי שהוא מדבר (ירושלם) חייבין על מחיצתו עכשיו כשהוא חרב, על אחת כמה וכמה שמחוייבין על מחיצתו כשהוא בנוי 4). — שם. כפלח הרמון רקתך. הריקן שבשלש שורות (כלו׳ תלמידי הסנהדרין) רצוף תורה כרמון הזה, ואין צריך לומר „מבעד לצמתך״ – על היושבין בסנהדרין עצמה 5). — ה׳ ד׳. דודי שלח ידו מן החור, וכי מה טיבו של חור זה, להיות מגדל שרצים? אלא כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה: רבש״ע! כל נסים שעשית לי על ידי כרש לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל ועל ידי אדם צדיק? ואעפי״כ מעי המו עליו 6). — ה׳ י׳. דגול מרבבה. מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר, ברם הכא הוא אש ומשרתיו אש, ואתה מרבבות קדש – ואות הוא בתוך רבבות קדש (אעפי״כ הוא דגול ומצֻיָּן בכל סיעתו) 7). — ז׳ ו׳. אסור ברהטים. [שאסר עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך ישראל, ברהטים של יעקב אבינו]– בזכותו של אברהם, שנא׳ (בר׳ י״ח ז׳): ואל הבקר רץ אברהם (דריש רץ = רהט בארמית) 8). — ז׳ י״ד. חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. אמר הקב״ה לישראל: אתם צופנים לי ואני צופן לכם. אתם צופנים במצות ומע״ט, ואני

---

1) עי׳ לעיל 185 הע׳ 2.

2) שהש״ר לאותו פסוק. אח״כ באו דרשות של ר׳ אחא ורבנן. בשו״ט א׳ ג׳ (20) חסר ר׳ אחא. הם דורשים „חבצלת״ — חביב צל ושרון — שירה.

3) שהש״ר לאותו פסוק.

4) שם ובפסיקתא 142 ע״א. במדרש שמואל ריש י״ט — סתם: אעפ״י שהוא מדבר חייבין על מחיצתו עכשו כשהוא חרב, כשם שחייבים על מחיצתו כשהוא בנוי (עי׳ מכות י״ט:), חולק על ר׳ לוי, לעיל 91.

5) שהש״ר לאותו פסוק. עי׳ ר׳ יונתן, כ״א ח״א 67.

6) שם.

7) שם. דריש אתא מל׳ אות (signum=דגל). כזה דורש בבבלי חגיגה ט״ז ע״א רבב״ח בשם ר׳ יוחנן. עי׳ נ״כ לעיל ח״א 132 הע׳ 8.

8) שהש״ר לאותו פסוק, ויק״ר ל״א, חולק על ר׳ לוי, לעיל 92 הע״ה 3. הערתו של ר״א ב״כ לז׳ י״ב, שהש״ר שם: „אעפ״כ לשעה״, כנראה קטועה. הבאור הסתמי לז׳ י״ב—י״ד שנשתרבב לתוך ההערה היא כולה דומה לדרשתו של רבא, ערובין כ״א ע״ב.

צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם, 1) – ח׳, ה׳. שמה חבלה (אפשר לקרוא חִבְּלָה וגם חֲבָּלָה) – חִבְּלָה בשעה שאמרו (שמות כ״ד ז׳) נעשה ונשמע, חֲבָּלָה בשעה שאמרו לעגל (שם ל״ב ד׳) אלה אלהיך ישראל וחובלה – נתמשכנה 2).

אסתר א׳ ט׳. גם ושתי המלכה. – מלמד ששניהם לדבר עברה נתכוונו 3). ג׳ י׳. ויסר המלך את טבעתו. גדולה הסרת טבעתו יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולן לא החזירום למוטב, ואילו הסרת הטבעת החזירתן למוטב 4). – ד׳ י״ב. ויגידו למרדכי את דברי אסתר. ואילו איהו לא אזל לגביה (ואולם התך בעצמו לא הלך אל מרדכי), מכאן שאין משיבין על הקלקלה 5). – דהי״א ד׳ י״ח. אלה בני בתיה אשר

---

1) שהש״ר לאותו פסוק. ועי״ז באה הערה של ר׳ אבא בר כהנא בר יודן (אולי צ״ל ר׳ יודן בשם ר״א ב״כ): אלא דדידיה הינון סגין מן דידן (שלו יותר רב משלנו). ההי״ד (תהי׳ ל״א כ׳): מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. בשו״ט ל״א (7) נוסח מאמרו של ר״א ב״כ: אמר הקב״ה לישראל: אתם צפנתם לי תורה ומצות, ואני צופן לכם מאותו הטוב המתוקן לעתיד לבוא, ועי״ז באה הערתו של ר׳ יודן (לפי ני׳ אחרת: ר׳ אבא בר יודן): אמר הקב״ה: אתם לפי כחכם, ואני לפי כחי. בדברים ר׳ ז׳ (9) נוסח המאמר של ר״א ב״כ הוא כמעט כמו בשו״ט.

2) שהש״ר לאותו פסוק. ועי״ז בא מאמרו של רשב״י: זיין שנתן לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכשחטאו נוטל מהם. ע״ד הנוסחאות השונות של מאמר זה, שבין אלה שמסרוהו נמנה גם ר״א ב״כ, עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״א 77 הע׳ 18. – לקהלת י״ב ה׳ עי׳ לעיל 102 הע׳ 5.

3) מגילה י״ב א׳. ועי״ז הביא רבא משל המוני: איהו בקרי ואיתתיה בבוצינא, כך הוא לפי הגירסא הנכונה של כ״י מינכן ושאר מקומות. עי׳ רבינוביץ ח״ח 50.

4) מגילה י״ד. באיכה ר׳ ד׳ כ״ב אומר מעין זה ר״ש בן לקיש: טובה היתה הסרת טבעתו של אחשורש על ישראל במדי מששים רבוא נביאים שנתנבאו בימי אליהו. קודם לזה בא מאמרו של ר׳ יוחנן: טובה הסרת טבעתו של פרעה על ישראל במצרים מארבעים שנה שנתנבא עליהם משה. ועי״ז מוסיף ר״י ורשב״ל: למה? שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה. ועי״ז בא עוד מאמר של רבנן: טובה היתה מגלת קינות על ישראל ממ׳ שנה שנתנבא עליהם ירמיה. למה? שבה נטלו ישראל איפוכי (כלומר מחילה) שלמה על עונותיהם ביום שחרב ביהמ״ק, ההי״ד (איכה סוף ד׳) תם עונך בת ציון. מאמרם של רבנן דומה בתכנו למאמרו של ר׳ שמואל בר נחמן, כ״א ח״ב 263. באיכה רבה מוסר דברי שלשתם, ר׳ יוחנן ורשב״ל ורבנן, תלמידו של רשב״נ – ר׳ חלבו (עי׳ כ״א ח״ב 14 הע׳ 5; 80 הע׳ 3.

5) מגילה ט״ו. (עי׳ רבינוביץ, ח״ח 75). הפתגם הוא מאגדות אנטונינוס ונאמר ע״י ר׳ חנינא בר חמא (עי״ז י׳ ע״ב).

לקח לו מרד – זה כלב. זה הציל את הצאן (עם ישראל) וזו הצילה את הרועה 1). – דהי"ב י"ג י"ז. מכה גדולה מאד *). שהעביר הכרת פניהם של ישראל דכתיב (ישע' ג' ט'): הכרת פניהם ענתה בם – זה החוטם 2).

ה.

פתיחתות. מאמרים קבצים. משלים.

לבר' י"א א'. ר' אבא פתח (משלי כ"ז כ"ב): אם תכתש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור ממנו אולתו. א"ר אבא בר כהנא כזה שהוא כותש את השעורים במלבן (כלו' במכתש = במדוכה), סבור שהוא מביאן לידי מוטב, ועד דהוא סליק ועד הוא נחית (עולה ויורד) לא תסור מעליו אולתו. כך דור המבול ודור הפלגה אחר המבול 3). – לויקרא ח' ב'. תהלים מ"ה ח' 4). – א"ל הקב"ה לאהרן: אהבת צדק, אהבת לצדק את בני ושנאת מלחייבן, על כן משחך אלהים אלהיך. א"ל: חייך, שמכל שבטו של לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה: קח את אהרן ואת בניו אתו (זכותו של אהרן שהוא בעצמו בנה את המזבח לפני העגל ולא נתן לבני ישראל לבנותו שאמר: מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל 5). – לויקרא ט' א'. משלי

1) ויק"ר א' (3) מחלקת ר"א ב"כ ור' יהודה בר סימון. אני חושב שהדעה המובאה שם באחרונה היא של ר"א ב"כ, יען כי הדעה הראשונה דומה לדעתו של ר' סימון, אבי ר' יהודה (עי' לעיל 162 הע' 2).

2) ירוש' יבמות פ' ט"ז ה"א. (15 ע"ג). ב"ר ס"ה (20), ע"ג (5), ויק"ר ל"ג (5), רות ר' ז'. (ל"ד ח') שם נשמט השם ר"א ב"כ. בעד זה נינף אביה (עי' כ"א ח"ב 274 הע' 8). על ר"א ב"כ חולק ר' אמי שהובא לעיל ח"א 151 הע' 4. כך הוא בירושלמי, בב"ר ר' לוי, בויק"ר ר' שמואל בר אסי, ברות ר' ר' אחא). הבאור לירמי' ט"ו ח' אינו שייך רק לדעתו של ר' אסי אלא גם לדעתו של ר"א ב"כ. מחלקת ישנה ע"ד הסבה למפלת אביה בין ר' יוחנן ריש לקיש ורבנן, מוסר ר' שמואל בר נחמן (כ"א ח"ב 80 הע' 3), ששם צריך להוסיף ראיה מרות ר' ז' ומסדר עולם ט"ז.

3) ב"ר ל"ח קרוב לראש. מתחיל ר' אבא [בר כהנא] ואח"כ בא שוב אותו השם [כך הוא בהרבה מקומות בפתיחתות – המתרגם]. סתם ובהרחבת דברים בתנחומא נח כמעט בסוף.

4) ויק"ר י' (3) ר' ברכיה בשם ר"א ב"כ פתר קרייא באהרן. יש שם שני טעמים למה קבל אהרן על עצמו לבנות את המזבח. הטעם הראשון דומה למאמרו של ר' אלעזר, לעיל ח"א 53 הע' 3. ואח"כ בא הטעם שהכנסנו בפנים.

5) כאן יש משל ר' אבא יודן בשם ר' אבא, בודאי שצריך להוסיף „בר כהנא" (ע"ד ר' אבא בר יודן, עי' לעיל 192 הע' 1). המשל יובא להלן.

*) כך היא הגירסא לפי הירושלמי יבמות דף י"ג ע"ג. ואולם לפי המסורה צ"ל רק „מכה רבה".

ט' א–ג 1). חכמות בנתה ביתה, זה בצלאל – ואמלא אותו רוח אלהים (שמות ל"א ג'); חצבה עמודיה שבעה, אלו שבעה ימי המלואים, הה"ד: כי שבעת ימים ימלא את ידכם (ויקרא ח' ל"ג), טבחה טבחה – אלו הקרבנות, מסכה יינה – אלו הנסכים אף ערכה, שולחנה – זה סדור לחם הפנים; שלחה נערותיה תקרא – זה משה, הה"ד: ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו. – לויקרא ט"ז א', מקהלת ב' ב' 2). – לויקרא כ"ג מ', ממשלי ח' י' ומישעיהו נ"ה ב'. קחו מוסרי ואל כסף. קחו מוסרה של תורה ואל כסף. למה תשקלו כסף בלא לחם, למה אתם שוקלים כסף לבני עשיו? בלא לחם, על שלא שבעתם מלחמה של תורה, ויגיעכם בלא לשבעה, למה אתם יגעים ואומות העולם שבעים? בלא לשבעה, על שלא שבעתם מיינה של תורה, דכתיב (משלי ט' ה'): ושתו ביין מסכתי 3). – משכר לקיחה אתה למד שכר לקיחה. במצרים כתיב (שמות י"ב כ"ב): ולקחתם אגדת אזוב. בכמה הוה טימי (כמה הוא שוה)? בארבע מיני (צ"ל „מעי" – פרוטות) 4) והוא גרם להם לישראל לירש ביזת הים, ביזת סיחון ועוג, ביזת ל"א מלכים; לולב שעומד על האדם בכמה דמים וכמה מצות יש בו – על אחת כמה וכמה! לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם: ולקחתם ביום הראשון. – לדברים כ"ה י"ז, ממיכה ו' י"א 5). האזכה במאזני רשע. אפשר כן, שמדותיו של

1) ויק"ר י"א (4) ר"א ב"כ פתר קריא באהל מועד.

2) ויק"ר כ' (3). קודם לו פתיחתא דר' לוי (עי' לעיל 99 הע' 2). דרשתו של ר"א ב"כ לכתוב שבקהלת חסרה בויק"ר, אבל נמצאה במקורות אחרים והובאה כבר לעיל 176 הע' 2. מה שבויק"ר בא בשם ר"א ב"כ, מיוחס בפסיקתא 169 ע"ב ובקה"ר לאותו פסוק – לר' פנחס.

3) ויק"ר ריש ל', ראב"כ פתח. משני הפסוקים שבמשלי ובישעי' הוא מבאר רק את האחרון. אח"כ באו שם מעשיות ע"ד חבתם של חז"ל לתורה. אח"כ בא המאמר „משכר לקיחה" וכו', שבא כאן להלן בפנים, ושהוא בתכנו מקושר עם הנאמר לעיל.

4) בשהש"ר בא המאמר הזה במקצת מלה במלה בשם ר' יהודה בר סימון, שם הגי' בד' מיני או בה' מיני, כמובן שצ"ל „מעי" (ולא מיני–מנה) *).

5) פסיקתא 25 ע"א, תנחומא תצא (ב' 8), ר' ברכיה בשמו. וכן גם ברות ר' א" (לא בתור פתיחתא), ושם נשמט „בר כהנא". מדרש שמואל כ"ח (4). במדרש שמואל נשמט הסוף של המאמר ותחתיו בא מאמרו של ר' יוחנן (כ"א ח"ב 29 הע' 9.) ע"ד הסתירת שבין התורה ובין המעשה.

*) ואולי אין צרך להגיה וכונת המדרש הוא, כי לעם כלו אין האזוב עולה אלא בד' או בה' מנה. המתרגם.

שקר, שהוא זכה? 1) אלא „ובכיס אבני מרמה" 2). — לרות ד׳ ט״ז מתה׳ ד׳ ה׳ 3). רגזו ואל תחטאו. אמר דוד לפני הקב״ה: עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים: לא פסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא? אמרו בלבבכם על משכבכם, אף אתם (בני ישראל) לא באתם משתי אחיות (רחל ולאה)? אתם ראו מה עיקרכם, ודומו סלה 4) ואף תמר שלקחה יהודה זקנכם לא מפסול משפחה היא, אלא בתו של שם בן נח 5) — לאסתר א׳ א׳, מקהלת ב׳ כ״ו 6). לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, זה מרדכי הצדיק. ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס, זה המן. לתת לטוב לפני האלהים, זה מרדכי ואסתר, דכתיב (אסתר ח׳ ב׳): ותשם אסתר את מרדכי על בית המן.

שלש פתיחתות לאיכה א׳, א׳ מישעי׳, י׳ ל׳ 7). צהלי קולך בת גלים. אמר ישעיהו לישראל: עד שאתם אומרים שירים ומזמורים לפני עבודה זרה צהלי קולך בדברי תורה, צהלי קולך בבתי כנסיות; בת גלים — מה גלים הללו מסויימין בים, כך אבותיהם מסויימין בעולם. [דבר אחר: בת גלים — ברתהון דגלוואי (בת הגולים), בתו של אברהם אותו שכתוב בו (בר׳ י״ב י׳): ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה; בתו של יצחק שכתוב בו (שם כ״ו א׳): וילך יצחק אל אבימלך, בתו של יעקב שכתוב בו (שם כ״ח ז׳) וילך פדנה ארם]. הקשיבי — הקשיבי למצות, הקשיבי לדברי תורה, הקשיבי

---

1) אפשר כן, שדור שמדותיו של שקר שהוא זוכה? (כך היא הנירסא הנכונה ברות ר׳). במדרש שמואל: „אפשר דוד מדותיו של שקר היו" — דברים שאין להם כל מובן.

2) זוהי תשובה על השאלה. דברי מיכה „ובכים מאזני מרמה" מרמזים על מ״ש בדברים כ״ה „לא יהיה בכיסך אבן ואבן", במובן של דרשתו של ר׳ לוי (לעיל 169 הע׳ 1).

3) רות ר׳ ח׳ בריש. סוף הפתיחתא חסר. זהו מוסב על סוף רות ששם בא יחוסו של דוד.

4) זה נמצא סתם גם בשו״ט לאותו פסוק, אלא בתור תוכחה לישראל: עד מתי אתם חוטאים ומתריזים ואומרים פסיל הוא, מרות המואביה הוא.

5) מה שמסיים במדרש רות „אלא בתו של שם בן נח" זוהי הוספה מחלישה לקוחה מב״ר פפ״ה (10). עי׳ ר׳ מאיר (אג׳ התני ח״ב 41 .3).

6) מגילה י׳ ע״ב. ראב״כ פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא.

7) אלה הן שלש הפתיחתות הראשונות שבאיכה רבתי. הראשונה באה נ״כ בתור פתיחתא לירמי׳ א׳ בפסיקתא 110 ע״ב. ועי״ז בא שמו של ר״א בר כהנא בראש שתים עשרה הפסיקתות של אבלות ותנחומים, וכל הקובץ הזה של הפסיקתות הללו אעפ״י שאח״כ נתהוו בהם שנויים, נקרא בשם פסיקתא דר״א בר כהנא או בקיצור פסיקתא דרב כהנא. עי׳ מבוא לפסיקתא ע׳ IV של בובר.

לדברי נבואה, הקשיבי לצדקות ומעשים טובים, — ואם לאו — לישה, הא אריה סליק עלך (הנה ארי עולה עליך), זה נבוכדנצר הרשע, דכתיב ביה (ירמי׳ ד׳ ז׳): עלה אריה מסבכו. עניה — עניה מן הצדיקים, עניה מדברי נבואה, עניה ממצות וממעשים טובים; ואם לאו — ענתות, הא ענתותא אתי (ענתותי בא) ומתנבא עליך, דכתיב (ירמי׳ א׳): דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות 1). — ב. מירמיהו ט׳ י״א וט׳ י״ז 2). ג. מירמיהו ט״ו י״ז 3), לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה: רבון העולמים! מימי לא נכנסתי בבתי טאטראות ובתי קרקיסאות של אומות העולם 4) ושחקתי עמהם ואעלז. מפני ידך בדד ישבתי, נגעה בי ידו של פרעה ולא ישבתי בדד, נגעה בי ידו של סנחריב ולא ישבתי בדד, וכיון שנגעה בי ידך, בדד ישבתי — איכה ישבה בדד!

איכה א׳ א׳. היתה כאלמנה. הם לא פלשו (לא נטו לגמרי) 5) אחר מדת הדין, והיא לא פלשה אחריהם. הם לא פלשו אחר מדת הדין, שנא׳ (במדבר י״א א׳): ויהי העם כמתאוננים, מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים; היו שרי יהודה כמסיגי גבול (הושע ה׳ י׳), מסיגי אין כתיב כאן אלא כמסיגי; כי כפרה סוררה (שם ד׳ ט״ז), פרה אין כתיב כאן אלא כפרה; ומדת הדין לא פלשה אחריהם: היתה כאלמנה, היתה אלמנה אין כתיב כאן, אלא כאלמנה, כאשה שבעלה הלך למדינת הים ודעתו לחזור אליה 6). —

---

1) באיכה ר׳ הסיום הוא: כיון שבאו הפורענות קונן עליהם ירמיהו איכה. (כן הגי׳ לפי מדרש איכה הוצ׳ בובר), בפסיקתא: לכן נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו.

2) פסיקתא 120 ע״ב. פתיחתא לישעי׳ א׳ כ״א. אחרי שורה של מאמרים ע״ד עזיבת התורה בא שוב בהזכרת שם ר״א ב״כ המאמר שהובא לבדו בב״ר ס״ה (20) וששם בפי אבנימוס הגרדי (Oinomaosaus Gadara) ע״פ בר׳ כ״ז כ״ב: כל זמן שקולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין הידים ידי עשו, וכל זמן שאין קולו... הידים ידי עשו. אחרי מאמרו של ר״א ב״כ באו עוד מאמרים ע״ד עזיבת התורה כלם על יסוד דברי ירמיהו: על עזבם את תורתי. בסוף באו משלים מרי יוחנן (כ״א ח״ב 11½ הע׳ 2) ומר״ש בן לקיש (שם 187 הע׳ 2.) ורבנן. המשל של רבנן: למלך שהיו לו שנים עשר בנים ומתו שנים, התחיל מתנחם בעשרה וכו׳ וכיון שמתו כלם התחיל מקונן עליהם: איכה ישבה בדד.

3) בפסיקתא 119 ע״ב פתיחתא לישעי׳ א׳ כ״ב.

4) עי׳ לעיל 176 הע׳ 2.

5) השוה את הבטוי „פילשו״ „מפילשי״ (לחרור עד הקצה) למשל, לעיל ח״א סוף 117.

6) איכה ר׳ א׳ א׳; ב׳ ד׳, וב׳ ה׳. בשני המקורות האחרונים האומר הוא ר׳ א״בו.

לאיכה א׳ ט׳. כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך (תה׳ קי״ט פ״ה) 1): כתיב (דברים כ״ב ו׳) לא תקח האם על הבנים, וכאן (הושע י׳ י״ד): אם על בנים רטשה. הוי: אשר לא כתורתך. כתיב (ירמי׳ ט׳ כ׳) להכרית עולל מחוץ ולא מבתי כנסיות, בחורים מרחובות – ולא מבתי מדרשות, וכאן (דהי״ב ל״ו י״ז) ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם 2). הוי: אשר לא כתורתך. – שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב״ה לישראל בכניסתן לארץ, שנא׳ (שמות כ״ג כ״ז): והמֹתי (דברים ז׳ כ״ג), והמם מהומה גדולה, תרי משמע 3). שלשתן עשה להם. הראשונה בימי יהושע: ויהמם ה׳ לפני בני ישראל (יהושע י׳ י׳), השניה בימי סיסרא: ויהם ה׳ את סיסרא (שופטים ד׳ ט״ו) והשלישית בימי שמואל: וירעם ה׳ בקול גדול (ש״א ז׳ י׳). – יחזקאל ט״ז ל״א. לא היית כזונה לקלס אתנן. ייתי ברא דמקלקלתא דמתקנא עובדוהי ויוכח לברא דמתקנתא דקלקלת עובדוהי (יבוא בן הזונה, שעשתה מעשים יפים 4) ויוכיח לבן הצנועה שקלקל את מעשיו). את מוצא כל מה שכתב בישראל לגנאי, כתיב ברחב לשבח. ברחב כתיב (יהושע ב׳ י״ב): והחייתם את אבי ואת אמי, ובישראל כתיב (יחזקאל כ״ב ז׳): אב ואם הקלו בך. ברחב כתיב: והיא העלתם הגגה, ובישראל כתיב (צפניה א׳ ה׳): ואת המשתחוים על הגגות. ברחב כתיב (יהושע ב׳ ו׳): ותטמנם בפשתי העץ, ובישראל

---

1) איכה ר׳ לאותו פסוק.

2) הפסוק הזה מובא ע״פ גי׳ הרד״ל, ע״פ הילקוט ח״ב, תתע״ז במקום הכתוב מתהלים ע״ח ל״א, שאינו מתאים כלל.

3) שו״ט י״ח (18) [שם צריך להשלים בר כהנא], מדרש שמואל י״נ (נ׳). אח״ז נאמר במדרש שמואל: ר׳ סימון מוסיף תרתי: ויהם את מחנה מצרים (שמות י״ד כ״ד), והיה ביום ההוא תהיה מהומת ה׳ רבה בהם (זכריה י״ב י״ג). ולא פלינין: מה דאמר ר׳ סימון לשעבר ומה דאמר ר״א ב״כ לכשתבוא בהם (זה לא מובן). בשו״ט אומר על דבריו של ר׳ סימון: אחת לשעבר שנעשה לפרעה ואחת לעתיד לבוא לגוג ומגוג.

4) ירמיהו היה מזרעה של רחב, ספרי במדבר י׳ כ״ט (§ 78). ברייתא מגילה י״ד סוף ע״ב: שמונה נביאים כהנים יצאו מרחב: ירמיה וחלקיהו, שריה ומחסיה (ירמי׳ נ״א נ״ט), ברוך ונריה (שם ל״ב י״ב), חננאל וחלום (שם ל״ב ז׳); לפ״ד ר׳ יהודה בר אלעאי גם חולדה (אג׳ התנ׳ כ״ב ח״א 51). בילקוט דהי״א סוף תתרע״ד נוספו על שמונת הנביאים־הכהנים עוד שני שמות: יחזקאל ואביו בוזי. גם רשב״נ אומר שם שירמי׳ ויחזקאל היו מבני בניה של רחב במאמר על אדות הארבעה שהם ממשפחה נכריה, ואלו הן: פנחס ואוריאל (מקרית יערים, ירמי׳ כ״ו כ׳), יחזקאל וירמי׳. (פסיקתא 115 ע״א וב׳). מאמר זה נשמט בכ״א ח״ב 310.

כתיב (ירמי' ב' כ"ז): אומרים לעץ אבי אתה; ברחב כתיב (יהושע י"ב ב'): ונתתם לי אות אמת, ובישראל כתיב (ירמי' ט' ב'): ואמת לא ידברו. הוי כל מה שכתוב בישראל לגנאי כתיב ברחב לשבח 1). – דורו של דוד *) כולן צדיקים היו, וע"י שהיו להם דילטורין (מלשינים) היו יוצאין במלחמה והיו נופלין. הוא שדוד אומר (תהלים נ"ז ה') 2): נפשי בתוך לבאים – זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה, אשכבה לוהטים – זה דואג ואחיתופל שהיו לוהטין אחר לשון הרע, בני אדם שניהם חנית וחצים – אלו בעלי קעילה, דכתיב (ש"א כ"ג י"ב): היסגירוני בעלי קעילה בידו, ולשונם חרב חדה – אלו הזיפים (תה' נ"ד ב'): בבוא הזיפים ויאמרו לשאול. באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה: רבון העולמים! מה שכינתך לירד בארץ? סלק שכינתך מביניהון, הה"ד (שם נ"ז י"ב) רומה על שמים אלהים. אבל דורו של אחאב עובדי ע"ז היו, ועל ידי שלא היו להם דילטורין היו יורדין למלחמה ונוצחין. הוא שעובדיהו אמר לאליהו (מ"א י"ח י"ג): הלא הגד לאדני אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי ה' וכו' ואכלכלם לחם ומים. אם לחם למה מים ואם מים למה לחם? אלא מלמד שהיו המים קשים לו להביא יותר מהלחם, ואליהו מכריז בראש הכרמל: אני נותרתי נביא לבדי לה', וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא. – כל יין שכתוב בתורה עושה רושם (כלו' גורם רעה) חוץ מזה „והוא הוציא לחם ויין" (בר' י"ד י"ח) 3).– כל מי שנכפל שמו יש לו [חלק] בעולם הזה ויש לו לעולם הבא 4).

---

1) פסיקתא 111 ע"ב בתוך הפתיחתא של לוי (לעיל 100 הע' 5).

2) ירו' פאה פ"א (16 ע"א). בדברים ר' ה' אומר זה ר' שמואל בר נחמן (כ"א ח"ב 253 הע' 7).

3) ב"ר מ"ג. עי' לעיל 68 הע' 1.

4) ב"ר ל' (3). נח – בר' ו' ט'; שם פל"ח (12). איתיבון ליה (השיבו לו) והכתיב תרח תרח, אם כן יש לו חלק בעולם הזה ולעולם הבא? אמר ליה: אף היא לא תברא (גם זו לא קושיא), דאמר ר' יודן בשם ר"א ב"כ: ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בר' ט"ו ט"ו) בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא... (עי' לעיל 168 הע' 1). בתנחומא שמות (כ' 15), שמו"ר סוף פ' ב' הנוסח הוא: כל מי שנכפל שמו יש לו חלק בשני עולמות (כך בתנחומא ב'; בתנחומא ובשמות ר' במקום „יש לו חלק" כתוב „הוא בשני עולמות". בשני התנחומא באו אח"כ דוגמאות מנח, אברהם (בר' כ"ב י"א), יעקב (מ"ו כ'), משה (שמות ג' ד'), שמואל (ש"א ג' י'). ואח"כ באה הקושיא והתירוץ ע"ד תרח במקצת בצורה אחרת.

---

*) בדברים ר' ה' הגירסא היא „דורו של שאול" לא של דוד.

משלים: לבר׳ ט״ז ה׳. חמסי עליך. משל לשני בני אדם חבושים בבית האסורים. נמצא המלך עובר. אמר ליה חד: תבע דקיון דידי (אחד אמר לו דרש נא בזכותי). אמר (המלך): אפקוהו (הוציאוהו לחפשי). אמר ליה חבריה: מבעי דיני גבך (א״ל חברו יש לי טענה עליך). אלו אמרת תבע דקיון דידן, כמה דאפקך כן אפקני (אם אמרת: דרוש נא בזכותנו, אז כמו שהוציאך כך היה מוציא גם אותי) וכדו אמרת תבע דקיון דידי, לך אפיק, לי לא אפיק. כך אלו אמרת „ואנו הולכים ערירים״, כמה דיהב לך כן יהב לי. וכדו דאמרת: ואנכי הולך ערירי, לך יהיב לי לא יהיב 1). — אהרן (שבנה מזבח לפני העגל). משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתוך את אביו. א״ל פדגוגו: אל תיגע את עצמך, תן לי ואני חותך. הציץ המלך עליו. א״ל: יודע אני להיכן היתה כוונתך. מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני. חייך מן פלטין דידי לית את זיע (לא תזוז) ומותר פתורי את אכיל (ומשארית שלחני אתה תאכל), עשרים וארבע אנינוס (anonna=מנות) את נסיב. כך מן פלטין דידי לית את זיע — ומן המקדש לא יצא (ויקרא כ״א י״ב), ומותר פתורי את אכיל — והנותרת מן המנחה לאהרן ובניו (שם ב׳ ג׳), עשרים וארבע אנינוס את נסיב — אלו כ״ד מתנות כהונה שנתנו לאהרן ובניו 2). — משל למלך שכעס על בנו וטרדו, ושלח המלך לפידגוג שלו, הלך הפידגוג אחריו ומצאו בוכה ומזמר. א״ל הפידגוג: אם אתה בוכה למה אתה מזמר? א״ל: בוכה אני, שהקנטתי את אבא, ומזמר אני על שאין דיני להריגה ולא די לי שלא יהרגני, אלא שטרדני אצל דוכסין ואיפרכין. [כך דוד בברחו מפני אבשלום בנו נאמר: מזמור לדוד (תה׳ ג׳ א׳). מפני שבעונו גלה, אבל יחד עמו הלכו רעיו המסורים לו והמתיקו לו גלותו) 3). — לזקן שהיה יושב בפרשת דרכים, והיו לפניו שני שבילין, אחד תחלתו מישור וסופו קוצים וארזים וקנים, ואחד תחלתו קנים וארזים וקוצים וסופו מישור, והיה מזהיר לעוברים ולשבים ואומר: זו תחלתו מישור וסופו קוצים וארזים וקנים, וזו תחילתו קיצים וארזים וקנים וסופו מישור. אין הבריות צריכים להחזיק לו טובה שהוא מזהירן לטובתן שלא ליגען? כך אין הבריות צריכים להחזיק טובה לשלמה שהוא יושב על שערי החכמה ומזהירן לישראל: ראיתי את כל

---

1) ב״ר מ״ה (5) ר׳ ברכיה בשמו. סמוך לזה בלא כל הקדמה עוד משל דומה לזה: לשני בני אדם שהלכו ללות זרע מן המלך.

2) ויק״ר י׳ (3). ע׳ לעיל 193 הע׳ 4 סתם בשמו״ר ל״ז (2) משל דומה לזה. השוה משלו של ר׳ יצחק, לעיל ח״א 261 הע׳ 6.

3) שו״ט ג׳ (3).

המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח (קהלת א' י"ד), חוץ מתשובה ומעשים טובים 1). – משל דאחשורש והמן למה הדבר דומה? לשני בני אדם לאחד היה לו תל בתוך שדהו ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו, בעל החריץ אמר: מי יתן לי תל זה בדמים. בעל התל אומר: מי יתן לי חריץ זה בדמים. לימים נזדווגו זה אצל זה אמר לו בעל חריץ לבעל התל: מכור לי תילך. אמר לו: טול אותה בחנם, והלואי! 2). [כך השיב אחשורש על דברי המן: הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך (אסתר ג' י"א]. – לתלמידו של רופא שעלת מלכיא (מין מחלה) לאחותו. הביא אותה אצל רבו, אמר אותו תלמיד לרבו: מרי, כבר לימדת אותי כל סדרן של רפואות, אם אתה מרפא אותה, הרי מוטב, ואם לאו מרפא אני אותה. כך אמר משה: רבש"ע! כבר לימדת אותי כל סדרן של נגעים, אם אתה מרפא אותה הרי יפה, ואם לאו הרי אני מרפא אותה (את מרים) 3). – למלך שאוסר שונאו של בנו לפניו, ואומר לו: עשה בו כל מה שאתה

1) קה"ר לאותו פסוק. אחרי המשל הזה, שביסודו כנראה בא המיתוס של היְוָנוּת המאחרת ע"ד הירקלוס היושב על פרשת דרכים (השוה: Sachs, R d. E. l. XXVII 309; Beiträge 1, 53!) מובא עוד משל של רבנן: לאסטרולוגוס שהיה יושב על פתח הלמן (חוף הים) והיה מזהיר לכל העוברים והשבים ואומר להם: פרגמטיא פלונית יצאה במקום פלוני ופרגמטיה פלונית יוצאה במקום פלוני. אין הבריות צריכין להחזיק לו טובה? אולי ר"א ב"כ הוא ג"כ בעל המשל, שמתחיל בלשון כזו הנאמרה למעלה (ב"ר כ"ב, א"ר אבא): היצר הרע דומה לליסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים. כל מאן דעבר, אמר: הב מה דעלך. עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום (כלומר: ראה שהליסטים הוא חלש), התחיל מכתתו, כך כמה דורות אִבֵּד יצר הרע: דור אנוש ודור הפלגה ודור המבול, כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת, התחיל מכתתו. הכתוב שהוא מביא שם מתה' פ"ט כ"ד „וכתותי מפניו צריו" אינו בא אלא לבאר את המלה כתת, שאינה רגילה.

2) מגילה י"ד. (ע"פ הוכחות ברורות צ"ל שם ר' אבא בר כהנא). השוה אסתר ר' לאותו פסוק. רבנין אמרין (בלא משל).

3) דברים ר' סוף תצא. הגירסא צריך לתקן כפי שתקן הרש"ש במקום לראותו—לאחותו. מלכיא הוא מה שהביא לוי במובן אחר, עי' לעיל 69 הע' 2. לפי דברי הרד"ל הוא דריש „אל נא רפא נא לה" את ה„נא" השני כאלו הוא מארמית „אֲנָא". השוה לעיל 191 הע' 7 *).

*) ר' יעקב צבי מקלנבורג בספרו הכתב והקבלה רוצה לומר ש"נא" הוא משרש "נאה" וכן נגדה נא לכל עמו (תה' קט"ז י"ח), ואינו מתקבל על הלב. יותר קרוב הוא לחשוב ש"נא" בא לפעמים בתור הברה נוספת לחזוק הבטוי, או לרתמוס הלשון. והדרשה תדרש.

מבקש [וכך אמר הקב"ה לישראל (דברים ב׳ ל"א): ראה החלתי תת לפניך את סיחון וכו׳ 1).

ו.

אלהים והעולם. עוה"ב.

התורה קדמה לכסא הכבוד, שנא׳ (משלי ח׳ כ"ב): ה׳ קנני ראשית דרכו, קודם לאותו שכתוב בו (תה׳ צ"ג ב׳): נכון כסאך מאז 2). – בא מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד ממנה: כקדוח אש המסים (ישעי׳ ס"ד א׳), 3) אימתי חצה האש בין העליונים לתחתונים? לא במתן תורה? אתמהא! כך היתה בברייתו של עולם 4). – א. בנוהג שבעולם אם נוטל אדם ארנקי (ἀρνακις = כיס) של מעות 5) ונותן הפה למטה, אין המעות מתפזרות? והולד שרוי במעי אמו, והקב"ה משמרו שלא יפול וימות, אין זה שבח? הוי: חיים וחסד עשית עמדי (איוב י׳ י"ב). ב. בנוהג שבעולם בהמה מהלכת רבוצה, והולד נתון בתוך מערה כמין שק, והאשה זו מהלכת זקופה

---

1) דברים ר׳ א׳ (23), תנחומא סוף משפטים. קודם לזה הוא אומר בדברים ר׳: ראה שהפלתי שר שלהן.

2) ב"ר א׳ (4). מוסב על הברייתא „ששה דברים קדמו לבריאת העולם" (שם). מהם התורה וכסא הכבוד (עפ"י הכתוב משלי, ח׳ כ"ב ותה׳ צ"ג ב׳) יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה להבראות. התורה וכסא הכבוד נבראו. תורה מנין? שנא׳: (משלי ח׳ כ"ב) ה׳ קנני ראשית דרכו, כסא הכבוד מנין? דכתיב: נכון כסאך מאז (תה׳ צ"ג ב׳), האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות, האבות מנין? שנא׳ (הושע ט׳ י׳): כבכורה בראשיתה מצאתי אבותיכם (דריש ראשיתה כמו ראשית דרכו – מהרז"ו), ישראל מנין? שנא׳ (תה׳ ע"ד ב׳): זכור עדתך קנית קדם. בית המקדש מנין? שנא׳ (ירמי׳ י"ז י"ב): כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. שמו של משיח מנין? שנא׳ (תה׳ ע"ב י"ז): לפני שמש ינון שמו. ר׳ אהבה בר׳ זעירא אמר: אף התשובה, שנא׳ (תה׳ צ׳ ג׳): בטרם הרים יֻלדו וכו׳ ותאמר שובו בני אדם. בבבלי (פסחים נ"ד. נדרים ל"ט): שבעה דברים קדמו, ובמקום האבות וישראל באו גן העדן (בר׳ ב׳ ח׳–מקדם) וגיהנם (ישעי׳ ל׳ ל"ג). – ע"ד התורה שקדמה לבה"ע בתור תכנית אידיאלית לעולם עי׳ כ"א ח"א פרק חמישי ריש סי׳ ה׳. מהו ענינו של כסא הכבוד, שהוא מסוד „מעשה בראשית", אינו מבואר.—עוד צריך להעיר שבתנחומא נשא (ב׳ 19) באו שתי הנוסחאות של הברייתא. –

3) הוא דורש „המסים" חצה האש, ע"ד היונית ἡμισυ (לוי ח"א, 476).

4) ב"ר ד׳ (2). עי׳ המדה הי"ב מל"ב מדות של ר"א בנו של ריה"ג (אג׳ התנ"כ ח"ב 15). לעצם הענין עי׳ כ"א ח"א, ר׳ חנינא, 31 הע׳ 2.

5) בתנחומא אפונדיא, בשו"ט פונדרא funda.

והולד נתון בתוך מעיה והקב״ה משמרו שלא יפול וימות. אין זה שבח? הוי: חיים וחסד עשית עמדי. ג. בנוהג שבעולם בהמה זו דדיה במקום רחמה והולד יונק במקום בשתה, והאשה זו דדיה במקום נאה והולד יונק במקום כבודה ואין זה חיים וחסד? 1). —

תה׳ פ׳ ט״ז. וכנה אשר נטעה ימינך. באיזו זכות העולם עומד? בזכות מלכי בית דוד, שנא׳ (מ״א ב׳ כ״ד) אשר הכינני 2). – (משלשה דברים שהיו בראשית הבריאה: חשך ותהו ובהו) חשך ואפלה שמשו בארץ מצרים שלשה ימים, שנא׳ (שמות י׳ כ״ב): ויהי חשך אפלה בארץ מצרים, אבל תהו ובהו לא שמשו בעולם הזה, והיכן הן עתידין לשמש? בכרך גדול של רומי, שנא׳ (ישעי׳ ל״ד י״א): ונטה עליה קו תהו ואבני בהו 3). – תה׳ א׳ ה׳, על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים וכו׳. רשעים – שנים וחטאים שנים, אלו ארבע מלכיות, שאין להם הקמת רגל ליום הדין 4). – ש״א ב׳ י׳. מריבו כתיב. אין חד הוא יפול (אם אחד הוא המתקומם נגד ה׳ יפול), ואין תרין אינון יפלון 5). – עליו בשמים ירעם ה׳ (שם, שם) עליו–עלו כתיב, אמר הקב״ה: אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם 6). — שם, שם. ידין אפסי ארץ. אילין אינון אומי עלמא דסובריהון פסיק מן ברייהון (אלו אומות העולם שאין להן תקוה מהבורא) 7). — עתיד הקב״ה לעשות מחיצתן של צדיקים לפנים ממחיצתן של מלאכי השרת, ומלאכי השרת שואלין אותן ואומרין להם: מה פעל אל? מה הורה לכם הקב״ה? 8).

---

1) ויק״ר י״ד (3) ראב״כ אמר תלת. א׳ וב׳ נמצא גם בתנחומא תוריע (ב׳ 5 ורק על הראשון שם ר״א ב״כ; א׳ לבד נמצא בשו״ט ק״ג (6) ע״ד ג׳ עי׳ ר׳ אבהו ח״א 138 הע׳ 3. בבבלי נדה ל״א ע״א, בא א׳ בנוסח אחר בשם ר׳ חנינא בר פפא.

2) מדרש שמואל ט״ז. הכונה היא למלכות המשיח שהוא עיקרו של בית דוד. השוה לעיל 189. לתה׳ כ״ז ד׳. מאמר אחד של ראב״כ ע״ד ימות המשיח, עי׳ לעיל 132. עי׳ נ״כ 176 הע׳ 6. ע״ד שמו של משיח עי׳ 133 הע׳ 1.

3) ויק״ר סוף פ׳ ו׳, פסיקתא 68 ע״א, תנחומא ריש בא.

4) שו״ט תה׳ א׳ (21).

5) מדרש שמואל סוף ה׳. אולי היתה כונתו של ראב״כ על הממשלה הקיסרית הרומאית שנתחלקה לשנים בימי דוקליטיאנוס.

6) שם.

7) שם. ליחזקאל ל״ט ט׳ (ע״ד נונ ומגוג) עי׳ כ״א ח״ב 229 הע׳ 2.

8) ירושלמי שבת סוף פ׳ ו׳, ר׳ ברכיה בשמו.

פרק תשיעי.

ר׳ חנינא בר פפא.

בין החבורה של חכמי ההלכה הגדולים שבסוף המאה השלישית ותחלת המאה הרביעית היה גם ר׳ חנינא בר פפי, שנזכר תדיר בתלמוד הבבלי אצל ר׳ אבהו, ר׳ יצחק ור׳ אמי 1). בתלמוד הירושלמי ובמדרשים הארצי־ישראליים הוא נקרא תמיד ר״ח 2) בר פפא, ואחרי שאי אפשר לחשב שר״ח בר פפי שבתלמוד הבבלי אינו נזכר כלל במקורות הארצי־ישראליים, מוכרחים אנו לומר ששניהם – בר פפי ובר פפא – הם אחד 3). אבל גם בתלמוד הבבלי הגירסא „פפא״ בשם אבי האמורא שלנו היא יותר רגילה; ביחוד לפני מאמריו האגדיים, שנשתמרו בתלמוד הבבלי במספר רב, גרסינן ר׳ חנינא בר פפא 4).

---

1) עי׳ לעיל ח״א ע׳ 93 הע׳ 2; ע׳ 193 הע׳ 3.

2) בירוש׳ בא השם חיננא (עי׳ פרנקל מבוא 84 ע״ב), וגם חנניא (פאה כ״א ע״ב); במדרשים בא ע״פ הרוב חנינא, אבל ג״כ חיננא (פסיק׳ 42 ע״ב, שהש״ר א׳ ב׳), וחנניה (פסיקתא ר׳ ריש פמ״ב). בתלמוד הבבלי ע״פ הרב המכריע בא חנינא, אולם לפעמים נקרא גם חיננא; ב״מ נ״ט; (רבינוביץ שם מציין שצ״ל חנינא, חלק י״ג 163), ע״ז ד׳, סנהדרין ק״ב. (רבינוביץ מביא עדיות לשתי הגירסאות. חלק ט׳ 310) ברכות מ׳ ע״א (במקומות רבים, תחת שבדפוסים בא חיננא, נמצא בכ״י מינכן חנינא, רבינוביץ ח״א 216). בשבת מ״ח ע״ב בא בדפוסים חננאל ובכ״י מינכן חיננא ובמקורות אחרים חנינא (ד״ס, ח״ז 184), במגילה י״א ע״א בכ״י מינכן חננא (ד״ס ח״ח 39). בערובין ס״ה ע״א בדפוסים חנין, עדיות עתיקות; חנינא (ד״ס ח״ה 265). גם הגירסא חיננא מעידה שהוא אחד עם ר״ח ב״פ הנזכר בירושלמי. עוד צריך להראות על מס׳ סופרים ט״ז ב׳, שהאמורא שלנו נקרא בשם ר׳ חיננא בר פפי, תחת שבמקורות אחרים המאמר מובא בשם ר׳ חנינא בר פפא.

3) פפי הוא צורה ארמית שנשתנה מן פפוס (Πάππος, השוה: פפוס בן יהודה, בן דודו של ר׳ עקיבא, אג׳ התנ׳ כ״א ח״ב 64). וזהו ג״כ השם פפא, שם רגיל בכלל, ובבבל פפא. ע״ד נושאי שם פפי עי׳ לעיל ח״א 192 הע׳ 3. ולעיל 10 הע׳ 4, בתלמוד ירושלמי בעצמו נמצא ר׳ אחא בר פפא, בן דורו של ר״ח ב״פ וצעיר ממנו, ור״א בר פפי. עי׳ פרנקל 62 ע״ב.

4) שר״ח בר פפי ור״ח בר פפא הם אחד הוא גם דעת היוחסין, ורק בעל סדר הדורות חולק ע״ז.

ר"ח ב"פ היה תלמידו של ר' שמואל בר נחמן 1), שממנו שאל דבר בעניני אגדה 2), אולם לא מצאנוהו אף פעם שיאמר דבר בשם רשב"נ, ובכלל אנו מוצאים לעתים רחוקות באגדה שרחב"פ ימסור איזה דבר בשם אחרים. הוא מוסר דבר בשם ר' שילא מכפר תמרתא 3), ובשם ר' חנינא ספרא 4). כן אין כל מסרת על דבר יחוסו למורים הקשישים. ואולם מוצאים אנו מאמרי אגדה של ר' יוחנן, של רשב"ל, ושל ר' חמא בר חנינא שנתיחסו אליו 5).

עם ר' חמא בר חנינא יש לו מחלקות בדברי אגדה 6). מחלקות בעניני הלכה ובאגדה נמצאות בינו ובין ר' אחא בר חנינא 7). באגדה הארצי־ישראלית נשתמרה ביחוד המסרת של המחלקות בין ר"ח בר פפא ובין ר' סימון, תלמידו של ר' יהושע בן לוי 8). יתר דברי האגדה שלו רֻבָּם נמצאים בתוך התלמוד הבבלי. צריך לשער שר"ח בר פפא היה גם

---

1) באניקדוטה שנשנית כמה פעמים (ירו' שביעית פ"ד, 35 ע"ב ושאר המקורות עי' כ"א ח"ב. 264 הע' 2 ששם נשמט ירושי' גטין 47 ע"ג) אומר רחב"פ לרשב"נ: „לא כן אולפן רבי".

2) עי' כ"א ח"ב. 249 הע' 5, 258 הע' 4.

3) מגילה ט"ז: וסוטה לה'. בשתיהן דרש ר"ש איש כפר תמרתא. גם רב יוסי מסר דבר אגדה בשמו של חכם הדרום הזה (עי' תוספתא חולין קרוב לסוף „אנשי כפר תמרתא שביהודה"), מגילה ט"ז ריש ע"א. בספרות המדרשית הארצי ישראלית מסר ר' לוי שני דברים בשמו: פסיקתא 52 ע"א (ויק"ר כ"ד) ובב"ר נ"ד (?) (שהש"ר ב' י"ד, עי' כ"א ח"ב 105 הע' 4.

4) מדרש שמואל כ"ה (2) לש"ב י"ב ט'. מאד קרוב הוא לשער כי ר' חנינא ספרא (שאינו נזכר במקום אחר) ור"ח קרא (שהובא בכ"א ח"א ע' 8) היינו הך. השם „קרא" שמונח על הבקי במקרא דומה בתכנו לשם „ספרא" (הסופר), כותב ספרי תורה או בקי בה.

5) עי' כ"א ח"ב 119 הע' 1, 186 הע' 5; 229 הע' 3.

6) עי' כ"א ח"ב 226 הע' 5; 234 הע' 1. עי' בכ"ז בהערה דלקמן). עי' עוד לקמן 210 הע' 4.

7) בהלכה: סוטה מ'. באגדה: סוטה י"ב ע"ב. אולי צריך לספח לזה גם מ"ש במנחות נ"ג ע"ב, אם גם נחשב שלא ר' חייא ב"ח (שיש בנדפס) ולא ר' חמא בר חנינא (ילקוט ח"א תס"ב ו') הוא הגי' הנכונה, אלא ר' אחא בר חנינא (עין־יעקב). עי' נ"כ תענית ז' ע"א, ששם באו מאמרים דומים לזה בשם ר' חנינא בר פפא ור' אחא בר חנינא ביחד. (במקום ר' חמא בר חנינא גורם הכת"י מינכן ר' אחא ב"ח. עי' להלן 215 הע' 3).

8) עי' לעיל סוף ע' 141.

בבתי המדרש שבבבל 1). נמסרו שם גם איזה מאמרים מדרשותיו הפומביות 2). מחלקת אחת אגדית שהיתה בינו ובין ר׳ זירא 3), שאחר כך עלה לא״י ונחשב שם בין גדולי בעלי ההלכה, — אולי היתה גם כן באותו הזמן שבו ישב ר״ח בר פפא בבבל. ישנם איזה מאמרי אגדה שהמסרת מסֻפקת אם ר׳ זירא אמרם או ר״ח בר פפא 4). כמו שר״ח בר פפא מופיע רק לעתים רחוקות בתור מוסר דברי אגדה של אחרים, כך דברי אגדה שלו נמסרו בשמו בלבד ורק לעתים רחוקות באו אחרים למסר את דבריו בשמו. בתור מוסרי דברי אגדה של ר״ח היו ר׳ אחא 5), ר׳ פנחס 6) ור׳ עזריה 7).

אישיותו של ר״ח בר פפא וגורלו וגם איזה ממאמריו גרמו לזה, שהוא, כמו ר׳ יהושע בן לוי, נעשה לנושא ספורי אגדה. ביחוד מעוררת תשומת־לב האגדה ע״ד הנסיון שנתנסה ע״י איזו מטרוניתא, שרק ע״י בריחה נצול הימנה. הוא נסתתר בלילה במרחץ אחד שהיה מוחזק למשכן מזיקים, שאפילו אם היו שנים באים שמה ביום היו נזוקים, ואולם בשביל שהוא עמד בנסיון יצא משם שלם 8). יותר פשוט, אבל גם כן ממה שנוגע לענין השדים מספר

---

1) אל הזמן שבו ישב ר״ח ב״פ בבבל שייך כנראה מה שמסֻפר בכתובות פ״א ע״ד שאלה אחת הנוגעת לעניני נשואין שהיתה שרויה במחלקת „שלחוה לקמיה דר״ח בר פפי״. שלחו מפומבדיתא. וא״כ נראה שר״ח ב״פ ישב לו במקום אחר בבבל, כי אי אפשר לומר ששלחו משם את השאלה לארץ ישראל אליו.

2) דרש ר״ח ב״פ. נדה ל״א ע״א פעמים, חולין ס׳ ע״א, סוטה מ׳ ע״א, ע״ז ב׳ ע״א (כ״א ח״ב). 327 הע׳ 6.

3) מועד קטן כ״ח ע״ב, למ״א י״ד א׳.

4) אמר ר׳ זירא ואיתימא ר״ח בר פפא. ברכות ה׳ ע״א, שם מ׳. (סוכה מ״ו.) פעמים.

5) ב״ר י״ח, פסיקתא 60 ע״ב. בב״ר פ״ד (לל״ז י״ד) מיוחס לר׳ אחא מה שבסוטה י״א ע״א נאמר בשם ר״ח ב״פ. בב״ר ס״ז קרוב לראש פונה ר״ח בר פפא בשאלה לר׳ אחא לבאר לו את הכתוב משלי י״ב כ״ז. אולי צ״ל להפך: ר׳ אחא שאליה לר״ח בר פפא. בילקוט הנירסא במקום ר׳ אחא ר׳ זירא.

6) ב״ר ריש ס״ח (שם צ״ל במקום ר׳ הונא ר׳ חיננא או ר׳ חנינא). בשהש״ר ה׳ ו׳, אומר ר׳ פנחס באור לתה׳ ס״ח ז׳ בשם ר׳ חמא בר חנינא בר פפא. אולי חמא בר הוא רק כפל (דיטוגרפיה) „חנינא בר״, והמאמר הוא של ר״ח בר פפא שלנו. ר׳ חמא בר פפא מאוחר אנו מוצאים בקה״ר י׳ י׳. עי׳ לעיל ח״א 152 הע׳ 3.

7) שהש״ר ב׳ י״ד בסוף.

8) קדושין ל״ט סוף ע״ב, מסֻפר ע״י רבא. על השאלה ששאלוהו חבריו מי שמרהו במקום המסֻכן הזה? ענה: שני נושאי (נ״א כושאי) קיסר שמרוני כל הלילה. מה כונתו בנושאי קיסר אלו?...

התלמוד הירושלמי 1): ר׳ חנינא בר פפא הוה מפליג מצוה בליליא (היה מחלק צדקה בלילה). חד זמן פגע בי רבהון דרוחיא (פעם פגש בו שר הרוחות). א״ל: לא כך אולפן רבי (דברים י״ט י״ד). „לא תסיג גבול רעך" (ולמה אתה מתהלך בלילה זמן ממשלת השדים?). א״ל: ולא כן כתיב: מתן בסתר יכפה אף (משלי כ״א י״ד). והוה מסתפי מיניה וערק מן קומוי (פנה אליו שכמו וברח מפניו) 2). – בלגנדה אחת של התלמוד הבבלי 3), שהולכת בעקבותיה של הלגנדה המסֻפרת ע״ד ר׳ יהושע בן לוי 4) וסמוכה לה, איך שהוא השפיע על מלאך המות לתת לו אַרְכָּה של שלשים יום כדי שיחזור על תלמודו, כי שם אומרים: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו 5). וכשמת הבדיל עמוד של אור בינו ובין העולם, דבר שאינו נעשה אלא לאחד או לשנים בדור. ורק כשקרב אליו ר׳ אלכסנדרי (שהיה כנראה גדול הדור) 6) הצליח ע״י בקשות של הכנעה להרחיק את עמוד האש, כדי שיוכלו להתעסק בקבורתו 7) בתור יסוד של עובדות הנראות מבעד להלבשה של הלגנדות, שמתוכן נראים חיי ר״ח ב״פ והשקפותיו, באה המסרת הקצרה, שר״ח ב״פ פסק איזו שאלה לא כהלכה ושמע בחלומו מקריאים לו את הכתוב (מ״א י״ג כ״א): יען כי מרית וכו׳ 8).

א.

מאמרות. תלמוד תורה. ישראל. עולם הבא.

כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים, שנא׳ (תה׳ ק״ג י״ז) וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו 9). – כל העושה דבר ומתחרט בו,

1) קדושין פ״א. כגון ר׳ חנינא בר פפי וחבריו. המאמר הושם באופן אנאכרוני בפי רב. רב בודאי היה אומר: כגון ר׳ צדוק וחבריו, כמ״ש בברייתא קדושין מ׳ ריש ע״מ. המסורת המאוחרת שמה את ר״ח ב״פ במקום ר׳ צדוק, יען כי הלגנדה על אדותיו דומה לזו שנאמרה על ר״צ.

2) ירוש׳ פאה סוף פרק ח׳ (21 ע״ב), ירו׳ שקלים סוף פ״ה (49 ע״ב).

3) כתובות ע״ז: במו״ק כ״ח ע״א מסֻפר החלק הראשון של הלגנדה על רב אשי.

4) עי׳ כ״א ח״א 188 ולהלן.

5) כך אמר בנו של ר׳ יהושע בן לוי, אחרי ששבה רוחו אליו מטיולה בעולם הבא. עי׳ כ״א ח״א 194 הע׳ 3.

6) עי׳ כ״א ח״א שם.

7) השוה לעיל ח״א 97 הע׳ 3 ועי׳ שם 88 הע׳ 4.

8) ירו׳ מו״ק פ״ג (83 ע״א).

9) סוכה מ״ט ע״ב, ששם במקום ר׳ חמא בר פפא צ״ל ר׳ חנינא ב״פ (רבינוביץ ח״ג 157). השוה „חוט של חסד", כ״א ח״ב 149.

מוחלין לו מיד, שנא׳ (מלאכי ג׳ ה׳): ולא יראוני, הא „יראוני" מוחלין להם מיד 1). — כל הנהנה מהעוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל, שנא׳ (משלי כ"ח כ"ד): גוזל אביו ואמו, ואין אביו אלא הקב"ה, שנא׳ (דברים ל"ב ו׳): הלא הוא אביך קנך, ואין אמו אלא כנסת ישראל, שנא׳ (משלי א׳ ח׳): שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך. מאי „חבר הוא לאיש משחית" (משלי כ"ח כ"ד)?: חבר הוא לירבעם בן נבט, שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים 2). — בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק, אבל הקב"ה אינו כן, אלא מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנא׳ (שמות ט"ו כ"ו; אם שמע תשמע, אם שמוע – תשמע, ואם לאו לא תשמע 3). — לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שלא נקראו ישראל דלים, אלא על עסקי תבואה, שנא׳ (שופטים ו׳ ג׳): והיה אם זרע ישראל וכו׳ וכתיב (שם, שם ד׳): ויחנו עליהם וגו׳ וכתיב (שם, שם ו׳): וידל ישראל מאד 4). — כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה, שנא׳ (שמות כ"ג כ"ה): וברך את לחמך ואת מימיך 5).

אם בא יצרך להשחיקך (כלו׳ להדיחך) דחהו בדברי תורה, שנא׳ (ישעי׳ כ"ו ג׳): יצר סמוך תצור שלום (כלו׳ התורה נקראת שלום). ואם תאמר שאינו ברשותך? כבר כתבתי בתורה (בר׳ ד׳ ז׳): ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו 6). — משלי ח׳ ו׳. שמעו כי נגידים אדבר. למה נמשלו דברי תורה כנגיד? לומר לך: מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות, אף דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות 7). — היא הפרשה האמורה להלן (שמות כ"ט

1) חגיגה ה׳.

2) ברכות ל"ה., סנהדרין ק"ב.

3) ברכות מ׳., סוכה מ"ו ע"א וב׳ (עי׳ לעיל 205 הע׳ 4). המאמר מוסב על תלמוד תורה, שהצלחתו של האדם בלמודים חדשים תלויה בכמות הידיעות שהספיק לאצור קודם לכן. השוה מאמרו של ר׳ יוחנן (כ"א ח"ב 17 הע׳ 2) על יסוד הכתוב דניאל ב׳ י"א: יהב חכמתא לחכימין.

4) ב"מ נ"ט.

5) ערובין ס"ה. (עי׳ לעיל 203 הע׳ 2) והוא מסיים שם: מה לחם שניקח בכסף מעשר, אף מים שניקח בכסף מעשר, ומאי ניהו? יין וקא קרי ליה מים. אי נשפך בביתו כמים איכא ברכה ואי לא – לא. [בתלמוד הגירסא היא ר׳ חנין בר פפא, והוא ר׳ חנינא — המתרגם].

6) ב"ר כ"ב (6). עי׳ לעיל סוף ע׳ 144.

7) שבת פ"ח:. עי׳ לעיל 203 הע׳ 2.

ל"ח) היא הפרשה האמורה כאן (במדבר כ"ח א') ולמה היא אמורה ושונה? לפי שהיו ישראל אומרים: לשעבר (כלו' בזמן שהיה ביהמ"ק קיים) היינו מקריבין קרבנות ומתעסקים בהם, עכשיו שאין מקריבין קרבנות מה להתעסק בהם (כלו' בשביל מה אנו לומדים אותם)? א"ל הקב"ה: הואיל ואתם מתעסקין בהם כאלו אתם מקריבין קרבנות 1). – כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה, שנא' (שמות ט"ז ח'): לא עלינו תלונותיכם כי אם על ה' 2). – דברים ה' ד' 3). פנים בפנים. נראה להן הקב"ה פנים זועפות, פנים בינוניות, פנים מסבירות, פנים שוחקות. פנים זועפות למקרא, כאדם מלמד את בנו תורה צריך ללמדו באימה 4), פנים בינוניות למשנה, פנים מסבירות לתלמוד, פנים שוחקות לאגדה 5). – בא וראה 6) שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם: אדם מוכר חפץ לחברו, מוכר עצוב ולוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן – נתן תורה לישראל ושמח 7), שנא' (משלי ד' ב'): כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו 8). – מלאכי ג' ו' 9). אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. אני ה' לא שניתי–לא הכיתי לאומה ושניתי לה 10), ואתם בני יעקב

---

1) פסיקתא, 60 ע"ב, פסיקתא ר' פט"ז (83 ע"ב), ויק"ר ז' (3), ר' אחא בשמו.

2) סנהדרין ק"י.

3) פסיקתא 110 ע"א, פסיקתא ר' כ"א (101 ע"ב), תנחומא ב' יתרו (17) מס' סופרים ט"ז ב' (והתני ר"ח ב"פ). ע"ד ארבע הפנים באה הגי' רק במס' סופרים; פנים תרי, בפנים תרי – הרי ד' אפין.

4) בתנחומא ב'–פנים זעומות למקרא, כאדם מלמד בנו תורה צריך ללמדו באימה. בתנחומא ב': פנים זעומות למקרא, כאדם מלמד לבנו תורה, חייב ללמדו ביראה. במס' סופרים פנים של אימה למקרא. בפסי' ר': אימתי למקרא, וצ"ל פנים אימתניות למקרא.

5) כך הוא בפסיקתא ובתנחומא ב'. בפסיקתא ר' פנים משחקות לאגדה. במס' סופרים פנים שוחקות לתלמוד ומסבירות לאגדה (הר"מ איש שלום משתדל להוכיח שזוהי הגירסא הנכונה.

6) פתיחתא כזו נמצאת עוד שתי פעמים אצל ר"ח ב"פ, לעיל 207 ולהלן 213 הע' 6. לאיוב ה' ט'.

7) השוה יחזקאל ז' ב'.

8) ברכות ה'. (עי' לעיל 205 הע' 4).

9) סוטה ט'. אמימר בשמו. ומזה תנחומא ריש נצבים. המאמר הנספח לזה והדומה לו על פי הכתוב איכה ג' י"ב כנראה אינו של ר"ח ב"פ, כמו שהוכחתי ב Revue d. E. J. XXYI, 65

10) שניתי במובן חזרתי (ש"א כ"ו ח', ש"ב כ' י'). הרעיון הזה מתאים עם מאמרו של ר"ח ב"פ (סוטה ט'). ע"פ הכתוב ישעי' כ"ז ח' בסאסאה בשלחה תריבנה.

לא כליתם–היינו דכתיב (דברים ל״ב כ״ג): חצי אכלה בם–חצי כלין, והן אינן כלין 1). – חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שנקראו ישראל ציון אלא זה: ולאמר לציון עמי אתה (ישעי׳ נ״א ט״ז) 2). – תה׳ ק״ד כ״א. הכפירים שואגים לטרף. הכפירים אלו הגוים הכופרים בהקב״ה שהן שואגים לטרף את ישראל, ולבקש מאל אכלם – אלו ישראל שמבקשים פרנסתם מן הקב״ה, תתן להם ילקטון – הקב״ה מפרנס עניים מתוך עשירים; סוף דבר: תפתח ידך ישבעון טוב – עניים ועשירים בכלל 3). – מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם? משל למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין, ווילון (vélum) מונח ביניהם. כל זמן שהיה רוצה לדבר עם אוהבו קופל את הוילון ומדבר עמו. אבל לנביאי אוה״ע אינו מקפל אותו אלא מדבר עמהם מאחורי הוילון 4).

– אברהם ברר לו את המלכיות 5) (כלומר, הקב״ה הציע לפני אברהם במה יבחר בשביל בניו – שירדו לגיהנם או ישתעבדו למלכיות, ולפי דברי ר״ח ב״פ ברר הוא את המלכיות, ובלבד שלא ירדו לגיהנם). – זכריה ב׳ ט״ו. ונלוו גוים רבים אל ה׳. אין הכתוב מדבר אלא כנגד אותה שעה, שהקב״ה דן את כל אומות העולם לעתיד לבוא. באותה השעה מביא הקב״ה את כל הגרים שנתגיירו בעולם הזה ודן את כל האומות בפניהם ואומר להם: מפני מה הנחתם אותי ועבדתם את ע״ז שאין בה ממש? ואומרים לפניו: רבש״ע! אם באנו לפתחך לא קבלתנו. אמר להם: יבואו הגרים שנתגיירו מכם ויעידו בכם. מיד מביא הקב״ה את כל הגרים שנתגיירו, והם דנים אותם ואומרים לפניהם: מפני מה הנחתם אותו ועבדתם ע״ז שאין בהם ממש? יתרו לא כומר של ע״ז היה, וכיון שבא לפתחו של הקב״ה קיבלו, ואנו – לאו עובדי ע״ז היינו, וכיון שבאנו לפתחו של הקב״ה קיבלנו. מיד מתביישים כל הרשעים

אין הקב״ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה (לפי נירסא אחרת: אין הקב״ה נ׳ מן המלך עד שעת שילוחו), וכן גם מאמרו על הכתוב תה׳ י׳ י׳, (עי׳ לעיל 158): אין הרשע נופל עד שתתמלא סאתו (וראי׳ מאיוב לד׳ כ״ו ומכ׳ כ״ב). „רשעי׳ מכון לרומא. השוה מאמר רב המנונא לאיוב כ׳ כ״ב, סוטה ט׳., ערכין ט״ו.

1) השוה ספרי לאותו פסוק (§ 321).

2) ירו׳ תענית 68 סוף ע״א, ירו׳ מגילה 74 ע״ב.

3) שו״ט ק״ד (17).

4) ב״ר נ״ב (5) וע״ד (7), ויק״ר א׳ (13). ע״ז בא עוד משל מר׳ סימון, לעיל 168 הע׳ 5. השוה את הבטוי „שמעתי מאחורי הפרגוד״, חגיגה ט״ו.

5) עי׳ כ״א ח״ב 226 הע׳ 5. שם נסמנו המקורות וכן להלן 215 הע׳ 6.

מתשובת הגרים ונוטה דין והולכים מן העולם, שנא' (ירמי' י' ח'): ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא 1). – בקש הקב"ה לתת את ירושלים במדה, שנא' (זכריה ב' ו'): ואומר אנה אתה הולך, ויאמר אלי למוד את ירושלים לראות כמה רחבה וכמה ארכה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע! הרבה כרכים בראת בעולמך של אוה"ע ולא נתת מדת ארכן ומדת רחבן, ירושלים ששמך בתוכה ומקדשך בתוכה וצדיקים בתוכה אתה נותן בה מדה. מיד (שם פ' ח') ויאמר אליו: רוץ דבר אל הנער הלז פרזות תשב ירושלים מרב אדם ובהמה בתוכה 2).

ב.

באורי מקרא ודרשות. פתיחתות. לספורי המקרא ונושאיהם.

בר' ל"ז י"ד. וישלחהו מעמק חברון. בעצה עמוקה של אותו צדיק שקבור בחברון, דכתיב (שם ט"ו י"ג): ידע תדע כי גר יהיה זרעך 3). – ויקרא כ"ו ג'. ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם. אמר להם: אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו עשיתם עצמכם 4). – בשר ודם. למטה ממשאו, אבל הקב"ה למעלה ממשאו, שנא' (דברים ל"ג כ"ז): ומתחת זרועות עולם 5). – יהושע ט"ו ל"ז. צנה וחדשה ומגדל גד. [כל אלה הם שמותיהם של ירושלים]: צנה–שהיא צנה (מגן לישראל), חדשה–שהקב"ה מחדשה לעתיד לבוא; ומגדל גד–שמשם הקב"ה יוצא ומגדיד משתותן של עשו. (עי' מיכה

---

1) פסיקתא ר' סוף פי' ל"ה (161 ע"א). החזיון האגדי הגדול ע"ד המשפט שלעיל, ע"ז ב', ספק הוא מי הוא בעליו: ר' שמלאי או ר"ח בר פפא (עי' כ"א ח"ב 235 הע' 5). ע"ד משפט גוג ומגוג עי' לעיל 155 הע' 6.

2) ב"ב ע"ח:

3) סוטה י"א. ומזה בבמדבר ר' ט' (24). בב"ר פ"ד (13) אומר זאת ר' אחא בהוראה כפולה של השם חברון: אותה העצה העמוקה שנתן הקב"ה בינו ובין חבר הנאה שהוא קבור בחברון.

4) ויק"ר ל"ה (7), אחרי מאמרו הדומה לזה של ר' חמא בר חנינא (כ"א ח"ב 237 הע' 5). ר' חנינא ב"פ דורש אותם־אַתֶּם וגם אתכם בתור השלמה. השוה רעיון כזה על יסוד כתוב אחר אצל ר' יוחנן, כ"א ח"ב 23 הע' 8. – לבמדבר י"ג ל"א, עי' כ"א ח"ב 186 הע' 5. – לדברים ל"ב ל', עי' כ"א ח"ב 26 הע' 5.

5) שו"ט י"ח (15). בסגנון אחר בשהש"ר א' ט' קרוב לסוף, ששם צ"ל כך: בו"ד רכובו טוענו והוא רוכב על דבר שיש בו ממש, אבל הקב"ה טוען את רכובו והוא רוכב על דבר שאין בו ממש.

ד׳ ח׳) 1). – ש״ב י״ח י״ח. בעמק המלך. בעצה עמוקה של מלכו של עולם, דכתיב (שם י״ב י״א) הנני מקים עליך רעה מביתך 2). – מ״ב ג׳ כ״ז. וישובו לארץ (ולא כתיב לארצם). באותה שעה ירדו שונאיהן של ישראל למדרגה התחתונה 3). – ישעי׳ ל״ח ב׳ 4) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר. באיזה קיר נשא עיניו? בקירות בית המקדש נשא עיניו. הה״ד (יחזקאל מ״ג ח׳): בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם. אמר חזקיהו: אבותי בני אדם גדולים היו ולא היו יכולין [לעלות] ולהתפלל בבית המקדש בכל שעה, והיו מתפללין בתוך בתיהן, [והקב״ה מעלה עליהם כאלו מתפללין בבית המקדש], ואני אין קיר כשאני מתפלל ביני ובין בית המקדש על אחת כמה וכמה שתנתן לי נפשי 5). – יחזקאל ל״ז ג׳ 6). התחיינה העצמות האלה. לצפור שהיתה נתונה בידי ציד. פגע באחד, אמר לו: זו שבידי מה היא – חיה או מתה? אמר ליה: אי בעית חיה, אי בעית מתה. כך (שאל הקב״ה את יחזקאל) התחיינה העצמות האלה? ויאמר: ה׳ אלהים אתה ידעת 7). – מיכה א׳ י״ד. לכן תתני שלוחים על מורשת גת. יצתה בת קול ואמרה להן: מי שהרג את הפלשתי (דוד המלך) והוריש אתכם גת, תתנו שלוחים לבניו (אינכם רוצים להוריש המלוכה לבניו של דוד), בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל (לפיכך תהיו נמסרים בידי הנכרים שהם שטי כזב – רש״י) 8). – בכל ספר

---

1) שמו״ר מ׳ (4). מגבב משתיתן (מהרם יסודם) של עשו (רומא). בתנחומא – סתם: משכנותיהם ומשתותיהן של אוה״ע. המלה „משכנותיהם" היא הוספה שבאה מאי־הבנה. בב״ר ע״א (9) נאמר (סתם) על גד שממנו יצא אליהו מי שעתיד לגדד משתותן של עובדי ע״ז.

2) סוטה י״: – עי׳ לבר׳ ל״ז י״ד. – לש״ב ז׳ ד׳ עי׳ לעיל 156 הע׳ 7.

3) סנהדרין ל״ט: הכנוי פה שונאיהן של ישראל במקום ישראל נשתבש ע״י הצנזור מאי־הבנה ל„רשעיהן של ישראל" (רבינוביץ ח״ט 114).

4) ירו׳ ברכות פ״ד ה״ד (8 ע״ב), ירו׳ סנהדרין פ״י (28 ע״ג). אחרי דבריהם של ריב״ל (כ״א ח״א 173) ור׳ שמואל בר נחמן (כ״א ח״ב 299). בקה״ר ה׳ ו׳ מיוחס לרבנן. והדרשה של „רבנן" שבירושלמי מיוחס בקה״ר לר׳ הונא בשם ר׳ יוסי. בבבלי ברכות י׳ ע״ב אומר זה ריש לקיש.

5) כך היא הגירסא הנכונה בקה״ר. הסיום שבא בירושלמי (בשני המקומות) אבותי שעשו כל השבח הזה עאכו״כ שתנתן לי נפשי אינו אלא חזרה מדברי ריב״ל ורשב״נ ואין לו כאן כל מובן. המלות שבאו בסוגרים אינן בקה״ר [וישנן בירושלמי].

6) לירמי׳ י״א ט״ז, עי׳ כ״א ח״ב 234 הע׳ 1, לירמי׳ מ״ח ל׳ עי׳ לעיל 157 הע׳ 4.

7) ב״ר י״ט (11).

8) סנהדרין ק״ב.

מלאכי כתיב ה׳ צבאות, ובכאן כתיב אלהי ישראל, שנא׳ (מלאכי ב׳ ט״ז): כי שנא שלח אמר ה׳ אלהי ישראל, כביכול לא יחול שמו אלא על ישראל בלבד (כלומר שענין הגט הוא דתי שנתן רק לישראל בלבד) 1).

— תה׳ ז׳ א׳. על דברי כוש בן ימיני. מה אדונתו של יוסף תבעה אותו, שנא׳ (בר׳ ל״ט ז׳): שכבה עמי, ואמרה: בא אלי העבד העברי, אף שאול אמר (ש״א כ״ב ח׳): כי הקים בני את עבדי עלי לאורב 2). — י״ז י״ד. ממתים. אל תהי קורא מְמְתִים אלא קורא מוּמָתִים על התורה שנתנה על ידך. בני אדם שרואין אותן אומרין: חלודה — מלאין חטאין יש בידן, לפיכך הן נהרגין — מתים מחלד, והן אינן יודעין שחלקן בחיי עולם וכל טובה צפונה להן, שנא׳ (שם) וצפונך תמלא בטנם 3). — מ״ח ג׳. יפה נוף. היפה בענפיה. כתאנה הזו ששורשה בארץ ומתמרת ועולה וענפיה יוצאים מכל צד והיא נאה, לכך הוא קורא את ירושלים יפה נוף, שכך היא עתידה להיות מרחבת ועולה „ורחבה ונסבה למעלה למעלה״ (יחזקאל מ״א ז׳) 4). — ס״ח כ׳. ברוך ה׳ יום יום, וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו? אלא לומר לך כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו 5). — ע״ז ט׳. האפס לנצח חסדו. נגמר אותו דבר שאמר הקב״ה למשה (שמות ל״ג י״ט): וחנתי את אשר אחון 6). — ק״ד ל״א. יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו. פסוק זה שר

1) ב״ר י״ח (5), ר׳ אחא בשמו. בירו׳ קדושין פ״א (58 ע״ג) ר׳ חנניה בשם ר׳ פנחס וזהו שבוש שנשתבש ע״י פתרון לא נכון של ר״ח ב״פ. בירושי׳ הסיום הוא: ללמדך שלא ייחד הקב״ה שמו בגירושין אלא בישראל בלבד (בילקוט נשמט „בגירושין״), בב״ר צריך להוסיף „בגירושין״. בירוש׳ קדושין בא סמוך לזה ג״כ על יסוד הכתוב הזה מאמרו של ר׳ שמואל בר נחמן; בישראל נתתי גירושין, לא נתתי גירושין באומות העולם. האומרים בשמו הם ר׳ יוחנן דצפרין, ר׳ אחא, ר׳ חיננא. אני חושב כי ר׳ אחא ור׳ חיננא נשתרבבו כאן בטעות ממאמרו של ר׳ חנינא ב״פ. גם בירושי׳ היה מתחילה ר׳ אחא אומר בשם ר׳ חנינא ב״פ והאומר בשם רשב״נ היה רק ר׳ חנין דצפורי, שאנו מוצאים אותו עוד פעמים בתפקיד זה. עי׳ כ״א ח״ב 255 העי׳ 3; 267 העי׳ 5). באור כזה אנו מוצאים בל״ב מדות של ר״א בנו של ריה״ג, סוף סימן ט״ז.

2) שו״ט לאותו פסוק. — לתה׳ ח׳ ח׳, עי׳ לעיל 158 העי׳ 4; לתה׳ י׳ י׳, עי׳ לעיל

3) תנחומא כי תבוא (כ׳ 4). דומה לזה סתם בש״ט י״ז (13): מדבר בדורו של שמד; לתה׳ י״ח י״א עי׳ לעיל 210 העי׳ 5. — לתה׳ מ׳ ו׳ עי׳ להלן 215 העי׳ 6.

4) פסיקתא ר׳ ריש מ״א (173 ע״א).

5) ברכות מ׳, (עי׳ לעיל 205 העי׳ 4) [ר׳ זירא ואיתימא ר׳ חנינא בר פפא]. וע״ז מוסיף ר״ח ב״פ הלכה זו: כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו.

6) איכה ר׳ א׳ ב׳, חולק על ר׳ סימון עי׳ 159 העי׳ 1. — המלות „חנותי״ „רחמיו״ מתאימות למ״ש וחנתי וכו׳ ורחמתי וכו׳ (שמות ל״ג י״ט).

העולם אמרו, בשעה שאמר הקב"ה (בר' א' י"א) „למינהו" באילנות, נשאו דשאים קל וחומר בעצמן: אם רצונו של הקב"ה בערבוביא, למה אמר „למינהו" באילנות? ועוד קל וחומר: ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב"ה „למינהו", אנו על אחת כמה וכמה! מיד כל אחד ואחד יצא למינו. פתח שר העולם ואמר: יהי כבוד ה' וכו' 1). — קל"ט ג'. ארחי ורבעי זרית. מלמד שלא נוצר אדם מן כל הטפה אלא מן הברור שבה 2).

— משלי ח' ל"ב. הקב"ה אמר: אַשְׁרֵי ואשריכם לכשתקיימו כל התנאים הללו שהתניתי עמכם (ויקרא כ"ו ב' ולהלן) 3). — ל"א ה'. אמר הקב"ה: בית גדול היה לי ולא החרבתיו אלא מפני היין 4). — מאי דכתיב (איוב ט' י') עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר? בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם 5). מדת בשר ודם נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה, ספק משתמר, ספק אין משתמר, ואלו הקב"ה צר העֻבר במעי אשה פתוחה ופיה למטה, ומשתמר 6). — איוב ל"ו ג'. אשא דעי למרחוק. מחשבין אנו לשמו של מקום (כלו' אנו חושבין ע"ד הקב"ה) שהיינו רחוקים וקרבנו לו 7).

שה"ש א' ב'. ישקני מנשיקות פיהו. איכן נאמרה? בים נאמרה, המד"א (שה"ש א' ט') לססתי ברכבי פרעה 8). — ב' ז'. השבעתי אתכם. במה השביען? השביען באבות ובאמהות· בצבאות — אלו אבות שעשו צביוני ועשיתי צביוני בם, או באילות השדה — אלו שבטים, כמד"א (בר' מ"ט כ"א): נפתלי אילה שְׁלֻחה 9). — ד' י"ג. שלחיך פרדס רמונים. היא הכניסה לו שלש עשרה והוא

1) חולין ס'. עי' לעיל 130 הע' 4.

2) נדה ל"א. השוה סדר יצירת הולד, ביהמ"ד של יילינק ח"א 158. —

3) ויק"ר ל"ה (3). — למשלי י"ב כ"ז, עי' לעיל 205 הע' 5. למשלי כ"ה כ', עי' לעיל 160 הע' 1.

4) ויק"ר י"ב קרוב לסוף. „מְחֻקָּק" רומז לבית גדול, כמו שמפרש הרז"וו, כמו שנא' במ"א ו' ל"ה „מְחֻקֶּה". ועי' ב"ר י' (3).

5) עי' לעיל 208 הע' 6.

6) נדה ל"א. דרש ר"ח ב"פ. עי' ר' אבא בר כהנא לעיל 202 הע' 1.

7) ויק"ר י"ד (2).

8) שהש"ר לאותו פסוק. אח"כ באה דעתו של ר' יהודה בר סימון (ברור שזו היתה דעתו של אביו בן מחלקתו של ר"ח ב"פ): בסיני נאמרה, ואח"כ דעתו של ר' יוחנן שג"כ בסיני נאמרה, ואח"כ דעתו של ר' מאיר באהל מועד נאמרה, לפי דעתו של ר"ח ב"פ פירושו של הכתוב הזה ישקני מנשיקות פיהו — שרי עלינו רוח הקדש ונאמר לפניו שירות הרבה.

9) שהש"ר לאותו פסוק. חולק על ר' יהודה ברי סימון (עי' ההערה הקודמת).

הכניס לה שלש עשרה. היא הכניסה לו שלש עשרה מה שמפורש בשמות כ״ה, ג׳ ד׳ ה׳ וז׳ תכלת וארגמן וכו׳. והוא הכניס לה שלש עשרה מה שמפורש ביחזקאל (ט״ז, י׳ — י״ג) 1).

קהלת ב׳ י״ב. הוללות וסכלות. הוללות, זו הוללות של מלכות—וסכלות—זו הטרחות (כלו׳ המסים הכבדים) 2). — ג׳ י״ז. כצדיק כרשע ישפט האלהים. ליסטים עולה לגרדון (gradus = מקום המשפט) ור׳ עקיבא עולה לגרדון 3). — ד׳ י״ז. רגליך — נקביך, ע״ד הכתוב שופטים ג׳ כ״ד 4). — ה׳ ה׳. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. ר״ח בר פפא פתח קרייא באילין שאומרים לשון הרע 5). — י״א ט׳. ודע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט. לאחד שגנב את המכס. חד זמן צדון יתיה (כלו׳ נתפס). אמרין ליה: הב מה דאית גבך. אמר לין: סבון מה דאית גבאי (קחו מה שעמדי). אמרון: את סבר לית אנן מקפין אלא כל דאית גבן האידנא (הכי אתה חושב שאנחנו נתבע ממך רק מה שיש עמך עכשו). אנן תבעין מנך כל מה דאית גבך וכל מה דגנבת כל אילין שנייא דהות גניב, כך ודע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט 6) — איכה ב׳ י״ב. דגן ויין. גלוסקין וקנוטיטין (יין קונדיטין) 7). — אסתר א׳ ה׳. לכל העם הנמצאים, גדולי הדור היו שם וברחו 8). —

חסידה. למה נקרא שמה חסידה שהיא נרמסת תחת חברותיה 9).

ישוב סתירות 10). כתיב (ישעי׳ כ״א י״ד) לקראת צמא התיו מים, וכתיב

---

1) שהש״ר לאותו פסוק. חולק על ר׳ סימון. אחרי ר׳ חנינא צריך להוסיף בר פפא. — לשה״ש ז׳ י׳ עי׳ לעיל 160 הע׳ 6.

2) קה״ר לאותו פסוק, חולק על ר״ס.

3) קה״ר לאותו פסוק. אח״ז בא באור מאת רבי (יהודה הנשיא, אני התני ח״ב 483) ואולי אחרי רבי צ״ל סימון?

4) ברכות כ״ג. שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני. עי׳ כ״א ח״א 199 הע׳ 8 (רב אשי (נ״א: אסי) ואיתימא ר״ח ב״פ. השוה לעיל 206 הע׳ 5.

5) ויק״ר ט״ז (5). בלא הרחבת דברים. זה נמצא גם בקה״ר לאותו פסוק והאומר הוא ר׳ הונא, שאולי צ״ל חנינא. בשו״ט נ״ב (1) סתם בנוסח אחר.

6) קה״ר לאותו פסוק.

7) איכה י׳ לאותו פסוק, עי׳ לעיל 147 הע׳ 4.

8) אסתר ר׳ לאותו פסוק. אבא גוריון לאותו פ׳ (בובר ע׳ 9). — לדהי״א ד׳ י״ח עי׳ לעיל 62 הע׳ 2.

9) שו״ט ק״ד (14) חולק על ר״ס, עי׳ לעיל 149 הע׳ 2. כנראה ר״ח ב״פ דורש חסידה מל׳ חסד בארמית.

10) ר״ח בר פפא רמי. בהקדמה כזו באה שורה של מאמרים בתלמוד הבבלי.

(שם נ"ה א'): הוי כל צמא לכו למים? אם תלמיד הגון הוא, לקראת צמא התיו מים, ואם לא, הוי כל צמא לכו למים 1). — כתיב (איוב ל"ז כ"ג): שדי לא מצאנוהו שגיא כח, וכתיב (תה' קמ"ז): גדול אדונינו ורב כח וכתיב: (שמות ט"ו ו') ימינך ה' נאדרי בכח? לא קשיא: כאן בשעת הדין (אז אינו מראה את כל כחו) כאן בשעת מלחמה 2). — כתיב (ישעי' כ"ז ד'): חמה אין לי, וכתיב (נחום א' ב'): ובעל חמה? לא קשיא: כאן בישראל כאן באוה"ע 3). — כתיב (ישעי' ל"ז כ"ד): מרום קצו, וכתיב (מ"ב י"ט כ"ג): מלון קצו? אמר סנחריב: בתחלה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה 4). — כתיב (הושע ב' י"א): ולקחתי דגני בעתו וכתיב (דברים י"א י"ד): ואספת דגנך? לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום 5). —

פתיחתות. לבר' כ"ז א'. ותכהין עיניו מראות. מתה' מ' ו': רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. כל פעולות ומחשבות שפעל אלינו בשבילנו. למה כהו עיניו של יצחק? כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות 6). — לבר' כ"ח י' ויצא יעקב. ממשלי ג' כ"ג 7): אז תלך לבטח דרכך. זה

---

1) תענית ז'. הבאור האליגורי שלכתוב נ"ה א' הוא מעביר גם לכתוב כ"א י"ד.

2) ע"ז ד'.

3) שם. אח"ז בא שם באור אחר לישעי' כ"ז ד' של ר' חמא בר חנינא, שלפי נירסת רש"י וכ"י מינכן צ"ל ר' אחא (עי' לעיל 204 הע' 7). במקום ר"ח בר פפא רמי הגי' בנדפס ר' חמא בר חנינא רמי. אולם כ"י אחד של הילקוט (רבינוביץ ח"י 3) ר' חנינא רמי וצריך להוסיף בר פפא.

4) סנהדרין צ"ד:

5) ברכות ל"ה.

6) ב"ר ס"ה (8). בכתוב הזה של תהלים משתמש ר"ח ב"פ ג"כ בסגנון זה ע"ד הברירה שברר אברהם (לעיל 209) פסיקתא 42 ע"ב, פסיקתא ר' ט"ו (67 ע"ב: כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיקבל אברהם אבינו את המלכיות אלינו בשבילנו כדי שנעמוד בעולם (עי' ג"כ שו"ט לתה' ל"ח ומ') ואח"כ באו עוד שני באורים לאותו הכתוב ג"כ מר"ח ב"פ. א. כל הנפלאות והמחשבות שחשבת שלא יקבלו אוה"ע את תורתך וכבר גלוי וידוע לפניך שאין מקבלים אותה, ולמה נראית כמחזיר עליהם? כדי לכפול לנו מתן שכרנו. ב. כל הנפלאות והמחשבות שחשבת כדי שיהא האדם נזקק לביתו, ההי"ד (בר' ד' כ"ה): וידע אדם עוד. מה עוד? שנתוסף לו תאוה על תאותו. לשעבר אם לא היה האדם רואה לא היה מתאוה, ועכשיו בין רואה ובין אינו רואה הוא מתאוה. בפסיקתא בא על הראשון שם ר' סימון וזהו שבוש. השם ר' סימון נשתרבב כאן מהמאמר הסמוך של ר' סימון (לעיל 145 הע' 4). —

7) ב"ר ריי"ש ס"ח. ר' פנחס בשם ר' הונא בר פפא. במקום ר' הונא צ"ל חיננא או חנינא (עי' לעיל 212 הע' 6).

יעקב, דכתיב ויצא יעקב, אם תשכב לא תפחד – מעשו ומלבן. ושכבת וערבה שנתך – וישכב במקום ההוא 1). – לאסתר א׳ א׳. מתה׳ ס״ו י״ב. הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים. באש – בימי נבוכדנצר הרשע (דניאל ג׳), במים – בימי פרעה, ותוציאני לרויה – בימי המן 2). – ארבע פתיחות לאיכה 3). – א. ממשלי כ״ה י״ח. מפיץ וחרב וחץ שנון. מפיץ – על שם והפיצך ה׳ בכל הארצות (דברים כ״ח ס״ד), וחרב – על שם והריקותי אחריכם חרב (ויקרא כ״ו ל״ג), וחץ שנון – על שם (יחזקאל ה׳ ט״ז) בשלחי את חצי הרעב, הכל למי? לאיש עונה ברעהו עד שקר. אלו ישראל, שהשיבו ואמרו: אלה אלהיך ישראל (שמות ל״ב ד׳). – ב. ממשלי כ״ה, כ׳ 4). שן רועה ורגל מועדת. אמרו ישראל לפני הקב״ה: רבש״ע! כשבאת לרעות אותנו השן אכלה ומחקה אחריה. ולמה שן רועה אוכלת אותנו ורגל רופסת אותנו? מפני בטחונה של ע״ז, על שבגדנו בצורנו. [מעדה בגד ביום קרה, ויהי כאשר קרא ולא שמעו (זכרי׳ ז׳ י״ג) דריש „בגד" מל׳ בגידה, „קרה" מל׳ קרא] 5). – ג. ממשלי כ״ט ט׳. איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת 6). חכם זה הקב״ה, שנא׳ (איוב ט׳ ד׳): חכם לבב, את איש אויל –

---

1) אולי באה כאן בתחלה ראיה מירמי׳ ל״א כ״ה: על זאת הקיצותי ואראה ושנתי ערבה לי. ערבות השנה מרמזת על החלום המעודד שחלם יעקב.

2) מגילה י״א.

3) איכה ר׳ פתיחתות י״ב, י״ג י״ד וט״ו. אחרי מאמרם של ר׳ חנינא ור׳ יונתן דאמרי תרווייהו (כ״א ח״א 7 הע׳ 3; 28 הע׳ 1) באו באוריהם של ר״ח ב״פ ור׳ סימון (הובא לעיל 160 הע׳ 1) ששם הוסיפו עוד אמוראים, אחדים מהם מאוחרים, כך בא מר׳ אבא בר כהנא לדהי״ב ל״ו י״ב (עי׳ 178 הע׳ 4), ר׳ יצחק ליחזקאל י״ב כ״ז (לעיל ח״א 241 הע׳ 3); ר׳ יהושעיה (כ״א ח״א 98 הע׳ 6). שם צריך להוסיף הציון איכה ר׳ פתיחתא י״ב). כמו שנמצא תדיר, מאמרו של ר״ח בר פפא נמצא בין המאמרים שבאו מאחרים. אולם אפשר שפתיחתא זו אחת היא עם הפתיחתא שבאה אחריה.

4) הבאור למעדה בגד ביום קרה בא בפתיחתא שלפני זו בשם ר׳ סימון. אולי מתחלה היתה כאן המחלקת שבין ר״ח ב״פ ובין ר׳ סימון. אח״כ בא: דבר אחר שן רועה ורגל מועדת–שן מערערה ורגל ממטמטה. אמר הקב״ה לישראל: בגדו בע״ז ובטחו בי, והן לא עשו, אלא בגדו בי ובטחו בע״ז, ההי״ד (ירמי׳ ב׳ כ״ז): אומרים לעץ אבי אתה, כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמי׳ מקונן עליהם איכה.

5) עפ״י הטכסט בא כאן מאמרו של ר׳ סימון, שהונח על יסוד כתוב זה (עי׳ לעיל 160 הע׳ 3).

6) דומה לזה מבאר רשב״י את הכתוב משלי כ״ט ט׳ (עי׳ אג׳ התנאים כ״ב ח״א 80).

אלו ישראל, שנא׳ (ירמי׳ ד׳ כ״ב): כי אויל עמי, ורגז ושחק ואין נחת — רגזתי ואין נחת, שחקתי ואין נחת. רגזתי עליכם בימי פקח בן רמליהו, שנא׳: (דהי״ב כ״ח ו׳) ויהרג פקח בן רמליהו וכו׳, שחקתי עליכם בימי אמציהו, שנא׳ (דהי״ב כ״ה י״א): ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח. מהו גיא המלח? תחת כפי המלח (?) תחת כפוי מלחמה (?) ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום. באותה שעה אמר הקב״ה: לא גזרתי מיתה לבני נח אלא בחרב. ואלו — ויביאום לראש הסלע וישליכום וכלם נבקעו. באותה שעה אמר הקב״ה: מה אלו עושין כאן? יגלו! [1]. — ד. ממשלי ט׳ ז׳. יוסר לץ לוקח לו קלון [2]. יוסר זה ירמיה, לץ — זה דורו שהיו ליצנים, לוקח לו קלון — שהיו מקללין אותו, דכתיב (ירמי׳ ט״ו י׳) כלה מקללוני, ומוכיח לרשע מומו—שהיה מוכיח לישראל ואומר להם איכה.

לספורי המקרא ונושאיהם. אפילו נח שנשתייר מהם (מדור המבול) לא שהיה כדאי, אלא שצפה הקב״ה שמשה עתיד לעמוד ממנו, שנא׳ (בר׳ ו׳ ג׳): „בשגם״ זה משה. דחושבניה דדין זה חושבניה דדין (כלו׳ בשגם גמטריא משה) — למה היו האמהות עקרות? כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנויין [3]. אותו היום (ששמו את משה ביאור) עשרים ואחד בניסן היה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה: רבש״ע! מי שעתיד לאמר שירה על הים ביום זה, ילקה ביום זה? [4]) — ברוך המקום שבחר בשני אחים האלה שלא נבראו אלא לתורה ולכבודן של ישראל [5]. — אלו לא קרא (איוב) תגר, כשם שאומרים עכשיו בתפילה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, כך היו אומרים „ואלהי איוב״, שעצה נטל הקב״ה לעיני קדושים של מעלן, אמר להם: איוב

---

1) החצי הראשון היותר גדול מדרשה זו מכילים מאמרו של ר׳ יצחק (לעיל ח״א 202 הע׳ 4,3) ושל ר״ש בן לקיש (כ״א ח״ב 188 הע׳ 2).

2) ב״ר כ״ו (6), חולין קל״ט: אג׳ אמוראי בבל ע׳ 84 הע׳ 4 (בגרמנית).

3) ב״ר מ״ה (4) שהש״ר ב׳ י״ד, ר׳ עזריה בשמו. במקום ר׳ יוחנן בר פפא צ״ל בב״ר ר׳ חנינא ב״פ. ערוך ערך פרקד (קאהוט ח״ו 447), ר׳ עזריה משום ר׳ חנינא (השוה Theodor Monatsschr. 39, 243). הגירסא בערוך: כדי שתהיינה מתפרקדות על בעליהן בנוייהן. בילקוט ח״ב תתקפ״ו: מתפרקות. בב״ר: מתרפקות. במתנות כהונה: מתרפקות. באורו של קאהוט שהוא מהפרסית צריך להרחיק. באורו של לוי (ח״ד 138 ע״א) יותר מניח את הדעת.

4) סוטה י״ב: אח״ב בא מאמר דומה לזה מר׳ אחא בר חנינא (עי׳ לעיל 204 הע׳ 7). בתלמוד בא החשבון מבורר שקרה זה בכ״א ניסן. ומזה בשמו״ר א׳ (24).

5) שהש״ר ד׳ ה׳.

עבדי זה ד׳ מדות גדולים יש בו: איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע, יגיעו אותו כל אלו הייסורים, אם עומד בהם ולא קורא תגר, מייחל אני שמי עליו, כשם שייחלתי על האבות. לא עשה, אלא כיון שהגיעו אותו יסורים התחיל מבעט ואומר (איוב כ״ג ג׳): מי יתן ידעתי ואמצאהו. מיד א״ל הקב״ה: הא איוב החשכת עצה שנטלתי למעלן 1). — מאי דכתיב (תה׳ ל״ג א׳) רננו צדיקים בה׳ לישרים נאוה תהלה, אל תיקרי נאוה תהלה, אלא נוה תהלה — זה משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשיהם. דוד דכתיב (איכה ב׳ ט׳) טבעו בארץ שעריה (כדי שלא ישאום אויבים — רש״י); משה, דאמר מר: משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד קרשיו קרסיו בריחיו עמודיו ואדניו 2). — מ״א א׳ ד׳. והנערה יפה עד מאד. עדיין לא הגיעה לחצי יפיה של שרה, דכתיב עד מאד, ולא מאד בכלל (ואלו בשרה נאמר (בר׳ י״ב י״ד) יפה היא מאד) 3). — מ״א י״א כ״ט. וירבעם יצא מירושלים. יצאה מפיתקה (כלו׳ מרשימת האנשים) של ירושלים 4). — שם, שם. ושניהם לבדם בשדה. שהיה שקול כאחיה השלני. וישבו שניהם — שישבו לברר במעשה מרכבה 5). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה: אדם שהוא עתיד להעמיד שני עגלים, את מגלה לו סדרי מרכבה? אמר להם: ועכשיו מהו? אמרו לו: צדיק. אמר להן: איני דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה השעה 6) — מ״א י״ד י״ג. יען נמצא בו דבר טוב. שביטל פרדסאות (שומרים) שהושיב ירבעם אביו על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל 7). — אמרו ישראל לישעיה: רבינו ישעיה! תאמר שלא באת לנחם אלא לאותו הדור שחרב ביהמ״ק בימיו? א״ל: כל הדורות באתי לנחם. אמר אלהיכם אין כתיב כאן, אלא יאמר אלהיכם 8).

---

1) פסיקתא ר׳ מ״ז (190 ריש ע״א).

2) סוטה ט׳. נאוה תהלה — בתים שבהם יהללוהו — רש״י.

3) סנהדרין ל״ט:

4) סנהדרין ק״ב.

5) שו״ט ה׳ ו׳. במקום „לברר״ יש נורסין לסבור או לסדור.

6) המאמר הזה הוא באור למ״ש באיוב י״א י״א: וירא און ולא יתבונן. רעיון כזה נאמר ג״כ ע״י ר׳ סימון (לעיל 154 הע׳ 4).

7) מו״ק כ״ח: (עי׳ 205 הע׳ 3). ע״ד הפרדסאות (praesidia — שומרים) של ירבעם, עי׳ ברייתא תענית כ״ח. ומאמרו של רב, גטין פ״ח: ועולא, תענית ל׳: איכה ר׳ פתיחתא ל״ג.

8) פסיקתא 128 ע״ב. עי׳ לעיל 147 הע׳ 4.

בע״ה גמרתי תרגום הכרך הזה עשרה באב תרע״ח, סג׳רה, בימי גרוש תל־אביב.

השמטה.

לעיל ע' 100 הע' 6 נרמז ע"ד מאמרי ר' יוחנן ורשב"ל שנשמטו במקומם. והם לישעי' ה' ח': הוי מגיעי בית בבית. ר' יוחנן וריש לקיש. ר' יוחנן אמר: הוי מגיעי בית בבית – מלוהו על ביתו, מלוהו על שדהו ליטלה. אמר הקב"ה: מה אתם סבורים שאתם יורשים את הארץ – והושבתם לבדכם בקרב הארץ? באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו וכו'. ריש לקיש אמר: כזה שהוא צווח באזניו של חברו לא באחת אלא בשתים (איכה ר' פתיחתא כ"ב).

תקוני טעויות שנפלו בשני הכרכים:

כ"א ח"א ע' 3 בהערת המתרגם השניה שורה א'. במקום עמוד 7 צ"ל עמוד 9 הע' 6. — 8 בהערה ש' 14. במקום ר' אליעזר צ"ל ר' אלעזר. — 33 סוף הע' 6. צריך להוסיף: עי' ג"כ דרשת ר' חנינא לישעי' ל' כ"ו, ר' אחא משמו תנחומא ב' בראשית י"ח. — 44 הע' 5 ש' 2. במקום בן דור צ"ל בן דוד. — 59 הע' 3. במקום 179 צ"ל: ח"ב 154. — 59 הע' 4. צריך להוסיף: להלן ע' 179. — 64 הע' 3. צ"ל: יומא דף ע"ב. — 132 הע' 3 ש' 1. שמו"ר צ"ל: ב"ר.

כ"א ח"ב ע' 2 הע' 6 ש' 1: [הר"מ מקוניץ בספרו בן יוחאי ע' 13 מונה ששים מאמרים. המתרגם]. — 3 הע' 4. צ"ל: כ"א ח"ב ע' 11. — 15 הע' 2. במקום בבמד"ר צ"ל: בבמדבר. — 30 הע' 3. „רב בימי" צ"ל: רב דימי. — 30 הע' 6. פ' מ"ט צ"ל: פ' י"ט. — 59 הע' 1 ש' 1. ב"ר ע"ו, צ"ל: ב"ר ע"ג. — 122 בסוף ההערה האחרונה „סמירתא" צ"ל: סמיכתא. — 136 הע' 2. רבי נשיאה צ"ל: ר' יהודה נשיאה. — 136 הע' 4 בסוף: [בירוש' כתובות 25 ע"ב רשב"ו בשם ר' יודן נשייא–המתרגם]. — 137 הע' 8 ש' 1. אחרי „לעיל" צריך להוסיף: „ח"א". — 143 הע' 6. הדרשה על „הרפו" מובאה בפסיקתא 163 ב' ר' תנחום בשם ר' חנינא בשם ר' אייבו–המתרגם. — 186 הע' 6. חולין ק"א צ"ל: צ"א, — 192 הע' 7. של ריה"ג, צ"ל: של ר"א בנו של ריה"ג.

כ"ב ח"א ע' 71 הע' 1 — ר' אסי צ"ל: ר' יוסי.
" " " 176 הע' 4. במקום „עי' ח"א" צ"ל: כ"א ח"ב 209 הע' 1.
" " " 206 ש' 3. במקום „האולם" צ"ל: העולם.
" " " " סוף הע' 2. צריך להוסיף: 78 הע' 4.

כ"ב ח"ב ע' 27 ש' 19 במקום גדול צ"ל: גזול.
" " " 43 הע' 2 בסוף במקום ור' אכא צ"ל: ור' אבא.

רשימת השמות והענינים שבאו בכרך ב' ח"א וב'.

א. רשימת השמות של האנשים והמקומות.

ב. רשימת הענינים.